

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

С. Т. Шабат-Савка

**Категорія комунікативної інтенції
в українській мові**

Монографія

Чернівці
«Букрек»
2014

УДК 811.161.2
ББК 81.411.1
Ш 12

Відповідальний редактор:

Гуйванюк Н. В., доктор філологічних наук, професор
(Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича).

Рецензенти:

Сологуб Н. М., доктор філологічних наук, професор
(Інститут української мови Національної академії наук України);

Іваницька Н. Л., доктор філологічних наук, професор
(Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського);

Марчук Л. М., доктор філологічних наук, професор
(Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка).

*Надруковано за ухвалою Вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 12 від 26 грудня 2013 р.)*

Шабат-Савка С. Т.

Ш 12 Категорія комунікативної інтенції в українській мові : [моно-
графія] / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : «Букрек», 2014. – 412 с.

ISBN 978-966-399-572-4

У монографії комплексно досліджено категорію комунікативної інтенції в українській мові. Створено типологію інтенцій, що оптимально репрезентує феномен людського буття і план мовної вербалізації. Комунікативній інтенції надано статусу міжрівневої лінгвістичної категорії, що реалізується в модально-інтенційних конструкціях, реченнєвих еквівалентах та дискурсивних висловленнях. З'ясовано специфіку комунікативної інтенції в різних дискурсивно-стильових виявах української мови.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів філологічних спеціальностей.

УДК 811.161.2
ББК 81.411.1

ISBN 978-966-399-572-4

© Шабат-Савка С. Т., 2014
© Видавничий дім «Букрек», 2014

Зміст

Список умовних позначень	7
Передмова	9

Розділ 1.

КОМУНІКАТИВНА ІНТЕНЦІЯ: КАТЕГОРІЙНИЙ СТАТУС І ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ

1.1. Термінологічний вимір поняття інтенції в наукових студіях.....	13
1.1.1. Поняття інтенції в лінгвістичній практиці	18
1.2. Комунікативна інтенція та сучасні лінгвістичні теорії	24
1.2.1. Комунікативна інтенція і теорія мовленнєвих актів.....	24
1.2.2. Комунікативна інтенція і теорія мовленнєвої діяльності	29
1.2.3. Комунікативна інтенція і теорія мовленнєвого впливу	35
1.3. Роль телеологічного чинника в процесі реалізації комунікативної інтенції.....	39
1.4. Комунікативна інтенція в контексті синтаксичних категорій	45
1.4.1. Комунікативна інтенція і модальність	45
1.4.2. Комунікативна інтенція і категорія настанови.....	50
1.4.3. Комунікативна інтенція на тлі теорії актуального членування речення	53
1.5. Комунікативна інтенція як міжрівнева лінгвістична категорія.....	60
1.6. Типологія інтенцій в українському мовознавстві	66

Розділ 2.

КОГНІТИВНІ ВИЯВИ КАТЕГОРІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕНЦІЇ

2.1. Антропоцентричні параметри комунікативної інтенції	73
2.1.1. Мовна особистість і мовець	75
2.1.2. Мовні засоби експлікації суб'єкта інтенції	78

2.2. Іntenція і ментальність.....	81
2.3. Пресупозиція як екстралінгвальний чинник реалізації інтенцій мовця.....	85
2.4. Іntenція в контексті організації гармонійного і конфліктного, розмовного й експресивного спілкування ...	89
2.5. Комунікативна інтенція в соціолінгвістичному ракурсі.....	95
2.6. Ствердження і заперечення як передумова формування комунікативної інтенції.....	102
2.7. Емотивно-аксіологічні інтенції в психоментальному просторі мовної особистості.....	113
2.7.1. Іntenції емоційності в когнітивно-вербальній базі мовця.....	114
2.7.2. Іntenції аксіологічного вияву в когнітивно-ментальній базі мовця	119
2.7.2.1. Комплімент і похвала у спектрі аксіологічних інтенцій.....	126

Розділ 3.
ГРАМАТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ
КОМУНІКАТИВНО-МОДАЛЬНИХ ІНТЕНЦІЙ

3.1. Висловлення як релевантний засіб реалізації комунікативної інтенції.....	132
3.2. Комунікативна інтенція розповідності, її вияви та синтаксична вербалізація	137
3.3. Синтаксична експлікація комунікативної інтенції запиту.....	147
3.4. Комунікативна інтенція спонукання, її вияви та реалізація.....	152
3.4.1. Синтаксична реалізація комунікативних інтенцій категоричного спонукання.....	154
3.4.2. Синтаксична репрезентація інтенцій пом'якшеного спонукання	162
3.4.3. Синтаксична репрезентація інтенцій нейтрального спонукання	171

3.5. Комунікативна інтенція оптативності та засоби її вираження.....	182
3.6. Комунікативно-інтенційний вимір речень умовної модальності	189

Р о з ді л 4.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТИВНО-МОДАЛЬНИХ ІНТЕНЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

4.1. Граматична репрезентація інтенцій суб'єктивно-модального вияву	197
4.2. Ілокутивно-перформативні висловлення як засіб ідентифікації комунікативних інтенцій	204
4.3. Непрямі висловлення в системі синтаксичних репрезентантів категорії комунікативної інтенції	214
4.4. Еквіваленти речення в системі засобів вербалізації категорії комунікативної інтенції	223
4.4.1. Нечленовані комунікати як маркери комунікативних інтенцій.....	224
4.4.2. Комунікативно-інтенційний зміст парцельованих комунікатів	232
4.4.3. Незакінчені комунікати як засіб репрезентації категорії комунікативної інтенції.....	238

Р о з ді л 5.

ДИСКУРСИВНО-ЖАНРОВА РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕНЦІЇ

5.1. Текст і текстові одиниці в системі синтаксичних репрезентантів категорії комунікативної інтенції	249
5.2. Дискурс як універсальний спосіб презентації категорії комунікативної інтенції	255
5.3. Інтенції естетичності та репрезентація їх у художньому дискурсі.....	257
5.3.1. Комунікативна інтенція естетичності та фігурально-риторичні одиниці синтаксису.....	262
5.3.2. Експлікація інтенцій естетичності в поетичному дискурсі.....	275

5.3.3. Надфразна єдність як засіб вираження інтенцій у прозовому дискурсі	280
5.4. Комунікативна інтенція розмовності та її вираження в уснорозмовному дискурсі	285
5.5. Інтенції впливу та реалізація їх у публіцистичному дискурсі	295
5.6. Вербалізація я-інтенцій в епістолярній комунікації	301
5.7. Експлікація інтенції сакральності в конфесійному дискурсі	309
5.8. Репрезентація інтенцій аргументування в науковому дискурсі	319
5.9. Засоби вираження інтенцій регламентування в офіційно-діловому дискурсі.....	327
5.10. Інтенції метакомунікативного вияву в дискурсі фатичної комунікації	332
5.10.1. Метакомунікативні інтенції соціально-регулятивного характеру.....	333
5.10.2. Метакомунікативні інтенції побажання	343
5.10.3. Контактно-інтерактивні інтенції в метакомунікації	350
Висновки.....	357
Література	367
Список використаних джерел	401

Список умовних позначень

АСМ – Антология средневековой мысли. Теология и философия европейского Средневековья / [редактор С. Неретина] : в 2 т. – СПб : Изд-во РХГИ, 2002. – Т. 2. – 636 с.

АТ – Античные теории языка и стиля / [под общ. ред. и с предисл. О. Фрейденберг]. – М.; Л. : Соцэкгиз, 1936. – 344 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1140 с.

ЗУПП – Збірка українських приказок та прислів'їв / [упоряд. А. Багмет та ін.]. – К. : Техніка, 2002. – 221 с.

КПС – Краткий психологический словарь / [под общ. ред. М. Г. Ярошевского]. – М. : Политиздат, 1985. – 431 с.

КСУЛІМ – Курс сучасної української літературної мови : Синтаксис / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К. : Рад. шк., 1951. – Т. 2. – 465 с.

КФМ – Культура фахового мовлення : [навчальний посібник / за редакцією Н. Д. Бабич]. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2006. – 496 с.

ЛЕ – Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : Академія, 2007. – Т. 1 – 608 с.

ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

НЗЛ 1986 – Новое в зарубежной лингвистике / [общ. ред. Б. Ю. Городецкого]. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – 424 с.

ПБ – Письменники Буковини початку ХХ століття. – К. : Держ. вид-во художн. л-ри, 1958. – 448 с.

ПЕ – Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О. С. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

ПСЛ – Політологічний енциклопедичний словник / [упоряд. В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін]. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.

ПП – Прислів'я та приказки : Людина. Родинне життя. Риси характеру / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наукова думка, 1990. – 528 с.

ОВУ – Офіційний вісник України : [збірник нормативно-правових актів]. – К. : Українська правова інформація, 2013. – № 82. – 640 с.

РГ 1980 – Русская грамматика : в 2 т. / [гл. ред. Н. Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1980. – Т. II : Синтаксис. – 710 с.

СВП – Святі почуття, закладені в молитву : [антологія української літературної молитви / упорядник, автор вступної статті і приміток В. Антофійчук]. – Бухарест : «Мустанг», 2004. – 400 с.

СД – Сучасне діловодство : зразки документів, діловий етикет, інформація для ділової людини / [укл. : Н. Г. Горголюк, І. А. Казімірова / за ред. В. М. Бріцина]. – К. : Довіра, 2007. – 688 с.

СОВРЯ – Современный русский язык : [учеб. для филол. спец. ун-тов] / В. А. Белошапкова, Е. А. Брызгунова, Е. А. Земская и др. – М. : Высшая школа, 1989. – 800 с.

СУЛМ 1972 – Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / [за заг. ред. академіка І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1972. – 516 с.

СУЛМ 1973 – Сучасна українська літературна мова : Стилїстика / [за заг. ред. академіка І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1973. – 588 с.

СУЛМ 2001 – Сучасна українська літературна мова : [підручник / за ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.

СУЛМ 2009 – Сучасна українська літературна мова : [підручник / за ред. М. Я. Плющ]. – К. : Вища школа, 2009. – 430 с.

ТФГ 1987 – Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / [отв. ред. А. В. Бондарко]. – Л. : Наука, 1987. – 350 с.

ТФГ 1990 – Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / [отв. ред. А. В. Бондарко]. – Л. : Наука, 1990. – 264 с.

УНП – Українські народні пісні. Календарно-обрядова лірика / [вступна стаття, упорядк., підгот. текстів та примітки докт. філол. наук О. І. Дея]. – К. : Держ. в-цтво худ. л-ри, 1963. – 570 с.

УФ – Українська афористика. – К. : Просвіта, 2001. – 320 с.

ФЛ – Философия : Энциклопедический словарь / [под ред. А. Ивина]. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.

ФС – Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

ЯЗ – Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. Н. В. Ярцева]. – М. : «Большая Российская энциклопедия», 1998. – 686 с.

Передмова

У сучасній антропозорієнтованій лінгвістиці, спрямованій на мовну особистість, її лінгвокреативні можливості та комунікативну компетенцію, спостерігаємо посилену увагу науковців до категорійних величин, які вияскравлюють тісний і безпосередній зв'язок глибинних ментально-когнітивних концептів із мовними засобами їх вербалізації в уснорозмовному мовленні та текстовій комунікації. У цьому контексті виразно окреслюється та домінує у працях українських ([Вихованець 2000; Загнітко 2001; Мірченко 2001; Городенська 2002; Голянич 2008; Селіванова 2008; Гуйванюк 2009б; Бацевич 2010; Радзієвська 2010; Калашник 2011]) і зарубіжних лінгвістів ([Золотова 1988; Арутюнова 1999; Сусов 2000; Формановська 2002; Бондарко 2003; Макаров 2003; Кобозева 2003; Кубрякова 2004]) динамічний, комунікативно-прагматичний підхід, який відкриває нові горизонти для дослідження традиційних, усталених понять, дає змогу глибше з'ясувати синтаксичну природу мовних одиниць, їхній прагматичний потенціал, функціональні можливості, сприяє чіткішому окресленню фундаментальних граматичних категорій. Актуальність та необхідність такого підходу цілком очевидна, оскільки визначення загальних закономірностей синтаксичної будови певної мови не може бути успішним без вивчення обсягу категорійних величин, з'ясування особливостей функціонування різних комунікативних типів речення у процесі спілкування.

Поняття інтенції, запозичене зі схоластичної філософії і вперше запроваджене в зарубіжній теорії мовленнєвих актів, в українському мовознавстві не отримало належного лінгвістичного опису, незважаючи на свій глибокий філософський, психологічний, зрештою – гуманітарний зміст. Ще й досі спостерігаємо термінологічну неузгодженість щодо обсягу та змісту цього поняття, немає чіткої типології

комунікативних інтенцій, не обгрунтовано її категорійного статусу, не визначено системи засобів та способів реалізації. Крім досліджень, спрямованих на з'ясування концептуального характеру інтенції, механізмів її породження, актуальністю відзначаються наукові студії з виразною синтаксичною домінантою, оскільки спроектовані на вивчення засобів вираження комунікативного наміру адресанта на поверхневому, матеріально вираженому, рівні.

У контексті зазначеної проблематики важливою для осмислення і розв'язання вважаємо низку питань, що мають стосунок до обгрунтування лінгвістичного статусу комунікативної інтенції, розкриття її категорійної сутності та синтаксичних засобів реалізації в україномовному дискурсі. Не викликає жодного сумніву, що це поняття виражає мовленнєвий намір, має когнітивне підґрунтя, передає цільові настанови спілкувальників. В адресантно-адресатному континуумі, де перетинаються різні інтенційні горизонти комунікантів, інтенцію співвідносять з ілокуцією, суб'єктивно-модальним значенням, мотиваційною сферою мовної особистості, стратегіями і тактиками мовлення. Попри це комунікативна інтенція має виразну систему синтаксичних репрезентантів, які увиразнюють і її категорійний статус.

Комунікативно-прагматичний аспект речення дослідники пов'язують із настановою та метою висловлення, актуальним членуванням, функціональною перспективою, комунікативними типами та регістрами мовлення. На нашу думку, у низці термінопонять треба розглядати і **комунікативну інтенцію** як амбівалентну поняттєву категорію, у якій виразно есплікується план змісту (інтенційні потреби мовця: поінформувати, оповісти, запитати, спонукати, побажати, емоційно відреагувати на щось, оцінити, подякувати, вибачитися, поспівчувати, похвалити тощо) та план мовної репрезентації. Як слушно зазначав О. Єсперсен, синтаксичні категорії, немов дволикий Янус, звернені і до форми, і до поняття. Вони перебувають посередині і становлять ланку між світом звуків і світом понять [Єсперсен 1958, с. 57].

У практиці мовознавчих студій інтенцію розглядають як мовленнєвий задум або волю мовця [Бахтін 2001, с. 409]; осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, що визначає внутрішню програму

мовлення і спосіб її втілення [Бацевич 2004, с. 116]; як різновид бажання: бажання мовця щось розказати, попросити, запитати [Почепцов 1986, с. 74]; намір адресанта і зміст висловлення [Формановская 2002, с. 29 – 30]; комунікативну настанову та мету висловлення [Боднарко 1994, с. 29]; фундамент типології мовленнєвих жанрів [Бацевич 2005, с. 54]; текстотвірний чинник [Сусов 1982, с. 8]. Утім, фактом лінгвістичного опису комунікативна інтенція може бути лише тоді, коли вона проходить етапи реалізації лінією «намір – зміст – текст / висловлення» [Формановская 1986, с. 19].

Категорійний статус інтенції досі не був об'єктом спеціальних лінгвістичних досліджень. Наша кваліфікація цього поняття, поперше, розширює межі сприйняття інтенції, зокрема її розуміння не тільки як осмисленого чи інтуїтивного наміру мовця, бажання суб'єкта комунікації, а передусім як властивості мовних одиниць; по-друге, вважаємо цілком логічно витлумачувати комунікативну інтенцію як універсальну лінгвістичну категорію, що має міжрівневий характер, репрезентований різноранговими синтаксичними одиницями української мови: висловленнями, реченнєвими еквівалентами, дискурсивними конструкціями.

Пропонована праця є першим монографічним дослідженням інтенції на засадах комунікативного синтаксису, з позицій функціонально-категорійної граматики, з урахуванням досягнень когнітивно-дискурсивної та антропозорієнтованої парадигми лінгвістики сьогодення. Уперше категорія комунікативної інтенції постала в трьох виявах: 1) як когнітивно-ментальне поняття, що має стосунок до глибин свідомого й підсвідомого, мисленнєвих процесів та лінгвоментальності народу; 2) як комунікативна категорія, яку реалізують модально-інтенційні висловлення та реченнєві еквіваленти; 3) як організаційний та текстотвірний компонент дискурсивно-жанрових виявів інтенційності.

У монографії вперше в українському мовознавстві комплексно проаналізовано комунікативну інтенцію за антропоцентричними, когнітивними та прагматичними параметрами; визначено її лінгвістичний міжрівневий статус, обґрунтований системою релевантних одиниць синтаксису; представлено комунікативну інтенцію як синтаксичну категорію, що реалізує свої значення в основних

модально-інтенційних конструкціях – питальних і непитальних, реченнєвих еквівалентах та дискурсивних висловленнях; створено універсальну типологію інтенцій; окреслено граматичну базу експлікації інтенцій мовця; встановлено важливу роль інтенції та її специфіку у зв'язку з дискурсивно-стильовою і жанровою диференціацією текстової комунікації; з'ясовано типологічні вияви категорії інтенції в художньому, розмовному, публіцистичному, епістолярному, конфесійному, науковому та офіційно-діловому дискурсах української мови.

Дослідження міжкатегорійного статусу комунікативної інтенції оперте на велику джерельну базу, що охоплює різностильові тексти української мови, використання яких дало змогу докладно викласти та обґрунтувати авторську концепцію.

Сучасна граматична наука як цілісна динамічна система, підпорядкована адекватному втіленню інтенцій мовця, забезпечує актуальність нашого дослідження, як і будь-яких інших лінгвістичних студій, у яких мова є репрезентативною формою всебічної життєдіяльності людини, її мислення та ментальності.

Автор висловлює щиру вдячність науковому консультантові – докторові філологічних наук, професору Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Ніні Василівні Гуйванюк та рецензентам – докторові філологічних наук, професору Надії Миколаївні Сологуб (Інститут української мови Національної академії наук України), докторові філологічних наук, професору Ніні Лаврентіївні Іваницькій (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського), докторові філологічних наук, професору Людмилі Миколаївні Марчук (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка) – за слушні поради та рекомендації.

Розділ 1.

КОМУНІКАТИВНА ІНТЕНЦІЯ: КАТЕГОРІЙНИЙ СТАТУС І ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ

1.1. Термінологічний вимір поняття інтенції в наукових студіях

Лінгвальний простір ХХІ ст. маркований багатовекторністю і представлений найбільш пріоритетними напрямками сучасного мовознавства – антропоцентричним, комунікативним та когнітивним. Предметом вивчення та аналізу лінгвістів є не тільки *формально-граматичний* аспект, у ракурсі якого перебувають мовні явища з погляду їхньої форми, парадигматичних виявів, системного опису та структурування, а передусім – *комунікативно-функціональний* (прагматичний), дослідження якого звернені до процесу людської комунікації, до тих чинників, які впливають на розгортання та перебіг мовленнєвої діяльності. Одним із визначальних напрямів сучасної лінгвістики, як зауважує О. Селіванова, виступає і *когнітивно-дискурсивна парадигма*, орієнтована не лише на способи представлення знань у мові, а й на комунікативну компетенцію мовця й адресата, дискурсивні чинники вибору тієї чи тієї мовної форми маніфестації знань у тексті чи комунікативній ситуації [Селіванова 2008, с. 19].

Ще з кінця 70-х років ХХ ст. увагу зарубіжних та вітчизняних лінгвістів привертає динамічний, діяльнісний аспект вивчення мови: вони аналізують процеси породження та генерації висловлення

[Леонтьев 1977; Жинкин 1982; Лурия 1998; Кубрякова 2004; Ковалевська 2009]; вивчають контекст спілкування, фонові знання та пресупозиції комунікантів [Золотова 1973; Кононенко 1996; Гуйванюк 2009б; Селіванова 2008]; розробляють комунікативні стратегії та мовленнєві тактики художнього тексту [Голянич 1997; Радзівська 1998; Янко 2001; Иссерс 2008]; досліджують сфери інтеракції та ступені експлікації комунікативного задуму [Бойко 2007; Сологуб 2009; Бацевич 2010]; окреслюють функціональність та прагматику категорійних величин [Городенська 1991; Вихованець 1992; Загнітко 2001; Мірченко 2001] тощо. Проте і досі немає ґрунтовного, викінченого дослідження, у якому б були подані цілісні характеристики комунікативного процесу. Слушно зазначає Н. Гуйванюк: «Створення комунікативної граматики вважаємо особливо перспективним напрямом української синтаксичної науки сьогодні, адже синтаксичні одиниці безпосередньо підкорені цілям комунікації, інтенціям мовця – автора конкретного висловлення» [Гуйванюк 2007, с. 228].

Питання, пов'язані з категорією інтенції, належать до переліку тих суперечливих проблем мовознавства, які на кожному етапі розвитку лінгвістичної думки не лише не втрачають своєї актуальності, а навпаки – набувають нових ракурсів студіювання. Складність вивчення цієї категорії зумовлена тим, що в ній гармонійно поєднано такі вузлові поняття комунікативного процесу, як світ (об'єктивна дійсність, довкілля), висловлення (синтаксичний конструкт реалізації мовленнєвого наміру) та його автор (мовець – носій різноманітних інтенційних станів). Принцип нерозривного взаємозв'язку мисленнєвих та мовних процесів якраз у контексті вивчення інтенції репрезентує справжню суть, а тому дає змогу витлумачувати комунікативну інтенцію як лінгвістичну універсальну категорію, що має план змісту та план мовної реалізації.

Поняття інтенції є ключовим практично для всіх антропозорієнтованих наукових дисциплін – філософії, психології, літературознавства, культурології, політології. Терміни «інтенційність», «інтенція» мають у своїй основі латинський корінь «intentio», що означає «спрямованість», «прагнення», «устремління», «намір», «задум», «мета». Власне, і в афористичному вислові «Intendere arcum

in» (спрямувати лук на щось; бачити мету) цілісно відображено сутність цього поняття, його телеологічний контекст.

Осердя сучасної лінгвістичної науки, як відомо, формують когнітивні, комунікативні та дискурсивні парадигми, які детермінують розгляд мовних явищ у тісній взаємодії з людиною, з її мисленнево-мовленневою діяльністю. У цьому ракурсі лінгвістика, а комунікативна зокрема, не може претендувати на вичерпність та аргументованість своїх висновків без залучення знань з інших антропологічних наук. Актуальність комплексного студіювання комунікативної інтенції як невід'ємного компонента повсякденної мовленнєвої діяльності і текстової комунікації зумовлює вивчення її лінгвістичних засад, спираючись на концепції, представлені в різноманітних галузях гуманітарного знання.

Ідеї лінгвофілософських учень про інтенцію були закладені в працях античних мислителів. Хоч у філософських працях того часу прямо не йшлося про це поняття, однак ще Аристотель говорив про прагнення як бажання, пристрасть і волю [Аристотель 1976, с. 399]. Деякі дослідники зауважували, що мовлення – це поєднання слів, які виражають закінчену думку, а інтенція – це спосіб руху душі [АТ, с. 33 – 60]. Отже, інтенція має прямий стосунок до людського ества, перебуває в безпосередній залежності від волі та бажань людини.

Поняття «**інтенція**» запозичено в лінгвістику зі схоластичної філософії зі значеннями «намір, мета, спрямованість акту свідомості на певний предмет» [ФЛ, с. 218], усвідомлена умисність вчинку [АСМ, с. 562]. Філософи вважали цілком прийнятним поділ інтенцій на: першу (*intentio prima*), яку витлумачували як акт інтелекту, скерований на зовнішній об'єкт (певну річ), та інтенцію другу (*intentio secunda*) – акт інтелектуальної рефлексії, об'єктом якої є зміст мислення [АСМ, с. 562].

У філософський дискурс інтенційність увів австрійський філософ та психолог Ф. Brentano, який визначив її як ментальну властивість, акт свідомості, спрямованість на об'єкт. Учений констатував, що інтенційність – це властивість усіх психічних і ментальних феноменів, яка відображає зв'язок зі змістом і спрямована на об'єкт [цит. за: Серль 1987, с. 98].

Продовжувачем ідей Ф. Brentano називають Е. Гуссерля, який витлумачував інтенцію як одне з базових понять феноменалізму, вбачав у ньому вияви свідомості та мови [ЛЕ, с. 427]. За словами Е. Гуссерля, людська свідомість завжди спрямована на певний предмет, цю властивість свідомості називають інтенційністю. Важливим для розуміння сутності інтенційності видається окреслення дослідником інтенційного зв'язку між значенням і вираженням: *інтенції значення* роблять висловлення осмисленим, *інтенції здійснення* (наповнення інтенцій значенням) визначають його істинність чи хибність на основі зв'язку з реальним предметом [Ладов 2003, <http://philosophy.ru/library/ladov/inten2.htm>]. Саме така позиція «значення і вираження», «значення висловлення у його використанні» викладена у теорії мовленнєвих актів англо-американських філософів-лінгвістів Дж. Остіна, Г. Грайса, Дж. Сьорля, які й увели термін «інтенція» в лінгвістичний дискурс, позначивши ним суб'єктивне значення, ілюктивну силу та мету висловлення [НЗЛ 1986].

Тільки всередині ХХ – на початку ХХІ ст. у сфері філософських наук, як і в лінгвістиці, починає домінувати комунікативно-дискурсивна парадигма, яка окреслює перехід від «філософії свідомості» до «філософії комунікації» – якісно нового потрактування спілкувального процесу в контексті антропоцентризму, визнання людини як суверенної та толерантної особистості, поваги до її прагнень, естетичних потреб та інтенцій.

Інтенційність передбачає наявність зв'язку між свідомістю суб'єкта і предметом як частиною світу. Це дає підстави стверджувати деяким дослідникам, що таке поняття не лінгвістичне, радше – психологічне, філософське. Проте в аспекті «намір – зміст, що передається, – дискурс (текст), у якому втілюється», воно заторкує власне лінгвістичні аспекти, а тому не може бути зігнороване комунікативною прагматикою [Бацевич 2004, с. 116], залишаючись водночас у сфері чи то філософії, чи психології.

У вітчизняній психології термін «інтенційність» використовують зі значенням «внутрішня спрямованість на певну ціль» [ПЕ, с. 158]. Ми витлумачуємо інтенційність як суб'єктивну спрямованість свідомості на дію, психічну скерованість суб'єкта на об'єкти

довкілля. Таке поняття відображає глибокий ментальний процес, що має стосунок до мовця, його інтелекту та когніції. На теренах екзистенціалізму «інтенційність позначає постійне напруження між людським існуванням та світом, їх невіддільність і водночас непокєднуваність» [ЛЕ, с. 427]. Розглядаючи в цьому контексті інтенцію, зауважимо, що поняття «інтенційність – інтенція» перебувають у стосунку: абстрактне – конкретне, статичне – динамічне. Адже **інтенційність** – це властивість усіх психічних феноменів, що характеризує людське мислення чи будь-яку цілеспрямовану (не тільки розумову) діяльність. Інтенція має конкретний вияв, спроектований на чітко окреслену мовленнєву діяльність: спитати, спонукати, побажати тощо; це намір осібногo суб'єкта, окремий тип интенційності. Інтенційність – це «не властивість знаків і символів, а визначальна характеристика свідомості» [Петров 1990, с. 103].

У феноменологічній філософії поширений і термін **«інтенційний горизонт»**, що позначає межі перцептивного поля, які рухливі та змінні залежно від наміру та мети самого суб'єкта комунікації. Горизонт неможливо чітко позначити, оскільки, як пише Х.-Г. Гадамер: «Горизонт – це не межа, яка застигла, а дещо таке, що пересувається разом із тобою і запрошує до наступного руху вперед» [Гадамер 1988, с. 295]. Зрозуміло, будь-яка интенційна дія має горизонт, який створює тло, умови для вербалізації интенції. Адресат тільки тоді здатен правильно оцінити значення і зміст висловлення адресанта, коли володіє адекватною широтою интенційного горизонту. Інакше постає інвективне спілкування.

Розуміння интенції як внутрішньої спрямованості на певну ціль, на предмет, незалежно від того, реальний він чи тільки уявлюваний, постулюється і в психології, зокрема в працях учених Вюрцбурзької школи [ПЕ, с. 158]. Значну роль психолінгвісти відводять мотиву як психологічному чиннику, що характеризує будь-яку поведінку людини, прогнозує появу интенції та детермінує вербальну чи невербальну поведінку особистості. У психолінгвістиці дослідники чітко визначають чинники, що сприяють формуванню интенції та її реалізації, серед яких «мотивація; приплив інформаційних імпульсів; досвід, прогнозування результатів висловлення; завдання мовленнєвої дії; мовленнєва ситуація» [Леонтьев 1969, с. 8].

У літературознавстві інтенцію асоціюють із задумом і витлумачують як намір автора, органічний складник творчої лабораторії письменника, що засвідчує існування певного образу як гіпотези, гештальту, проекту майбутнього твору. Літературознавці схильні надавати пріоритет не тому, яким наміром керувався автор під час написання свого твору, а його вираженню в конкретній оповіді, поезії, драмі [ЛЕ, с. 378].

Потракування інтенції як чітко визначеної спрямованості на певний об'єкт, ментальний стан, як задуму, мети та її здійснення підготувало ґрунт для вивчення цього поняття в лінгвістиці.

1.1.1. Поняття інтенції в лінгвістичній практиці

Створення глобального образу того, що на думці мовця, відбувається тільки за допомогою мовних засобів, а ширше – за допомогою лінгвістичної інвентаризації. Як наголошує О. Почепцов, інтенція мовця слугує важливою ланкою процесу спілкування, «предтечею» будь-якого комунікативного акту [Почепцов 1986, с. 6]. У практиці лінгвістичних студій спостерігаємо різне витлумачення інтенції, що зумовлено великою кількістю визначень та інтерпретацій цього поняття. Уже сформовані вектори дослідження інтенції в мовознавчому дискурсі, які, звичайно, подекуди перетинаються, іноді доповнюють, розширюють чи звужують термінологічний обшир терміна «інтенція»:

- психолінгвістичний;
- когнітивний;
- прагматичний;
- соціолінгвістичний;
- граматичний (синтаксичний).

Психолінгвістичний вектор вивчення інтенції пов'язаний із мотивацією комунікативного процесу, адже в адресантно-адресатному континуумі, де перетинаються різні інтенційні горизонти комунікантів, інтенцію співвідносять з мотиваційно-потребовою сферою, з прагненнями та намірами мовця, з мовленнєвим задумом та волею адресанта [Бахтін 2001, с. 409]. Н. Формановська вважає, що інтенція – певний психічний стан людини, що перебуває поряд із

такими явищами, як емоція, бажання, оцінка, ставлення до дійсності, до змісту повідомлення, до адресата. Психічний світ відображений у мові як у лексемах (номінативний аспект, таких лексем близько тисячі), так і в повідомленнях адресатові (висловлення, дискурс) – комунікативний аспект. Однак, мовленнєва інтенція (комунікативний намір) – це намір, задум зробити щось за допомогою такого інструмента, як мова – мовлення, здійснюваного в мовленнєвому акті в координатах «я – ти – тут – зараз» [Формановская 2002, с. 29].

У психолінгвістиці, як зауважує О. Селіванова, інтенцію визначено як керівну силу у сфері свідомості й мислення людини, що впливає на пропозиційний компонент внутрішньої програми мовлення, вибір стилю, спосіб здійснення програми переведення її у вербальну форму [Селіванова 2010, с. 203]. Тобто стиль, форма реалізації авторського задуму, увесь стратегічно-тактичний комплекс мовленнєвої діяльності перебувають у безпосередній залежності від інтенції мовця.

Як бачимо, інтенція – важливий складник психічного стану людини, але тільки за допомогою граматичних ресурсів мови вона есплікується, стає доступною для інших суб'єктів процесу комунікації. З одного боку, це своєрідний психічний денотат, а з іншого – мотивувальна, цільова настанова впливу та взаємодії з адресатом.

Когнітивний вектор дослідження інтенції, який має дотичність до психолінгвістики, розгорнутий у працях О. Селіванової, яка визначає інтенцію (від лат. *intentio* – намір, прагнення) як превербальний, осмислений намір (мета) мовця, що зумовлює комунікативні стратегії, внутрішню програму мовлення та способи її реалізації. Інтенція є основною структурною ознакою свідомості та будь-якого її акту [Селіванова 2010, с. 203]. Подібну дефініцію пропонує і Ф. Бацевич: комунікативна інтенція – осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення [Бацевич 2004, с. 116].

Як відомо, когнітивна лінгвістика оперує знаннями людини, її пізнавальною діяльністю, тому тісно пов'язана з інтенцією. Л. Безугла визначає інтенцію як спрямованість людської свідомості на об'єкти й стани речей зовнішнього світу [Безугла 2007, с. 101]. Ментальний стан мовця, певна подія, сфера людського буття, фрагмент

реальної чи ірреальної дійсності формують ґрунт для породження висловлень, організовують модально-інтенційні синтаксичні засоби. Мовна форма є репрезентантом реального мовленнєвого наміру та особистісних інтенційних горизонтів мовця.

Інтенція перебуває в тісному зв'язку зі створенням ментально-простору мовної особистості та когнітивних моделей, які його структурують. Категоризація ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості, а отже, інтенцій як базових знань про світ мовної особистості може відбуватися за допомогою концептів, що відображають знання і досвід людини. На мовному рівні адресант повинен підібрати такі засоби вираження своєї комунікативної інтенції, які допоможуть адресатові розпізнати її та правильно ідентифікувати.

У теорії планування, що виокремилася в самостійний лінгвістичний напрям після виходу праці М. Братмана, зосереджено увагу на лінгвальній природі та ролі інтенції в мовленнєвій діяльності, зокрема окреслено інтенцію як особливий стан свідомості, яку визначає *стабільність* (інтенція не зникає до моменту її реалізації; втілена, результативна інтенція – це завжди стимул для породження нової) [Bratman 1987]. Планування передбачає вибір та організацію засобів і способів здійснення мовленнєвої дії. Для успішного досягнення результату важливу роль відіграє пресупозиція мовлення та фонові знання учасників комунікації.

Прагматичний аспект вивчення інтенції репрезентовано в працях О. Почепцова [Почепцов 1986], Н. Формановської [Формановская 2002], О. Иссерс [Иссерс 2008] та ін. Безперечно, сам термін «інтенція» належить до визначальних понять прагматики, основу дослідження якої становлять використання і функціонування мовних знаків у процесі спілкування у взаємозв'язку з адресантно-адресатним континуумом, стосунками між комунікантами, у контексті цілісної мовленнєвої ситуації – співвідношенням вербальних та невербальних засобів комунікації. Як наголошує О. Почепцов, прагматичну значущість має все, що «освячено» інтенцією мовця, адже інтенція є тією ланкою, яка пов'язує людину і мову: людина – це діяч, мова – це зброя, а інтенція об'єднує їх у мовленнєву діяльність. Ці стосунки можна відтворити у формулі: людина + інтенція + мова = мовленнєва діяльність [Почепцов 1986, с. 74],

Призначення мовленнєвої інтенції – інформувати, впливати на адресата, запитувати інформацію чи спонукати до дії, регулювати комунікативні та соціальні взаємодії партнерів, у фатичному спілкуванні встановлювати «зони спільності» для «своїх» [Формановская 2002, с. 25], адже інтенційний компонент формується як стратегічний задум до реалізації висловлення.

Соціолінгвістичний вектор у дослідженні інтенції виокремлений з огляду на соціальну диференціацію процесу спілкування, статусно-рольові та гендерні ознаки комунікантів, розмовно-територіальні особливості мовлення [Киселева 1978; Сусов 1989; Карасик 2004; Кубрякова 2004]. Відмінності в інтенційних горизонтах мовців перебувають у залежності від використання інтенцій у різноманітних мовленнєвих ситуаціях – чи то офіційно-ділового спрямування (інституційний дискурс), чи то в безпосередньому контактуванні (міжособистісний дискурс). Водночас кожен індивід спирається на сукупність ціннісних орієнтирів певної епохи, його виховує національна лінгвокультура та суспільна мораль, детермінує ментальність та стереотипність мислення. Процес спілкування – соціальний за своєю суттю, адже є одним із способів життєдіяльності, креативності та самовираження «я-концепцій», «я-інтенцій» мовної особистості.

Реалізація інтенційного простору мовної особистості відбувається в соціумі, у соціальному континуумі взаємодії комунікантів, який репрезентує діалог людей із різними соціально-рольовими статусами. Зрозуміло, що належність людини до соціального класу (робітник, селянин, інтелігенція), етнічної спільноти (нація, народність), вікової групи (дитина, молодь, літня людина), рівень виховання та культури по-різному окреслюють змістові параметри інтенційного простору мовної особистості.

Грамматичний (синтаксичний) вектор у дослідженнях інтенції має стосунок до системи мовних засобів та їхнього валентнісного потенціалу виражати інтенційні потреби мовця. Інформацію про цей аспект уперше подав у своїх працях російський мовознавець О. Бондарко, який виокремив такі проблеми, як інтенційність граматичного значення, семантичні функції граматичних форм у стосунку до змісту висловлення, до того, що має на увазі та чого хоче

висловитися мовець. Предметом аналізу є інтенційність граматичних категорій часу, темпоральності, виду, аспектуальності, реальності / ірреальності, зумовленості тощо. Найбільш інтенційними є ті категорії, які фокусують у змісті щось «актуальне для мовця», насамперед модальність, темпоральність, часова локалізованість та персональність [Бондарко 1994, с. 30 – 33].

Поняття інтенційності в інтерпретації О. Бондарка має два аспекти: 1) аспект змістової інформативності (актуальності) – здатність певної функції бути одним з елементів вираженого змісту та 2) «власне інтенційний» аспект зв'язку з намірами мовця, з комунікативною метою, з цілеспрямованою діяльністю мовця, тобто з тим, що він хоче сказати в певних умовах комунікації [Бондарко 1994, с. 31]. Імпонує думка дослідника про те, що змістова інформативність тієї чи тієї семантичної функції виявляється не лише в живому акті мовлення, коли наяву і намір мовця, і процес їх реалізації, але і в тих умовах, коли перед нами «готовий текст» і наміри мовця фігурують лише як те, що було задумано під час створення цього тексту. Створюючи текст, автор намагається передати зміст, але в момент прочитання наявний лише певний результат реалізації цих намірів [Бондарко 1998, <http://www.durov.com/study>].

У багатьох дослідженнях інтенцію пов'язують із конкретним змістом висловлення. Так, до речі, зробила О. Ахманова, стверджуючи, що інтенція – потенційний чи віртуальний зміст висловлення [Ахманова 1969, с. 281]. Дехто з дослідників комунікативну інтенцію ототожнює з метою висловлення [Сухих 1986, с. 72], яку співвідносять з узагальненою інтенцією мовця: повідомити, запитати, спонукати до чогось. Мовець виражає не тільки прохання, запит, обіцянку, але й реалізує свою позицію і ставлення до співрозмовника, світу загалом. Інвентаризація мовних засобів інтенції сприяє всебічному опису не лише різноманітних психоментальних станів, а й синтаксичної системи української мови. Комунікативна інтенція становить конкретну мету висловлення, що відображає потреби й мотиви мовця. Вона детермінує мовленнєвий акт, лежить у його основі, втілюється у змісті, що має різноманітні способи мовного вираження. Очевидно, тому Н. Арутюнова визначає референцію як прояв інтенції [Арутюнова 1999, с. 189].

За твердженням І. Кобозевої, багато мовних явищ, які характеризували у термінах модусу, суб'єктивної та об'єктивної модальності, пресупозиції, умов успішності мовленнєвого акту, оцінної конотації та інших, насправді є інтенційними станами свідомості мовця. Тому істотною частиною змісту висловлення, що доповнює його пропозитивний зміст, слугує інтенційний комплекс, що містить інформацію про всі інтенційні стани свідомості мовця, прямо чи непрямо, експліцитно чи імпліцитно закодовані в його мовній структурі [Кобозева 2003, с. 267]. Серед засобів реалізації цих інтенційних станів дослідниця називає повнозначні та службові слова, синтаксичні та лексико-синтаксичні конструкції, дієслова, займенники, модальні слова і частки, спонукальні, питальні, оптаивні та сентенційні структури. Пропозитивний компонент змісту висловлення містить інформацію про світ, інтенційний – про інтенційний стан мовця, що стимулює інтенцію, яка стає першою і найважливішою інстанцією в породженні висловлення.

Прагматичною формою реалізації інтенції є висловлення – мовленнєвий акт, текст. На думку О. Криницької, лінгвістичний розгляд поняття «інтенція» здійснюється під кутом зору її спрямованості з абстрактної когнітивно-прагматичної сфери у конкретну, матеріально виражену площину мовленнєвого акту – текст як структурно-мовний складник спілкування й одночасно результат його кінцевої реалізації [Криницька 2008, с. 258]. Деякі дослідники вважають, що інтенція – цементувальна властивість будь-якого тексту, фундамент типології мовленнєвих жанрів [Бацевич 2005, с. 54]; текстотвірний чинник, важлива ланка в багатоплановій структурі мовленнєвого твору [Сусов 1982, с. 8].

Комунікативна інтенція може бути фактом мовного аналізу лише у тому разі, коли вона відповідає формулі «намір – зміст – текст / висловлення» [Формановская 1986, с. 19], тобто намір, воля, бажання суб'єкта комунікації тільки тоді релевантні для лінгвіста, коли вони синтаксично маніфестовані. Не випадково дзеркалом інтенції О. Почепцов називає висловлення (результат мовленнєвої діяльності) [Почепцов 1986, с. 76]. А. Загнітко зробив узагальнення, що комунікативно-інтенційний зміст – необхідна й обов'язкова ознака кожного речення. Без нього немає речення як одиниці

синтаксису [Загнітко 2001, с. 122]. Отже, у лінгвістичний обшир терміна «комунікативна інтенція» входить глобальна настанова висловлення, його змістовий потенціал та засоби репрезентації, що засвідчує білатеральність та універсальність цього поняття.

1.2. Комунікативна інтенція та сучасні лінгвістичні теорії

1.2.1. Комунікативна інтенція і теорія мовленнєвих актів

Широке використання терміна «комунікативна інтенція» в практиці мовознавчих студій уможливило занесення його до базових понять сучасної лінгвістики, забезпечує релевантне входження до термінологічного апарату, принаймні, трьох лінгвістичних теорій – мовленнєвих актів, мовленнєвої діяльності та мовленнєвого впливу.

Розв'язати проблему категорійного статусу комунікативної інтенції не можна лише в її вузькому, суто лінгвістичному ракурсі. Використання напрацювань, зокрема з філософії, передбачає всебічний опис інтенційності як феноменального явища в структурі лінгвістично-філософського дискурсу. Зауважмо слушну думку О. Потебні: «Зіставлення граматичних і філософських понять можуть здаватися даремними лише для того, хто вважає, що якість нашої думки для нас самих не залежить від вираження» [Потебня 1968, III, с. 8]. Для визначення мовних категорій, як стверджує К. Жоль, необхідно вийти на рівень металінгвістики у сферу філософських питань лінгвістики [Жоль 1984, с. 166]. Такі судження прямо стосуються теорії мовленнєвих актів, яка має глибоке філософське підґрунтя, однак характеризує лінгвістичне явище.

Теорія мовленнєвих актів, на думку Ю. Караулова, своєю появою ознаменувала певні зрушення від статичної фіксації, від гербарійно-колекційного перерахування мовних засобів, що виражають певні емоційно-психологічні та інтелектуально-оцінні стани мовця (радість, зацікавлення, сумнів тощо) до динамічного їх вивчення як комплексу мовних засобів, що характеризують людські інтенції

[Караулов 1989, с. 4]. Новому напрямку в лінгвістиці передували праці відомих філософів та лінгвістів, у яких виразно простежувався пріоритет динамічного, процесуального підходу до вивчення мовної системи, зосібна це і дискурсивна парадигма Е. Бенвеніста, теорія висловлення М. Бахтіна, лінгвістична філософія Л. Вітгенштейна, а передусім – антропоцентрична концепція В. фон Гумбольдта, у якій констатовано, що мова – це не продукт діяльності (Ergon), а сама діяльність (Energeia), оскільки являє собою постійно відновлювальну роботу духу, спрямовану на те, щоб зробити звук, який артикулюється, придатним для вираження думки [Гумбольдт 1984, с. 70]. Із праць відомого філософа та лінгвіста В. фон Гумбольдта в мовознавстві утверджується динамічний аспект дослідження мовної системи, поняття «діяльність» поповнює термінологічний апарат лінгвістичних словників, з'являються синонімічні позначення «поведінка», «акт», «дія». А одне з положень теорії мовленнєвих актів якраз і полягає в тому, що мінімальною одиницею людської комунікації є не речення чи висловлення, а здійснення певного акту – констатації, запиту, наказу, вибачення, вдячності, поздоровлення і т. д.

Основу теорії мовленнєвих актів становлять ідеї, викладені Дж. Остіном у курсі лекцій у Гарвардському університеті (1955) та у виданій праці «How to do things with words» («Слово як дія») (1962). У нього мовленнєвий акт має трирівневу модель: локуцію (вимова речення з певним змістом та референцією), ілокуцію (цілеспрямованість, комунікативна мета, інтенція) і перлокуцію (вплив на свідомість, поведінку адресата) [Остин 1986, с. 92 – 93]. У мовленнєвому акті як цілеспрямованій діяльності важливою субстанцією виступає мовець, якому належить основна роль у генерації висловлення, формуванні його пропозитивного змісту та ілокутивної сили, визначенні схем взаємодії з адресатом.

Характерні особливості мовленнєвого акту викладено в лінгвістичній енциклопедії: «Мовленнєвий акт – базова мінімальна одиниця вербальної комунікації; інтенційно й ситуативно організоване висловлення, що супроводжується відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію» [Селіванова 2010, с. 425]. У наведеній дефініції відзначено важливість дій адресанта у стосунку до адресата, хоч у деяких дослідженнях окремо взятий

мовленнєвий акт трактують як «театр одного актора» [Винокур 1989, с. 12].

У теорії мовленнєвих актів **інтенцію** розглядають як суб'єктивне значення мовця, а також у контексті ілокутивної сили та мети висловлення. Зокрема, Г. Грайс уводить поняття «суб'єктивне значення» на характеристику того, що конкретний мовець має на увазі під своїм висловленням [Grice 1957, с. 378]. Іntenція відображає намір суб'єкта комунікації повідомити про щось, попросити, запитати, тобто передати у висловленні певне суб'єктивне значення. Дослідник указує на двозначність терміна «meaning»: з одного боку, це стаціонарне об'єктивне значення мовного вираження, з іншого – припущення, значення, яке залежить від суб'єктивних намірів (інтенцій) того, хто використовує мовне вираження в комунікативному процесі. Пор.: питальне висловлення – *Хто тобі подарував квіти?*, озвучене мовцем у ситуації толерантного, урівноваженого спілкування, спрямоване на певну відповідь, аби задовольнити інформаційні прогалини адресанта запиту. Цілком адекватною буде відповідь: *Мама (тато, брат, син, коханий тощо)*. У контексті емоційно-оцінного дискурсу така синтаксична конструкція має метафоричне значення, риторичне питання за своєю суттю виражає докір, осуд: – *Хто тобі подарував квіти? (Ніхто тобі не подарував квітів)*.

Іntenційний знак (певна синтаксична конструкція) відбиває зміст намірів мовця. Цікаві спостереження у своєму дослідженні постулює В. Ладов: «Спочатку зміст є складником ментального стану суб'єкта і лише згодом переходить в інтенційний зміст знака. Іntenційність мовлення ініціює свідомість» [Ладов 2003, <http://philosophy.ru/library/ladov/inten2.htm>]. На основі цих міркувань природно припустити, що комунікативна інтенція становить єдність інтенційного стану мовця (психоментального простору мовної особистості) та інтенційного знака (синтаксичної конструкції, висловлення, дискурсу).

Англійський учений П. Стросон відзначає важливість для мовного аналізу введене Г. Грайсом поняття «суб'єктивне значення» і у своєму дослідженні пояснює його за допомогою наміру (інтенції), виокремлює намір, спрямований на розпізнавання рецепієн-

та, і намір мовця викликати в адресата певну реакцію. Дослідник говорить про «відкритість» мовленнєвих намірів, мовець повинен знайти такі засоби, які зробили б його наміри відкритими для сприйняття [Стросон 1986, с. 136 – 141]. Зазначимо, що цей підхід привернув увагу мовознавців до синтаксичних засобів експлікації інтенцій та їх релевантності в певній комунікативній ситуації.

Відомий теоретик інтенційності Дж. Сьорль уводить поняття «інтенційного стану», що, з одного боку, передбачає «ілокутивний вплив на слухача», а з іншого – виражає ментальне спрямування суб'єкта до дійсності [Серль 1987], отже, передає стосунок мовця до світу, висловленого, почутого, суб'єктивний погляд на життєві реалії, контекст спілкування.

Комунікативна інтенція співвідноситься з вираженням різних інтенційних станів, з мотиваційною сферою індивіда, спрямованою на експлікацію потреби людини в соціальних контактах та в спілкуванні. Доречно згадати в цьому ракурсі твердження А. Вежбицької про те, що суспільне життя можна уявити як велику сітку актів мови. Від ранку до вечора запитуємо, відповідаємо, сперечаємося, аргументуємо, обіцяємо, хвалимося, сваримо, скаржимося, відмовляємося, когось хвалимо, дякуємо, звіряємось, докоряємо, робимо зауваження тощо [Wierzbicka 1983, с. 129 – 135]. Комунікативний потенціал мовної особистості як носія певних інтенцій, різних психоемоційних станів найяскравіше розкривається у динамічному мовному середовищі, що передбачає вільну реалізацію індивідуальних потреб мовця, «безперервний перетин», контактування з процесами життєдіяльності іншої особистості.

Перехід від інтенційного стану до мовленнєвого акту відбувається через вибір релевантного засобу вираження конкретного інтенційного стану. Дж. Остин, зважаючи на перформативні дієслова, виділяє такі мовленнєві акти: вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабітиви, експозитиви [Остин 1986, с. 119], які відповідають діям і намірам мовця. Дж. Сьорль класифікує мовленнєві акти на основі ілокутивних сил (інтенцій), які виражають перформативні дієслова в мовленнєвому акті. Визначені лінгвістом мовленнєві акти (асертиви, директиви, комісиви, експресиви та декларації) детерміновані телеологічним (цільовим) чинником, оскільки мета – найважливіший

елемент ілокутивної сили висловлення [Серль 1986а, с. 170]. На нашу думку, перформативні висловлення – лише один із засобів експлікації інтенцій мовця. Розгалужена синтаксична система української мови – від синтаксеми до складного синтаксичного цілого, тексту – здатна реалізувати інтенційний потенціал мовця з огляду на комунікативну ситуацію, умови перебігу інтеракції, соціальний статус комунікантів.

Інтенційний компонент наявний у кожній синтаксично значущій конструкції, він детермінує глибинні значення змістової структури висловлення, увиразнює позицію мовця, його потреби, цільові настанови: спонукати адресата до певної дії-вчинку, до відповіді на поставлене запитання тощо. Речення-висловлення в теорії мовленнєвих актів експлікує потенціал, пов'язаний із різними комунікативними настановами адресанта.

У теорії мовленнєвих актів інтенцію розглядають і в контексті ілокутивної сили та мети висловлення. Дж. Сьорль стверджував, що ілокуція як один із складників мовленнєвого акту передбачає втілення у висловленні певної інтенції [Серль 1986а, с. 172]. Комунікативної мети, на переконання Ю. Габермаса, можна досягти лише спільно. Ілокутивний результат залежить від раціонально мотивованого порозуміння щодо чогось зі слухачем [Габермас 1999, с. 290].

На переконання В. Виноградова, речення як основна форма мовного спілкування є водночас і засобом вираження думки для мовця і знаряддям розуміння повідомлюваної думки для слухача [Виноградов 1954, с. 82]. Власне, ефективність втілення інтенцій визначається за діями адресата: на запит інформації слідує відповідь, на висловлену пораду – виконання певних мовленнєвих або фізичних дій, напр.: – *Що сталося тут, що так усі посоловіли? – Таж Аглая заручилася* (Є. Ярошинська). – *Чому ти все так сидиш в тій норі? Така гарна днина: от вийшла б трохи принаймні до городу! Ядзя послухала мами і вийшла до городу* (Н. Кобринська). Коли між комунікантами відсутній контакт, інтеракція має конфронтаційний, конфліктний характер, напр.: – *Тату, мамо, хоть мене убийте, а хоть тут зараз на голові дуба ставайте, а хоть рачки лізьте, то я за того дурелейсу не піду; йому фасолі вибирати, а не жени-*

тися! (С. Воробкевич). Як бачимо, комунікативна інтенція співвідноситься і з мотиваційно-потребовою сферою мовця, і з синтаксичними ресурсами мови.

1.2.2. Комунікативна інтенція і теорія мовленнєвої діяльності

Теорія мовленнєвої діяльності – одна з сучасних психолінгвістичних концепцій, що репрезентує якісно новий підхід до витлумачення процесів людського спілкування, продукування мовленнєвих витворів – граматично правильних висловлень. Ця теорія розвиває антрополозоровані наукові студії, оскільки пов'язана з основними субстанціями мовленнєвого процесу – адресантом та адресатом, із мотивацією мовленнєвої активності комунікантів, з експлікацією їхніх інтенцій та потреб. Основні теоретичні підвалини цієї теорії були розроблені в працях відомих психологів – Л. Виготського, С. Рубінштейна, О. Леонтьєва, М. Жинкіна [Виготский 1982; Рубинштейн 1969; Леонтьев 1977; Жинкин 1982].

У психолінгвістиці мовленнєву діяльність розглядають як особливий вид діяльності, спрямований на формування думки (предмета мовленнєвої діяльності), позаяк «сама думка народжується не з іншої думки, а з мотивувальної сфери нашої свідомості, яка охоплює наші потяги та потреби, наші інтереси й спонукання, наші афекти та емоції» [Виготский 1982, с. 139]. Іншими словами, за думкою стоїть мотив, те, ради чого ми говоримо. Рух від задуму до вербального втілення, на думку Л. Виготського, – це перетворення особистісного змісту в загальноприйнятне значення. Перехід від внутрішнього до зовнішнього мовлення є складною динамічною трансформацією – перетворенням предикативного та ідіоматичного мовлення в синтаксично розчленоване і зрозуміле для інших [Там само, с. 353].

Вивченню мовленнєвої діяльності присвячено праці Л. Щерби, у яких російський лінгвіст розглядає три аспекти дослідження явищ мови: *мовні системи* – словники та граматики, створені на підставі всіх актів мовлення й розуміння; *мовний матеріал* як сукупність всього вимовленого та сприйнятого і *мовленнєву діяльність* як самі

процеси говоріння й розуміння [Щерба 1974, с. 364]. Подібно до інших видів діяльності, зокрема економічної, трудової тощо, мовленнєва діяльність так само є психологічно організованою системою, яку характеризують, з одного боку, предметний мотив та цілеспрямованість, з іншого – вона складається з кількох послідовних фаз (орієнтування, планування, реалізація плану, контроль) [Леонтьев 1969, с. 33]. Отже, мовленнєва діяльність – усвідомлена, мотивована, тобто психічно регульована, предметна і цілеспрямована, соціально регламентована активність суспільного суб'єкта [Дридзе 1984, с. 37].

Мовленнєву діяльність витлумачують як феномен мовлення. С. Рубінштейн стверджував, що мовлення – це діяльність спілкування, мова в дії, форма існування свідомості (думок, почуттів, переживань) для іншого, яка слугує засобом спілкування з ним, і форма реалізації мислення [Рубінштейн 1999, с. 382].

У практиці психолінгвістичних студій **інтенцію** розглядають поряд із такими поняттями, як: потреба, мотив, намір, думка. Наприклад, **потреба** – це певний динамічний активний стан особистості, пов'язаний із появою того чи того дефіциту в її нормальній життєдіяльності як соціальній, так і біологічній, і спрямований на її усунення [Джидарьян 1976, с. 9]. К. Левін, відомий німецький та американський психолог ХХ ст., визначає потребу як динамічний стан (активність), що з'являється в людини у процесі реалізації якогось-небудь наміру, дії. Дослідник поділяє потреби на істинні (стійкі) та квазіпотреби (ситуативні, соціально зумовлені). Квазіпотреба (**інтенція**) – соціально зумовлена потреба, яка виникає в момент мовлення і детермінує людську поведінку [Левин 2001, http://www.koob.ru/lewin_kurt/dinamicheskaya_psihologiya].

На думку О. Леонтьєва, «потреба сама по собі, як внутрішня умова діяльності суб'єкта, це лише *негативний стан*, стан нужди, нестатку»; свою позитивну характеристику вона одержує за умови зустрічі з об'єктом («реалізатором») свого «опредметнення» [Леонтьев 1971, с. 5]. Через потреби здійснюється регулювання поведінки особистості, визначається спрямованість мислення, емоцій, почуттів та волі людини. Потреба може реалізуватися тільки в діяльності. **Намір** означає внутрішню підготовку для виконання певної дії і пов'язаний із свідомим вибором дій для досягнення мети.

У процесі мовленнєвої діяльності мовець реалізує цілі та завдання, задовольняє свою мотиваційно-потребову базу, що слугує важливим чинником процесу спілкування. Потреба – джерело активності людини. Вітчизняний психолог Л. Орбан-Лембрик серед основних потреб людини виділяє: біологічні (потреби в їжі, повітрі тощо); матеріальні (потреби в одязі, житлі і т.д.); соціальні (потреби в предметно-суспільній діяльності, в усвідомленні особистістю свого місця в суспільстві); духовні (потреба в пізнавальній, моральній та іншій інформації), зазначаючи, що мотивація є сукупністю причин психологічного характеру, які пояснюють поведінку і вчинки людини, їх початок, спрямованість та активність [Орбан-Лембрик 2004, с. 133]. Як бачимо, дослідниця представляє систему мотивів чи потреб, які скеровані особистістю на налагодження контакту з іншими людьми та на самореалізацію. І. Джидарьян визначає й естетичні потреби, які пов'язані з процесом засвоєння особистістю духовних цінностей, оволодіння їхнім суспільним змістом [Джидарьян 1976, с. 10].

Для людини однією з визначальних є **потреба спілкування**, яка відображає найбагатший світ особистості, її пошуки, прагнення та бажання отримати певну інформацію чи поділитися нею з іншими, налагодити контакти, вплинути на співрозмовника своїм мовленням. Практична діяльність людства породжує взаємозумовлені потреби – *потреби мислення* і *потреби спілкування*, які породжують й утворюють мову, зумовлюють її цілеспрямованість, призначення, функції [Киселева 1971, с. 3].

Комунікативна інтенція (намір) в акті спілкування є предметом комунікативно-пізнавальної потреби [Дридзе 1984, с. 114]. З одного боку, спілкування – це потреба в нових враженнях, почуттях, знаннях, а з іншого – бажання адресанта поділитися з адресатом власними переживаннями та думками. Соціальна потреба спілкування породжує певну мовленнєву діяльність, якою керують мотиви і яка обов'язково детермінована метою. Мотиваційно-потребова сфера індивіда – складне інтегральне психологічне утворення, спрямоване на експлікацію потреби людини в соціальних контактах та в спілкуванні. Активно взаємодіючи зі світом, з іншими людьми, мовна особистість прагне досягти взаєморозуміння, налагодити

контакт, самореалізуватися. Мотив слугує важливою ланкою у процесі генерації висловлення, у безпосередній експлікації комунікативних інтенцій, стійкою особистісною властивістю, яка «вбирає в себе потреби, наміри щось зробити, а також спонуку до цього» [Орбан-Лембрик 2004, с. 133].

У психолінгвістичних концепціях **мотив** визначають як першу ланку, поштовх до здійснення мовленнєвого акту, «подальше формування інтенції як превербального когнітивно осмисленого наміру мовленнєвої діяльності, що впливає на формування думки (когнітивної структури майбутнього висловлення) і подальшої внутрішньої програми зовнішнього мовлення», тобто, як наголошує О. Селіванова, з урахуванням мотиву і породженої ним інтенції думка перетворюється на внутрішнє слово й через певні етапи вербалізації та семантизації – на зовнішнє слово [Селіванова 2010, с. 480].

Мотив породжує інтенцію і відповідає певній потребі суб'єкта, набуває властивості спонукати до дії [Леонтьев 1977, с. 101 – 102], а будь-яка модель породження мовлення повинна містити: етап мотивації, етап задуму (програми, плану) висловлення, етап здійснення задуму (реалізація плану), етап зіставлення реалізації задуму із самим задумом. Етап мотивації якраз передбачає, «по-перше, говорити чи не говорити, по-друге, якщо говорити, то яку форму буде мати висловлення (ствердження, питання, наказ і т.д.), по-третє, якщо ми вибрали форму, якими засобами скористатися для її вираження в реченні, що виділити логічним наголосом» [Леонтьев 1969, с. 133].

У поняття мотивації входять всі види спонукань, мотиви, потреби, зацікавлення, прагнення, цілі, захоплення, мотиваційні установки чи ідеали [Дридзе 1984, с. 112]. Мотивація комунікативної діяльності містить інформацію у формі уявлення про те, що саме треба викласти в майбутньому тексті і кому цей текст буде призначений [Каменская 1990, с. 115]. Нам імпонує думка Н. Гуйванюк, яка констатує, що і комунікативний задум, і комунікативний мотив, і його розгортання (синтаксування) реалізується у висловленні завдяки самій потребі мовців спілкуватися, тобто потребі передати певну інформацію співрозмовникові у певній ситуації спілкування [Гуйванюк 2009а, с. 260].

Процес породження висловлення, як зазначає О. Лурія, охоплює такі етапи: початок процесу характеризує наявність мотиву, наступним моментом є поява думки або загальної схеми того змісту, що в подальшому повинен бути втілений у висловленні. Учений наголошував, що висловлення як особливий вид мовленнєвої діяльності має таку саму психологічну структуру, як і будь-яка інша форма психічної діяльності [Лурія 1998, с. 199].

Деякі дослідники виділяють такі етапи породження висловлення: мотив, думка (мовленнєва інтенція), внутрішнє слово (внутрішнє програмування), лексичне розгортання, граматичне конструювання, змістова структура, глибинні синтаксичні структури, поверхневі синтаксичні структури, зовнішнє мовлення [Шахнарович, Кубрякова 1991, с. 42].

Як бачимо, шлях від думки до мови «починається з мотиву й загального задуму, проходить через стадію внутрішнього мовлення, яке спирається на схеми семантичного запису з її потенційними зв'язками, породжує формування глибинно-синтаксичної структури, а потім розгортається в зовнішнє мовлення, яке спирається на поверхнево-синтаксичну структуру» [Бацевич 2004, с. 38].

У концепції породження тексту, як стверджує М. Жинкін, центральне місце посідає уявлення про задум, який прогнозує початок і кінець майбутнього тексту, про ієрархію підтем і субтем, що створюють необхідні рівні розгортання задуму в текст, а також і його структуру [Жинкін 1982, с. 6].

На позначення комунікативних потреб мовця в мовознавчій практиці вживають термін «інтенція» [Почепцов 1986; Формановская 2002; Кобозева 2003 та ін.]. Проте ще в «Граматичі руської мови» С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера, у якій здійснено майже сучасний поділ речень за змістом (у сучасній термінології – за «комунікативною настановою» або «метою висловлювання»), зазначалося: «Як говоримо, то звичайно робимо се з **наміром** [виділення наше. – С. Ш.-С.], аби комусь другому висказати те, що гадаємо або думаємо, т. зн. свою гадку або думку» [Смаль-Стоцький, Гартнер 1914, с. 104]. Отже, терміни «інтенція», «намір» можна вважати певною мірою синонімічними. Намір – свідоме рішення, яке виконує функцію спонукання і планування поведінки чи діяльності

людини. Іntenція – синтез двох складників: з одного боку, це афективний складник, мотиваційно-потребова сфера мовної особистості (намір), вплив безпосередньої потреби на породження мовленнєвої діяльності, з іншого – інтелектуальний складник, за допомогою якого людина усвідомлює й вибирає адекватні засоби, що дають їй змогу досягнути задоволення певної потреби.

На думку І. Зимньої, предметом мовленнєвої діяльності є **думка** як форма відображення предметів і явищ реальної дійсності, що втілюється у висловленнях (текстах) [Зимняя 1987, с. 145]. Таку ж позицію постулює В. Звєгінцев: ми обмінюємося не словами і їхніми значеннями, а думками, використовуючи слова всього лише як засіб спілкування, як засіб здійснення діяльності спілкування [Звєгінцев 2001, с. 168].

Зміст – це та сама «закінчена думка», що є обов'язковим атрибутом речення й акцентується в багатьох його дефініціях. Як зазначає В. Богородицький, кожне сполучення слів, що слугує для вираження цілісної думки і певним способом граматично організоване, називається реченням [Богородицкий 1911, с. 200]. Український мовознавець К. Шульжук визначає речення як мінімальну комунікативну одиницю, оформлену за законами певної мови, як відносно завершену одиницю спілкування та вираження думки [Шульжук 2004, с. 44].

Теорія мовленнєвої діяльності досліджує взаємозв'язки мислення і мовлення, формування і втілення думки як «опредметненої потреби». Отже, маємо безпосередній зв'язок між психоментальним станом особистості та його синтаксичним вираженням.

Іntenцію визначають як спрямованість мислення автора на ментальний процес, орієнтований загалом «від думки до тексту». Формування інтенції є безпосереднім початком мовленнєво-мисленнєвої діяльності [Каменская 1990, с. 118]. Розглядаючи текст як втілення комунікативної інтенції, ширше – авторського задуму, як ієрархію змістових блоків (предикацій), не можна оминати таких психологічних компонентів, як: потреба, мотив, інтенція, мета, адже у тексті (висловленні) втілено «весь психологічний зміст діяльності – її предмет, засоби, спосіб, а також особливості мовця як суб'єкта цієї діяльності – його ціннісні орієнтації, мотивація, індивідуально-психологічні характеристики, тип нервової системи, емоційність,

особливості інтелекту, відношення до ситуації і партнера спілкування та багато інших умов спілкування» [Зимня 1987, с. 145 – 146].

Отже, у теорії мовленнєвої діяльності, що має психоментальне підґрунтя, інтенцію витлумачують як прояв соціальної потреби – потреби спілкуватися і розглядають у контексті таких понять: потреба, мотив, намір, думка. Мотиваційно-потребова сфера мовної особистості породжує інтенцію довербального, мисленнєвого рівня, яка у процесі «переливання думки в слово» матеріалізується в синтаксичних конструкціях – засобах втілення інтенцій вищого порядку – комунікативних. Іншими словами, комунікативна інтенція – це вияв бажання, сформований на основі певних цілей і мотивів, для реалізації яких мовець – суб’єкт інтенції – робить певні кроки, використовує оптимальні мовленнєві засоби.

1.2.3. Комунікативна інтенція і теорія мовленнєвого впливу

Упродовж останніх десятиліть у лінгвістиці виразно окреслено комунікативно-прагматичний напрям, орієнтований на вивчення синтаксичних одиниць у контексті їх релевантного використання мовцями як засобів спланованого впливу на співрозмовника, мовленнєвої взаємодії та оптимального виконання інтенційної програми суб’єкта комунікації. На прагматичному рівні комунікативну інтенцію репрезентують стратегічно обмірковані тактичні прийоми, комунікативні ходи. За твердженням О. Іссерс, саме тактики справляють враження насправді доступних для вивчення мовних одиниць [Іссерс 2008, с. 111], оскільки їх зреалізовано «на поверхні» – у висловленнях, стратегії ж відображають глибинний ментальний стан суб’єкта комунікації.

У **теорії мовленнєвого впливу** інтенцію розглядають в аспекті комунікативних стратегій і тактик, усвідомленої (інтенційної) чи неусвідомленої (неінтенційної) діяльності мовця, спрямованої на адресата. Бути суб’єктом мовленнєвого впливу, як цілком слушно зазначає О. Іссерс, – означає регулювати діяльність свого співрозмовника [Іссерс 2008, с. 21], мати чіткий план ефективного досягнення прогнозованої мети, скерованої на «завоювання авторитету чи бажання

сподобатися, на передавання партнерові нових знань, на зміну його світогляду, на створення гарного настрою, на залякування партнера, позбавлення його волі і здатності протистояти, на виведення з психологічної рівноваги, застереження, підбурювання та ін.» [Формановская 2002, с. 59]. Отже, мовленнєвий вплив – це керування діяльністю співрозмовника за допомогою мовлення, свідомо організованої системи синтаксичних ресурсів. Як зауважує Т. Ковалевська, мовленнєвий вплив полягає насамперед в умінні вибрати з усього розмаїття мовних засобів саме ті одиниці-варіанти, які виконуватимуть роль захисника особистості, зберігаючи недоторканю її психоструктуру гомеостатику [Ковалевська 2009, с. 266 – 267].

Об'єктом мовленнєвого впливу, кінцевою ланкою комунікативного ланцюга, як відомо, є адресат. У процесі спілкування адресант і адресат виформовують **адресантно-адресатний континуум**, поле інтеракції, позначене взаємодією інтенційних горизонтів різних комунікантів, відмінних за соціально-віковими, гендерними та ментальними характеристиками.

Термін «стратегія» запозичений із професійного мовлення військових, пов'язаний із мистецтвом керувати, а тому орієнтує «всі мовленнєві дії на перемогу» [Шляхов 2010, с. 148]. Поняття стратегії було предметом багатьох наукових студій, проте і досі вчені по-різному визначають його обсяг та межі. Зокрема, комунікативну стратегію витлумачують як сукупність мовленнєвих дій, добір і застосування мовних засобів, спрямованих на розв'язання загального комунікативного завдання мовця [Формановская 2002, с. 58]; як оптимальну реалізацію інтенцій мовця для досягнення конкретної мети спілкування [Бацевич 2004, с. 118]; як специфічні способи мовленнєвої поведінки, що здійснюються під контролем «глобального наміру», певне насильство над адресатом, спрямоване на зміну його моделі, на трансформацію концептуальної свідомості [Иссерс 2008, с. 102]; як складник евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування ним для досягнення кооперативного результату, ефективності інформаційного обміну та комунікативного впливу [Селіванова 2010, с. 268 – 269] тощо.

Спільним для наведених визначень є розуміння стратегії як спланованої мовленнєвої діяльності, прогнозованої в певній си-

туації мовлення, проєктованої на корекцію моделі світу адресата, вплив на його «інтелектуальну, вольову та емоційну сферу», загалом успішне втілення інтенцій. Нам імпонують погляди І. Борисової, яка вважає, що комунікативна стратегія – результат організації мовленнєвої поведінки мовця відповідно до цільової настанови та інтенції [Борисова 1996, с. 22]. Зазначимо, що інтенція і стратегія в багатьох своїх формулюваннях збігаються, проте треба відзначити «вершинність» інтенції в стосунку до мовленнєвих стратегій і тактик. На наше переконання, комунікативна інтенція детермінує стратегічно-тактичний комплекс мовної особистості, синтаксично організовує процес спілкування.

Зважаючи на тип дискурсу, поліфункціональність комунікації, стосунки між спілкувальниками, дослідники виділяють: основні (когнітивні або семантичні) та допоміжні (діалогові, прагматичні й риторичні) комунікативні стратегії [Иссерс 2008, с. 105], дискурсивні, свідомі (інтенційні) та несвідомі (неінтенційні) [Борисова 1996, с. 46 – 47]. Найбільш релевантним видається поділ стратегій на *кооперативні* та *конфронтаційні* [Формановская 2002, с. 58 – 60], що розгортаються мовцями внаслідок експлікації інформативних, спонукальних, емоційно-оцінних та інтерактивних інтенцій.

Інтенція детермінує стратегічну програму за допомогою синтаксичних засобів, висловлень-тактик, що регулюють та коригують поведінку реципієнта. Ефективність реалізації інтенцій визначається за діями адресата: зокрема, запит інформації передбачає відповідь, прохання – виконання певних мовленнєвих або фізичних дій. Напр.: – *Здоров! Ти був на річці?* – *Був* (В. Винниченко). – *А подай-но мені, доцю, коли ласка твоя, води напитися, та гляди не розхлюпай. Ганнуса (...) піднесла їй кухлика* (О. Забужко). Коли між комунікантами немає контакту, інтеракція набуває конфліктного характеру, що свідчить про невдалу комунікацію, нереалізовану мовленнєву інтенцію. Пор.: – *Хто ти така? Як ти смієш?! Таку...таку брехню зводити на мого чоловіка!* – *Смію! Ще й як смію. Бо мені вас жаль* (Г. Тарасюк). На результативний плин інтеракції впливає вдале використання тактик, дотримання загальноприйнятих принципів кооперації та ввічливості.

Кооперативні стратегії вирізняються толерантністю, люб'язністю, догідливістю, репрезентують зону згоди та порозуміння, передбачають схильність до встановлення гарних міжособистісних стосунків, співробітництва з адресатом, відповідають принципам кооперації Г. Грайса (максимум повноти та якості інформації, її релевантності), постулатам увічливості Дж. Ліча (максимум тактовності, великодушності, схвалення, скромності, симпатії), напр.: – *Прошу, не відкажіть мені і заспівайте якусь пісеньку. – Просьби з таких солоденьких усточок годі відказати* (С. Воробкевич). – *Як вам за границею поводилося? – спитала зацікавлена пані Пульхерія. – Люба кумноточко, так нам поводилося, як у Бога за дверима!* (С. Воробкевич). Стратегію співробітництва обслуговують мовленнєві дії, що підпорядковані тактикам ведення унісоної розмови. До них належать слова схвалення, сигнали уважного і зацікавленого співрозмовника, добровільне повідомлення адресатові певної інформації. І навпаки – претензійний характер розмови, критика та звинувачення, незгода з висновками співрозмовника, нав'язування своєї думки є характерними ознаками **конфронтаційної**, «персуасивної стратегії» [Шляхов 2010, с. 149]. Пор.: – *Чого лякаєте мене, як хлопчика? – раптом скипає Бондар і весь червоніє. – Не боявся я вас і раніше, а тепер і поготів. Минулося ваше. Навіки. – Не нахваляйся, чортів сину! Ще пуповиною тобі наша земля вилізе* (М. Стельмах).

Кожне висловлення – засіб вираження думок адресанта для здійснення впливу на адресата [Тарасов 1989, с. 21], проте маркери інтенцій – це не самі дії, вони тільки показують шлях відображення діяльнісного характеру, створюють базу для певних висновків, відтворюють ментальний стан мовця, а тому інтенційний зміст висловлень відповідає схемі «мета – засіб» [Хартунг 1989, с. 60], а не засіб – мета.

Отже, стратегія мовця – це вектор втілення комунікативних інтенцій, план, що передбачає ефективне досягнення прогнозованої мети. Проте план може змінюватися залежно від перебігу мовленнєвого процесу. Конфлікт, різна мотиваційно-потребова база комунікантів провокує комунікативні зрушення, викривлення основної стратегічної лінії. Стратегічні лінії-тактики виформовують синтаксично організовані діалогічні континууми та мовленнєві жанри, які, зрозуміло, формують предмет лінгвістичної генології.

1.3. Роль телеологічного чинника в процесі реалізації комунікативної інтенції

На перебіг інтеракції, організацію мовленнєвої діяльності та втілення намірів мовця має вплив телеологічний чинник, тому розкриття категорійного статусу інтенції потребує звернення до таких понять, як «мета» та «функція».

Спілкування – це важливий процес життєдіяльності мовної особистості, який передбачає не тільки обмін інформацією, досвідом, здібностями, а передусім орієнтований на взаємодію учасників інтеракції, взаємовплив для реалізації відповідних мовленнєвих намірів. Безпосереднє, уснорозмовне мовлення, яке відбувається між основними субстанціями комунікативного процесу – мовцем (адресантом) і співрозмовником (адресатом), відтворює реальну подію, що завжди відбувається тут і зараз. Для позначення осмисленого «живого» обміну інформацією у лінгвістиці використовують термін «висловлення», «дискурс», «реченнєва реалізація», що експлікують інтенції, виконують той обшир мовленнєвих дій, який вкладає в синтаксичну конструкцію суб'єкт комунікації.

Ситуативно вмотивована інтерактивна діяльність адресанта спрямована на досягнення певних цілей: «своїм мовленнєвим ходом мовець переслідує певну мету» [Почепцов 1986, с. 74]. Телеологічний чинник детермінує весь спілкувальний процес. Вступаючи в інтеракцію, мовець вибудовує чітку програму, стратегію, яка спрямована на досягнення поставленої мети, відображає доцільність виконання певної мовленнєвої дії. Цілеспрямоване і регламентоване мовлення мовної особистості характеризується множинністю цілей та спрямуванням на ефективний результат комунікації. Мета, як слушно зауважує О. Іссерс, умотивована бажанням мовця досягнути за допомогою своєї мовленнєвої діяльності певних результатів [Іссерс 2008, с. 102].

Феномен мети, як і комунікативної інтенції, – предмет вивчення не тільки студій лінгвістичних, а й філософських та психологічних, витлумачують як цілеспрямований процес мовленнєвої діяльності. У психологічному словнику читаємо: мета – усвідомлений образ передбачуваного результату, на досягнення якого спрямована дія

людини [КПС, с. 388]; це те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль; заздалегідь намічене завдання; запланований адресантом результат, на який скерована комунікативна діяльність [Яшенкова 2010, с. 49]. Телеологічний чинник перебуває у взаємодії з інтенцією мовця, оскільки формування цільової настанови йде в напрямі від визначення мети, утворення наміру до певної діяльності, мовленнєвих вчинків особистості та використання мовних засобів реалізації поставленого завдання. М. Степаненко наголошує, що інтенція пов'язана «з власне метою, тому що вказує на бажану подію, виникнення якої пов'язується з активною, свідомою діяльністю суб'єкта» [Степаненко 2001, с. 95].

У теорії мовленнєвих актів інтенцію, як зазначалося вище, розглядають у контексті ілокутивної сили та мети висловлення. **Ілокуція** як один із складників мовленнєвого акту «передбачає втілення у висловленні певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає йому комунікативної спрямованості» [Яшенкова 2010, с. 279]. Мета мовленнєвого акту, на думку Дж. Сьорля і Д. Вандервекена, – це задум, внутрішньо притаманний йому як акту, найважливіший елемент ілокутивної сили висловлення. Дослідники визначають п'ять типів ілокутивної мети: *асертивну*, спрямовану на те, щоб репрезентувати справжній стан справ, щось стверджувати, повідомляти, констатувати; *комісивну*, яка передбачає те, що мовець бере на себе зобов'язання реалізувати лінію дій (обіцяю, присягаюся, ручаюся); *директивну* – мовець намагається спонукати слухача реалізувати певну дію (прошу, раджу, наказую, рекомендую); *декларативну*, мета якої полягає в тому, щоб змінити зовнішній світ (оголошую, проголошую, благословляю); *експресивну*, що передбачає вираження почуттів і настанов мовця (поздоровляю, співчуваю, дякую тощо) [Серль, Вандервекен 1986, с. 252 – 255].

У деяких дослідженнях інтенцію розглядають як різновид бажання, ототожнюють з метою: вихідна мета – вихідна інтенція, кінцева мета – кінцева інтенція. Три типи актомовленнєвої вихідної інтенції (опис, спонукання і запит), які виділяє О. Почепцов, мають свою синтаксичну реалізацію [Почепцов 1986, с. 75 – 85].

У працях О. Бондарка комунікативна мета корелює з **функцією**. Предметом аналізу виступають не комунікативні інтенції вислов-

лення, а семантичні функції граматичних форм в їхньому стосунку до змісту висловлення, до того, що має на увазі і що хоче висловити мовець [Бондарко 2002, с. 142]. О. Бондарко не оперує поняттями локутивного, ілокутивного чи перлокутивного акту, проте говорить про комунікативну мету висловлення, про функціональні потенції конкретних граматичних форм та реалізацію їх у висловленнях. Саме в науковому доробку О. Бондарка простежуємо інтенційний аспект розуміння функції, створення **інтенційного поля**, яке, за зразком функціонально-семантичного, об'єднує синтаксичні засоби, якими володіє мова для вираження певної інтенції – інформативної, спонукальної, питальної та ін. Наприклад, спонукальні інтенції експлікують широкий діапазон мовленнєвих потреб мовця: наказати, попросити, порадити, запросити, застерегти тощо, проте кожна з цих інтенцій створює своє «поле». Зокрема, інтенційне поле висловлень поради, що містять пропозицію мовця, його вказівку стосовно того, як діяти співрозмовникові в певній життєвій ситуації, формує система синтаксичних засобів, серед яких: спонукальні конструкції, присудок яких виражений дієсловною формою 2-ї особи однини чи множини наказового способу, напр.: – *Ну, їдь-їдь, Юрію Петровичу. Послухаєш мудрих людей, наберешия від них ума-розуму, а по приїзді і нам розкажеш* (І. Цюпа); розповідні речення з перформативом «радити»: – *І тобі раджу бути послідовним та принциповим* (І. Цюпа); конструкції з кон'юнктивом: – *Поїхала б кудись* (Г. Пагутяк); питальні висловлення: – *А чому б вам нових форм не шукати?* (О. Гончар). 3-поміж значної кількості стереотипних мовних конструкцій мовець вибирає найбільш релевантну для вираження комунікативного наміру, утім, як зазначав К. Шульжук, те саме речення в різних мовленнєвих ситуаціях може утворювати декілька комунікативних одиниць, що диференціюються актуальною інформацією, тобто зміною їхнього речового змісту відповідно до комунікативного завдання, та наявністю / відсутністю експресивно-стилістичного забарвлення [Шульжук 2004, с. 52].

Ураховуючи намір суб'єкта комунікації, Л. Кисельова визначає цілі породження мовлення та класифікує їх на дві групи. До першої належать **комунікативні** цілі, які авторка поділяє на *інформативні*, спрямовані на констатацію та інформування, повідомлення

про щось адресатові, та *прагматичні*, до яких вона зараховує спонукальні, емоційно-оцінні, емоційно-регулятивні, естетично-регулятивні та контактні, призначені для впливу на психіку та для регулювання поведінки адресата; другу групу формують **некомунікативні** цілі (цілі самовираження), з-поміж яких виділено мету інтелектуального самовираження, мету емоційного самовираження, мету емоційно-оцінного самовираження [Киселева 1978, с. 149]. Цілком погоджуємося з дослідницею в тому, що мовну інформацію треба розуміти як зміст, переданий із різною комунікативною метою засобами мови-мовлення, що відображає не тільки власне інтелектуальні (когнітивні) поняття, судження, умовиводи, а й емоційні, а також зміст, який репрезентує відомості про соціальний статус як носіїв мови, так і самих мовних засобів [Там само, с. 11 – 12].

Телеологічний чинник та комунікативна настанова речення визначають не лише мовленнєві наміри, а й структурно-семантичну організацію висловлення. А. Загнітко класифікує речення за модальністю, наслідуючи традицію, започатковану О. Мельничуком, і визначає сім модальних значень речення: розповідності, питальності, спонукальності, бажальності (оптативності), умовності, ймовірності, переповідності [Загнітко 2001, с. 109], залежно від комунікативної інтенції визначає такі прагматичні типи, як констативи, промісиви, менасиви, перформативи, директиви, квеситиви [Там само, с. 124]. В основі запропонованих класифікацій лежать певні наміри мовця, втілені у відповідному модально-інтенційному класі висловлень.

Аналізуючи проблеми комунікації та гносеологічної настанови людської свідомості, І. Распопов зазначав, що суть речення розкривається не однією, а низкою категорій, які диференціюють різні ознаки речення, а саме: категорією цільового призначення, модальної якості та комунікативної перспективи. Якщо цільову настанову речення розуміти як його призначення в акті мовленнєвого спілкування, то в цьому плані можуть протиставлятися два класи речень – розповідні й питальні: перші мовці використовують для того, аби передати співрозмовникові певну змістову інформацію, інші – щоб отримати від співрозмовника якусь невідому частину змістової інформації [Распопов 1973, с. 31 – 32].

Отже, мета як компонент превербального етапу мовленнєвої діяльності співвідноситься з інтенцією мовця, проте інтенцію в цьому разі треба розуміти як «мовні рішення, які приймає мовець стосовно способу реалізації мети» [Мухина 2004, с. 7].

Проблеми, пов'язані з категорією мети, цільовим призначенням мови, розв'язані в працях Женевської лінгвістичної школи, Празького лінгвістичного гуртка, у дослідженнях деяких мовознавців. З іменами Ш. Баллі, О. Есперсена, І. Бодуена де Куртене, О. Потебні, О. Бондарка, Г. Золотової, М. Всеволодової пов'язують функціональний підхід до вивчення мови як складної системи. Лінгвісти Женевської школи, а саме: Ш. Баллі, А. Сеше, С. Карцевський – сконцентрували увагу на функціонуванні мови в суспільстві, на можливостях відтворення мовних елементів у мовленні, на асиметрії мовного знака, проблемі функціональної транспозиції [Кузнецов 2003, с. 27].

Поняття «функції», що витлумачується як мета, завдання, призначення мовного елемента, роль мовної одиниці у граматичному оформленні висловлення, пов'язуємо із синтаксичною структурою речення. За функціонального підходу важливо з'ясувати питання не про те, як побудований предмет, а як його можна використати, яке його призначення в процесі спілкування. На думку В. Гака, функцію характеризує інтенційність (намір) і регулярність (постійність) її прояву [Гак 1998, с. 181 – 185]. Якщо інтенцію, мету розглядати як категорії ментальні, пов'язані з довербальним осмисленням майбутньої мовленнєвої діяльності, то **функція** реалізується тільки в реченні-висловленні, корелює з системою цільових настанов висловлення, з можливостями синтаксичних одиниць втілювати мовленнєві наміри, експлікувати динамічність інтерактивного процесу. Ще Ф. де Соссюр писав: «Мова (у спілкуванні) – це корабель в морі, не на верфі: неможливо за формою корпусу визначити, яким буде його хід... А вивчати корабель як такий треба тільки на плаву» [цит. за: Гак 1998, с. 180 – 181].

За влучним твердженням Ф. Бацевича, функція – це роль мовної одиниці в побудові чи функціонуванні комунікативної одиниці, роль, зумовлена інтенцією мовця [Бацевич 1993, с. 18]. Будь-яка мовна одиниця виконує певну функцію, почасти – питальне

висловлення слугує засобом вираження питальної семантики. Залежно від позиції автора запиту, конкретної мовленнєвої ситуації, у якій відбувається спілкування, воно набуває комунікативного і прагматичного обрамлення: це не просто синтаксична структура, це засіб вираження інтенції мовця, що характеризує гносеологічний процес-пошук суб'єкта комунікації, пор.: – *Скільки років ти вчивсь, Колосовський?* (О. Гончар). – *А отой ріжок, що в бузину ввігнався, яким сажнем будеш міряти?* (І. Нечуй-Левицький). Утім, запит як комунікативна інтенція питальних висловлень репрезентує не тільки власне-питальне значення, що передбачає опис інформаційних лакун у знаннях мовця, але й передає спектр семантики, традиційно пов'язаної з іншими модально-інтенційними висловленнями – розповідними, спонукальними, оптативними [Шабат-Савка 2006, с. 424]. Інтенція, авторський задум формує висловлення, детермінує використання мовцем певної синтаксичної структури, а «функція використаних одиниць виступає як досягнута мета» [Бацевич 1993, с. 15].

У практиці сучасних наукових досліджень спостерігаємо тенденцію до розгляду функціонального, що враховує зміст синтаксичної структури, її комунікативно-прагматичні характеристики. І. Вихованець, зокрема, визначає три підходи до вивчення функцій речення: функцію речення становить вказівка на описувану ним ситуацію; функцією речення є його роль у тексті; функціональним аспектом речення є його актуальне членування [Вихованець 1992, с. 6 – 7]. О. Лещак, наголошуючи, що функція визначає структуру висловлення, виділяє серед ознак функціонального прагматизму психосеміотичний динамізм (дуалізм форми і змісту, інтенції та експлікації тощо) та активний комунікативізм (орієнтованість на практику спілкування, на комунікативне зацікавлення носія мови) [Лещак 2002, с. 25], що є особливо актуальним для розуміння функціоналізму як діяльнісного, цілеспрямованого напрямку сучасної лінгвістики.

Інтенційно-телеологічний чинник детермінує процеси спілкування: з одного боку, під час спілкування мовець оприявлює різноманітні інтенції та прагнення, з іншого – виконує мовленнєві дії з певною комунікативною метою, втілює інтенційні потреби в адекватній синтаксичній формі.

1.4. Комунікативна інтенція в контексті синтаксичних категорій

1.4.1. Комунікативна інтенція і модальність

У системі синтаксичних категорій мовознавці виділяють предикативність, модальність, настанову висловлення, актуальне членування речення, що свідчить насамперед про відкритість та дискусійність питань, пов'язаних із кількістю, характером та змістом категорійних величин. Ракурс розв'язання зазначеної проблеми ускладнюється ще й доконечною потребою залучити до вивчення мовних явищ антропоцентричного чинника і тих категорій, які організують процес комунікації.

У теорії мовленнєвих актів інтенцію ототожнюють з комунікативним наміром і витлумачують як суб'єктивне значення, а отже – це поняття виражає стосунок мовця до світу, висловленого, почутого, суб'єктивний погляд на життєві реалії, контекст спілкування. Такий підхід розкриває можливості для виявлення міжкатегорійних відношень між двома визначальними синтаксичними категоріями – комунікативною інтенцією та модальністю, між якими, на переконання В. Адмони, існує безсумнівний зв'язок, відображений у комунікативному типі речення [Адмони 1956, с. 47].

Питання про зміст модальності, її обсяг і засоби вираження належать до актуальних проблем синтаксису. Мовознавці характеризують модальність як формально-граматичну, функціонально-семантичну, комунікативну та семантико-прагматичну категорію. Полярність таких думок зумовлена термінологічним невпорядкуванням і неоднозначною природою цього лінгвістичного феномену. Недостатнім вивченням сутності модальності можна пояснити намагання деяких учених звузити її обсяг лише до дієслівної категорії способу (реальність / ірреальність), розглядати модальні значення в парадигмальному просторі предикативності або ж розширити трактування модальності до комплексної, багатопланової категорії речення.

Розгляд модальності у плані реальності / ірреальності не повністю відбиває її сутність, звужує семантико-прагматичний потенціал. Видається правильною позиція тих лінгвістів, які не протиставляють

об'єктивну модальність суб'єктивній, а визначають модальність як функціонально-семантичну категорію, що виражає суб'єктивне, але таке, що ґрунтується на об'єктивних чинниках, ставлення мовця до повідомлюваного, стосунок змісту висловлення до дійсності та оцінку подієвості з боку мовця. На думку П. Леканта, не варто протиставляти об'єктивну і суб'єктивну модальність, оскільки обидва вияви детерміновані позицією суб'єкта мовлення: визначення суб'єктивної модальності не містить вказівки на відношення до дійсності, однак мовець, увиразнюючи достовірність (*звичайно*) чи припущення (*напевно*) висловлюваного, оцінює співвідношення висловленого з дійсністю; об'єктивний характер значень реальності / ірреальності абсолютизується, ігнорується те положення, що ці значення не що інше, як оцінка реальності висловлення мовцем [Лекант 1976, с. 93 – 94].

Об'єктивна модальність – обов'язковий «семантико-прагматичний вимір будь-якої комунікативної одиниці (висловлення, мовленнєвого жанру, тексту, дискурсу), складник її предикативності, що є носієм складного синтетичного комунікативного змісту, який втілює ставлення (емотивне, експресивне, оцінне, раціональне, підсвідоме тощо) адресанта (мовця, автора) до того, про що йдеться в повідомленні» [Бацевич 2010, с. 192 – 193]. Суб'єктивно-модальна оцінка безпосередньо пов'язана з особою самого мовця, вона увиразнює його репрезентативні я-концепції, детермінує організацію мовного коду. Традиційно лінгвістичним терміном «модальність» (від лат. *modus* – міра, спосіб) називають функціонально-семантичну категорію, яка виражає різні види відношення висловленого до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлюваного [ЯЗ, с. 303].

Сучасна інтерпретація модальності своїм корінням сягає тих теоретичних положень, що були висунуті Ш. Баллі. Модальність, на думку мовознавця, – це душа речення; як думка, вона утворюється внаслідок активної дії суб'єкта [Баллі 1955, с. 44]. «Мовець, – наголошує він, – додає своїм думкам або об'єктивної, розсудливої форми, яка щонайточніше відповідає дійсності, або здебільшого вкладає у вираз різні емоційні елементи; іноді останні відображають особисте ставлення того, хто говорить, а іноді видозмінюються під впливом

соціальних умов, тобто залежно від реальної або уявної присутності якихось інших осіб (одного або декількох)» [Там само, с. 27].

Будь-яке речення, як зазначав Ш. Баллі та деякі сучасні дослідники, зокрема І. Вихованець, охоплює дві сфери значень – диктумну, що стосується інформації про світ та його пізнання, і модусну сферу, яка містить інтерпретації суб'єктом думки об'єктивного змісту речення, різноманітні оцінки мовця, його почуття й волевиявлення. Модальна семантика вказує на стосунок «змісту речення до дійсності, з яким пов'язується витлумачення повідомлюваного як реального (лише констатованого мовцем) або як ірреального (можливого, бажаного, необхідного)» [Вихованець 1993, с. 117]. До суб'єктивних значень І. Вихованець зараховує і категорію настанови, орієнтовану на вияв мети комунікативного акту, наміру та завдань мовця [Там само, с. 63].

У деяких наукових студіях модальність розглядають у ракурсі модусу, «вербалізованої суб'єктивної інтерпретації диктумної події». За спостереженнями В. Шинкарука, у сфері модусу модальність означає будь-яке відношення мовця – до предмета мовлення, змісту висловлення, співрозмовника, форми мовлення, порядку, ходу думки, а поза сферою модусу вона виражає відношення мовця до змісту повідомлюваного з погляду його реальності / ірреальності [Шинкарук 2002а, с. 21].

Семантико-синтаксична концепція модальності ґрунтується на ідеї двобічного змісту речення (наявності в його семантиці об'єктивних і суб'єктивних значень). Проте сфера модальних значень виявляється і в здатності граматикалізованого поняття реальності / ірреальності формувати комунікативний процес та реалізувати подібно інтенцію мовця. Таке витлумачення модальності дає змогу розглядати комунікативні типи речення як висловлення, що виражають основні модально-інтенційні значення: повідомлення – розповідне висловлення, питання – питальне висловлення, наказ, прохання – спонукальне висловлення, бажання – оптативне висловлення. На нашу думку, **комунікативна інтенція** – поняття, значно ширше, ніж модальність, оскільки формує і визначає те, яку інформацію, які спонуки чи бажання суб'єкт комунікації вкладає у свій мовленнєвий витвір, детермінує цілісний комунікативний процес – об'єктивно реальний / ірреальний, проте обов'язково суб'єктивний.

Зміст категорій модальності та інтенції виформовує мовець з його свідомістю і ставленням до світу: «пряме відношення висловленої в реченні думки до певного явища дійсності відбувається через психіку мовця і співрозмовника» [Кадомцева 1972, с. 119]. Іншими словами, модальність вербалізує психічний стан, ментальний світ та концептосферу мовної особистості, розкриває можливості потенційної взаємодії з адресатом. Ця мовна універсалія тісно пов'язана з «екзистенцією свідомості та існує як наслідок когнітивно-лінгвістичної діяльності й базується на здатності мозку до моделювання дійсності» [Ткачук 2001, с. 56], що загалом передбачає міжкатегорійну взаємодію інтенції та модальності. Інтенція, з одного боку, репрезентує когнітивні (ментальні, довербальні) можливості людини, а з іншого – передає конкретний намір мовця виконати певну мовленнєву дію. Модальність має прямий стосунок до матеріального вираження інтенційних потреб мовця.

У лінгвістичних студіях активно обговорювалися питання про необхідність розмежування понять «модальність присудка» і «модальність висловлення». Присудок як категорія формально-граматичного рівня є організаційним та змістовим центром речення. Модальність будь-якого висловлення наскрізь суб'єктивна, вона детермінована атмосферою спілкування, ситуацією, у якій відбувається інтеракція, комунікативною компетентністю спілкувальників, тими цілями і стратегіями, якими керується кожен із комунікантів.

У сучасній лінгвістиці модальність співвідносять не тільки з реченнями, а й із мовленнєвими актами, комунікативними одиницями, яким властива динамічність, релевантність для певної ситуації мовлення, інтенційність, цілеспрямованість, конвенційність, обов'язкова наявність комунікантів: ініціатора висловлення (мовця, адресанта) і реципієнта (співрозмовника, адресата). Власне, у цьому стосунку модальність «стає складником ілокутивної функції» [Бацевич 2010, с. 194].

Т. Шмельова зосередила увагу на прагматиці стосунків між адресантом та адресатом, зробивши висновок про те, що комунікативну побудову речення мовець використовує для того, щоб керувати поведінкою співрозмовника, зорієнтувати його на певний вид мовленнєвої діяльності – розмову, слухання тощо, фіксувати увагу

адресата на тих чи тих елементах змісту відповідно до їхньої актуальної значущості [Шмелева 1984, с. 81]. Втілення комунікативних інтенцій залежить не тільки від чітко організованого мовного коду, а й від позалінгвального контексту, від таких чинників, як учасники інтеракції, їхні ментально-психологічні стосунки, толерантна / атолерантна атмосфера спілкування.

Комунікативна інтенція є постійною змістовою домінантою речення і формує функціональну перспективу висловлення, детермінує модальність і прагматику у відборі синтаксичних одиниць мовцем. Модальні відношення, які визначають основну інтенцію речення, А. Сколкова називає «функціональною модальністю» [Сколкова 1971, с. 93], акцентуючи на тому, що йдеться про ставлення мовця до повідомлюваного та вираження його інтенції – бажання з'ясувати, розповісти чи спонукати, а не про реальність / ірреальність самого висловлення.

Деякі дослідники визначають комунікативну модальність, що відображає поділ речень за настановою, функцією, метою висловлення. Адресант залежно від інтенційних потреб (прагнення щось запитати, повідомити чи спонукати) в певній ситуації мовлення використовує конкретний модально-інтенційний тип висловлень. Українські мовознавці (О. Мельничук, Л. Кадомцева) в зовнішньо-синтаксичній структурі речення виділяють конструкції розповідної, питальної, спонукальної, бажальної, умовної, гіпотетичної, переповідної модальностей, що якраз досить чітко увиразнює діапазон інтенцій мовця [Мельничук 1966, с. 64 – 65; Кадомцева 1972, с. 123]. Саме тому комунікативна мета, настанова висловлення – одне з модальних значень.

Суб'єктивний план реченнєвої структури, як зауважує А. Загнітко, взаємодіє з комунікативно визначальними компонентами категорії настанови, у межах якої диференціюються значення інтенційності, що охоплює семантику повідомлення, питання, спонукання, гіпотетичності, постулативності [Загнітко 2001, с. 130 – 131]. В. Касевич, зокрема, припускає співвідношення трьох типів модальних рамок: «внутрішньої», яка відповідає традиційній об'єктивній модальності, «зовнішньої», що містить значення суб'єктивної модальності, та комунікативної, чи цільової, рамки – з основними семантичними

операціями, що виконуються над пропозицією, унаслідок чого відбувається перехід від пропозиції до плану змісту речення (висловлення) [Касевич 1988, с. 67 – 72].

Отже, інтенція – це насамперед комунікативна категорія, що репрезентує ментальний світ людини в синтаксично окреслених, модально-релевантних реченнєвих реалізаціях. Модальність як визначальний параметр будь-якої синтаксичної конструкції пов'язана з мовною особистістю, а тому сфера модальних (об'єктивних / суб'єктивних, реальних / ірреальних) значень перебуває в безпосередній залежності від інтенцій мовця, від мовленнєвого наміру передати ставлення до світу, висловити суб'єктивну оцінку, запитати про щось, емоційно відреагувати на побачене, налагодити контакт тощо. Синтаксичні категорії інтенції та модальності експлікуються в єдиному комунікативному просторі суб'єкта мовлення, проте інтенція – ієрархічно вершинна категорія, глобальна мовна субстанція, що детермінує весь процес спілкування.

1.4.2. Комунікативна інтенція і категорія настанови

У багатьох лінгвістичних дослідженнях використано термін «настанова» у словосполученнях «прагматична настанова», «комунікативна настанова» [Наер 1984; Азнаурова 1988; Мірченко 2001]. Слід зазначити, що настанова – це «матеріалізований у тексті, усвідомлений намір відправника повідомлення здійснити певний вплив на одержувача мовлення» [Наер 1984, с. 16].

Прагматична настанова впливає на характер мовного оформлення як тексту, так і висловлення, безпосередньо пов'язана з вербалізацією категорії суб'єктивної модальності, із семантичними категоріями інформативності, особливо з підтекстовою та концептуальною інформацією. Вона реалізується складним комплексом мовних, текстових і позатекстових компонентів [Азнаурова 1988, с. 93]. Треба розуміти, що настанова є психологічною субстанцією підсвідомого задуму мовця, його готовності до певного способу реагування на дійсність на довербальному рівні.

Комунікативна настанова відображає матеріалізований намір мовця за допомогою чіткої системи мовних засобів-конструкцій.

Комунікативна і прагматична настанови, що є логіко-мовленнєвими поняттями, реалізують у тексті інтенцію суб'єкта мовлення. Розмежування понять комунікативної настанови та прагматичної мети має суто умовний характер і вербалізація їх на граматичному рівні відбувається одночасно. Саме тому деякі лінгвісти розглядають настанову серед категорійних параметрів речення. Зокрема, М. Мірченко вважає, що надкатегорія настанови орієнтує зміст речення на вираження в ньому комунікативного наміру, завдання мовця передати або ж об'єктивний стан речей дійсних (гіпотетичних, ірреальних), або дізнатися про цей стан (подію, факт, явище, особу), або спонукати когось до дії чи розмови, або висловити бажання чогось, про щось тощо [Мірченко 2007, с. 125]. Настанова речення як категорійний його параметр, за влучним твердженням ученого, взаємодіє з об'єктивно-модальними значеннями: характеристикою об'єктивного змісту як реально-гіпотетично-ірреального, а також у плані а) вірогідності / невірогідності; б) ствердження / заперечення; в) емоційності / неемоційності (нейтральності). На думку М. Мірченка, грамемну структуру категорії настанови як комунікативно орієнтованого параметра речення формують підкатегорії розповідності, бажальності, питальності, спонукальності, умовності, які модифіковані часто значеннями переповідності та ймовірності [Там само].

Настанова асоціюється зі структурою речення / висловлення, з комунікативною метою, інтенція ж пов'язана з мовцем, з його бажанням використати саме ту чи ту синтаксичну структуру для передавання певної мовленнєвої потреби. За традиційним поділом речень на розповідні, питальні, спонукальні та оптативні виходить, ніби всі конструкції у модальному та функціональному аспектах однакові, тобто виражають повідомлення чи волевиявлення, містять запитання тощо. Проте в динамічному мовленнєвому середовищі висловлення передають різноманітні змістові відтінки думок, які залежно від ситуації мовлення репрезентують моноінтенційне значення структури (наприклад, запит як інтенція питальних висловлень: – *А хто тобі цю книжку дав, хлопче?* (Б. Грінченко) або ж відображають поліінтенційність, потенційну здатність синтаксичної структури виражати семантику інших

реченнєвих конструктив (питальна форма для реалізації ствердження чи спонування), напр.: – *Пощо слова, коли все ясно й без слів?* (Грина Вільде). – *Мамо, а чи не принесли б ви мені мисочку узвару?* (О. Довженко).

Від комунікативних інтенцій мовця, а не від настанови висловлення, залежить вибір певної конструкції. Цей процес наскрізь креативний, оскільки забезпечує свободу вибору синтаксичних засобів. З одного боку, мовець використовує стереотипні, типізовані висловлення, з іншого – кожного разу нові, найбільш адекватні для конкретної ситуації мовлення. Суб'єктивність якраз і полягає в тому, що мовець «привласнює» мову, співвідносячи її з моментом своїх мовленнєвих дій, із собою і своїм ставленням та оцінками ситуації [Бенвенист 1974, с. 295 – 296].

У лінгвістиці нема єдиного погляду на класифікацію висловлень за настановою. Навіть традиційна класифікація речень за метою висловлювання має різні назви: класифікація речень за змістом [Смаль-Стоцький, Гартнер 1914, с. 104; Сімович 1918, с. 272]; за інтонацією [КСУЛМ, с. 19]; за модальністю [Мельничук 1966, с. 64; Кадомцева 1972, с. 123; Загнітко 2001, с. 109]; за метою висловлювання [Вихованець 1993, с. 145; Слинко, Гуйванюк, Кобилянська 1994, с. 92]; за метою висловлювання та експресією [Шульжук 2004, с. 60]; за метою повідомлення, комунікативною настановою [РГ 1980, с. 88]; за комунікативною інтенцією та спрямуванням [Загнітко 2001, с. 122]. Майже у всіх мовознавчих працях, шкільних підручниках ця класифікація представлена розповідними, питальними та спонукальними реченнями, проте останнім часом у вітчизняних граматиках все частіше почали виділяти в окремий функціональний тип оптативні речення, комунікативна настанова яких спрямована на вираження внутрішніх потреб (бажань) самого мовця [Загнітко 2001, с. 112; Шульжук 2004, с. 62]. Така позиція, з одного боку, не є новою в українському мовознавстві, оскільки ці конструкції вирізняли за змістом у перших граматиках української мови [Смаль-Стоцький, Гартнер 1914; Сімович 1918], а з іншого – оптативна модальність не має в мові чітко окреслених параметрів з-поміж тих, які виражають «бажання мовця» щось розповісти (розповідні речення), чи «бажання мовця» спонукати когось до певної

дії (спонукальні речення), чи «бажання мовця» запитати, щоб отримати потрібну інформацію (питальні речення).

Система, складена з чотирьох типів висловлень, репрезентована в академічній граматиці російської мови за редакцією Н. Шведової [РГ 1980, с. 88]. Серед речень, спрямованих на здійснення комунікативної мети, виділяють питальні та непитальні конструкції. Питальні структури містять запит – пошук інформації, її з'ясування чи уточнення. Групу непитальних становлять розповідні, спонукальні та бажальні речення. У певному контексті мовлення комунікативні типи речення – розповідні, питальні, спонукальні та бажальні – реалізують свій прагматичний потенціал, слугують засобами вираження інтенцій мовця.

Деякі дослідники вважають, що чотири типи речень виділено на основі різних критеріїв: розповідні, спонукальні та оптативні – за модальним принципом, питальні – на основі існування особливої думки – питання [СОВРЯ, с. 624].

На нашу думку, категорія настанови, модальність – це власне синтаксичні параметри речення, які розглядають на структурно-семантичному та комунікативних рівнях. Залучення до аналізу інтенційного компонента висловлення дає змогу оцінити будь-яке мовне явище цілісно, що сприяє всебічному вивченню життєдіяльності мовної особистості. Іntenція мовця репрезентує не тільки широкий діапазон особистісних намірів, а й детермінує прагматику висловлень, зміст мовленнєвого акту, від цього мовного феномену залежить і вибір конкретних синтаксичних засобів, найбільш релевантних для відображення певної ситуації.

1.4.3. Комунікативна інтенція на тлі теорії актуального членування речення

Теорія актуального членування речення, сформована на основі ідей А. Вейля [Weil 1844], В. Матезіуса [Матезиус 1967], Ш. Баллі [Балли 1955], розширила горизонти свого вивчення в численних лінгвістичних студіях П. Адамця [Адамец 1966], О. Мельничука [Мельничук 1966], Г. Золотової [Золотова 1982], І. Ковтунової [Ковтунова 1986], І. Вихованця [Вихованець 1993], О. Крилової [Крылова 2009]

та ін. Зокрема, В. Матезіус у межах речення виділив *основу висловлення* – те, що відоме в певній ситуації чи може бути легко зрозумілим із контексту; і *ядро висловлення* – те, що мовець повідомляє про вихідний пункт висловлення [Матезіус 1967, с. 329]. Таку бінарність актуального членування відзначають майже всі дослідники, лише по-різному називають основні компоненти: тема і рема; тема і фокус; відоме й невідоме; основна та вихідна синтагма.

Диктум і модус диференціює в структурі речення Ш. Баллі, вказуючи на пропозитивне значення диктуму і суб'єктивний характер модусу [Баллі 1955, с. 35 – 48]. Комунікативне облаштування висловлення «пов'язане як з поверхневими (мовними) структурами, так і з глибинними (смысловими)» [Загнітко, Вінтонів, Сегін 2010, с. 625]. Іntenція мовця інтегрує поверхневі та глибинні компоненти, репрезентуючи мовленнєвий намір у цілісному та завершеному висловленні. Відразу зазначимо, що членування мовленнєвого потоку на відоме і нове пов'язане з пресупозицією, ґрунтується на докомунікативних знаннях спілкувальників, характеризує живий процес людської комунікації.

У лінгвістиці немає однозначного потрактування природи актуального членування, незрозумілим є і його статус: це теорія, центральне поняття комунікативного синтаксису чи категорія. Відсутній також і єдиний термін на позначення тема-ремного членування: це актуальне членування речення чи висловлення, актуальне чи логіко-змістове, комунікативне членування? Проте очевидно, що актуальне членування організовує структуру висловлення відповідно до комунікативної інтенції, «регулює впорядкування мовної структури в мовленні, відображаючи мисленнєві комунікативні завдання мовця» [Мірченко 2001, с. 96]. З одиниць конструктивного рівня, як справедливо наголошує О. Крилова, формується лише предикативний мінімум речення, тобто одиниця, яка потенційно здатна слугувати реченням, але тільки за умови її взаємодії з конкретним лексико-семантичним матеріалом і за певної комунікативно-синтаксичної організації, що відображає і виражає комунікативну настанову мовця, формується реальне речення-висловлення, що функціонує в мовленні як комунікативна одиниця [Крылова 2009, с. 7].

Теорія актуального членування як лінійно-часове розгортання висловлення для реалізації комунікативної функції, його функціональної перспективи має прямий стосунок до характеру та обсягу інформації, передаваної реченням, до тих компонентів, які мовець виводить у комунікативний фокус. Цю синтаксичну теорію можна розглядати і в контексті теорії мовленнєвих актів, на рівні локції (поверхневої структури, реалізованої мовцем відповідно до конкретної інтенції), ілокуції (мети висловлення) та перлокуції (результативності певного комунікативного завдання).

Як зазначає І. Вихованець, механізм комунікативного аспекту зрозумілий тільки за умови, якщо ми розглядаємо речення в конкретному мовленнєвому контексті, у якому це речення функціонує як висловлення [Вихованець 1993, с. 59]. Актуальне членування відображає підлаштування віртуальної схеми речення до динамічного її розгортання в процесі комунікації відповідно до комунікативного завдання та інтенції мовця.

Деякі лінгвісти стверджують, що комунікативно-змістове членування речення здійснює адресат [Селіванова 2010, с. 21]; інші вважають, що воно «встановлюється не з позицій того, хто сприймає мовлення, а з позицій мовця, його волі» [Золотова 1973, с. 334]. Цілком логічно видається думка Н. Гуйванюк: будь-яке висловлення, що є вербальним вираженням змісту, слугує не тільки безпосередньою реалізацією в мовленні речення-конструкції, але й продуктом завершеного акту комунікації, перебуває в безпосередній залежності як від адресанта мовлення, так і від адресата [Гуйванюк 2007, с. 223].

Мовець як основний суб'єкт процесу спілкування розставляє у висловленні певні акценти, фокусує інформацію на відому (тему) і нову (рему), адекватне розуміння якої певною мірою залежить і від пресупозитивних параметрів комунікації: фонових знань комунікантів, ступеня новизни та актуальності інформації. Власне, адресантно-адресатний континуум взаємодії учасників комунікації детермінує комунікативно-змістову організацію висловлення: членування перебуває в безпосередній залежності від інтенційного наміру адресанта і правильної інтерпретації цього наміру адресатом.

У процесі спілкування мовці виражають різні типи інтенцій: інформативні, питальні, спонукальні, оптативні, емоційно-оцінні,

інтерактивні, які вербалізуються в структурі цілісного висловлення. Співвідношення теми і реми забезпечує реалізацію основної інтенції (інформативної, питальної тощо). Іntenційна домінанта, логічно акцентована та актуалізована мовними засобами в лінгвальному континуумі художнього тексту, увиразнює рему, найбільш важливий інформативний центр повідомлення, є носієм певної комунікативної інтенції, експлікація якої детермінована суб'єктивним чинником – позицією адресата. Вона перебуває в тісному зв'язку із системою мовних засобів. Адресат виявляє логічні та змістові центри – репрезентанти авторських інтенцій – за допомогою одиниць мови.

У сучасній лінгвістиці **домінанта** (від лат. *dominantis* – панівний) – найчастотніший елемент мовного рівня (фонема, морфема, лексема, словоформа, синтаксема), організаційний чинник художнього тексту, який певною мірою визначає специфіку текстової структури, її змістовий потенціал та стилістику. На жаль, у термінологічних лінгвістичних словниках немає визначення цього поняття, проте ще в працях Р. Якобсона знаходимо його концептуальні засади, зокрема твердження лінгвіста про те, що домінанта забезпечує цілісність структури, є фокусувальним елементом художнього твору, керує, визначає і трансформує інші компоненти, забезпечує інтегрованість структури [Якобсон 1976, с. 56], і досі залишаються актуальними у практиці наукових досліджень. На нашу думку, інтенційна домінанта дуже тісно пов'язана з **актуалізацією**, яку трактують як інформативну значущість компонента в комунікативній структурі висловлення, його належність до змістового центру [Гуйванюк 2007, с. 225].

Інформативні інтенції, спроектовані на репрезентацію якогось повідомлення, важливої інформації, втілюються в структуру розповідного висловлення. Характерна для такого типу конструкцій інтонація сприяє врівноваженому плину інтеракції, передаванню певного комплексу інтенційних потреб мовця – розповісти, переповісти, поінформувати, довести до відома певну інформацію. Порядок слів у розповідних висловленнях може бути нейтральним, прямим, у якому виразно експлікуються тема і рема: *Єдиний близький і рідний нам шлях до істини добра – // це любов до свого гнізда* (Д. Рихтицька). У стилістично нейтральному дискурсі інтенція втілюється у висловленні, побудованому від теми до реми, напр.:

Ще вчора я // шукала ніжних слів, Аби не впасти в пащу злої долі (Т. Севернюк). Фразовий наголос падає на склад постпозитивної реми, увиразнює те, що ще невідомо адресатові. Іноді тему і рему розривають дуплексивні зони, тобто перехідні компоненти, що мають стосунок як до теми, так і реми, пор.: *Я // білим птахом // вже давно до Вас літала* (Д. Рихтицька). Змістова структура висловлення модифікується залежно від інтенції мовця, умов спілкування, завдань комунікації, тому цілком природним явищем є інверсія, зумовлена передусім комунікативним планом висловлення (наголошенням того чи того предмета думки) і виявлена в синтагматичному членуванні речення [Єрмоленко 1982, с. 117], пор.: *В свої коси я квіття влітала і кожну пелюстку з журавлями посилала* (Д. Рихтицька).

Використання в уснорозмовному мовленні стилістичних фігур, почасти конструкцій хіазму, створює експресивність та риторичність комунікативного акту, сприяє різному фокусуванню інформації, напр.: *Людина прикрашає місце, а не місце прикрашає людину* (Н. Корж, Ф. Луцька). Узагальнена, закінчена і глибока думка автора, висловлена у відшліфованій формі, характеризується влучністю та виразністю, напр.: *Від насіння – плід, а від плоду – насіння* (Н. Міщенко, М. Міщенко). Прийом прямого і зворотного порядку слів змінює центри актуалізації в конструкціях хіазму: з одного боку, *насіння* – це рема, з іншого – тема.

В односкладних реченнях номінативного типу, у висловленнях буттєвості та екзистенції, коли спостерігаємо нерозчленованість тема-ремного складу, інтенція актуалізується в конструкціях ремного складу або в реченнях з нульовим складом теми, напр.: *Міст... Дорога... Двір... Криниця... Кущ знайомий у дворі* (Т. Севернюк). Називний теми, що перебуває в ініціальной позиції, має виразний текстотвірний характер, оскільки постає зачином складного синтаксичного цілого й налаштований на передавання інформації не розгортанням лінійної структури речення, а через самостійні реченнєві синтагми, призначення яких – розширити, конкретизувати, витлумачити те, що сконденсовано у вичленованому сегменті. Напр.: *...Березіль. Хмари мчаться отарою турів. Яре сонце і мокрий норд-вест...* (Є. Маланюк).

Актуалізують інформативні інтенції, зокрема їхній ремний вияв, і парцельовані конструкції. Напр.: *Мені хочеться якихось особливих подій. Небезпечних. Романтичних. Загадкових* (М. Матіос). Комунікативні інтенції в таких конструкціях передають авторську оцінку, суть якої полягає в експресивному наголошуванні кожного елемента висловлення, у динамічності повідомлюваної думки.

Пунктуаційні маркери, графічна деструкція передають особливі світовідчуття мовця-автора, зумовлені емоційним напруженням, різноманітними екстралінгвальними чинниками, прагненням спонукати читача до роздумів. Напр.:

*... я не знаходжу радісних сторінок...
...не знаходжу живого життя, а лише його розірвані шматки...
...але я не можу спинитися...
...гортаю...
...вперед...
...назад...
...знову назад...
...вперед...
...без розбору...
...і чомусь звідусюди пахне кров'ю* (М. Матіос).

Кожен виділений сегмент, окрім того, що вносить нову, ремну інформацію, має, як бачимо, інтонаційний контур незавершеності та логічний наголос на комунікативно значущому слові. Нанизвання ремних компонентів передає динаміку розмовного мовлення, напр.: *Живу. Люблю, І вірю. І надіюсь. І в'ються дні, мов лози виноградні. Живу. Люблю. І все на світі смію! Усе, що здатне дарувати радість* (Т. Севернюк).

Інтенційну домінанту у висловленнях, що відображають оптимістичну інтенцію, есплікують частки *лише* (*лиш*), *тільки б*, *хоч би*, напр.: *Лише один нехай би відгадав мене, мов ту загадку. Нехай би і дроворубом був, лише щоб був мій* (О. Кобилянська). *Хоч би до вечора дістатись до підніжжя гір* (Р. Іванчук); прислівники, що актуалізують рему повідомлення, напр.: *Скоріше, скоріше б побачити свою єдину, відчутти на своїх плечах її вічно потріскані руки, що пахнуть якимось зіллям чи хлібом* (М. Стельмах).

Чітко розмежовується тема і рема в діалогічному дискурсі, репрезентованому моделлю «запитання – відповідь», напр.: – *Що // маєш молоти?* – *Маємо кукурудзу* (М. Коцюбинський). Іntenційна домінанта в питальному висловленні вводиться компонентом *що*, який у репліці-відповіді заповнюється ремною інформацією: *кукурудзу*. Повна відповідь містить тему: *маємо молоти*; і рему: *кукурудзу*.

У риторичних питаннях спостерігаємо явище вторинної рематизації. Питальний компонент у таких конструктах не містить запити інформації, а виступає інтенційною домінантою, носієм стверджувальної або заперечної інформації, напр.: *Життя – така велика ковзаниця. Кому вдалось, не надавши, пройти?* (Л. Костенко).

Зміна порядку слів і переміщення питального компонента вносить до комунікативної структури висловлення емоційно-оцінні відтінки, створює сильну позицію, увиразнює інформативну значущість такого компонента, пор.: – *Мамо! Чия то дівчина приходила до нас вчора позичати вогню?* (І. Нечуй-Левицький). – *А харчі чий будуть?* (О. Кониський). – *А ти чия?* (Ірина Вільде). Іntenційна домінанта виділяється фразовим наголосом, маркується підвищеним тоном на синтагмі з питальним компонентом.

Експресивно-актуальне виділення здійснюється відповідно до різної комунікативної значущості деяких компонентів у реченні, особливо яскраво це репрезентовано й у висловленнях перепитування, напр.: – *Де ж це ваш Василь?* – ***Василь?*** *Де ж ходить* (Є. Гуцало). – *Так чому ж ти мене не любиш?* – ***Я? Тебе? Не люблю?*** (Б. Лепкий).

3-поміж індикаторів тема-ремного членування виокремлюємо фонетичні маркери: фразовий наголос, темп, хезитаційні паузи, якими мовець виділяє інтенційну домінанту висловлення, напр.: *Життя – // театр. І вічна драма. Й трагікомедія – життя* (В. Вознюк). *Мені судьбою стала ця земля, Тут все моє – легке й тяжке, мов брила. Моя печаль, що душу окриля, Моє життя, а станеться – // й могила* (Т. Севернюк). Інтонційно позначено рему і в неповних еліптичних реченнях: *В незабудках – старі могили, Поміж ними – свіженький слід* (Т. Севернюк).

Незавершеність інтонації увиразнює рему висловлення, напр.: *Якщо життя – це вічна боротьба, то хтось в ній мусить бути... Донкіхотом...* (Т. Севернюк), створює емоційно-оцінний дискурс, пор.: – *Ми підем тепер... На тую... на твою Україну!* (Іван Багрянний). Пунктуаційні маркери відтворюють складний світ людських емоцій та почуттів, передають уривчастий характер мовлення, створюють особливий візуальний простір у художньому тексті.

Мовець як основний суб'єкт процесу спілкування, репрезентант багатовекторного інтенційного простору людського буття передає у висловленні певну інформацію, адекватне розуміння якої певною мірою залежить від контексту та пресупозитивних характеристик комунікації.

1.5. Комунікативна інтенція як міжрівнева лінгвістична категорія

Антропоцентрична переорієнтація лінгвістики, акцентування визначальної ролі людини в мовленнєвій діяльності, звернення до ментальних структур, людського мислення та свідомості засвідчує зміну пріоритетів у мовознавстві: від структуралізму до антропоцентризму, лінгвістики мовця, граматики висловлення. Динамічність мовної форми, її гнучкість та релевантність треба вивчати в безпосередній взаємодії з індивідуумом, з його прагненнями та інтенціями. Саме синтаксис як найвищий розділ граматики забезпечує реалізацію намірів мовця.

Комунікативна інтенція генетично має тісний зв'язок із логічними категоріями, філософськими універсалами, що дає підстави розглядати її як поняттєву категорію в змістовому плані і як мовну за способом експлікації. Концепція двобічності граматичної категорії впливає, на переконання І. Вихованця та К. Городенської, з білатерального розуміння мовного знака і двобічної сутності мови як явища, що містить у собі план мовного змісту і план вираження [Вихованець, Городенська 2004, с. 29]. Зазначимо, що витлумачення граматичних універсалій як єдності плану змісту і плану вираження постульовано в працях О. Потебні, який розглядав граматичну форму як спосіб репрезентації позамовного змісту [Потебня 1958, I – II, с. 47].

Цілком слушною видається думка І. Мещанинова про те, що поняттєві категорії формують тільки ті поняття, які набувають у мові відповідної побудови, отримують формальне вираження в певній лексичній, морфологічній або синтаксичній системі [Мещанинов 1945, с. 15]. Комунікативна інтенція належить до поняттєвих категорій, оскільки тісно пов'язана з мовним матеріалом, формує «мисленнєвий апарат, необхідний для існування системи засобів і правил їх актуалізації в структурах, слугує механізмом, необхідним для породження конкретного висловлення» [Кобринна 1989, с. 45]. У такому разі синтаксичні одиниці – репрезентанти мисленнєвого змісту та інтенцій.

Сучасна теоретична граматики, як зауважує М. Плющ, витлумачує поняттєву категорію як замкнену систему значень певної універсальної семантичної ознаки або окреме значення цієї ознаки безвідносно до ступеня їх граматикизації та способу вираження [Плющ 2010, с. 80]. Однак когнітивний напрям у сучасному синтаксисі дає змогу оприявлювати складні взаємозв'язки між поняттєвими категоріями і конкретними мовними засобами їх вираження, тобто треба думати, що граматики – це не тільки чітко визначена система граматикичних категорій і граем, вона базується на знаннях про світ, відображає наміри мовця, а тому граматикичні категорії мають когнітивний статус, їм властива динамічність та гнучкість. Імпонує в цьому ракурсі думка М. Кочергана: «Граматикичні категорії не є незмінними. У процесі свого історичного розвитку мова може втрачати чи набувати граматикичні категорії або змінювати їх структуру» [Кочерган 1999, с. 96].

У мовознавстві поняття категорії, а до того ж синтаксичної (граматикичної), ще не має єдиного загальноприйнятого потрактування. Наприклад, деякі лінгвісти граматикичні категорії поділяють на категорії слів (частини мови), категорії словесних форм (час, рід, відмінок, число), категорії словесних позицій (члени речення), категорії словесних конструкцій (речення) [Березин, Головин 1979, с. 180]. Щодо морфологічних категорій немає ніяких зауваг, проте класифікація синтаксичних категорій викликає серйозні дискусії, зокрема з приводу того, чи є синтаксичними категорії часу, способу, особи, чи тільки предикативність, модальність, настанова належать

до реченневих категорій, які всебічно можуть передати специфіку синтаксису української мови.

У лінгвістичних енциклопедіях категорія – це здебільшого будь-яка група мовних елементів, виділювана на основі якоїсь властивості, це деяка ознака (параметр), що лежить в основі розподілу великої сукупності однорідних мовних одиниць на обмежену кількість класів із тим самим значенням цієї ознаки [ЯЗ, с. 215]; як загальна властивість різних класів і розрядів мовних одиниць [Ахманова 1969, с. 190]; як найбільш загальне фундаментальне поняття, що відображає сутнісні, закономірні зв'язки й відношення об'єктів пізнання та дослідження [Селіванова 2010, с. 222].

Українські дослідники відзначають, що граматична категорія – це інтегральна одиниця, яка обіймає єдиним граматичним значенням декілька взаємопротиставлених і формально виражених родових значень [Безпояско, Городенська, Русанівський 1993, с. 8]. Саме тому протиставлення граматичних значень «питальність – непитальність», «ствердження – заперечення», «наказ – прохання» тощо, репрезентоване певним інвентарем матеріально виражених синтаксичних одиниць, утворює категорію.

На переконання М. Кочергана, межі застосування поняття граматичної категорії до синтаксису ще не зовсім визначені. Очевидно, сюди можна зарахувати категорію комунікативної спрямованості (розповідні, питальні, спонукальні речення), категорію активності й пасивності, категорію стверджувальності – заперечувальності та категорії синтаксичного часу і синтаксичного способу, які формують парадигму речення [Кочерган 1999, с. 96]. Таке витлумачення синтаксичної категорії можна прийняти за умови диференціації різних напрямів у синтаксичній теорії, зокрема формально-граматичного, семантичного і комунікативного.

До граматичних категорій належать, як наголошує І. Попова, не тільки узагальнені граматичні значення (рід, число, відмінок, час, вид, особа тощо), не тільки парадигматичні та синтагматичні класи слів (іменник, дієслово, дієприкметник, підмет, присудок та ін.), не тільки відношення між компонентами мовленнєвого ланцюга, але й певні властивості граматичних одиниць, їхні диференційні ознаки, які також визначають власне категорійні параметри будь-якого

лінгвістичного явища. Дослідниця до основних категорій синтаксису вналежнє синтаксичну одиницю, синтаксичний зв'язок, синтаксичну модель [Попова 2009, с. 20 – 21], які, на нашу думку, є, вірогідніше, синтаксичними поняттями, а не категоріями.

До визначальних синтаксичних категорій, що детермінують та організовують процес спілкування, зараховуємо і **комунікативну інтенцію** – амбівалентну поняттєву категорію, у якій виразно есплікується план змісту (інтенційні потреби мовця) та план мовної репрезентації.

Для виокремлення певної категорії, як слушно аргументує М. Кочерган, потрібно, щоб був ряд форм, об'єднаних якимсь спільним значенням, щоб усередині цього об'єднання було протиставлення і щоб ті протиставлені значення мали формальне вираження [Кочерган 2001, с. 266]. Щодо комунікативної інтенції, то низка синтаксичних конструкцій, від синтаксеми до складного синтаксичного цілого, виражає інтенційне значення, передає зміст, релевантний для певної мовленнєвої ситуації відповідно до авторського задуму. Наприклад, розповідні, питальні, спонукальні, оптативні висловлення протиставляються за інтенцією мовця, за тими завданнями, з якими основний суб'єкт комунікації вступає в комунікативний акт, використовуючи названі конструкції. Тому вони розрізняються комунікативним завданням, але об'єднує їх інтенція – універсальна мовна субстанція, оскільки, з одного боку, вона має формальне вираження, що слугує важливою ознакою граматичної категорії, з іншого боку, інтенція відображає дуже розлогі інтенційні горизонти комунікантів, наповнена значеннєвою інформативністю, тобто є поняттєвою категорією. Власне, це й дає підстави витлумачувати комунікативну інтенцію як категорію **амбівалентну**.

У контексті обґрунтування комунікативної інтенції як синтаксичної категорії одним з актуальних і водночас складних питань вважаємо визначення засобів актуалізації та есплікації інтенцій у синтаксичних конструктах, способів ідентифікації цієї ознаки у висловленні.

Безперечно, змістова інформативність синтаксичної конструкції (висловлення) – це її інтенція, те, про що йдеться [Мерло-Понти 1991, с. 289]. На підставі цього констатуємо зв'язок інтенції

з інформативно-референційним змістом, з інформацією, яку, за словами Н. Гуїванюк, передає мовець і сприймає слухач на основі змісту, вираженого мовними засобами в поєднанні з контекстом і мовленнєвою ситуацією [Гуїванюк 1999, с. 93]. Зміст як віртуальна сутність, що «залежить від внутрішнього світу кожного з учасників спілкування, контексту комунікації, специфіки та стану каналів передавання інформації, наявності та якості зворотного зв'язку, конкретної конситуації спілкування та інших чинників» [Бацевич 2005, с. 75], перетворюється в реальність – конкретне висловлення, авторський витвір, що підлягає емпіричному спостереженню та опису.

У мовознавчих студіях здебільшого виокремлюють категорії комунікативного спрямування, категорії когнітивного (семантичного) спрямування та категорії формального спрямування. До категорій комунікативного спрямування деякі лінгвісти вналежнюють комунікативну категорію настанови висловлення, що об'єднує грами розповідності, питальності, спонукальності та бажальності [Вихованець, Городенська 2004, с. 29]. Як зазначає М. Мірченко, уся семантична структура речення відображає комунікативну настанову мовця – повідомити реципієнтові про те, що перебуває в його свідомості (зв'язок із логічною побудовою думки), про що повинен бути проінформований слухач [Мірченко 2001, с. 43 – 44], отже, настанова передбачає вираження якоїсь інтенції.

Зрозуміло, що будь-яка категорія – це поєднання конструктів (мовних одиниць) на основі певного концепту (ознаки). Таким об'єднувчим параметром слугує, на нашу думку, комунікативна інтенція. Цей параметр – **обов'язковий**, адже він формує інтенційну структуру будь-якої конструкції, бо, як наголошує М. Бахтін, у кожному висловленні, від однослівної побутової репліки до великих, складних творів науки чи літератури, ми охоплюємо, розуміємо, відчуваємо мовленнєвий задум або мовленнєву волю мовця [Бахтін 2001, с. 409]; **суб'єктний**, позаяк інтенція завжди співвідноситься з мовцем, автором конкретного висловлення, суб'єктом інтенції, який, зауважимо, може виразно експлікуватися синтаксичною формою або бути імпліцитним; **динамічний**, оскільки відображає безпосередню мовленнєву діяльність або текстову комунікацію; **стабільний**, зважаючи на систему засобів синтаксичної репрезентації

(мовна одиниця або реалізує цю категорію, або ні). Отже, зміст висловлення, крім пропозитивних характеристик, містить також **інтенційний комплекс**, який зосереджує в собі інформацію про психоментальний простір мовної особистості, детермінує глибинні значення тої чи тої синтаксичної конструкції, увиразнює позицію мовця, його потреби та цільові настанови.

За концепцією О. Бондарка, змістові компоненти поняттєвих категорій можуть реалізуватися як у мовному змісті морфологічних категорій, так і в структурі функціонально-семантичного поля [Бондарко 1976, с. 204 – 223]. Ідеться про те, що певна інтенція виформовує своє інтенційне поле: ядро (прототип) – найбільш релевантний засіб реалізації, периферію – інші (можливі, потенційні) засоби вираження, більш-менш адекватні для втілення інтенційного простору мовця. Висловлення (синтаксичні конструкції) як засоби репрезентації того чи того концепту (ознаки) і формують цілісну категорію. «Прихована» категорія, на відміну від відкритої, що завжди має своє формальне вираження, наявна тільки у свідомості і, незважаючи на це, реалізується в мові, оскільки узгоджується з певним порядком використання класів слів, речень та словосполучень (пор.: прямі та непрямі висловлення).

Інтенційність синтаксичної системи очевидна, адже вона есплікується в динамічному процесі розгортання мовленнєвої діяльності і є дуже чутливою до використання мовних засобів. До завдань комунікативного синтаксису якраз належить систематизація засобів актуалізації інтенцій, визначення критеріїв наявності чи відсутності цієї ознаки в синтаксичних конструкціях. Інтенція вимірюється в координатах «я – ти – тут – зараз», а тому до виражальних засобів цієї категорії уналежнюємо ті, які відображають безпосередню інтеракцію (синтаксично теперішній час, асоційований з я-автора висловлення, експліцитно чи імпліцитно актуалізованого в момент мовлення). До системи синтаксичних репрезентантів комунікативної інтенції входять модально-інтенційні висловлення (розповідні, питальні, спонукальні, опативні), реченнєві еквіваленти (нечленовані, парцельовані та незакінчені комунікати), текстові структури, зреалізовані у двох комунікативних регістрах – діалогічних та монологічних типах мовлення.

Функціонально-категорійне спрямування сучасних наукових студій дало змогу переглянути традиційні класифікації мовних категорій та одиниць, з'ясувати їхній статус та функціонування в умовах безпосереднього плину інтеракції, у контексті різноманітних мовленнєвих ситуацій, у ракурсі жанрово-дискурсивної організації мовлення, з урахуванням антропоцентричного підходу до витлумачення синтаксису як ієрархічно вершинного рівня граматики. На цьому тлі оприявлюється низка категорій, що мають міжрівневий статус. Н. Костусяк до міжрівневих категорій сучасної української літературної мови зараховує категорію відмінка, валентності та модальності, зазначаючи, що міжрівневі категорії – узагальнені поняття, які поєднують властивості двох чи більше мовних рівнів із домінуванням одного з них, становлять комплексну єдність протиставлених одна одній грамам і мають певний набір спеціалізованих граматичних форм вираження [Костусяк 2012, с. 44].

На наше переконання, міжрівневий статус полягає не тільки в поєднанні чи домінуванні певних мовних рівнів (морфологічного та синтаксичного), не в кількості спеціалізованих граматичних форм вираження. Цей статус повинен репрезентувати ще й поліпарадигмальність наукової думки, багатовекторність руху сучасної синтаксичної теорії (антропоцентричний, когнітивний, комунікативно-прагматичний та дискурсивний), потенційну здатність певного мовного рівня вербалізувати інтенційний стан мовця. Тільки комплексне та міжрівневе вивчення комунікативної інтенції відбиває складний мовний механізм породження речення / висловлення, що враховує насамперед мовця, основного антропоцентра комунікації, його довербальної когнітивно-ментальної бази та синтаксичної репрезентації цільових настанов на дискурсивному рівні.

1.6. Типологія інтенцій в українському мовознавстві

Іntenційні потреби найрелевантніше відображають феномен життя людини. Фрагмент реальної чи ірреальної дійсності «спонукає адресанта до висловлення» [Сусов 2000, с. 134], яке може

передавати ствердження та заперечення, волевиявлення та оцінку мовця, суб'єктивно-авторські погляди на почуте чи побачене, наміри, пов'язані зі встановленням контакту, активізацією уваги співрозмовника тощо.

Інтенція мовця репрезентує, зрозуміло, суб'єктивну модальність, вона як «психічний субстрат значення мовленнєвоактового висловлення відображає в його семантиці один із змістових моментів внутрішнього світу людини, одну з частин модусної пропозиції» [Григор'єва 2007, с. 36]. Перехід від інтенційного стану до мовленнєвого акту здійснюється через вибір релевантних засобів вираження конкретного інтенційного стану.

Класифікації інтенцій досить неоднорідні, що можна пояснити багатогранністю феномену інтенції і можливістю його вивчення з різних позицій. Власне, вивести чітку типологію комунікативних інтенцій, яка б урахувала всі нюанси життєвого світу мовної особистості, надто проблемно. Однак, у сучасній лінгвістиці комунікативні інтенції класифікують, зважаючи на різні параметри: ситуація мовлення, мовленнєвий вплив та взаємодія основних учасників спілкування, способи та засоби вираження інтенційного значення.

Деякі типології беруть свій початок від класифікацій Дж. Остіна, який виділяє, ураховуючи ілокуцію та перформативи, такі мовленнєві акти, як: вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабітиви, експозитиви [Остин 1986, с. 119], та Дж. Сьорля, який визначає репрезентативи (асертиви), директиви, комісиви, експресиви та декларативи [Серль 1986а, с. 170]. На таких самих засадах ґрунтуються класифікації В. Григор'євої (репрезентативи, регулятиви, інтерогативи, контактиви, експресиви і квазіекспресиви, структиви) [Григор'єва 2007, с. 18 – 19], І. Сусова (директив, комісив, еротетичний тип, репрезентатив, сатисфактив, ретрактив, декларація, локатив) [Сусов 1980, с. 45] та А. Загнітка (констативи, промісиви, менасиви, перформативи, директиви, квеситиви) [Загнітко 2001, с. 124].

На основі ілокутивних актів Л. Федорова виділяє типи інтенційного впливу: соціальні впливи (здійснення певних соціальних актів: привітання, прощання, вибачення); волевиявлення (мовленнєві дії, спрямовані на те, щоб об'єкт виконав волю мовця: наказ, прохання, відмова); роз'яснення та інформування (доповідь,

повідомлення, розповідь); оцінні та емоційні мовленнєві впливи (суспільні чи міжособистісні суб'єктивно-емоційні відношення) [Федорова 1991, с. 48 – 50].

На інших засадах ґрунтується класифікація Н. Формановської, яка диференціює інтенції на: практичні й ментальні; сприятливі й несприятливі; реплікотвірні й текстотвірні; інтенції з більшим ступенем інтенсивності та інтенції з меншим ступенем інтенсивності; відкриті й приховані [Формановская 2002, с. 30]. О. Москальська, узагальнюючи різні типи інтенцій, розрізняє тільки інтенції інформування та активізації [Москальская 1981, с. 58].

Залежно від інтенцій мовця лінгвісти визначають п'ять комунікативних реєстрів мовлення: репродуктивний реєстр мовлення виражає інтенцію відтворити в мовленні те, що спостерігається зараз; інформативний – повідомляє про відоме мовцеві чи те, що осмислюється; генеративний – повідомляє узагальнену інформацію, співвідносячи її з життєвим досвідом та універсальним знанням; волюнтативний – передає спонукання адресата до дії; реактивний – висловлює оцінну реакцію на ситуацію [Золотова, Онипенко, Сидорова 1998, с. 33].

У контексті теорії мовленнєвої взаємодії Й. Стернін виділяє такі типи інтенцій: інформативну (для передавання нової інформації); предметну (отримати, дізнатися, змінити поведінку співрозмовника); комунікативну (сформувавши ставлення до співрозмовника) [Стернин 2003, с. 22].

У художньому англomовному дискурсі О. Гнатковська встановлює 22 типи інтенцій, зокрема – інтенцію повідомлення, вибачення, запиту, асертивну, супозитивну, промісивну, реквестивну та ін. [Гнатковська 2009, с. 4].

А. Кибрик докладно характеризує такі типи комунікативних інтенцій: передавання інформації, наявної в мовця; отримання потрібної інформації в адресата; генерування нової інформації мовцем, що експліцитно вказує на відсутність у свідомості мовця потрібної інформації; усунення суперечностей у базі знань мовця і / чи адресата; задоволення потреб мовленнєвого ритуалу [Кибрик 1994, с. 93].

У деяких дослідженнях кількість та класифікація інтенцій перебуває в прямій залежності від перформативів. Наприклад, Ю. Апресян визначив 120 перформативів, які диференціював на 15 тематичних груп, серед яких: спеціалізовані повідомлення й ствердження: *довіда́ти, доно́сити, заявляти, спові́щати*; зізнання: *звинувачувати, кая́тися, призна́ватися* тощо; обіцянки: *гарантувати, давати обіцянку, засвідчувати*; прохання: *заклинати, молити, просити*; пропозиції та поради: *викликати, пропонувати, запрошувати* і под.; попередження і пророкування: *застерігати, попереджати*; вимоги й накази: *наполягати, доручати, вимагати* тощо; заборона і дозвіл: *забороняти, давати право*; згоди та заперечення: *визнавати, заперечувати*; схвалення: *рекомендувати, благословляти*; осуд: *звинувачувати, засуджувати*; прощення: *виправдовувати, відпускати*; мовленнєві ритуали: *дякувати, вітати*; спеціалізовані акти передання, відчуження, скасування, відмови: *довіряти, заповідати, звільняти*; називання та призначення: *призначити, називати, нарікати* [Апресян 1995, с. 200 – 202]. Вважаємо цілком умотивованим визначення класів та підкласів перформативів, адже кількість різноманітних перформативних дієслів, які здатні позначати ту чи ту інтенцію мовця, значна і релевантна для визначення, зокрема, і різноманітних інтенційних станів мовця.

В українській мові Л. Турик здійснила спробу систематизувати перформативи. 140 виділених перформативів вона розподілила між дев'ятьма тематичними групами, а саме: спеціалізовані повідомлення та ствердження, акти передання, відчуження, скасування, відмови і таке інше; призначення; обіцянки; прохання, пропозиції та поради, попередження і пророкування, вимоги і накази, заборони і дозволи; згоди і заперечення; схвалення і засудження; прощення; мовленнєві ритуали; називання і призначення [Турик 2004, с. 320 – 324]. Широкий клас перформативів, запропонований названими та іншими лінгвістами, дає нам підстави висловити припущення про таку саму кількість інтенцій, хоч ми не ставимо собі за мету зробити статистичні підрахунки, зважаючи, наприклад, на думку В. Дементьєва про те, що жодна мова **не в змозі концептуалізувати** до кінця всього розмаїття можливих у світі

смислів, інтенційних станів, навіть найтиповіших, таких, що постійно повторюються в комунікації [Дементьев 2006, с. 6].

Деякі лінгвісти створили словники ілокутивно-перформативних дієслів. Так, А. Вежбицька розподілила такі дієслова на 36 груп (група дієслів запити інформації; група дієслів наказу; група дієслів аргументації тощо [Wierzbicka 1983, с. 129 – 135]; А. Арутюнов та П. Чеботарьов до каталогу інтенцій увели близько 2500 одиниць [Арутюнов, Чеботарев 1993, с. 75 – 82]. Ми вважаємо, що класифікація ілокутивно-перформативних дієслів за змістом інтенцій, які вони потенційно можуть виражати, є цілком виправданою. Кожна мова має свій набір засобів, які здатні виражати комунікативну інтенцію, однак жоден із них не має такого високого ступеня однозначності, як перформативне дієслово [Баландіна 2010, с. 197].

У низці дисертаційних праць описано різні типи інтенцій, голов-но на матеріалі романо-германських та російської мов: *номінативні* [Горяев 2000], інтенція «*брехня, обман*» [Кубинова 2002], інтенції *прохання, згоди, відмови, вираження власної точки зору* [Шакирова 2003], *обіцянки* [Антонова 2004], *несхвалення* [Соловьева 2005], інтенція *захисту* [Бурмистрова 2005], *спонукальні, емоційно-оцінні, інформативні, контактні* інтенції [Антонова 2006], інтенції *я-висловлень* [Гнатковська 2009] та ін. Однак запропоновані класифікації дещо сумбурні, позбавлені системності.

Інтенційний потенціал мовця з огляду на мовленнєву ситуацію, умови перебігу інтеракції, дискурсивно-синтаксичні засоби реалізації та міжрівневий категорійний статус комунікативної інтенції загалом може бути репрезентований такими типами інтенцій:

- когнітивно-ментальні інтенції;
- комунікативно-модальні інтенції;
- суб'єктивно-модальні інтенції;
- дискурсивно-жанрові інтенції;
- метакommунікативні інтенції.

Запропонований спектр інтенційних потреб найбільш релевантний для репрезентації багатогранної діяльності мовної особистості та реалізується за допомогою різнорангових синтаксичних засобів:

модально-інтенційних реченневих конструкцій, еквівалентів речення, контекстуально-ситуативних та типізованих, стереотипних висловлень, жанрово-дискурсивних виявів діалогічного та монологічного мовлення, текстових одиниць.

* * *

Питання, пов'язані з категорійним статусом інтенції, належать до актуальних проблем сучасної лінгвістики. Їхнє ґрунтовне вивчення потребує залучення знань із наукових дисциплін гуманітарного циклу – філософії, психології, літературознавства, адже поняття «інтенція» має безпосередній стосунок до свідомості та інтелекту людини, до її цільових настанов та мисленневих процесів, зрештою – до мовця як основного суб'єкта комунікації. Саме в дослідженнях із філософії були висунуті положення про те, що інтенційність ініціює свідомість, а мовний знак використовують для вираження інтенційного стану та змісту.

У практиці лінгвістичних студій сформовано різні вектори дослідження інтенції: психолінгвістичний, когнітивний, прагматичний, соціолінгвістичний, граматичний, які увиразнюють міжрівневий, універсальний статус цього поняття. У працях вітчизняних та зарубіжних учених утверджено визначальну роль інтенції в життєдіяльності кожної особистості, оскільки це визначальна мовознавча субстанція, що детермінує та організовує багатовекторний процес людського спілкування.

Термін «комунікативна інтенція» є базовим, ключовим поняттям деяких лінгвістичних теорій (теорії мовленневих актів, теорії мовленневої діяльності й теорії мовленневого впливу), у рамках яких це поняття потрактовано як ілокутивну силу та мету висловлення, розглянуто в контексті стратегій і тактик комунікативного процесу, поряд із такими поняттями, як: потреба, намір, мотив, думка.

Комунікативна інтенція співвідноситься із термінологічним обширом синтаксичних категорій та понять, зокрема модальності, настанови, функції, актуального членування, що дає підстави витлумачувати її як амбівалентну поняттєву категорію, яка репрезентує

ментальний світ людини, її інтенційні потреби за допомогою різно-рівневих мовних одиниць, модально-інтенційних висловлень, реченневих еквівалентів, мовленневих жанрів та дискурсів.

Багатогранність феномену інтенції, її міжрівневий категорійний статус, модус різноманітних потреб мовця створює проблему виведення чіткої диференціації комунікативних інтенцій, проте врахування антропоцентричних, когнітивних, комунікативних та дискурсивних параметрів цього поняття дало змогу вибудувати універсальну типологію інтенцій, яка оптимально репрезентує широчінь інтенційних горизонтів людського буття.

Розділ 2.

КОГНІТИВНІ ВИЯВИ КАТЕГОРІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕНЦІЇ

2.1. Антропоцентричні параметри комунікативної інтенції

Лінгвістичний дискурс сьогодення рясніє багатьма напрямами і тенденціями, проте актуальністю відзначаються наукові студії в рамках когнітивної парадигми, яка дає змогу виявити складні взаємозв'язки між мисленнево-поняттєвими категоріями та мовними засобами їх репрезентації, вивчає найскладніші феномени людського буття, зокрема – «сприйняття світу і відображення сприйнятого в голові людини, побудову мозку, пам'ять та організацію когнітивної здібності, створення ментальних моделей світу, людський інтелект та розум» [Кубрякова 2004, с. 41]. До феноменів когнітивно-ментального плану належить і **категорія інтенції**, що співвідноситься з явищами реального світу на довербальному рівні та слугує інструментом зв'язку між мовою і мисленням, мовою і свідомістю.

Когнітивні вияви інтенції перебувають у безпосередній залежності від низки психічних феноменів. Саме такий контекст вивчення цієї проблеми знаходимо ще в наукових дослідженнях І. Франка, який у людській психіці виокремлює «верхню» і «нижню» свідомість. «Верхня» – та, яку ми й називаємо свідомістю. «Нижня» – найбільша частина того, що людина зазнала в житті, «усіх тих сугесцій, які становлять виховання і в яких людина вбирає в себе здобутки многотисячолітньої культурної праці всего людського роду...»

[Франко 1969, с. 64]. І. Франко має на увазі те, що «поет для доконання сугестії мусить розворушити цілу свою духовну історію, зворушити своє чуття, напружити свою уяву, словом, мусить сам не тільки в дійсності, але ще й другий раз репродуктивно, у своїй душі пережити все те, що хоче вилити в поетичнім творі, пережити якнайповніше і найінтенсивніше, щоб пережите могло вилитися в слова і якнайбільше відповідало дійсному переживанню...» [Франко 1969, с. 66].

Отже, світобачення, уява, а zarazом і формування інтенції, обмежені досвідом, набутками пам'яті – і не тільки окремою особистості, а й окремого етносу. У цьому аспекті якраз і спрацьовує принцип лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа: свідомість детермінована структурою мови, мовці бачать світ по-різному, але крізь призму рідної мови. Оскільки мовна особистість – представник певної лінгвоментальності, то й інтенція відповідно детермінована цим важливим екстралінгвальним параметром.

Інтенція має антропозорієнтований характер, тому що залежить від внутрішнього світу суб'єкта комунікації, його прагнень та намірів, що стають визначальними для породження висловлення чи початку інтеракції. Важливою для розуміння сучасної лінгвістики антропоцентризму є думка про «вищість» людини в будь-яких проявах мовленнєвої діяльності: «Що б воно не було – чи то діло, чи то дія, чи то слово – усе це пусте пустище, якщо воно не здобуло події своєї у самій людині» [Мегентесов 1993, с. 39]. А тому головною фігурою комунікативної граматики є мовець, який організовує мовленнєву діяльність у межах інтенційних горизонтів комунікації.

На нашу думку, вияви інтенції як когнітивної категорії детермінують такі чинники: 1) залежність мисленнєво-мовленнєвої діяльності суб'єкта комунікації від концептуальної системи світобачення та світосприйняття тієї лінгвокультурної спільноти, до якої належить мовна особистість; 2) комунікативна компетентність – знання носія мови про те, як використовувати мовні ресурси в різних соціокультурних ситуаціях, їх правильність, нормативність, доречність; 3) соціальна роль адресанта, динамічний аспект, орієнтований на ситуативну варіативність синтаксичних засобів залежно від зміни статусу (ролі) мовця; 4) пресупозитивний та екстралінгвальний

характер комунікативної ситуації: соціально-біологічний тип комуніканта, конкретний мотив, ситуація, що спонукають адресанта до мовленнєвої діяльності; 5) стиль спілкування, обраний мовцем для реалізації інтенційних потреб; 6) синтаксичні конструкції як репрезентанти пізнавальної діяльності мовця, форми структурування, збереження та передавання інформації.

Входження мовних одиниць до системи засобів вираження комунікативної інтенції зумовлене їхньою здатністю експлікувати позицію адресанта, різнобічно відображати інтенційні горизонти комунікантів. Однак «не мова спонукає мовця називати ту чи ту подію закріпленим за нею іменем, а сам мовець визначає, який із мовних засобів вибрати, щоб повідомити про цю подію в потрібному йому змісті» [Дорошенко 1989, с. 76].

2.1.1. Мовна особистість і мовець

Комунікативна інтенція репрезентує мовленнєві наміри та потреби комунікантів, їхній **психоментальний простір**, що актуалізується в умовах пізнавальної взаємодії суб'єкта зі світом, у процесі породження або сприйняття певного тексту. У термінологічний вимір поняття «ментальний простір» входить «світ, який нас оточує, усталене розуміння дійсності (реальності), вигадані ситуації, ситуації, змодельовані у творах літератури та мистецтва, гіпотетичні ситуації, сфери абстрактних категорій у різних галузях (економіки, політики, фізики тощо)» [Селіванова 2008, с. 385]. Ментальний простір тому й слугує найбільш оптимальним середовищем, у якому розгортаються та експлікуються інтенції адресанта.

У лінгвістичних дослідженнях мовця як носія різноманітних психоментальних станів називають по-різному: це і суб'єкт, і адресант, автор, продуцент висловлення, мовна особистість, «людина, що діє, пізнає та протистоїть зовнішньому світові як об'єкту пізнання та перетворення» [Степанов 1981, с. 327].

Як відомо, дослідження мовної особистості розпочалося з праць В. Виноградова, у яких описано образ автора та персонажа [Виноградов 1974]. Ця концепція вповні була відображена й у наукових студіях Б. Кормана, який наголошував, що за терміном «автор»

треба мати на увазі носія певної концепції, певного погляду на дійсність; суб'єкта свідомості, вираженням якої є весь твір [Корман 1972, с. 17].

У низці літературознавчих досліджень художній текст – це авторський плін свідомості, зафіксований у мовній формі, яка передає ідейно-естетичну спрямованість поглядів автора, його емоції, оцінки, мовостиль та особливості світобачення. Погоджуємося, безперечно, з тезою про те, що будь-який текст автор «створює не для того, щоб ужити які-небудь слова чи синтаксичні конструкції, а для вираження думок і змісту» [Маланюк 1992, с. 4].

На творення образу автора впливають чинники, які формують авторське мовомислення, ідіолект. Це, зокрема, світогляд, факти біографії, конкретні соціально-історичні умови творчості, суспільна ідеологія, індивідуально-психологічні особливості письменника, «модель читача» [Крупа 2005, с. 51]. Утім, зауважимо, що образ автора пов'язаний із художньою творчістю, авторською лабораторією втілення задуму в конкретний текстовий масив. Іntenція мовця есплікується в дискурсі – динамічному континуумі, що передає ситуативне, уснорозмовне мовлення, яке відбувається між основними субстанціями комунікативного процесу – мовцем (адресантом) і співрозмовником (адресатом), відтворює подію «тут» і «зараз».

Вивчення образу автора стало основою для породження сучасних концепцій про «мовця», «мовну / мовленнєву / комунікативну» особистість. Так, Ю. Караулов, увівши поняття «мовна особистість» у широкий науковий дискурс, стверджує, що мовна особистість – це зосередження і результат соціальних знаків; продукт історичного розвитку етносу; творець і користувач знакових, системно-структурних утворень [Караулов 1989, с. 22]. Учений вибудовує і структуру мовної особистості у формі трьох рівнів: *вербально-семантичного*, який передбачає для носія нормальне володіння мовою, а для дослідника – традиційний опис формальних засобів вираження певних значень; *когнітивного*, одиницями якого є поняття, ідеї, концепти, що для кожної мовної індивідуальності формують більш-менш упорядковану, систематизовану «картину світу»; *прагматичного*, що містить цілі, мотиви, інтереси, настанови та інтенційність [Караулов 1989, с. 5].

Останній (прагматичний) рівень пов'язаний із мотиваційно-потребовою сферою мовної особистості, що слугує джерелом активності мовця, з інтенційністю, яка надає змісту та наповнює значеннями об'єкти фізичного і соціального світу, є ментальною властивістю й актом свідомості. Інтенційність, власне, відображає глибокий ментальний процес, що має стосунок до мовця, його інтелекту та процесу когніції загалом, адже реалізує суб'єктивну спрямованість свідомості на дію, психічну скерованість суб'єкта на об'єкти довкілля, виформовуючи водночас патерни поведінки людини, експлікуючи мисленнєві процеси на довербальному рівні.

Мовна особистість, на переконання В. Красних, реалізується в мовній діяльності, оскільки має певні знання та уявлення; мовлення – вербалізується в комунікації, вибирає і здійснює певну стратегію і тактику спілкування, використовує той чи той репертуар засобів; комунікативна – це конкретний учасник комунікативного акту, що діє в реальній комунікації [Красных 2001, с. 151]. Мовлення і комунікативна особистість – це репрезентанти мовної особистості в реальній комунікації, у безпосередньому процесі спілкування. Зрештою, В. Карасик і виділяє лише мовну та комунікативну особистості [Карасик 2004, с. 7], що видається цілком доречним.

Мовець (мовленнева особистість) виступає динамічною структурою мовної особистості, становить сукупність пізнавальних, емоційно-оцінних та мотиваційних властивостей. Нам імпонує думка В. фон Гумбольдта, який витлумачував мовленнєву особистість як багатогранну сутність, функціональний аспект діяльності якої – збереження та відтворення мовного багатства, духовна творчість. Тому й мета дослідження – пояснити мову через окрему людину [Гумбольдт 1984, с. 361], через **мовця** – носія різноманітних інтенційних станів, репрезентанта національно-культурного простору загалом.

Цілком погоджуємося із Л. Засекіною в тому, що мовною особистістю є лише той суб'єкт, мова якого якнайповніше відтворює культурну спадщину свого народу, що виявляється у вербальних і позалінгвальних елементах комунікації, мовних стереотипах і правилах етикету [Засекіна 2007, <http://www.politik.org.ua/vid/>].

Мовна особистість репрезентує психоментальний простір певної лінгвокультури, є «хранителем та носієм культури народу»

[Карасик 2004], «національно-культурним прототипом носія певної мови» [Воркачев 2001], «збірним культурно-історичним образом» [Бабуріна 1997]. Як зауважує К. Бабуріна, лінгвокультурна мовна особистість втілюється в просторі культури, відображеної в мові, у формах суспільної свідомості на різних рівнях (науковому, побутовому та ін.), у поведінкових стереотипах і нормах, у предметах матеріальної культури [Бабуріна 1997, с. 49]. Мовна форма в такому разі відображає когнітивні структури людської свідомості, мислення і пізнання [Кибрик 1994, с. 126].

Принципово важливими характеристиками комунікативного потенціалу особистості можна назвати його динамічність (здатність змінюватися залежно від реалізації одних інтенцій і продукування інших), відповідність стилю, завданням та меті спілкування, баланс емоційно-почуттєвої сфери комунікантів, інтелектуальний, толерантно виважений рівень інтеракції, досвід, вміння, що сприяють ефективності комунікації.

Мовна особистість володіє низкою стереотипних засобів вираження комунікативних інтенцій. Для певної ситуації мовлення мовець підбирає найбільш релевантні синтаксичні конструкції. Мовознавча наука, що отримала назву антропоцентрична, у центрі уваги якраз і поставила інший об'єкт – мовну особистість, тобто людину, яка здатна створювати мовленнєві продукти. Постала потреба переглянути мовні концепції і віднайти такі мовні категорії, які б дали змогу вивчати мову як єдине структурне ціле, тобто перейти від абстракції до конкретного індивідуального відтворення мовних одиниць. На нашу думку, таким універсальним параметром може слугувати комунікативна інтенція, яка репрезентує діяльність суб'єкта мовлення, його наміри та потреби за допомогою мовних засобів.

2.1.2. Мовні засоби експлікації суб'єкта інтенції

Суб'єкт у синтаксисі, зважаючи на різнорівневий характер цієї мовознавчої науки, співвідноситься з такими термінопоняттями: з **підметом** – на формально-граматичному рівні; з **агенсом** – на семантико-синтаксичному рівні; з **темою висловлення** – на ко-

мунікативному; з **мовцем** – на прагматичному рівні. Нам імпонує позиція тих учених, котрі вважають, що суб'єкт – це мовець, актант, який означає тільки активного учасника ситуації. Н. Шведова констатує: «Ми будемо пов'язувати з суб'єктом поняття носія дії, стану, сприймання, відношення чи ознаки» [Шведова 1973, с. 464].

У реченні суб'єкт – один із компонентів предикативної структури (поряд із предикатом та об'єктом). З іншого боку, суб'єкт – носій пізнавальної комунікативної діяльності, що асоціюється з концептом **ЛЮДИНА**. Одна з основних ліній прагматичної інтерпретації висловлення – це «розшарування» «я» мовця на: «я» як підмета речення, «я» як суб'єкта мовлення, зрештою, на «я» як внутрішнє «Его», що контролює самого суб'єкта [Степанов 1981, с. 327]. Суб'єкт називає носія предикативної ознаки. Деякі дослідники розглядають суб'єкт як прототипічну категорію: суб'єкт-прототип реалізує функцію ідентифікації, без функцій характеристики та оцінки [Хавхун 1998, с. 30].

Інтенція «я-висловлень» увиразнює суб'єктивність таких конструкцій, бо, як стверджує Е. Бенвеніст, суб'єктивність полягає в здатності мовця представити себе як суб'єкта [Бенвеніст 1974, с. 293]. Займенник **я** маркує авторську інтенцію, слугує її джерелом, а предикат своєю семантикою, часовою формою імпліцитно чи експліцитно вербалізує конкретну інтенцію. Особові речення-висловлення наскрізь антропоцентричні. Суб'єкт і предикат – це універсальні величини, що обов'язкові для побудови висловлення, а тому й для відтворення думки.

Мовець є егоцентричним, часові та просторові параметри він створює сам. З його *Я* співвідносяться *зараз* (у момент розгортання його висловлення) і *тут* (поруч із мовцем) [Сусов 2000, с. 130]. За спостереженнями В. Красних, людське «Я» особистості треба розуміти як багаторівневе, багатоаспектне явище, що постає в різних формах: «Я» феноменологічне, біологічне, матеріальне, інтерактивне, мовне, ідеологічне [Красных 2001, с. 148].

Експлікація суб'єкта мовлення відбувається за допомогою таких граматичних маркерів:

1) особового займенника «**я**», що увиразнює індивідуальність, ідентичність та самість мовної особистості, пор.: **Я тут у світ**

прийшла і стріла сонечко, купала ноги в ранішній росі (Н. Царук). Відступник **я**. Нікчемний **я** і нищий. Але ти любиш і тому прости (Л. Костенко);

2) особового займенника «**ми**». У такому разі спостерігаємо кодування не тільки агенса, але й інших учасників процесу спілкування: *Весно! Облудна оmano! Твоє чародійне вино, заправлене соком дурману, **Ми** щороку, щороку п'ємо* (Д. Загул). *Ішли **ми** з поля. Джміль гудів у глоді* (Л. Костенко). ***Ми** хочемо жити інакше, по-людськи. **Ми** маємо на це право. Хочемо іншої влади – чесної і порядної. І маємо на це право. **Ми** хочемо, аби нас поважав світ* (Буковинське віче, 14.02.2014);

3) першої особи однини дієслів теперішнього часу: *Гадаю, в нас є підстави підтримати голоси широкої громадськості про недосконалість шкільних програм з літератури, про невинправдане скорочення годин, необхідних для засвоєння гуманітарних наук* (О. Гончар). *Осипаю на дитину молодість рясну. Осипаю мир і мрію до світанку. Колисанка* (С. Майданська);

4) непрямих відмінкових форм займенників (**мене, мені** та ін.), напр.: *Не обмини мене, не обмини, а пригорни мене, а обніми* (Б. Мельничук). *Як мені без тебе горе згорювати? Як мені без тебе сплакати жалі?* (Н. Царук). *Нестерпний біль пекучого прозріння! Яка мене обплутала мана? Чи він мені, чи я йому – нерівня. Нерівня душ – це гірше, ніж майна!* (Л. Костенко). *Переді мною густий, широкий виріс лан весняного дощу* (С. Майданська);

5) присвійних займенників, що співвідносяться з 1-ою особою однини та множини (**мій, моя, моє, мої**) і підсилюють егоцентричність «я» мовця, напр.: *Полишу всі міські принади, впаду у трави доллиць, мій золотий Олешківградє, моя столиця із столиць* (Б. Мельничук). *І що найтяжче: мука ж моя марна, бо зрада – діло темне і брудне* (Л. Костенко). *Моє село з найменням гордим Волиця, що на землі подільській простяглось* (Н. Царук). *Взагалі я рада, що мої вірші викликали критичну розмову...* (Леся Українка). Почасти вказує на суб'єкта інтенції і присвійний займенник **свій**, що виражає значення належності чогось будь-якій особі, у тому числі – й 1-ій, пор.: *О мій невольний Звільнений народ, Йдеш на розп'яття... І я з тобою Крізь різку ясу і твій, і свій – Оба хрести несу* (Т. Севернюк).

Комунікативна інтенція – це прерогатива мовця, основного суб'єкта процесу спілкування. Саме мовець є носієм різноманітних інтенцій та визначає інтенційні горизонти комунікації.

2.2. Інтенція і ментальність

Пізнавальна діяльність мовця, його знання, пам'ять, вміння аналізувати та зіставляти факти реального чи ірреального світу відбувається крізь призму лінгвоментальності народу. Ще В. фон Гумбольдт зауважував, що «в кожній мові закладене самобутнє світобачення» [Гумбольдт 1984, с. 80], тому через семантичні та синтаксичні структури можна простежити етнічні особливості світосприйняття певного народу. Деякі мовознавці цілком логічно постулюють твердження про те, що людина сприймає світ крізь категорії рідної мови. «Через мову, – уважають В. Іванишин та Я. Радевич-Винницький, – відбувається засвоєння кожною людиною культури свого народу й естафета духовних цінностей від покоління до покоління. Чим повніше, повнокровніше функціонує в суспільстві мова, тим надійніший цей духовний зв'язок поколінь, тим багатша духовність кожного наступного з них» [Іванишин, Радевич-Винницький 1994. с. 89].

Комунікативна інтенція українця представляє окремішню когнітивну домінанту світобачення, чітко окреслений змістовий обсяг інформації, що відображає психоментальний простір українського народу, креативність мислення та інтенційний стан мовця, його емоційну, перцептивну та волюнтативну діяльність загалом. Як невід'ємний складник висловлення і детермінанта внутрішнього світу індивідуума інтенція посідає важливе місце в картині світу, синтетичній єдності об'єктивних та суб'єктивних категорій у світобаченні мовця, сформованій системі поглядів людини на світ.

Глибоке осмислення довкілля, інтенційні горизонти суб'єкт комунікації репрезентує у «власній» картині світу. Однак зрозуміло, картина світу – це «не дзеркальне відображення світу, а завжди якась інтерпретація» [Постовалова 1988, с. 29], породжена особистісним

сприйняттям, що враховує ментальність народу. Для кожного етносу характерні неповторність асоціативно-образного мислення, суспільна пам'ять, психічний склад, спільність історії та території, наявність державності тощо. Названі чинники закріплені в мовній системі, відображаючи її національну специфіку та самотність.

Мовна особистість – представник окремої лінгвокультури, релігії, історії народу, нації, відповідно й комунікативна інтенція детермінована цими екстралінгвальними чинниками. Погоджуємося з думкою В. Красних у тому, що кожна людина має **когнітивну базу** – певним чином структуровану сукупність обов'язкових знань і національно-детермінованих та мінімізованих уявлень того чи того національно-лінгвокультурного співтовариства, властивих усім носіям певного національно-культурного менталітету [Красных 2001, с. 164].

У мовленнєвій та мисленнєвій діяльності мовець категоризує реалії об'єктивного світу за допомогою концептів – ідеальних абстрактних одиниць, що слугують опорою в пізнанні та мисленні людини. Іntenція входить у когнітивно-вербальну базу мовця, гармонійно поєднує когнітивний та лінгвокультурний концепти, адже репрезентація знань, досвіду, інтелектуальної системи, загальної когнітивно-вербальної бази відбувається під впливом національної мовної свідомості та етнокультури. Як відомо, концепт – основна одиниця ментальності, що має мовну форму вербалізації, національну специфіку та структуру, яку детермінують концептуальні ознаки, функціонально значущі для відповідної культури [Пименова 2002, с. 100].

Іntenція як універсальна лінгвістична категорія-субстанція формує **синтаксично репрезентований концепт**, «поняттєвий субстрат, що концентрує у структурованому вигляді знання про світ та мову і зорієнтований на репрезентацію цих знань синтаксичними засобами» [Фурс 2009, с. 31 – 32]. Категоризація, узагальнює О. Кубрякова, становить результат когнітивної діяльності, підсумок класифікації (таксономії) світу й тісно пов'язана з когнітивною здатністю людини, з компонентами цілісної когнітивної системи – увагою, пам'яттю, сприйняттям, висновковістю [Кубрякова 2004, с. 307].

У багатьох лінгвістичних студіях когнітивні структури поділяють на два типи: феноменологічні, що репрезентують сукупність знань та уявлень про феномени екстралінгвальної природи, про історичні події, реальні особистості, закони природи, твори мистецтва; та лінгвістичні, що лежать в основі мовної та мовленнєвої компетенції, виформовують сукупність знань та уявлень про закони мови, синтаксичну будову, закони функціонування мовних одиниць та побудови мовлення [Красных 2001, с. 136]. Неподільна єдність феноменологічних та лінгвістичних структур відображає **компетенцію мовця**, формує його мовну картину світу. Менталітет народу, безсумнівно, увиразнює його мова, історія, культура, релігія. Це ті домінуючі ознаки когнітивно-вербальної бази мовця, що відрізняють один етнос від іншого, й сам мовець вибудовує свої інтенційні горизонти, спираючись на цю базу, пропускаючи через своє єство, репрезентуючи в певній мовній формі знання, інтелект, ерудицію, накопичений досвід. Цілком реальним фактом постає виділення **когнітивно-ментальних інтенцій**, що мають стосунок до когнітивних структур нашої свідомості, ментальної репрезентації світу, інтелекту та досвіду людини.

В основі кожної конкретної мови, як зазначає О. Урисон, лежить особлива модель чи картина світу, і мовець повинен організувати висловлення відповідно до цієї моделі [Урисон 2003, с. 10]. У сучасному світі склалися стереотипи національного характеру. Зокрема, представникові німецької нації приписують педантичність і скрупульозність, англійцеві – ввічливість і точність, іспанці відомі своїм запальним характером. Типові риси українського національного характеру дуже добре визначив відомий філолог О. Павловський: «Я знайшов у них щось приємно-меланхолійне, що відрізняє їх, можливо, від всіх інших жителів земної кулі. Вони мають природню уважність, гостроту, схильність до музики і здібність до співу. Гостинність і простота взаємин становлять їхні суттєві властивості. У вчинках прості, в ділах – справедливі, в розмовах відверті, хоч часто делікатні і дуже хитрі; в намірах солідні, люблять акуратність і чистоту, працюють тихо, але ґрунтовно. В пристрастях рідко бувають помірними. До наук схильні, здається, від природи. Їхні пісні майже завжди тужливі» [Павловский 1818, с. 3].

Ментальність українців вирізняє їхній емоційно-почуттєвий характер, що досить вдало узагальнює В. Храмова: «Висока українська емоційність, чутливість та ліризм, що виявляється в естетизмі українського життя й обрядовості, в артистизмі вдачі, у прославленій пісенності, у своєрідному м'якому гуморі тощо – це дар Божий» [Храмова 1992, с. 3].

Українській психічній структурі властива «кордоцентричність», українець сповнений любов'ю до своєї землі, працелюбністю, вірою у справедливість, спокоєм неминучості та покірністю долі, егоїзмом [Храмова 1992, с. 10], що відображено в поведінкових приписах, сентенційних висловах, у прислів'ях та приказках українського народу, напр.: *А ти б, метелику, не дуже-то гордився, бо ти ж недавно з гусені уродився. Не пливи проти води, бо втопишся. Не моє просо, не мої горобці – не буду відганяти. Моя хата скраю. Хоч не з'їм, то понадкушую* (ЗУПП) тощо. Менталітет є тим змістовим тлом, яке увиразнює, регламентує мовленнєву діяльність.

Репрезентація картини світу залежить не тільки від чинників психофізіологічного володіння відповідним мовним знаком, а й від рівня пресупозитивно-когнітивних знань мовця, зумовлених національно-культурними та іншими екстралінгвальними чинниками, які впливають на вербальну модель світу конкретної мовної особистості.

Звичайно, доля народу органічно переплетена з долею його мови. Національну мову деякі дослідники тлумачать як «голос місцевої природи в людині», а фонетику – як «портативний космос» у мініатюрі, через який можна досягнути менталітет нації [Гачев 1987, с. 157]. Водночас «національний синтаксис є найбільш стабільною системою, яка через віки зберегла життєдайний шар мови, пов'язаний з умінням українського народу тонко відображати почуття і думки, формувати й виражати своє світобачення в розгорнутому висловлюванні. Синтаксичний опис будь-якої мови тим і цінний, що він поєднаний із такими категоріями, як мислення, думка, судження» [СУЛІМ 2001, с. 220].

У висловленні мовець показує світ, побачений і сприйнятий ним самим. На основі накопиченого досвіду, системи сформованих знань він категоризує сприйняті ситуації, підводить їх під різні ка-

тегорії: дії, стану, процесу, можливості / неможливості, буденного / святкового, питальності / непитальності й представляє у формі певного мовного знака, закодовуючи в ньому результат своїх спостережень, вражень, емоцій. Незважаючи на складнощі і тонкощі різноманітних інтенцій мовця, синтаксична система в цьому плані не хаотична. Синтаксис має чітко структуровану систему мовних одиниць: від синтаксеми, речення / висловлення до складного синтаксичного цілого, тексту / дискурсу.

Отже, інтенція мовця увиразнює інтелектуально-духовний світ мовної особистості, філософсько-релігійні засади мислення через систему мовних одиниць, які найповніше репрезентують народну психіку та лінгвоментальність.

2.3. Пресупозиція як екстралінгвальний чинник реалізації інтенцій мовця

До екстралінгвальних чинників процесу спілкування входить **пресупозиція** – термін лінгвістичної семантики, який позначає компонент змісту речення, який повинен бути істинним для того, аби речення не сприймалося як семантично аномальне чи недоречне в поданому контексті [ЯЗ, с. 396]. Пресупозиції подібні до імпліцитності, підтексту, проте вони відрізняються за своєю природою. Німецький дослідник Г. Фреге кваліфікував зміст висловлень як двоконпонентний, що містить асерцію (твердження) і пресупозицію (передумову цього твердження) [цит. за: Селіванова 2010, с. 589]. Пор.: – *Скажи, милий чоловіче, а батько твій де? – Царство небесне їм, пане. Торік на Покрову упокоїлись* (В. Кучер). Адресант знає про батька, тому питання, яке він ставить своєму співрозмовникові, цілком доречне. О. Селіванова витлумачує пресупозицію (від лат. *prae* – попереду, *suppositio* – припущення) як імпліцитний складник змісту висловлення або тексту, що є істинним і несуперечливим, передує їхньому вербальному плану та сприяє успішному сприйняттю й розумінню [Селіванова 2010, с. 589].

Пресупозитивні характеристики висловлення передбачають умови правильного його використання, умови, які необхідно

задовольнити, аби те чи те висловлення отримало однозначний, буквальний зміст, очікувану відповідь, щоб висловлення з твердженням, питанням чи спонуканням було сприйняте саме так, а не інакше [Звегинцев 2001, с. 207]. Якщо ці умови не виконано, то речення треба визнавати як неправильне, неправдиве, неграматичне, таке, що не відповідає меті висловлення.

Фоновими знаннями є конвенційна інформація про дійсність, культуру, науку, знання про адресата, предмет обговорення, імпліцитні інтенції, стратегії комунікативної поведінки. Пресупозиція пов'язана із сумою знань мовця про світ, тобто відображає особливості його індивідуального тезаурусу. Проблему пресупозиції В. Звегинцев пов'язує з позамовленнєвими умовами, «мовчазними передумовами», які забезпечують правильне сприйняття мовленнєвих актів чи висловлень [Звегинцев 2001, с. 213].

Деякі дослідники витлумачують пресупозицію як обов'язковий фонд загальних знань, що передбачає правильне розуміння комунікації, як комунікативну компетентність мовця, його інтерпретувальну здатність. Знання тільки тоді насправді мовні знання, коли вони апробовані розумінням співрозмовника. У поданому нижче контексті – *Не зовсім вас розумію. – Ви бажаєте ясності, чіткості, різкості? Не знаю, як треба говорити в таких випадках, Інно... Колись для цього була вичерпна формула: ось вам моя рука і серце! Розумієте? Прийміть, не відкидайте їх, Інно, – і він простягнув їй руку. – Ви жартуєте? – сказала дівчина, хоч бачила, що він не жартує. (...) – Які жарти!... Ви мене мало знаєте, і вам нелегко вирішити, однак зважтеся, не бійтеся шлюбних пут... І запевняю вас, не пошкодуєте... Щастя моє – це ви. – Не треба так... У нас он стільки дівчат* (О. Гончар) – порушено умову прогнозування правильного сприйняття змісту інтенції, що впливає на дисбаланс стосунків між учасниками мовленнєвої ситуації, нереалізованість інтенції адресанта, комунікативну девіацію.

Пресупозиції не мають безпосереднього стосунку до індивідуальних тезаурусів чи до сумарного тезаурусу (так званої енциклопедії світу) мовців. Вони слугують суто мовним фактом. Пресупозиції створюються реченнями, а не людьми, визначаються

формою речення, а не переконаннями того чи того мовця [Богданов 1977, с. 137].

Пресупозиції класифікують по-різному. Одні дослідники виділяють логічні пресупозиції (істинні / неістинні) та прагматичні, які визначаються на основі відношень між висловленням і контекстом. За такого підходу висловлення – конкретний акт мовлення, а контекст висловлення – це учасники мовленнєвого акту, їхні стосунки, стать, вік, життєвий досвід, вірування, уявлення, переконання, фізичне оточення акту мовлення (університетська аудиторія, кухня, фестиваль чи ринок) [Звегинцев 2001, с. 240 – 241].

Інші, зокрема Ф. Бацевич, виділяють три типи пресупозицій: макропресупозицію – фрагмент спільної когнітивної бази учасників комунікації (спільність націолінгвокультурних особливостей); соціумну пресупозицію – фрагмент колективного когнітивного простору, який актуалізується в комунікації; мікропресупозицію – спільний фонд знань комунікантів про конкретну ситуацію, у межах якої відбувається комунікативний акт [Бацевич 2004, с. 181 – 182]. Незнання пресупозицій висловлення породжує інтенції нерозуміння, зреалізовані зустрічними питаннями, перепитами, пор.: – *Ну, а голуби ж де? – Голуби? – не зрозумів Івашко. – Які голуби?* (В. Винниченко). – *Уявіть собі, вона говорить по-латині! – Що ж тут дивного?* (П. Загребельний). – *Ви когось шукаєте? – А вам що?* (О. Гончар). – *Який господар? – А той, що я в нього служив. – Ви служили? Ким?* (О. Гончар). Тільки контекст та пресупозиція, знання умов попереднього діалогу дає змогу однозначно інтерпретувати інтенцію мовця.

Третю групу дослідників представляють ті, які виділяють чотири компоненти пресупозиції адресанта. Так, С. Канонич розмежовує соціально-біологічний і культурний тип людини, який виконує роль ініціатора процесу спілкування; конкретний мотив, ситуація, що спонукали до акту спілкування; прогнозування сприйняття змісту комунікативного акту адресатом; тезаурус, загальні фонові знання комунікантів [Канонич 1987, с. 21 – 22].

Пресупозитивні характеристики ототожнюють з індивідуальним тезаурусом, фоновими знаннями мовця та його комунікативною компетентністю. Таке витлумачення, як уважає В. Богданов, має великий

елемент суб'єктивізму, воно перетворює пресупозицію в індивідуально-психологічне, а не мовне явище [Богданов 1977, с. 133]. Проте саме пресупозиція дає змогу основному суб'єктові комунікації обрати правильну стратегічно-рольову лінію поведінки, аби отримати очікуваний результат, досягнути успішного результату, пор.: – *Степане, ти б приніс води, – Гармашиха визирнула з кухні. Степан уже скидав робоче взуття. ... Знову зашнурував черевики і вийшов. – От і поміч є, – задоволено мовила Гармашиха* (В. Шевчук). Рольовий статус мовця, гендерні та вікові особливості комунікантів, їхні стереотипні поведінкові потреби найвиразніше виявляються на синтаксичному рівні, у специфічному оформленні мовленнєвих інтенцій.

Мовленнєва ситуація та контекст перебігу комунікації істотно впливають на адекватну реалізацію комунікативної інтенції. Треба підкреслити екстралінгвальний характер ситуації і лінгвістичний характер контексту. Як зазначає М. Кочерган, контекст – це мовне оточення або ситуація, в якій уживається лінгвістична одиниця. Контекст не зводиться лише до безпосереднього мовного оточення і не може розглядатися поза такими чинниками, як мовленнєва ситуація та культурно-історичний простір [Кочерган 1999, с. 130 – 131].

Ситуація мовлення відображає фрагмент дійсності, це той простір, континуум інтеракції, що охоплює жести, міміку, інтонацію, атмосферу інтеракції. Її формують такі компоненти, як: мовець (адресант); співрозмовник (адресат); стосунки між мовцем і співрозмовником; тональність спілкування (офіційна – нейтральна – дружня); мета; засіб спілкування (мова або її підсистема – діалект), стиль, а також паралінгвальні засоби, місце спілкування.

За влучним твердженням Г. Сильницького, ситуації відповідає деякий відрізок дійсності, який мовець виокремлює з континууму об'єктивних явищ [Сильницький 2006, с. 38]. Вона утворюється внаслідок просторової та часової координації матеріальних об'єктів та їхніх станів. Зрештою, синтаксична конструкція – це не просто механічне поєднання слів за правилами граматики: вона цілісно відображає структуру ситуації такою, якою ми її собі уявляємо. У процесі формування висловлення не конструкція створюється зі слів, а слова підбираються для конструкції, правильніше, відбувається процес взаємного «підганання» слів і конструкції [Гак 1998,

с. 257]. Пресупозиції, власне, спрямовані на розкриття основного змісту того чи того висловлення, на правильну інтерпретацію інтенції мовця в комунікативній ситуації.

2.4. Іntenція в контексті організації гармонійного і конфліктного, розмовного й експресивного спілкування

На довербальному рівні інтенція – це окремий психоментальний стан, що співвідноситься з думкою як когнітивним феноменом, як певним енергетичним імпульсом, що розгортається в діяльнісній площині – дискурсі, оптимальному континуумі для спілкування та реалізації комунікативних намірів мовця. Тип інтеракції залежить від мовця та його мовленнєвих потреб: гармонійний (толерантний) чи конфліктний, розмовний чи експресивний. Однак будь-яку ментально-духовну організацію учасників інтеракції, за твердженням Ф. Бацевича, об'єднує «природність спілкування» – «категорія комунікативної поведінки людини, яка охоплює як немовленнєву поведінку учасників спілкування (фізичні дії, вчинки, паралінгвальні засоби тощо), їхні психологічні та психофізичні стани (спокій чи неспокій, упевненість чи невпевненість тощо), так і мовленнєву поведінку, а також урахування учасниками спілкування контекстних і ситуативних чинників та багато інших складників» [Бацевич 2011, с. 4 – 5].

У сучасному мультикультурному світі толерантне спілкування відіграє важливу роль. Багато етнічних, релігійних, геополітичних, екологічних питань потребують поміркованого, зваженого вивчення. У політологічному енциклопедичному словнику толерантність (від лат. *tolerantia* – терпимість, терпіння) визначено як різновид взаємодії та позитивних взаємовідносин, поряд із повагою та співробітництвом, між соціальними групами, державами, політичними партіями [ПСЛ, с. 352]. Наше дослідження заторкує проблематику **комунікативної толерантності**, яка виявляється на рівні стосунків між мовцями у процесі мовленнєвої діяльності. Бути толерантним – означає провадити емоційно виважену інтеракцію, терпимо

та делікатно ставитися до іншої особистості, уміти стримувати почуття неприйнятності її поглядів, ідей, стилю життя.

Процес спілкування, який витлумачують як обмін інформацією (комунікація), як взаємодію між спілкувальниками (інтерація) та як сприймання людини людиною (перцепція) [Радевич-Винницький 2006, с. 14], завжди перебуває в комунікативному просторі «мовець» – «співрозмовник» і детермінований певною мірою ментально-психологічними параметрами стосунків між комунікантами, їхніми фоновими пресупозиціями.

Мовленнєва діяльність, побудована на принципах толерантності, репрезентує *комунікативну стратегію кооперації, гармонії*: спілкувальники проводять відкритий діалог, мають налагоджений баланс стосунків, взаємні рольові, поведінкові очікування виражають доброзичливу тональність спілкування. Кооперативними, як зазначає О. Яшенкова, вважають стратегії ввічливості, щирості, довіри, близькості, співпраці, компромісу, що сприяють ефективній організації мовленнєвої взаємодії [Яшенкова 2010, с. 161]. Якщо спілкування не сприяє вияву позитивних якостей суб'єктів мовлення (хтось із комунікантів *Уперся як баран в сіно. Гойкає як на вола або Недобрий як вовк*), то комунікативна подія регулюється стратегіями конфронтації, конфліктності, що свідчить передусім про несумісність поглядів, позицій спілкувальників (*Як вогонь з водою*). Цілком слушним видається твердження Епіктета: *«Того, хто краций за тебе, належить вислухати і йому покорись, того, хто гірший за тебе, не слухай, а з рівним тобі погодься»*. Принцип комунікативної координації (кооперації) – один із релевантних способів реалізації інтенції мовця.

У комунікативній філософії толерантність розглядають у ракурсі стосунків «я» та «іншого». О. Березяк зазначає: «Толерантність – не просто філософський ідеал, а практична умова виживання. Складність реалізації принципу толерантності полягає в тому, що надзвичайно важко сприйняти Іншого в його іншості, визнати за ним право бути інакшим, ніж Я, чинити і думати по-своєму» [Березяк 2009, с. 67]. Утім, на думку М. Бахтіна, «Я» усвідомлює себе і стає самим собою, тільки розкриваючи себе для *іншого*, через *іншого* і за допомогою *іншого*. Тому бути – означає спілкуватися

діалогічно, а це означає – бути для *іншого*, через нього – для себе [Бахтін 1986, с. 310].

Однією з мовленнєвих форм реалізації толерантності є діалог – синтаксична структура, що репрезентує цілісну картину соціальної та комунікативної взаємодії двох особистостей, експлікацію стратегій, стосунків, емоцій комунікантів. В. Малахов визначає **діалогічну інтенцію** як домінанту в сутності толерантності як такої, указує на неминучість взаємозв'язку толерантності та спілкування [Малахов 2005, с. 139].

Комунікативна толерантність має вихід на когнітивний рівень, оскільки передбачає тісний зв'язок із ментальністю народу, його концептосферою, культурою поведінки та спілкування самого мовця, суб'єкта комунікації. Й. Стернін розуміє толерантність як позитивну моральну якість людини, суть якої полягає в ціннісній ментальній настанові на терпимість до думок, переконань і форм поведінки іншої людини [Стернін 2005, с. 324].

Багато дослідників, зокрема Н. Формановська, толерантність зараховує до: а) явищ індивідуальної психіки; б) рис кооперативної комунікативної поведінки мовної особистості; в) особливостей культури спілкування соціуму [Формановская 2005, с. 339]. Вони розглядають цей концепт поряд з увічливістю, етикетом народу. З-поміж поведінкових рис українцям властиві шанобливе, поштивне ставлення до співрозмовника, зичливість, балакучість, емоційність мовлення та щирість і водночас почуття власної гідності, центризм, намагання заволодіти мовленнєвою ситуацією, зробити свій внесок у її розвиток. Для мовного етикету українського народу, на думку С. Богдан, характерна ввічливість, міру вияву якої передають такі слова, як: гречність, чемність, шанобливість, обхідливість, приязнь, люб'язність, шляхетність [Богдан 1998, с. 31].

Толерантна настанова комунікативного процесу передбачає поважливе, шанобливе ставлення до іншої людини як до рівноправної особи, терпимість, стримуване почуття до її зовнішності, стилю життя і поведінки, манери спілкування. Такі концепти закріплені в Божих заповідях, пареміології, напр.: *Люби свого ближнього, як себе самого. Шануй людей, то й тебе пошанують. Хто терпеливий, той щасливий* (ПП). Концептуальні засади толерантності

формують доброго, спокійного, покірного, неконфліктного співрозмовника, який своєю поведінкою сприятиме втіленню інтенцій мовця, напр.: *Покора стіну пробиває і людей собі єднає. Хто живе тихо, не знає про лихо, їй кажи – овес, а вона каже – гречка; нехай буде гречка, аби не суперечка* (ПП). Безперечно, ми не ототожнюємо толерантність з безпринципністю, навмисною поступливістю, бо *Тихого та смирного й кури клюють, та й Горобець на м'яку галузку не сяде* (ЗУПП).

Комунікативна координація мовленнєвої поведінки учасників діалогу, на думку І. Борисової, – багатоаспектна характеристика узгодженості їхніх мовленнєвих учинків в інтеракції і мовленнєвих партіях. Це простежується насамперед у солідарності комунікативних намірів, унісонній тональності спілкування, симетричній комунікативній активності, оцінці комунікативного результату, ефективності спілкування [Борисова 2005, с. 366 – 367]. Однак у процесі спілкування беруть участь комуніканти різного віку, соціального статусу, з різними морально-духовними цінностями, культурним рівнем, тому не можна уникнути конфліктності, агресивності, негативної поведінки спілкувальників [Шабат-Савка 2010, с. 61]. Мовленнєвий жанр інвективи характеризує атолерантну, вимушену, конфліктну інтеракцію. Якщо співвідношення «зміст – взаємини» зміщене, то спілкування, на думку Я. Радевича-Винницького, має низьку ефективність [Радевич-Винницький 2006, с. 14], пор.: прохання і вимогу, привітання і лайку, вибачення і погрозу.

Толерантне спілкування, його ефективність та результативність залежать від конвенційних характеристик комунікантів: адресант має створити відповідну атмосферу і тональність спілкування для реалізації інтенції, логічно вибудувати стратегію мовлення, правильно висловлюватися, аби бути почутим і зрозумілим; адресат повинен, не перебиваючи, вислухати адресанта, подавати сигнали уваги, розуміння за допомогою і невербальних засобів – доброзичливої посмішки, кивання головою, відповідних мимічних рухів. Успішна реалізація певного комунікативного завдання залежить, за словами В. Скуратівського, від «тону розмови, уміння вислухати іншого, вчасно і доречно підтримувати тему. Ввічливість, уважність і чемність – основна вимога мовного етикету. Від чемного приві-

тання, шляхетного потиску руки, невимушеної, ненав'язливої розмови виграш обопільний» [Скуратівський 1987, с. 94]. Саме тому вся діяльність спілкувальників повинна бути спрямована на те, щоб кожен із них зміг реалізувати свої комунікативні прагнення.

Погодженість мовленнєвих дій, ширість та делікатність комунікантів сприяють успішному втіленню їхніх комунікативних намірів, напр.: – *А чого ти, хлопче, хочеш? – Та я би у вас наймився за післанця* (Ю. Федькович). – *Може, Северине, я спустився б на берег, пройшовся та наглянув, аби хто з козаків часом та не втопився?* – *А чого ж, Сашку, піди* (М. Вінграновський). – *Як ся маєш?* – *Хвалити Бога* (М. Стельмах). Слушно зазначає В. Ханстантинов, толерантність живиться почуттями людяності, гуманізму, людської солідарності, довіри до людини і віри в її кращі риси та наміри, готовності прийти на допомогу в разі потреби. Толерантність кожної особистості є запорукою формування толерантної атмосфери суспільства загалом [Ханстантинов 2008, с. 30 – 32].

Вербальне вираження інтенції вибудовується, зважаючи на категорії ввічливості, шанобливого ставлення та поваги до співрозмовника. Однак зміна комунікативних стратегій і тактик, різні ментальні моделі сприйняття світу, неоднаковий рівень компетенції та знань комунікантів провокують комунікативні невдачі, неуспішне конфліктне спілкування, що цілком природно входить у розмовний дискурс, напр.: – *Левку, чи не розказав би ти нам, як ти сватався до Тетяни?* – *Ти що, парубче, може товчеників захотів?* (М. Стельмах). – *Треба до Люби старостів засилати.* – *До якої це Люби? Ти вже й про це пронюхав?* (М. Стельмах). На адресовану інтенцію адресат зреагував зустрічним питанням, тому відповіді, виконання мовленнєвої дії не відбулося. У діалогічному дискурсі конфронтаційного характеру природне місце посідають різні типи реплік: переривання (перебивання), перехоплення ініціативи розмови, перепит, уточнення, які можна розглядати, з одного боку, як комунікативну девіацію (невдачу), з іншого – добре сплановану тактику в цілісній стратегічній лінії спілкування.

Як зазначає Ф. Бацевич, комунікативну невдачу може зумовити досить широке коло когнітивних та лінгвальних причин: від неврахування актуального стану свідомості адресата, ігнорування

наявної конситуації спілкування, відсутності елементарної логіки викладу, його послідовності й аргументованості, до власне-лінгвістичних аспектів: наприклад, незнання специфіки ідіоматичної сполучуваності або неврахування ідіоетнічних конотацій слова тощо; від типових випадків «іллокутивного самогубства» до можливого загалом «комунікативного співробітництва» учасників діалогу за умови практичної відсутності володіння ними нормами конкретної мови [Бацевич 1997, с. 30 – 31].

Тип комунікації (толерантний чи конфліктний) передбачає повну взаємну орієнтацію співрозмовників на особистісний обсяг знань та досвіду, цілісну когнітивно-вербальну базу, концептуальну картину світу, що відповідає певній лінгвоментальності. Іntenційна діяльність мовця відбувається тільки за умови врахування цих параметрів, саме в цьому ракурсі суб'єкт інтенції обирає тип інтеракції та комплекс мовних засобів для досягнення певного комунікативного завдання.

Водночас на довербальному рівні мовець визначає синтаксично окреслений тип інтеракції: звичайний (загальноприйнятий) чи експресивно насажений дискурс. Адже мовна структура в комунікативному процесі може використовуватися не тільки як засіб самовираження, а й як засіб впливу на співрозмовника: «Мова постає перед нами як зброя, якою послуговується кожний із комунікантів для впливу на іншого, аби нав'язати свій хід думок» [Балли 1955, с. 34]. Щоб впливати на когось, мова повинна бути зрозумілою, логічно впорядкованою, композиційно структурованою, організованою. Цю організацію, на думку Ш. Баллі, забезпечує інтелект, який має дві сфери: розум і почуття; експресія слугує для вираження почуттів (експресивного), а предметна інформація – для реалізації логічної думки (інтелектуального). Уживання в мовленнєвих процесах стилістичних фігур пов'язуємо з можливістю мовця показати свою комунікативну майстерність, уміння актуалізувати увагу на потрібному слові, частині фрази. На думку С. Єрмоленко, думка втілюється в певній мовній формі, вона народжується як стилістично окреслене, призначене для конкретної сфери спілкування, зумовлене комунікативною метою висловлення [Єрмоленко 2005, с. 118].

У складі фігуральних синтаксичних одиниць є комплекс риторичних висловлень, що увиразнюють пишномовність суб'єкта інтенції, слугують засобом емоційного підсилення висловленого. Фігурально-риторичні засоби мають естетичні та експресивні потенції, ефективно впливають на весь когнітивно-ментальний комплекс людини, його свідомість, духовне сприйняття, почуття, на відміну від загальноприйнятих конструкцій розмовного синтаксису.

2.5. Комунікативна інтенція в соціолінгвістичному ракурсі

Інтенція мовця як психоментальне утворення синтаксично реалізується відповідно до комунікативного статусу адресанта, його стилю спілкування, соціальної ролі. Соціолінгвістичний підхід передбачає вивчення мови «у структурі соціальних відношень і функцій суспільства» [Селіванова 2008, с. 317], у контексті домінантних засобів збереження та передавання інформації, способу життєдіяльності людини.

Предметну сферу соціолінгвістики Н. Мечковська обмежує розглядом трьох комплексних питань: мова і суспільство; соціально зумовлений вибір мовцем певного варіанта мови; вивчення мовних особливостей різних соціальних і вікових груп [Мечковская 2000, с. 3]. Нам імпонує позиція Г. Мацюк, яка додає ще й етнографічні та комунікативні підходи до витлумачення мовних одиниць, а тому в дослідницьке поле потрапляють норми і правила вживання мови в міжкультурній та міжособистісній комунікації: хто, що, кому сказав, які типи мови потрібно вживати в різних контекстах, як попросити або пожартувати, як довго дозволено мовчати, скільки повинна розмовляти одна людина, якою є мова привітань, прощань чи подяки [Мацюк 2010, с. 6].

У соціумі мовна особистість має умови для свого розвитку, стає учасником трудової та мовленнєвої діяльності, репрезентуючи цілісне утворення, з одного боку, як явище суспільне, з іншого – індивідуальне і неповторне. І. Сусов зазначає, що особистість формується

в соціальному середовищі і слугує своєрідним фокусом, у якому переломлюються численні й суперечливі впливи класових, професійно-групових, соціальних, статевих, вікових, расових та етнічних, конфесійних, територіальних та інших стосунків [Сусов 1989, с. 9]. На думку Л. Ткач, в утвердженні соціального статусу кожної мови вирішальна роль належить чинникам позамовного характеру, зокрема – соціальній базі, на яку спирається мова у своєму функціонуванні [Ткач 2007, с. 21].

Людське буття багатовекторне і загалом діалогічне, налаштоване на зустріч та спілкування з іншою людиною. Діалогічність, власне, передбачає це спілкування і характеризує особистість як соціальну істоту. Діалогічні взаємини універсальні, вони пронизують усе життя людини і стимулюють безперервний перетин з іншими людьми, з іншими культурами. Через згоду чи відмову, розуміння чи нерозуміння, емпатію, довіру чи любов, толерантність чи атолерантність людину ідентифікують як соціально врівноважену, помірковану або ж навпаки – як здатну до конфліктності. Комунікабельність і мовленнєва компетентність, широкий діапазон знань, умінь і навичок мовця – необхідні складові комунікативного потенціалу. Кожен індивід вибирає і привласнює саме ті мовні засоби, які відповідають його світогляду. Водночас мовець є основним суб'єктом процесу спілкування і входить у цей процес зі своїми потребами та інтенціями.

Інтенційний простір мовної особистості реалізується в соціумі, у соціальному континуумі взаємодії комунікантів, який репрезентує діалог людей із різними соціально-рольовими статусами. На думку Л. Ставицької, соціум модифікує семантику слова відповідно до комунікативно-прагматичних потреб та інтенцій [Ставицька 2000, с. 58].

Суспільство внутрішньо неоднорідне: у ньому наявні різні класи, стани, прошарки, групи тощо. Кожен із цих стратумів, на переконання В. Іванишина та Я. Радевича-Винницького, має свої мовні інтереси, намагається виробити власну систему спілкування [Іванишин, Радевич-Винницький 1994, с. 133]. З'являються соціальні діалекти, жаргони, арго, субкоди, окремі типи дискурсів-текстів,

які репрезентують інтенційні порухи комунікантів і свідчать про природність мовного розвитку. Залежно від соціокультурного чинника можна виділити такі типи комунікативних інтенцій:

- інтенції, зумовлені соціально-рольовим статусом комунікантів;
- інтенції, спричинені гендерним чинником;
- інтенції, зумовлені віковими характеристиками спілкувальників;
- інтенції, породжені стереотипними комунікативно-поведінковими потребами мовця.

1. Інтенції, зумовлені соціально-рольовим статусом комунікантів. Статусно-рольові характеристики особистості визначають її поведінку, індивідуальність, виявляються у вчинках та активності людини. Водночас вони свідчать про залежність особистості від конкретних соціальних структур і суспільної ситуації [Орбан-Лембрик 2004, с. 135]. Соціальні ролі виявляються в діях людини і визначаються професією, видом діяльності, реальними стосунками людей у суспільстві (начальник, підлеглий, батько, учитель тощо), тобто кожен із мовців для реалізації своєї інтенції обирає певну стратегічно-рольову лінію поведінки, пор.: начальник – підлеглий: – *Дозвольте йти?* – *спитав курсант Коваленко.* – *Ідіть* (П. Загребельний); наглядч у концтаборі і в'язні, напр.: – *Ти, сволоч, будеш говорити чи ні?!!* (Іван Багряний).

З-поміж інтенцій, зумовлених соціально-рольовим статусом, найадекватнішими є імперативні інтенції (наказу, вимоги), що свідчать, з одного боку, про повну залежність адресата від адресанта мовлення, субординацію та підпорядкованість, напр.: – *Так що збирайтеся – і без лементу!* – *перебив Дмитра офіцер* (М. Матіос). З іншого боку, у рольовій ситуації «батьки – діти», «чоловік – дружина» спостерігаємо різний ступінь вияву спонукання: це може бути спонука до негайного виконання наказу, категорична вимога, погроза, заборона, напр.: – *Ну що я з тобою в світі божому робитиму? Ти слухатимешся мене? Лясьь!!!* – *Кажу, сукин ти сину, ти слухатимеш мене?!* (Остап Вишня). – *Вижену я тобі ту замороку і всі хитроці з голови!* – *рік гнівний старий Лазаренко.* – *Знай, вражий*

сину, що миші з котом не гратися! (С. Воробкевич); або ж порада, ввічливе прохання: – *Може би, ти що їла, синку?* (М. Матіос). – *Чи не дозволила б, Маріє, зайти до тебе?* (У. Самчук).

У контексті інтенцій, зумовлених соціально-рольовим статусом, потрібно розмежовувати рівні освіти комунікантів, а саме: так зване «елітарне», чисте, літературне: – *Чи не підвезли би ви мене, куме Петре, до сусідського села?* – *Сідайте* (Є. Ярошинська) чи «неелітарне», засмічене вульгаризмами, жаргонізмами мовлення. Пор.: – *Ну і чим добрим ти тепер займаєшся, пане Мегабайте?* – *поцікавився Орест.* – *Фігнею страждаю* (С. Пантюк). – *Нічого нового не маєш?..* – *Не-а, але на фіга тобі ті ігри?* (С. Пантюк). У запропонованих діалогічних репліках мовлення адресата, багате на різні сленгово-жаргонні вкраплення, свідчить про його низький рівень освіти або прагнення виділитися з-поміж інших своєю «вільною» культурою поведінки. У зв'язку з цим варто нагадати важливу думку В. фон Гумбольдта про те, що живе мовлення – перший і справжній стан мови: цього не слід забувати під час дослідження мов, якщо хочемо ввійти в живу сутність мови [Гумбольдт 1859, с. 218].

2. Іntenції, спричинені гендерним чинником. Дискурс чоловіків і жінок – загалом дві автономних системи. Ось одне з порівнянь: *Жіноча аура зовсім не схожа на чоловічу, вона особлива, тонша, чи що, але значно гостріша, відчутніша. Це як парфуми, знаєш...* (С. Пантюк). Гендерні ознаки мовної картини світу, як зазначає Л. Ставицька, – це «сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, що інтегрують універсальні та національно специфічні ознаки, оприявлюють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку» [Ставицька 2003, с. 30].

Характеризуючи поведінкові особливості комунікантів, здебільшого відзначають, що жінки надають перевагу непрямій комунікації, чоловіки висловлюються прямо, частіше хвалять, висловлюють компліменти. Компліментарні висловлення належать до ритуальних мовленнєвих дій, отожднюють їх із максимами симпатії та великодушності, вони спрямовані на встановлення

контакту, освідчення в коханні, підтримування добрих стосунків, вираження закоханості. Важлива ознака компліменту – явна, експліцитна демонстрація інтенції мовця (особи чоловічої статі), а саме бажання сказати про щось приємне співрозмовниці (особі жіночої статі), відзначити вроду, красу тощо. Напр.: – *Бо ти така, як із колядки вийшла – із Богом за один стіл можеш сісти* (М. Стельмах). Якщо комплімент демонструє прихильність, захоплення, то у висловленнях похвали мовець дає оцінку якостей, знань та вмінь адресата. Пор.: – *Славно, панно Флоріко! Голосочок, як срібний дзвіночок, м'який, як оксамит! Так співає людина, коли душа повна щастя! Справді, співаєте-щебечете, як той соловій у калиновім гаю!* (С. Воробкевич).

Стереотипні гендерні моделі поведінки найвиразніше виявляються на синтаксичному рівні, насамперед у специфічному оформленні комунікативних потреб мовця. Спонукальні інтенції пропозиції, дозволу характеризують мовлення чоловіків, напр.: – *Можна я тебе додому завезу? – Ой ні! – перелякалась Ярина* (М. Стельмах). – *Чи ви не заперечуєте, щоб я вас до хати провів? – Добре* (Ірина Вільде). Якщо чоловіче мовлення більш стримане, то жіноче – вирізняється яскравою емоційністю та оцінністю, що есплікують різні синтаксичні конструкції: окличні висловлення, риторичні питання тощо.

3. Іntenції, зумовлені віковими характеристиками спілкувальників. Вік тих, хто спілкується, впливає на соціальну організацію мовлення, асоціюється з рольовою поведінкою індивіда в сім'ї, у певній соціальній групі. Так, у контексті вікової моделі «старший – молодший» зреалізовано широкий діапазон комунікативних інтенцій. Наприклад, інтенція заборони, спрямована проти реальних або можливих дій співрозмовника, з вуст старшої, поважної людини звучить переконливо, має повчальний зміст, напр.: – *Не можна двом одночасно дивитися в дзеркало! То на сварку* (М. Матіос). Значеннєвий простір висловлень заборони перетинається зі спектром інтенцій застереження, пор.: – *Дивися, щоби й ти так в себе запровадила, подайся ніби за чоловіком, роби єму в дрібницях волю, за те в великих речах кажи єму тебе слухати* (Є. Ярошинська). Застерігають переважно батьки, старші за віком люди, друзі

або дорослі, священики, напр.: – *Парубче, не думай, що довго жити будеш і що тобі ще є час прикрасити душу християнськими подвигами і заслугами. Дивись, щоб ти не ошукався, бо нараз навесні огорне мороз цвітучі черешню або яблуню так, що вся надія на плід пропала* (С. Воробкевич).

У висловленнях поради так само вивищується статус «старшого», людини з досвідом: – *А щоб їх згага не томила, розставили б ви їм у спеку коритця з водою, – порадив якось Гортищенко-чабан* (О. Гончар). Іntenції прохання в ракурсі «старший – молодший» набувають відтінку переконання, напр.: – *Вернися, Максє, дуже тебе прошу. Все одно до неї не дістанешся, а тугу душевну матимеш. Вернися й навіки забудь і цю дівчину, і це село* (В. Шевчук).

Спонукальна інтенція втішання полягає в поясненні співрозмовникові, що не все так погано; у тому, що сталося, є певні переваги. Психологічна підтримка вимагає від мовця делікатності, терпимості, особливої розважливої тональності в розмові, напр.: – *Ірено, Ірено, так мені щось тяжко на серденьку, і сказати не можу. – Не плач, зозуленько, плачем лиха не виплачеш, – потішала стару Ірена* (С. Воробкевич). Тактики втішання виформовують окремий мовленнєвий жанр співчуття, оскільки використовуються здебільшого для того, щоб когось заспокоїти, позбутися суму, неспокою, хвилювання. До синтаксичних засобів реалізації цієї інтенції належать сентенційні висловлення узагальнено-особового характеру на зразок: – *Кинь лихом об землю та смійся з віщування твого серця! Веселому легко й лихо перебути* (С. Воробкевич) або узвичаєні синтаксичні конструкції, напр.: – *Я вам співчуюю. Важко залишатися самотньому на старість* (І. Цюпа). – *Висловлюю своє співчуття* (П. Загребельний). – *Зносить із гідністю наступаючий удар! – Дякую вам за ваше співчуття, пане докторе!* (О. Кобилянська).

Мовлення старших людей багате на афоризми, паремії, фразеологізовані конструкції, які репрезентують лінгвокультуру українського народу, його самобутність, оригінальність, пор.: – *Хай вас, дітоньки, Бог благословить раз, другий і третій!* (У. Самчук). – *Дай вам, боже, здоровлєчко, паннунцю!* (Н. Кобринська). Побажальна інтенція властива висловленням, що становлять своєрідні імперативні формули, призначені для того, щоб забезпечити

людині здоров'я, благополуччя, добробут. Прокльони, негативні волюнтаристичні висловлення мають стосунок до емоційно навантаженого мовлення, релевантного в контексті соціально-побутових ситуацій, пор.: – *Бог би святий вас побив* (Н. Кобринська). – *А неволя ж би вас утяла та укрива, солонина та тяжка!* (Ю. Федькович).

На думку П. Дудика, особи старшого віку більш схильні до традиційних, зокрема й книжних форм, тоді як представники молодого і середнього віку надають перевагу новим, насамперед знижено-розмовним формам [Дудик 1973, с. 11]. Безперечно, вік основних суб'єктів комунікації (адресанта та адресата) впливає на плин основної інтеракції, що виявляється у використанні певних синтаксичних конструкцій, лексичних одиниць із зменшено-пестливими чи згрубілими значеннями.

Дитяче мовлення має свої доміанти у вимові, побудові фрази, в особливому вираженні комунікативних потреб, зокрема інтенцій запиту та випитування, пор.: – *А цього з ви плачете? Цого?* (У. Самчук), інтенцій мовляння: – *Михайле, вставай. Чуєш? – Ді-іду, іще тро-о-шечки...* (М. Стельмах), інтенцій прохання та бажання, що дуже влучно проілюстровано в листі дитини до святого Миколая: *«Дуже прошу Тебе вибачити мені мої гріхи. Я би дуже хотіла щоб Ти у свою ніч завітав і до мене. Ще я би хотіла, щоб ніхто з дітей у цю ніч не залишався без подарунків. Дуже Тебе прошу, поклади будь ласка нам у мішок такі подарунки: (подано перелік)... А якщо в Тебе не буде можливості мені що небудь принести то дуже прошу Тебе зроби так, щоб я просто відчула Твою присутність. Я буду дуже тебе чекати!»* (Будьлаласка, с. 59).

4. Інтенції, породжені стереотипними комунікативно-поведінковими потребами мовця. Мовець використовує загально-прийняті норми, правила та конвенції, відтворюючи їх у своїй мовленнєвій діяльності. Традиційні етнокультурні норми і цінності впливають на соціальну поведінку людей, на реалізацію комунікативно-поведінкових потреб індивіда.

У типових мовленнєвих ситуаціях мовці використовують конвенційні висловлення-фрейми, сценарії, за якими відбуваються якісь важливі в житті людини дії (заручини, оглядини, сватання). Напр.: – *А що, кажучи, пане Хомо, м'ясниці надходять, я маю брата,*

а у вас є дочка Пелагія. – Мої двері отворені кожному чесному чоловікові, – сказав Хома, – прийдіть, обізріться, та як буде нам і вам до вподоби, то най Бог благословить (С. Воробкевич).

Важливою умовою успішної, ефективної комунікації є дотримання норм етикету, принципів увічливості та люб'язного ставлення до свого співрозмовника. Етикетно-контактні інтенції реалізуються переважно в експресивах, відображаючи вітання: – *Це ви! Як ся маєте?* (О. Кобилянська); вдячність: – *Дякую вам. Ви навчили мене жити* (О. Довженко); запрошення: – *З гостем і Бог приходить до хати, мої милі гостеньки! Сідайте, мої гості, щоб усе добре сідало!* (С. Воробкевич); знайомство: – *Маю честь шановним паням представити мого свояка панича Леоніда Н.!* (С. Воробкевич); вибачення: – *Вибачайте! Я забувався* (С. Воробкевич). Етикетні вирази звичайно супроводжують основний процес комунікації, створюють необхідні передумови для успішного втілення інтенції мовця.

2.6. Ствердження і заперечення як передумова формування комунікативної інтенції

Ще Аристотель уважав, що ствердження й заперечення – протилежні форми висловлення, одна з яких констатує наявність у когось або чогось певної ознаки, а інша – цю ознаку відкидає [Аристотель 1978, с. 96]. Проте як ствердження, так і заперечення – попередня умова генерації інтенційного стану мовця, формування інтенції загалом. На довербальному, когнітивно-ментальному рівні суб'єкт комунікації має пресупозитивні знання про певну ситуацію мовлення чи фрагмент дійсності, на основі яких і вибудовує свою наступну мовленнєву діяльність, спрямовану або на констатацію певних фактів, або на їх заперечення. На думку І. Вихованця, «у категорії ствердження / заперечення відбито усвідомлення мовцем зв'язків між предметами і явищами позамовної дійсності» [Вихованець 1993, с. 63].

Логіко-синтаксичні категорії ствердження і заперечення виформовують предикативність речення, є рівноправними формами

людського мислення та відображають «реальне буття / небуття об'єктів, властивість / невластивість ознак, сумісність / несумісність понять» [Галкіна-Федорук 1951, с. 21], слугують універсальним засобом пізнання світу [Меркулов 2000, с. 73]. Ствердження і заперечення – суб'єктивні форми інтерпретації дійсності. Б. Рассел розмежовував стверджувальні і заперечні судження на основі віри / невіри суб'єкта в істинність пропозиції [Рассел 1957, с. 138 – 139].

Ствердження і заперечення – це ознаки передусім синтаксичні. Кожна з категорій, становлячи окремий вияв предикативності, засвідчує певне відношення між висловленим і дійсністю, яке встановлює й виражає мовець за допомогою відповідних формальних показників. Маркер негатиї **не** та його варіанти слугують засобами розмежування цих категорій: їх наявність свідчить про заперечне висловлення, відсутність – про стверджувальне. Якщо зважити на непрямі висловлення, то зазначений принцип не завжди спрацьовує, пор.: [Люцій:] *Чи ж ми не віддамо і срібло, й злото за ліки, хоч вони гіркі й несмачні? І як тебе в серцеві не тримати, не пронести через хвищі та пали* (Б. Мельничук).

Категорії ствердження і заперечення разом із категорією предикативності, а отже й модальності, «увиразнюють позицію мовця щодо повідомлюваного в реченні, передають його ставлення до відображуваного в мовленні фрагмента дійсності» [Вихованець 2000, с. 4]. Власне, з-поміж когнітивно-ментальних інтенцій виділяємо інтенції ствердження та інтенції заперечення, які відбивають універсальний спосіб пізнання світу. В основі генерації таких мовленнєвих намірів лежить уже сформована на довербальному рівні змістова структура, виділена мовцем як результат спостереження за світом. Пор.: *Благословенна щедрість! Все від неї, від щедрості думок, сердець і рук* (В. Симоненко). *Між межами жваво, живо жовте жито жнуть жєнці. Розпочалось нині жниво, Серп аж пріє у руці* (Д. Загул). *Життя не виграється в казино, А лицарів життю бракує завше* (Т. Севернюк).

Інтенційна бінарна опозиція ствердження / заперечення має стосунок як до когнітивно-ментальної бази мовця, так і до мовної репрезентації мовленнєвих намірів і відіграє важливу роль у процесах інтерпретації та пізнання світу, структурування досвідних знань,

вираження внутрішнього стану мовця. Суть **інтенції ствердження** – констатувати інформацію та екзистенцію людського буття, підтвердити істинність та достовірність якогось факту, повідомити про одностайність у поглядах, задекларувати згоду зі співрозмовником, виконати наказ, прохання тощо. Напр.: *У краю червоної руги, відкритий столітнім вітрам, вознісся на березі Пруту науки вкраїнської храм* (Б. Мельничук). *В мого роду – сто доріг, сто століть у мого роду* (І. Драч). *На дверях дому знак зловісний, на дверях дому перстень пісні* (Б.-І. Антонич). Стверджувальне висловлення – модальний різновид речення, у якому стверджується наявність пов'язаної з відповідним носієм або незалежної предикативної ознаки [Грищенко 2000в, с. 597].

Іntenція ствердження здебільшого реалізується в розповідних висловленнях, диференційованих за вираженням предикативності на двоскладні та односкладні. У двоскладних реченнях предикативний центр формує присудок, в односкладних – його головний член. Предикат, формуючи семантичне ядро висловлення, відображає найістотніші ознаки типової ситуації-референта, позначаючи «конститутивний член судження – те, що повідомляють (стверджують або заперечують) про суб'єкт. Предикат не будь-яка інформація про суб'єкт, а вказівка на ознаку предмета, його стан та відношення до інших предметів» [ЯЗ, с. 392].

Як зауважує Н. Арват, семантична якість предиката створюється взаємодією граматичної семантики форми предиката і лексичної семантики слова, вжитого у функції предиката. Дослідниця виділяє два підтипи семантичних предикатів: предикат активний і предикат статальний, стверджуючи також і те, що особова форма дієслова залежно від лексичної семантики дієслова може означати: предикат дії, предикат руху, предикат стану, предикат детермінації, предикат існування, наявності, предикат сприйняття, предикат ставлення [Арват 1979, с. 24 – 31].

У наукових студіях А. Загнітка репрезентовано два погляди на цю проблему: один відображає традиційне протиставлення суб'єкта і предиката, на які розчленовується мовленнєвий акт (висловлення), інший своїм опертям має уявлення про предикат як своєрідну конструктивну (чи конструктивно-семантичну, конструктивно-

сміслову) ядерну площину [Загнітко 1990, с. 16]. Поняття «ядерна площина» якраз і відображає сутність предиката, його співвіднесеність із дійсністю, інтенціями мовця, зреалізованими в конкретному реченні / висловленні.

У практиці української граматичної школи лінгвісти використовували узагальнену класифікацію предикатів: предикати дії і предикати стану [Вихованець, Городенська, Русанівський 1983, с. 35]. Згодом І. Вихованець виділив за семантичною ознакою предикати дії, предикати процесу, предикати стану, предикати якості, локативні предикати і предикати кількості [Вихованець 1992, с. 93 – 111], які заповнюють основну зону в позиційній структурі речення. Як відомо, предикати дії пов'язані з активним предметом, діячем, від якого походить дія, а предикати стану – з пасивним предметом (як істотою, так і неістотою), носієм стану.

Стверджувальні інтенції у висловленні репрезентують **предикати дії**, позначаючи дію, яку породжує мовець (діяч) і активно її стимулює, напр.: *Я **зачиняю** вікно, з якого тебе виглядала* (С. Майданська). *Так вийшовши з глухого степу, з зітхань страждальної землі, **вирізьблюю** німий життєпис на дикім камені століть* (Є. Маланюк), та предикати **процесу**, які стосуються динамічності вияву певного інтенційного стану адресанта, напр.: *Земле рідна! Мозок мій **світліє**, і душа **ніжнішою стає*** (В. Симоненко). *Я **сміюся**, так сміється жінка, що тамує сльози, так сміються в скутій річці несподівані морози* (С. Майданська).

Предикати стану передають тимчасову характеристику предмета і репрезентують розлогий діапазон інтенційних намірів мовця: стан довілля, неповторність і швидкоплинність людського буття: *Кудись несе, несе шалена мить* (С. Майданська); фізичний або психічний стан людини: *А я стою на камені, білію, мов храм, чекаю віри й дитини* (С. Майданська). *Жовте листя сідає на мене. Жовте листя – дерев сивина...* (Б. Мельничук); результативність стану: *Як яблуко солодке, соковите, скотився час моєї любові* (С. Майданська). *Я його драбую, це абсолютно очевидно* (О. Забужко).

Предикати стану виражають глибокий емоційно-оцінний стан мовця, матеріалізуючи повною мірою широкий світ людських емоцій та почуттів (задоволення, схвалення, осуд, здивування, любов

тощо), пор.: *Крутиться світ весняний і зелений. Ясень співає і серце співає* (Б.-І. Антонич). *У сто вогнів я спалахнула у твоїй кімнаті, і ти від мого дотику яснів* (С. Майданська).

Серед засобів реалізації інтенцій ствердження розповідні висловлення з предикатами стану, вираженими прислівниками, безособовими формами на **-но**, **-то**. Інтенційний намір мовця полягає в тому, щоб передати стан фізичної слабкості суб'єкта комунікації, увиразнити особливий психоемоційний стан, внутрішній комфорт чи дискомфорт того, хто говорить. Напр.: *Так у мене гарно на душі. Так на серці лагідно і легко* (М. Луків). *Завжди напружено, бо завжди – проти течій* (Є. Маланюк). *Так солодко в передчуванні бою, не знаючи вагань і квилінь* (Олег Ольжич). *І хороше, і дивно, і радісно стає мені, малому, в цім світі* (М. Стельмах). *Душа летить в дитинство, як у вирій, бо їй на світі тепло тільки там* (Л. Костенко). Подекуди глибоко особистісні наміри перетинаються зі станом зовнішнього світу, напр.: *Працюється, як молодод, співається, як весело, а день стоїть, мов золото, а зілля з гір навезено. Заквітчано, замаєно, заставлено, заклечано* (Р. Лубківський). *Щоб довкола було ясно-зоряно, щоб у саду чисто-метено, щоб на душі світло-радісно* (М. Сингаївський). *Як мені даровано багато, скільки в мене щастя, чорт візьми!* (В. Симоненко). *Сонячно. Усміхнено. Весняно. У душі напруга струменить* (Р. Лубківський).

Окрему групу засобів вираження інтенцій ствердження становлять конструкції з іменниковими невідмінюваними предикативами на зразок *гріх, жаль, шкода, сором, сміх, пора, час* та ін., які відтворюють внутрішній стан мовця, його емоції, морально-естетичну оцінку побаченого тощо. Пор.: *Це ж просто гріх з вашого боку, що про себе ані словечка* (М. Коцюбинський). *Ах жаль було на них глядіть* (І. Котляревський).

Інтенції ствердження вказують на необхідність чи можливість виконання якоїсь дії, увиразнюють значення повинності, напр.: *У тебе мусила б бути сестра – на чотири, ні, на п'ять років молодша* (О. Забужко). Цю інтенцію вводять предикативи *треба, потрібно, необхідно, варто, можна*, напр.: *Треба хліба людині й металу, треба музику і п'єдесталу, та, мабуть, над усе до загину треба віри людині в людину* (В. Забаштанський). *Треба слову радощів до-*

дати, щоб уміло душу звеселяти (М. Сингаївський). *Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину* (В. Симоненко).

Інтенції ствердження спрямовані на репрезентацію атрибутивних характеристик, зреалізованих у структурі висловлення **предикатами якості**. Означальна стверджувальна інтенція може мати стосунок до зовнішньої якісної характеристики предмета: *Знов захід буряний. Недобрий* (Є. Маланюк). *Люди – прекрасні. Земля – мов казка* (В. Симоненко). *Люди різні між нас бувають – симпатичні, гарні, чудні* (В. Симоненко). *Життя коротке, та безмежна штука і незглибиме творче ремесло* (І. Франко); до внутрішньої якісної ознаки, яка вирізняє істотні характеристики предмета: *Дощем холодним я до краю повна, моя надія змокла до рубця* (С. Майданська). *Я від прокляття і закляття вільна, побілена, як вишня навесні* (С. Майданська); до компаративного вияву ознаки: *Найпрекрасніша мати щаслива, найсолодші кохані вуста, найчистіша душа незрадлива, найскладніша людина проста* (В. Симоненко).

Кількісні інтенції ствердження передають висловлення з **предикатами кількості** (означеної чи неозначеної), напр.: *Бідність і лінощі – два брати* (ПП). *Людей без рахуби* (Ю. Федькович). Важливим засобом реалізації аналізованих інтенцій слугують односкладні генітивні та квантитативно-генітивні речення, напр.: *А всякого зілля, квітів!* (Марко Вовчок). *Так вже в мене і грошей, і усякої худоби!* (Марко Вовчок). *А пляшок же то, пляшок з питками!* (Г. Квітка-Основ'яненко). *На шиї намиста разків десять* (Г. Квітка-Основ'яненко). Преференційні висловлення з компаративами увиразнюють кількісну семантику: *Я знаю мужчин, що любили свої друзі жінки сто разів більше, як перших* (О. Кобилянська).

Локативні предикати окреслюють просторові ознаки: *Я давно з тобою поруч, я – твій відблиск в темній хвилі* (С. Майданська). *Вчора там, а сьогодні деінде, цей спокій – щоденний хліб* (Є. Маланюк).

Окремі інтенції ствердження спрямовані на **ідентифікацію** мовця та адресата мовлення: *Я – плуг твій жорстокий, а ти – моє поле, а щастя у вічі несила дивиться* (І. Драч). *Ти – сонячний годинник, я – тінь твоя* (С. Майданська) або інших предметів: *Очі – вікна моєї душі* (В. Симоненко).

Стверджувальні нечленовані комунікати слугують прямою відповіддю на поставлене питання, підтверджують думку носія попередньої репліки; вносять додаткові відтінки впевненості, достовірності, мають підсумково-висновковий характер. Напр.: – *Але ж це не ваше прізвище. Ваше прізвище Андрій Чумак. Так? – Так* (Іван Багряний). – *Бабуню, бабуню! – просять діти. – Розкажіть нам ще якусь казку! – Гарзд, дітки, розкажу* (І. Цюпа). – *І ти стріляв? – Узу* (В. Міняйло).

Інтенції ствердження реалізують фразеологізовані конструкції вигукового типу, що є емоційною реакцією мовця на попереднє висловлення. Це своєрідні стверджувальні «вигуки», що передають реакцію-ствердження з окремим емоційним відтінком, пор.: – *А раді гостям, паніматочко? – Добрим людям хто ж не рад би?* (Ю. Федькович). – *Ви не вірите? – Чому ні?* (О. Кобилянська). – *А ти, паничу, де сеї ночі ночував? – У саду, а де ж би!* (Ю. Федькович).

Стверджувальну інтенцію вербалізують номінативні односкладні висловлення, що констатують наявність буття. Їх кваліфікують як одноядерні комунікативні варіанти речень, предикативна основа яких складається з називного відмінка чи називного відмінка і суб'єктного члена для вираження буття природи, навколишнього середовища, предметів, осіб, діяльності чи стану [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994, с. 242]. Екзистенційні висловлення повною мірою реалізують інтенцію ствердження, адже за допомогою таких конструкцій мовець констатує наявність людського буття та природи, репрезентує особливий характер мислення, спрямування думки, «лаконічність, зумовлену сполученням суб'єктних і предикативних уявлень в одному слові» [Шевельов 2012, с. 94], пор.: *Шлях. Брук. Гук. Ідемо і шукаємо щастя* (М. Хвильовий). *Бляшане небо, олив'яний місяць і ночі попелястий дим* (Б.-І. Антонич). *Ніч. Весна. Гримить повінь. І тікають мутні води в невідому даль. Ніч. Весна. Міст. Марія* (М. Хвильовий). *Зима... Зазим'є... Болеро... Спокуса білої пустелі* (Т. Севернюк).

Буттєві речення повідомляють про ситуацію або подію в певному відриві від їхнього носія (*Околиця святого Юліана. Піввечір. Церква. Кам'яна межа* (Б. Бунчук), передають динаміку вражень,

думок, що прискорено з'являються в думках мовця, дають змогу лаконічно схарактеризувати побачене, зафіксувати контури навколишніх об'єктів (*В очах умирає день. Конуси. Квадрати. Призми. Б'є. Гуде. Місто* (М. Хвильовий). *Березень... Квітень... Травень... Поле... Ліси... Ріка...* (Т. Севернюк).

Номінативні висловлення виражають додаткове значення конкретно-вказівної локалізації (*Он лани, он лука, он сіножаті, он ліски, он села. От вам і природа* (Остап Вишня), модальність волевиявлення (*Влетіла буря, крикнула – дзвінко, просторно: – Повстання!* (М. Хвильовий), оцінну семантику (*Очі... Ах ці очі... Я зовсім не роман пишу, а тільки маленьку пісню. Але треба і про очі. Очі* (М. Хвильовий).

Висловлення екзистенції іноді мають окличний малюнок або інтонацію незавершеності, що надає їм експресивності та емоційної наснаги, напр.: *Пишна квітка, ростінь, жито... Все дає нам рідний край* (П. Грабовський). *Довженків світ... Краса. Людина. Творчість. Снага Дніпра і думи Кобзаря* (М. Сингаївський). *Сонце! Сонце! Його перші промені вдарили по очерету, по лузі, по плесу...* (Остап Вишня). *Зима, хуга, буруни й ще буруни... Потяг, залізниця й рейки, рейки й степ* (М. Хвильовий).

Особлива експресивність вирізняє конструкції з «називним уявленням»: *Дорога! Як багато вона може розповісти допитливому серцю, навіяти і радість, і журу, воскресити в пам'яті давні-прадавні перекази і бувальщини...* (І. Цюпа). *Рух руки. І від неї слід у повітрі й на тілі заповнюється теплом твоїм* (Б. Бунчук). Такі висловлення комплексні: мовець констатує наявність предмета, а далі подано відповідний коментар-розмірковування.

Інтенція заперечення відображає прагнення мовця заперечити певне явище чи істинність попереднього ствердного судження: *Минуле не вернеть, не виправить минуле* (В. Симоненко). *Не оплакуй ні мрій, ні задок* (Л. Костенко). – *Ви вивчаєте медицину?* – *спитав Бронко.* – *Ні* (Ірина Вільде); передати незгоду, висловити відмову: – *Ви курите?.. Будь ласка.* – *Дякую...* *Я не курю* (Іван Багряний); експлікувати суперечливість та діалогічність повідомлюваного: *Ні, не був я в кайданах* (Л. Костенко). *Ти ніколи не вірила,*

не хотіла повірити, що услід за тобою, коли бути поруч натомишся, не полечу, не побіжу, не поспішу. Ти ніколи не вірила. А я і не полетів, і не поспішив, і не побіг (В. Вознюк); категорично заборонити виконання певної дії: – *Не годиться свистіти в хаті* (О. Гончар); зафіксувати факт нерозуміння якогось повідомлення: – *Я не розумію, як ото сказано про минуле, що воно пройшло... і вже здається миттю... Чому миттю?* (Є. Гуцало). *Розкажи, сину, я не розумію. Чого був інспектор школи в міліції?* (В. Винниченко). Має рацію М. Баган у тому, що заперечення – засаднича операція когнітивної та комунікативної діяльності людини, яка уможливує диференціювання об'єктів пізнання, корегування думок та намірів, дискусивне витлумачення світу, мовленнєвий вияв актів негативної реакції [Баган 2012, с. 313].

Заперечення – лексико-граматична категорія, яка означає відсутність зв'язку між певними об'єктами реальної дійсності. Як мовна універсальї заперечення виявляється на різних рівнях: лексичному, словотвірному, синтаксичному та фонетичному [Озерова 2000, с. 177]. До типових синтаксичних засобів реалізації заперечної інтенції належать такі:

1. Висловлення з часткою **не** як основним маркером заперечення: *Не знаю, в який мені вбратися день, щоб до тебе прийти* (С. Майданська). *Усе – лише не це! Не ці спокійні дні, Де всі слова у барвах однакових* (О. Теліга). Функціонування заперечної частки у препозиції до будь-якого члена речення робить конструкцію загально- або частковозаперечною [Озерова 2000, с.178], пор.: загальне: *Не шукаю до тебе ні стежки, ні броду* (В. Симоненко) і часткове заперечення: *Я не тебе люблю, о ні, моя хистка лілеє, не оченька твої ясні, не личенько блідеє* (І. Франко). Частка **не** може стояти як біля підмета, так і присудка, напр.: *Не я, а погляд мій торкається до тебе* (В. Вознюк). *Але ж, на лихо, я не прагнув трону, свободи прагнув, честі і ума* (Л. Костенко), а також біля різних реченнєвих поширювачів, напр.: *Не все я встиг. Усе не встиг. На жаль* (Л. Костенко).

2. Висловлення зі сполучниками **ні, ані**, нанизування яких створює високу експресивність та динамічність мовлення, напр.: *Дивлюся в ніч. Ні виходу, ні входу* (Л. Костенко). *Ніхто не йде. Ніхто сюди*

не мчить. **Ані** гіллячка не струсне росою. Як тихо все! Нізвідки нічи-
цирк. **Ні** скрикне птах. **Ні** дзенькне смерть косою (Л. Костенко).
Нема **ні** стін, **ні** вікон, **ані** свіч, лише холодні клавіші і руки (О. Пах-
льовська). **Ані** роду, **ні** родини, **ані** вірної дружини (ЗУПП). Та **ні** зна-
ку, **ані** дороги, **ані** іржання, **ні** коня (В. Стус).

3. Односкладні конструкції з предикативним прислівником
нема / немає: Не бійся кроків необачних, **нема** доріг без знахідок
і втрат (Т. Севернюк). Сну **нема!** (О. Теліга). Життя людського
строки стислі. **Немає** часу на поразку (Л. Костенко). **Немає** сил.
Столичний гамір заважкий мені (В. Стус).

4. Односкладні генітивні конструкції заперечного типу, у яких
роль головного члена можуть виконувати іменники на позначення
істот, напр.: А твого Святошина – нема. **Ні сестри, ні матері, ні**
батька. Ні дружини (В. Стус), конкретних предметів, напр.: **Ні**
клуні, ні повітки, ні власної хати, ні рідного поля (Б. Лепкий). **Ні**
поля, ні паші, ні води! (Панас Мирний), явищ природи, просторо-
вих характеристик: **Ні променя навіть, ні звуку людського** (П. Гра-
бовський). А дощ хлющить. **Ні просвітку.** Мокряччя (Л. Костенко).
Білий сніг, білий сніг! **Ні стежки, ні доріг** (Б. Лепкий), почуттів,
властивостей, ознак, пор.: **Ні сліз, ні горя, ні болю, ні нещастя**
(Д. Загуд). **Ні печалі, ні зітхання** (Іван Багряний).

5. Висловлення, у складі яких наявні лексеми з префіксальними
морфемами, що увиразнюють семантику заперечення, напр.: Про-
сто – хочеться сонних пальців твоїх **незбагнених, диких, з крапля-**
ми недовір'я (І. Драч). І не **знецінюйте** коштовне, не загубіться у
юрбі (Л. Костенко). Там, де сад твій шумить, час в **безсиллі роз-**
водить руками (Т. Севернюк). Я тебе **нітрохи** не люблю (Л. Кос-
тенко). Не знав, не знав звіддар **гостророродий, Що в антисвіті є**
антизірки, Що у народах є антинароди, Що у століттях є анти-
віки (Л. Костенко) тощо.

Цілком погоджуємося з думкою про те, що заперечення – особ-
ливий спосіб і результат сприйняття та осмислення навколишнього
світу, а також конкретна комунікативна реакція на пропозицію, пи-
тання, висновок [Болдирев 2003, с. 335]. Пор.: – Закурюйте... – **Ні, дя-**
кую... (Іван Багряний). – А ти, доню, не покуштуєш часом оцієї пога-
ної та гіркої? – **Спасибі, мамо! Я не п'ю** (І. Нечуй-Левицький). – Чи

ви знали Хвильового? – **Ні!** (Іван Багряний). Акт непогодженості, заперечення, відкидання є «конструктивно необхідним у пізнавальній та комунікативній діяльності людини» [Луман 2007, с. 320].

Синтаксичні конструкції, що виражають заперечення, слугують мовленнєвими тактиками, які використовує мовець для того, аби реалізувати інтенцію, регулювати комунікативний процес. Як наголошує М. Баган, заперечення забезпечує реалізацію багатьох мовленнєвих актів: відмови, незгоди, відхилення, усунення, ігнорування, застереження, несхвалення, засудження, погрози, нерозуміння [Баган 2012, с. 27]. Наприклад, відмова є здебільшого реплікою-реакцією в діалогічному дискурсі. Її використання пов'язане з небажанням чи неможливістю адресата виконати прохання або наказ: – *Вийди, де лиш захочеш, я усюди прийду, або хоч до церкви, – просить Гриць. – **Не вийду. Навіть і не жди*** (О. Кобилянська). – *Тепер ти отвори кулак. – **Не отворю*** (О. Кобилянська), ухиляння від відповіді: – *Може, ви знаєте, куди його повели? – **Де там! Ні*** (В. Малік), висловлення протиставлення: *На нього глянути – не скучиши* (Л. Костенко). *В герби їм треба не орла, а змія* (Л. Костенко), застереження: – *Та глядіть, не мажте чобіт дьогтем, не мажте голови смердючою оливою, як будете свататись, бо за вас тутешні попівни ще й не підуть* (І. Нечуй-Левицький). – *Тільки ж дивись, не підлізь під трамвай* (В. Даниленко), докір, осуд певних учинків: *Не бійся за мене, бо всі дороги я помалювала в ласкавий колір твоїх очей* (С. Майданська), погроза: – *Не йди до Мотрі позичати хліба, бо ноги рогачем поперебиваю! В неї снігу зимою не дістанеш* (І. Нечуй-Левицький). У цьому контексті варто згадати тезу А. Бергсона: заперечуючи, повчають інших або самих себе, сперечаються з реальним чи можливим співрозмовником, який помиляється і якого доводиться застерігати [Бергсон 1998, с. 279].

Стверджувальне і заперечне висловлення – результат пізнавальної діяльності людини, експлікація намірів мовця значною мірою і на синтаксичному рівні. На нашу думку, саме категорії ствердження та заперечення формують інтенції на довербальному рівні, а тому слугують передумовою їх виникнення.

2.7. Емотивно-аксіологічні інтенції в психоментальному просторі мовної особистості

Мисленнева та пізнавальна діяльність людей, зрозуміло, не обмежується відображенням реальності. В особистісну сферу людини потрапляють не тільки типові інтенції, серед яких інформування, запит, спонукання тощо. Сюди входить й емоційно-оцінний світ, суб'єктивні переживання та відчуття. **Емотивно-аксіологічні інтенції** якраз і передають індивідуальне, емоційно-чуттєве сприйняття докільця, оцінне ставлення до побаченого чи почутого [Шабат-Савка 2013б, с. 112].

Емоційність дослідники розглядають у площині таких категорій, як експресивність, емотивність, оцінка та суб'єктивна модальність. Трактуючи емоційність у ракурсі категорії експресивності, звернемося до лінгвістичної концепції Ш. Баллі, у якій чітко зазначено, що афективний чинник є обов'язковим компонентом будь-якого висловлення і виконує два завдання: вираження суб'єктивного світу мовця (його думок, почуттів, настрою) та використання відповідних мовних засобів для певного впливу на інших учасників комунікації [Балли 1955, с. 20].

Прирівнювання афективного (експресивного) до емоційного знаходимо у працях багатьох мовознавців, проте нам найбільше імпонує позиція Є. Галкіної-Федорук, яка зазначає, що емоція завжди експресивна, але експресивне не завжди емоційне [Галкіна-Федорук 1958, с. 121]. За влучним твердженням А. Загнітка, відмінність між емоційним та експресивним полягає в мимовільності, довільності емоції (вона пов'язана з почуттями) і визначенні експресії як засобу впливу, коли мовець усвідомлює спрямованість використання певних мовних одиниць [Загнітко 2001, с. 521]. Отже, експресивність як семантико-стилістична категорія виявляє зв'язок з емоційністю, оскільки здатна підсилити емоційну насагу висловленого мовцем, увиразнити його комунікативний намір. Експресивність, як і емотивність, – це властивість мовних одиниць, використання яких свідчить про спланованість мовленнєвих дійучинків та про навмисність впливу на співрозмовника. Емоційність

відображає поведінку суб'єкта комунікації в конкретний момент мовлення, тому характеризує передусім живе, динамічне, уснорозмовне мовлення.

Лінгвістична категорія емоційності має безпосередній зв'язок з оцінкою. Шкала позитивне / негативне є визначальною для обох категорій, проте це не тотожні поняття. Будь-яке явище, подія чи мотив людської діяльності можуть бути оцінені мовцем, з одного боку, як прекрасне чи потворне, а з іншого – як добре чи погане. Відомо, що загальна оцінка формується на основі норми, причому ознака «добрий» ототожнюється з нормою, негативна – сигналізує про відхилення від неї. Оцінний модус, на думку Т. Космеда, є невід'ємним атрибутом будь-якого висловлення, означенням ситуації [Космеда 2000, с. 305 – 307], а отже, передає суб'єктивну інтерпретацію повідомлюваних у реченні подій та явищ.

Оцінка може виявлятися і як результат емоційного сприйняття мовцем певного висловлення, реагування на його зміст. В. Шинкарук наголошує, що емоційність завжди пов'язана з емоційною оцінкою, однак деякі слова не мають оцінки (емоційні вигуки, частки), а тільки виражають емоції й почуття мовця, що дає змогу розмежовувати категорії оцінності та емоційності й виділити окрему категорію емоційних модусів. На відміну від емоційно-оцінних, ці модуси не мають оцінки, за їх допомогою адресант лише передає свій психічний стан, який зумовлює його емоційне ставлення до предмета, об'єкта, адресата мови й ситуації спілкування [Шинкарук 2002а, с. 79 – 81].

2.7.1. Інтенції емоційності в когнітивно-вербальній базі мовця

Емоційність перебуває в діапазоні суб'єктивно-модальних значень, у спектрі позитивного чи негативного. На думку Ю. Апресяна, емоційна позитивна оцінка об'єднує такі види емоцій, як: ласка, грайливість, захоплення, схвалення, співчуття, жарт. Тип емоційної негативної оцінки репрезентований емоціями осуду, зневаги, приниження, презирства, лайки, образи [Апресян 1987, с. 32]. Безперечно, кожен із цих діаметрально протилежних напрямів можна доповнити

іншими емоціями, наприклад, ніжністю, симпатією, радістю, задоволенням, любов'ю, з одного боку, заздрістю, образою, невдоволенням, ворожістю, відразою, ненавистю – з іншого. Нам імпонує погляд на презентацію емоційного дискурсу в плані вияву позитивних та негативних емоцій, однак неможливо достеменно описати всі вияви психічного стану людини в комунікативному процесі через його багатогранність та мимовільність, а надто – спонтанність емоції.

Емоційний дискурс (текст, висловлення, мовленнєвий акт) відтворює поведінку мовця в емоційно забарвлених соціально-побутових комунікативних ситуаціях. У прагматичному аспекті такий тип дискурсу характеризують емоційно-ментальний стан суб'єкта комунікації, дисбаланс стосунків між спілкувальниками, конфліктна, емоційно неврівноважена атмосфера спілкування, мінорна (зрідка – мажорна) тональність, особливий синтаксис – використання мовцем модально-інтенційних висловлень, неповних, еліптичних конструкцій, нечленованих комунікативів, звертальних структур. Емоційний дискурс розглядаємо в межах художнього тексту як окреме висловлення чи поєднання тематично об'єднаних висловлень, комунікативним завданням яких є змалювання емоціогенних мовленнєвих ситуацій, що детерміновані інтенцією мовця, його емоційним станом, відповідною поведінкою.

Емоційність як один з аспектів людського сприйняття та пізнання світу представляє і змістовий аспект висловлення. Емоційне ставлення до висловленого виявляється в конкретній ситуації спілкування і може нашаровуватися на будь-яку синтаксичну конструкцію. У граматичній системі мови немає спеціалізованих засобів, за винятком нечленованих комунікативів, для вираження емоцій, хоч деякі конструкції здатні реалізувати, окрім денотативної семантики, і вторинні функції. Саме так постають транспозитиви, висловлення у нетипових для них синтаксичних умовах, які в контексті мовленнєвої ситуації характеризуються емоційністю як домінантною ознакою.

Емоційний дискурс, як і сама емоція, спонтанний, незапланований, передбачає взаємовпливи двох визначальних субстанцій – мовця (адресанта) і співрозмовника (адресата) здебільшого в емоційно насаженій комунікативній ситуації (дисбаланс стосунків,

конфлікт, раптовий сплеск емоцій, неадекватне реагування на побачене тощо). Іntenції, що пов'язані з прагненням мовця передати свій емоційний стан або ж по-особливому відреагувати на побачене, вербалізуються за допомогою одиниць різних мовних рівнів – лексичного, граматичного та ін. Мовленнєвою формою, найбільш релевантною для емоційного дискурсу, слугує діалог – динамічна, ситуативно залежна дискурсивна одиниця, у якій реалізуються «інтенційні впливи учасників спілкування» [Бацевич 2003, с. 28].

Іntenції емоційності становлять парадигму діаметрально протилежних мовленнєвих потреб:

- емоційні іntenції позитивного характеру (ласка, радість, любов, захоплення, сум), напр.: – *Господи мій милосердний, який я щасливий, бо відколи живу, а ніколи не думав побачити стільки вільного люду* (М. Вінграновський). – *Шкода, що батька-матері нема ні твоїх, Степане, ні твоїх, Ольго* (Є. Гуцало);
- емоційні іntenції негативного характеру (осуд, докір, ненависть, зневага, приниження, презирство), напр.: – *І ти не соромишся такі слова говорити? Мені в лице і при вуйку?* (О. Кобилянська). – *Розчавив би тебе разом із твоєю пляшкою* (Є. Гуцало). – *Що ви? Що це за погрози?* (Ірина Вільде).

Одним із найуживаніших та ефективних засобів вираження іntenцій в емоційному дискурсі є **питальні висловлення**, комунікативна функція яких полягає у вираженні емоційної реакції мовця, в експресивній констатації його психічного стану. Емоційні іntenції передають докір та обурення мовця: – *Навіщо ж гроші перевела, останні?! – гірко докоряє Петрун* (В. Барка). – *А де ж ти, волоцюго, волочився до цього часу?* (І. Нечуй-Левицький), здивування та сумнів: – *Ой, чи так воно?..* (Іван Багряний). – *Чого це ти вирядилась, як на май чи на великодню неділю?* (Є. Гуцало), розпач, безнадію, відчай: – *Нащо мені краси, нащо мені личка мого рум'яного, коли Василечка нема? Ох, вайльо, вайльо!* (Ю. Федькович). Відчай зболеної, розтривоженої душі виражає нечленований комунікат *вайльо*, поширений у розмовному дискурсі буковинців.

Іноді питальні висловлення створюють мажорний дискурс і підпорядковані тому, щоб передати любов, замилювання, доброзичливе

ставлення співрозмовників один до одного, пор.: – *Ох, Штефаночку, ти милий мій, а не покинеш ти мене?* – *Зоре моя ясна, світе мій рожевий, як ти можеш мене оце питати?* (Ю. Федькович) або емоційну насагу конфліктної ситуації, напр.: – *Так... Помирає Іван. – Що ти верзеш? Ти!.. Дрантя* (В. Шкляр). – *Мамо, пропав тато. – Як пропав?! Де пропав?* (М. Матіос). – *Вам кого треба? Мене? Натє! .. Стрільайте...* (В. Винниченко). – *Івана вашого, отче, сеї ночі убили...* – *Івана? Як?.. Де?..* (І. Чендей). Питальні висловлення яскраво репрезентують інтенцію випитування, виражену декількома реченнями питальності, напр.: – *Ти прийшла мене просити за Уласія. Так? За Уласія прийшла?* (М. Матіос). – *Де ти, шельмо, була?* – *нагнувся до неї Аркадій Петрович. – Кажу, де ти, шельмо, була?* (М. Коцюбинський).

Звертально-вокативні конструкції увиразнюють інтенції мовців, установлюють, з одного боку, доброзичливу атмосферу комунікації: – *Зятеньку, дитинко моя люба, голубе мій сизий!* (Ю. Федькович). – *Сину, Юрасю мій!* – *припала до широких грудей, як пташка до гнізда. – Посивів же ти, синку, посивів* (М. Стельмах), а з іншого – агресивне, конфліктне мовлення: – *Ти, гадюко проклята, ти, ти вбив мого милого, мого сокола. Ой, розступись, земле, бо мені сего не пережити!* (Є. Ярошинська). – *Що ти накоїла, ледащо! Як ти сміла панночку гнівити!* (Марко Вовчок). Вигуків звертання до найвищих субстанцій поліемоційні, у них передусім тривога, сподівання, захоплення, напр.: *О боже!* – *прошепотіла дівчина, гірко зітхнувши. – Який усюди супокій, яка тишина, а тут у моїм біднім серці така буря, така безодня темна, туга незмірима!..* (Н. Кобринська). – *Боже, боже!* – *заплакала дівчина. – Чому ми такі нещасливі?* (Ю. Федькович). – *У вас ще такі яблука! Господи!* (І. Чендей). *Де ж Твоя, Господи, воля?* (Т. Севернюк).

За своєю синтаксичною природою **окличні висловлення** передбачають репрезентацію вольових та емпатичних реакцій мовця, виражають комунікативну настанову цілеспрямованого мовлення. Окличність – це експресивна категорія, заздалегідь спланована мовленнєва тактика, проте всі модально-інтенційні речення можуть мати окличні форми. Окличність експлікує інтенції захоплення, напр.: – *Мамо, а де ми сьогодні тільки не були! Увесь Куций*

яр облазили. Гадюк били! Гриби ж там як шапки, а красноголовці! Повний кошик назбирав! (М. Стельмах). – Господи, як мене вздрів – як не скочить, як не впаде мені поза шию, як не сплече! (Ю. Федькович), радості, напр.: – Я дуже, дуже рада, що ти – моя подруга! Моя найкраща подруга (Ірина Вільде), розчарування та здивування, напр.: – Ви що, братці, ставите мене під удар! (І. Цюпа), докору та обурення: – Мати, мати! Ти хоч би могла її одвідав, а то тільки язиком плещеш (В. Шкляр). – Ти мене брехухою не роби! (В. Шевчук). – І-ді-о-тка! Ти вже дістала мене своєю маячнею (Г. Тарасюк), розгубленості, тривоги, напр.: – Се так з тим, як без того! (Н. Кобринська). – Ох, Марочку, серце моє, коби ж то ти знав, як він б'є! Ох, да як же він мене б'є, б'є! (Ю. Федькович). Експресивністю, підвищеною емоційністю відзначаються ті синтаксичні структури, в кінці яких стоять розділові знаки на зразок ?, !!!, !..., показано хезитаційні паузи, пор.: – Як ти смієш! Що ти мелеш?! (Г. Тарасюк). – О чорт! – кричить вона. – Це ще що таке?! (С. Жадан). – І-і-й, нуждочко моя велика! Кінець світу! Рятуйте!!! (М. Магіос). – Ой-ой-ой, Василечку мій! (Є. Ярошинська).

У ролі **емоційних нечленованих комунікатів** виступають вигуки, частки, які за своєю лінгвістичною природою здатні реалізувати суб'єктивно-модальне значення, вносити різноманітні змістові відтінки, слугувати маркерами інтенції емоційності. Пор.: – **Ху-у!**.. Як приємно се освіжає! (М. Коцюбинський). – **Ах-х!** Як чудесно... (Іван Багряний). Значний емоційно-експресивний ефект досягається у разі нанизування вигукових комунікатів, напр.: – Ох, Васильку мій! ох, Василечку мій! ох, Василиченьку мій! (Ю. Федькович).

Емоційно-оцінні слова-речення супроводжують оклична та оклично-незавершена інтонація, що надає їм високої експресивності й емоційності, пор.: – Васильку, зятю мій невінчаний!.. А я ж сподівалася від тебе старостів, і Оленка ждала... (І. Цюпа). Най вас хоть пошануємо в своїй хаті – буде нам здаватися, що наші діти... коли нам не дав бог утіхи з Манолія... Ох, вайльо, вайльо! Вайльо, вайльо! (Ю. Федькович). Безперечно, незакінченість має навмисний, спланований характер, що певним чином і визначає прагматику таких висловлень, з одного боку, це логічне переривання повідомлюваного для виділення важливої інформації,

а з іншого – емоційно-психологічна характеристика людських почуттів.

У художньому дискурсі функціонування емоційних лексем на позначення емоцій, образів, символів пов'язане з прагматичними інтенціями самого автора твору (оповідача, наратора), його індивідуально-авторським самовираженням, оцінкою, що, безперечно, передбачає вплив на реципієнта (читача), апеляцію до його почуттєвої концептосфери, напр.: – *Ах, який я щасливий!*.. (Іван Багряний). *Щоправда, я була пригнічена всім, що сталося, і радше жаліла тебе, але ти бажав тільки обоженювання* (Г. Тарасюк). – *Я зворушений тим, що ви читали книги мого батька* (І. Цюпа). *Більше я до нього не промовив сього вечора ані слова, такий мені жаль був великий* (Ю. Федькович). Емоційні лексеми як виразники категорії емотивності характеризують особливу емоційно забарвлену ситуацію спілкування, передають психічний стан мовців, містять виразну оцінну модальність, напр.: *...Аж тут виходить із церкви – дівка? – ні, не дівка, але хтось гадав би, що се царівочка до нас на храм прийшла, така собі пишна та убрана: чоботи червоні, сорочка рантухова, опинка волочкова на ній, пояси крамські, а коралів та монества на шії! – може, на яких кількасот левів срібних* (Ю. Федькович).

Отже, емоційний дискурс як ситуативно вмотивована мовленєва одиниця спрямований на вираження мовленєвих інтенцій, пов'язаних з емоційно-почуттєвим станом мовця, його позитивним чи негативним реагуванням на побачене, почуте, висловлене.

2.7.2. Інтенції аксіологічного вияву в когнітивно-ментальній базі мовця

У когнітивно-вербальну базу суб'єкта інтенції входить не тільки ствердження / заперечення про наявність певних предметів, явищ чи подій в реальному житті, не тільки світ людських емоцій та почуттів, а й суб'єктивно-оцінне сприйняття мовцем довкілля та людей. Оцінка, як стверджує Т. Космеда, – це свідчення ступеня пізнаності світу, результат граматикалізації ментальної філософської категорії [Космеда 2000, с. 93].

Будь-яка оцінка завжди суб'єктивна, особливо тоді, коли людина не тільки суб'єкт, а й об'єкт пізнання та оцінювання, коли мовець не просто споглядає предмети, явища, а й пояснює та оцінює їх. Найважливішою особливістю оцінки є те, що в ній завжди виявляється «суб'єктивний чинник, який взаємодіє з об'єктивним» [Вольф 1985, с. 22]. Як констатує Н. Арутюнова, оцінка представляє світ як середовище і як засіб для людського буття. Мета оцінних висловлень, на переконання дослідниці, полягає не в тому, щоб описувати світ, а в тому, щоб виражати емоції і відношення, хвалити чи сварити, рекомендувати чи радити, наказувати чи керувати [Арутюнова 1999, с. 165].

З оцінною семантикою, що залежить від особистих уподобань індивіда, пов'язують явище **авторизації**. За визначенням Г. Золотової, авторизованими називають конструкції, у яких поєднано інформацію про предикативну ознаку та її носія, відображено характер сприйняття цієї ознаки автором висловлення, суб'єктом-мовцем [Золотова 1973, с. 430], тобто авторизація – це передусім оцінка повідомлюваного з боку самого мовця.

Суть оцінки полягає у ставленні суб'єкта мовлення до певного об'єкта дійсності. Урахування ролі мовця в такому процесі безперечне, адже будь-яке явище чи будь-який мотив людської діяльності має одночасно естетичне та етичне значення і може бути оцінене **мовцем**, з одного боку, як прекрасне чи потворне, а з іншого – як добре чи погане. Тому оцінний аспект висловлення пов'язаний із відповідністю об'єкта, що підлягає оцінці, певному суспільному **еталону**, згідно з яким «добрий» ототожнюють із нормою, негативна ж оцінка сигналізує про відхилення від неї.

Досліджуючи оцінні мовленнєві акти, О. Вольф дійшла висновку, що до експресивів можна зарахувати всі види висловлень, які інтерпретовані як оцінні чи містять оцінний елемент у своєму трактуванні [Вольф 1985, с. 165]. Зрозуміло, що мовна картина світу формується крізь призму категорії оцінки та враховує екстралінгвальні чинники: соціальну позицію, світогляд, рівень культури, інтелект, моральний розвиток, вік, життєвий досвід, відповідність нормам і принципам моралі [Космеда 2000, с. 93].

Інтенції аксіологічного вияву якраз і передають індивідуально-оцінне ставлення до побаченого чи почутого. Своє бачення тих чи тих життєвих реалій мовець намагається подати в певній граматичній структурі, яка, на його думку, є найбільш релевантною для вираження комунікативної інтенції. Для інтенцій аксіологічності – це передусім окличні, розповідні та питальні висловлення, реченеві еквіваленти.

Оцінні інтенції розкривають ціннісне ставлення мовця до позначуваного, і це ставлення опосередковане культурним знанням: воно співвідноситься із системою цінностей, що склалася в культурі, з раціональними, щоденними побутовими настановами соціуму, представленими в стереотипах поведінки та соціальних кліше. Інтенції аксіологічного вияву становлять парадигму протиставлених, діаметрально протилежних мовленнєвих потреб: **інтенції з позитивною оцінкою**, пор.: – *Хороше, Марку Трохимовичу, дуже хороше сказали. Таким я вас і до зустрічі уявляв: душевним чоловіком, сільським інтелігентом, сільським енциклопедистом* (М. Стельмах). *Твої слова – як вранішня молитва* (О. Пахльовська), **інтенції з негативною оцінкою**, пор.: – *Тьфу! Якась біснувата дівка!* (Н. Кобринська). – *Клятий Гаспидсько! Ти знову тут, всюдисуца підла тварюко?!* (Г. Тарасюк). – *Ти нагла свиня* (Ю. Андрухович). Висловлення виражають оцінну семантику внаслідок взаємодії синтаксичних, лексичних та інтонаційних засобів. Інтенцію аксіологічності можуть експлікувати й розповідні висловлення з прикметниковими предикатами, синтаксичні засоби лише підсилюють те значення, яке вони реалізують. Предикати *гарний, поганий, мудрий, дурний* тощо, на думку Н. Арутюнові, виражають аксіологічний підсумок [Арутюнова 1999, с. 198 – 199]. Напр.: – *Яка красива. Ну – лялечка!* (О. Довженко). – *Ти славний, ти дуже славний* (Є. Гуцало). – *Які тут люди люб'язні!* (О. Гончар). – *Ну, ти й дурний* (В. Шевчук).

Інтенції аксіологічного типу спрямовані на те, щоб оцінити певний предмет: [Іван:] *Коли б мене так дівчина любила, то була б у мене й сорочка вишивана, і стьоожка шовкова, а то яка у мене стьоожка? Тільки слава, що стьоожка: мотузка, а не стьоожка!* (М. Кропивницький); дії та вчинки співрозмовника: – *Ти справжній*

герой (П. Загребельний). [Нартал:] *Що ти мелеш?! (Леся Українка). – Дурне говорите, Параско. Дурне! (М. Матіос). [Софія:] Ба-чиш, яка ти? А скільки я тобі передавала канхветів і всяких ласо-щів? А ти он яка! (М. Кропивницький);* риси характеру адресата чи зовнішність: – *Лице таке добре, ласкаве, як у нашої вчительки української мови (В. Шкляр). Та то шия – як у курочки голошийки (Ірина Вільде);* норми поведінки: – *Василино! Дурна дівчино! Чого це ти розревлась? Чи тобі не сором? (І. Нечуй-Левицький). – Що ви робите? Як вам не сором? Ви ж Господеві служите роботою (Г. Хоткевич);* розумові здібності та рівень освіти: – *Ви поганий юрист, Шликов (І. Цюпа). – От... тупа! (Г. Тарасюк). [Федоська:] Чи ти ж з розумом? (М. Кропивницький). – А як же ви там виступали? Та вам тяжко два слова склеїти до купи, як же ви там взялися промовляти перед такою силою народу? (Ірина Вільде);* абстрактні поняття: – *Та що то за така віра, гадаєте, що в бога вірить, а в його заступників, отців духовних, не вірить? (Ірина Вільде);* самого себе: – *О, я дурень! О, я засліплений егоїст! (І. Франко). О, який я безнадійний педант! (Р. Іваничук). – Ти чуєш, який у мене настрої? Високий, зоряний, як небо! (М. Куліш).*

У працях Н. Арутюнової визначено окремі типи категорії оцінки [Арутюнова 1999, с. 198 – 199], які водночас виражають намір мовця. Це може бути оцінка: **сенсорно-смакова**: – *А най тя чорт бере, який квасний! (Н. Кобринська); інтелектуальна*: – *Здібний тип. Такий зробить кар'єру, будь здоров... (О. Гончар). – Степан такий уважний, що краще б уже мовчав (В. Шкляр); емоційна*: – *Ти моя радість. Я кохаю тебе (В. Шкляр). – Не можуть бути в мене добрі очі, бо я – жорстокий, безжальний, злий воїн (В. Кожелянко). – Боже, який ти став нетерплячий... нестерпний! (Г. Тарасюк); естетична*, пов'язана зі сприйняттям прекрасного в мистецтві та в житті: – *Яка краса! От би пожити хоч з місяць у такому раю (І. Цюпа). До чого ж гарно й весело було в нашому городі! (О. Довженко). – Ваше місто чудове (В. Шевчук). – Найбільше диво у світі – це сонце. Найбільший художній – дитина (В. Шкляр). – Хоч на картину малюй. Жива краса землі (І. Цюпа); етична*, що має стосунок до моралі, норм поведінки: – *Може, аж надто смирна (О. Гончар). – А ось ти мені подобаєшся. Одразу видно – порядна*

людина (І. Роздобудько); **утилітарна**, пов'язана з практичним чи непрактичним застосуванням чогось, із вигодою, корисливим ставленням до певних речей: – *Ти що робиш, негідь!* (М. Стельмах). – *Слухай, май совість! Ти ж, люципере поганій, знаєш, що решта грошей пішла на організацію фонду «Народна поміч»* (Г. Тарасюк); **телеологічна**, що містить оцінку доцільності чи недоцільності використання чогось, ефективності чи неефективності виконання дії: – *Як мило мені почути з ваших уст такі щирі, нештучні слова, – сказала, – вони доказують, що ви маєте один з найбільших скарбів, а тим є добре, чутливе серце* (Є. Ярошинська). – *От Васько! От молодця!* (В. Винниченко). – *Ти героїчна дівчина!* (В. Шевчук). – *Що ти мелеш, скептику, ти нещасний?* (О. Гончар). – *Який цинізм! Яке нахабство!* (М. Куліш).

Спектр оцінних характеристик виражають конструкції із звертанням: – *Кажи, сором'язливий ти мій* (В. Шкляр). – *Иди, потворо. Не доводь до гріха* (М. Стельмах). – *Нема на тебе, шибайголова в спідниці, ні грому, ні блискавки, ні трясиці, ні лихої години, ані синього смутку!* (М. Стельмах). – *Паливоди! Розстьоби! Горшкочери! Ану, гетьте з собору!* (О. Гончар). – *Халамидро! Ну, не попадайся ти на нашій вулиці! Босявка! Зараза!* (В. Винниченко).

Аксіологічні інтенції негативного спрямування відповідають конфліктній стратегії мовця і можуть мати стосунок до прямого адресата, задіяного в безпосередньому процесі спілкування: – *Ну, ти, стерво собаче! Гидко мені з тобою рядом лежати* (І. Цюпа), до самого мовця – автора висловлення: – *Чому я, такий гарний, сильний, молодий, маю зоріти в огні, хай навіть це задля добра людей?* (В. Кожелянко), до іншої особи, яка в ситуації мовлення може бути присутньою чи відсутньою: – *Сину мій, дитино моя! Покинь її, одцурайся од неї! Чи вже ж у нас не знайдеться гарних дівчат? Чи вже ж оце я візьму невістку п'яницю та якусь волоцюгу-бурлачку?* (І. Нечуй-Левицький). Як бачимо, статусно-рольові позиції комунікантів детермінують плин інтеракції. Іноді синтаксична побудова дискурсу може набувати примітивного характеру, надто звulьгаризованого, жаргонного. Напр.: – *Мерзотник! Який же ж ти... покидьок, і чого ти мене терзаєш?* (Г. Тарасюк). – *Хам, – подумала*

Ольга. – *Невже ж йому здається, що він добився чого-небудь у мене? Але я зараз розвію його ілюзію* (Ірина Вільде).

Інтенція оцінки реалізується в питальних висловленнях із фразеологізованими компонентами **що це за, що то за, що се за, що за, чим не, де мені, куди нам (мені)**, напр.: – **Що то** козак, який журиється за домівкою (В. Шкляр). [Охрім:] **Та що це** на тобі за одежа? (М. Кропивницький). – **Що то за** кавалер, що поводить себе так мляво коло молодої, гарної дівчини? (Ірина Вільде). [Мати:] **Чого ти все розпатлана така? Нема, щоб зачесатись** чепурненько... **І що се за** манаття на тобі? (Леся Українка). – **Поглянь на мене, Ганно. Чим не** королівна? (В. Кучер). – **Чим же** Вівдя негарна? (І. Нечуй-Левицький). – **Де вже мені до вас?** (І. Нечуй-Левицький). – **Де мені до вашого Наливайка?** (ПБ: Д. Харов'юк). [Одарка:] **Куди ж нам до вас рівнятись?** (М. Кропивницький). Стереотипними у вираженні оцінних інтенцій можна вважати конструкції і такого зразка: – **Дівчина на цілу Буковину** (Ю. Федькович). – **Як собі постелить, так ся виспить** (Н. Кобринська).

Авторизовано-оцінні запитання із загальною якісною характеристикою можуть набувати афористичного звучання, і вони є результатом переосмислення питальної форми, яка, крім реалізації первинної функції запиту, виражає і вторинні, пов'язані з репрезентацією різноманітних оцінних значень з боку мовця, напр.: – **Що ж ми називаємося за родителі, щоб не думати об щасті свого дитяти?** (Г. Квітка-Основ'яненко). – **А який був би з мене батько, коли б я не забезпечив своїй дитині шматок хліба?** (Ірина Вільде). – **Яка ж то мати, коли вона відцуралась рідної дитини?** (Є. Гуцало).

Оцінними можуть бути висловлення, що не мають у своєму складі оцінних лексем. У такому разі інтенція аксіологічності створюється інтонацією, спеціалізованими синтаксичними конструкціями, пор.: – **Ти лише глянь, які у людей коні!.. Які коні!.. Як писанки! А ти у мене хто? Та з тобою не те що отак на людях стояти, а й овець соромно пасти!** (М. Вінграновський). – **То ж було колись роси які та води, та болота довго стояли** (О. Довженко). **Таких, як ти, чекають все життя заради миті** (О. Пахльовська). ...**Найбільша милість Божая до нас, грішних, у тім, що нагородив нас**

дочкою; **та ще якою?** (Г.Квітка-Оснoв'яненкo). – *О-о, це ж доведеться нанoвo тин гoрoдити, бo хiба тo тин?* (Є.Гуцaлo).

З-пoмiж синтaксичних рeпрeзeнтaнтiв iнтeнцiй aкciологiчнoстi виoкрeмлeнo **прeфeрeнцiйнi вiслoвлeння**, кoмунiкaтивнo-iнтeнцiйний змiст яких пoлeгae в прaгнeннi мoвця пoкaзaти пeрeвaгy вiкoнaння якoїсь дiї aбo oзнaки, чoгo мoжнa дoсягти, зiстaвивши двi aльтeрнaтиви, нaпр.: *Лiпшe вмeрти, нiж стaнути з тaким п'ятнoм пeрeд свoїм нaрoдoм, стo рaз лiпшe вмeрти!* (O. Кoбiлянськa). *Крaщe сiм рaз гoрiти, aнiж oдин рaз oвдoвити* (ПП). **Лiпшe, крaщe** – мaркeри iнтeнцiї пeрeвaги, щo увiрaзнoють oцiнну сeмaнтикy i прeфeрeнцiю вiкoнaння якoїсь дiї. Знaчeння прeфeрeнцiйнoстi виoкрeмилoся в систeмi oцiнних знaчeнь як тaкe, щo, бyдучи пoхiдним вiд oцiнки, спiввiднoситься з тим життєвим кoнтeкстoм, який вiзнaчaeться слoвaми **прeфeрeнцiйнiсть (вибiр) – рiшeння – дiя** [Apyтiyoнoвa 1999, с. 171].

Як зaувaжyє Н. Apyтiyoнoвa, прeфeрeнцiйнi вiслoвлeння бaзyютьсe нa aкciологiчнiй зв'язцi-кoмпaрaтивi, якa пoєднyє двi aльтeрнaтиви [Apyтiyoнoвa 1999, с.215]. Укрaїнськi мoвoзнaвцi пeрeвaжнo внaлeжнoють тaкi кoнстpyкцiї дo склaднoпiдрядних кoмпaрaтивних рeчeнь [Слинькo, Гуйвaнюк, Кoбiлянськa 1994, с. 587], звaжaючи нa iхню кaрaктeрнy спiльнy рису – нaявнiсть oпoрнoгo кoмпaрaтивa: *І нeмa лютiшoгo злa, як сeя гoрiлкa!* (Г. Квiткa-Оснoв'яненкo). *Чим кoрiнь витривaлiшiй i дужчий, тим кoлoсoк ряснiшe зeрнo рoдить* (ПП). *Тaк, прaця нe oбмaнилa щe нiкoгo. Бoдaй тoгo нi, xтo шукaв в нiй вiдрaди i шукaв бiльшe, нiж бyдeннoгo щaстeя...* (O. Кoбiлянськa). *Нi, нeмa нa цiлiм свiтi гидшoгo з'явиськa, як жiнкa бeз чyття, бeз тoнкoстi, з сyxими, чистo прaктичними пoглeдaми...* (O. Кoбiлянськa).

Мoвцi вiкoристoвyють прeфeрeнцiйнi вiслoвлeння в рiзних мoвлeннєвих кoнтeкстaх здeбiльшoгo длe тoгo, aби пiдкaзaти кoмyсь вихiд iз пeвнoї життєвoї ситyaцiї, пiдтримaти, втiшити, пoпeрeдити прo щoсь пoгaнe, зaстeрeгти вiд нeбaжaнoгo, нaвчити, як крaщe вчинити. Нaпр.: *Скoршe врубaю сoбi рyкy, нiж пiду дo вiйськa* (O. Кoбiлянськa). *Лiпшe вмeрти, нiж тaкe життeя* (П. Зaгрeбeльний). *Лiпшe дeсять пpиятeлiв, нiж oдин вoрoг* (ПП). *Крaщe нинi гoрoбeць, як узaвтpа гoлyбeць* (ПП). Як бaчимo,

преференційні висловлення – це прислів'я, афоризми, які передають зміст, образне бачення світу: *Ліпше пташині голодом у лісі, як при цукрі у багатій стрісі. Ліпше пташці на зеленій вітці, ніж у пана в золотій. Ліпше горобець у жмені, як журавель у небі. Краще битися орлом, ніж жити зайцем. Хто перший, той ліпший. Хоч гірше, аби інше* (ПП).

Оцінні інтенції, зrealізовані різними типами синтаксичних конструкцій (розповідними, питальними, окличними та преференційними), становлять інтенційну парадигму, яскраво репрезентують позицію мовця, його позитивну чи негативну оцінку побаченого, почутого, пережитого.

2.7.2.1. Комплімент і похвала у спектрі аксіологічних інтенцій

Інтенції аксіологічного типу реалізуються в компліментарних конструкціях та висловленнях похвали, уживаних у відповідних мовленнєвих ситуаціях, почасти в зритуалізованих, етикетних контекстах. Використання таких синтаксичних конструктивів не обов'язкове, воно залежить від стосунків між комунікантами, пресупозитивних характеристик конситуації загалом, пор.: – *Ах, яка ви божественно граційна! Істинне чудо природи!* (Г. Тарасюк). – *Ти закушуй, Сеню, закушуй! – перебивав його Ілько, розпашілий од щедрості і доброти. – Робиш, як віл, то повинен і їсти за трьох* (В. Шкляр).

Компліментарні висловлення, похвала є важливими чинниками плинності мовленнєвої діяльності, адже позитивна оцінка, прагнення мовця принести задоволення адресатові вимовленим словом і так виявити своє прихильне ставлення до нього сприяють толерантному перебігу комунікації, налагодженню доброзичливих стосунків, тобто формують умови для успішної комунікації.

Адресантно-адресатний континуум передає різні лінії поведінки спілкувальників: симпатію, любов або ненависть, байдужість і т. ін. Важливе місце посідають **компліментарні висловлення-тактики** (комплімент, похвала), спрямовані на передавання позитивного ставлення мовця до співрозмовниці, напр.: – *Ти сьогодні схожа на*

кінозірку (Ю. Андрухович). Важливою ознакою компліменту є явна, експліцитна демонстрація **інтенції мовця** – бажання сказати про щось приємне, відзначити вроду, красу, розумові здібності тощо. Напр.: – *Перед чарами такої дівчини, як ви, всі молодці поклони клали б, подібно як перед чудотворною іконою* (С. Воробкевич). [Оришевський:] *Що за краса! Що за урода пишна! Що за постава горда і велична!* (П. Куліш).

Якщо комплімент демонструє прихильність, захоплення, то у висловленнях похвали мовець оцінює якості, знання та вміння адресата. Пор.: – *Голос симпатичний і гра майстерська!* (С. Воробкевич). За нашими спостереженнями, мета компліменту, як і похвали, полягає в тому, щоб передати інтенційний стан мовця, зміст якого становить позитивна оцінка, експліцитно чи імпліцитно виражена у висловленні. Комплімент відображає ширший спектр інтенційних станів мовця. Це не тільки схвалення, захоплення, але й повага, симпатія, любов, прихильність.

Інтенційний простір компліменту відрізняється від похвали. Хвалити – означає висловлювати схвалення, похвалу кому-небудь, чому-небудь, вихваляти, прославляти, славословити. Похвала – це добрий відгук про кого-небудь, що-небудь, схвалення, уживається для вираження захоплення, величання, визнання [ВТССУМ, с. 853]. Пор.: комплімент: – *Біле тобі до лиця. Тоді ти схожа на снігову дівчину* (В. Шкляр) і похвалу: – *Ви набагато краще колете за сестру. Зовсім не боляче* (В. Шкляр). – *Ти танцювала сьогодні просто божественно!* (П. Загребельний). Висловлення похвали передбачає схвальне ставлення до вчинків адресата, до його якостей. У разі прийняття похвали з боку адресата може бути вдячність: – *Спасибі, Василю, – мовила мати. – Гарна з тебе помічниця* (Є. Гуцало). – *Фаня у нас поліглот. – Так точно, душа моя* (В. Шкляр); завищена оцінка: – *Твоя мама красива? – Дуже. Така, як ти. А ти найкраща в світі* (П. Загребельний); приємне здивування: – *Ти справжній герої, Андрію. – Що там я, – зняковів Коваленко* (П. Загребельний); вихваляння: – *А ви ще, дивлюсь я, і молода зовсім. – А чого ж би я була стара! Молода звісно* (В. Шкляр); подекуди обурення, образа, зниження позитивної оцінки: – *Добре тобі, що не лізеш за словом у кишеню. – А можна й без цього* (В. Шкляр).

До основних засобів реалізації інтенцій похвали належать:

1) лексеми з оцінною семантикою, зокрема **прикметникові лексеми**, що передають позитивну оцінку, напр.: – *Ні, ти в нас найкращий* (В. Шкляр). – *Ти в мене розумний хлопчик, ти – моя дитина!* (Панас Мирний). – *Гарні хутра маєш, хлопе!* (П. Панч). – *У тебе дуже гарна форма голови, – продовжувала вона. – Оселедець і вуса роблять тебе якимось небуденним і особливим* (Ю. Андрухович). – *А ти ж – талановита малярка, це – твій світ, твоє оточення* (І. Роздобудько). – *Іване Івановичу! Ви такий бадьорий, усміхнений, у білій сорочці!* (Г. Вдовиченко); **іменникові лексеми**: [Піддубний:] *Ви геній! Це я вам без жартів кажу* (В. Винниченко). – *Ти ж сучасний хлопець, Миколо, лев на курсі з теоретичної фізики* (О. Гончар). – *Розумниця!* (Г. Тарасюк). – *Жартун ти, одначе* (О. Гончар). – *Ти ж чоловік з розумом* (В. Шкляр). Зауважимо, що найвиразнішою з-поміж іменникових лексем є лексема **молодець**, напр.: – *Молодець! З тобою варто дружити* (В. Шевчук). – *Чудово, ти молодець!* (Г. Тарасюк). – *Молодець! А ще придурюєшся, що ти не отаман* (В. Шкляр) – *Молодці, – похвалив Чорний Ворон, – добра робота* (В. Шкляр); **прислівникові лексеми**, що підсилюють інтенцію похвали, напр.: – *Браво! Геніально!* (Г. Тарасюк). – *Мені тут страшенно подобається!* (Г. Вдовиченко);

2) різноманітні синтаксичні інтенсифікатори, передусім **окличні висловлення** з підсилювальними частками чи вигуками: – *Який у тебе охайний, заокруглений почерк відмінника* (Г. Вдовиченко). – *Які в тебе квіти гарні* (М. Стельмах). – *Ну й молодець!* (В. Шкляр). – *Гай-гай, який голос у його сина, за нього можна навіть без піаніно в театрах щось платити* (М. Стельмах);

3) **гіперболізовані звороти** з займенниками, що мають значення «повністю, цілком», і **слова тотальності** (категоричні квантори) в структурі висловлення (*завжди, дуже, навіки, ніхто, ніщо, ніде, жоден*), пор.: – *О, ти в нас мудрець* (О. Гончар). – *Я завжди казав, що ти геройський хлопець* (В. Шкляр). – *Вам дуже пасує білий халат* (В. Шкляр). – *Славна ви молодиця, ніхто вас лихом не спом'яне, а тільки добром* (Є. Гуцало);

4) **фразеологізовані висловлення** риторичного характеру: – *Кожному б козакові таку вдачу, як у тебе, дівчино!* (П. Панч). – *Що*

попросиш, те і зроблю, бо в мене такими онуками поле не засіяне (М. Стельмах). Так це ж золото, а не козак (П. Панч). Інтенція похвали, прагнення мовця висловити комплімент може супроводжуватися використанням лексем *диво*, *золото*, *рай*, пор.: – *Ти диво! Я обожнюю тебе* (Розмовне);

5) конструкції з **порівняльними зворотами**: – *Ти, Василюк, як маків цвіт* (Є. Гуцало). *Ти чудова, як вечір весною, Ти чарівна, як нічка в маю* (Д. Загул);

6) **незакінчені висловлення**, що імпліцитно виражають позитивну оцінку, напр.: – *На права й дурний здасть, а ти ж!.. Ще й дівчат кататимеш* (В. Шкляр). – *Не сердься. Ти ж знаєш, як я до тебе...* (В. Шкляр). Комплімент може вживатися як заохочення, підсилення бажаної для мовця поведінки адресата;

7) **конструкції із звертаннями**, які маркують прихильне, люб'язне ставлення до співрозмовника, пор.: – *А ти зовсім не змінилася, дороженька*, – *сказала актриса*. – *Що двадцять п'ять, що двадцять вісім – різниці не відчувається* (І. Роздобудько). – *Це ж ти спасла його, невісточко моя срібна, це ж ти вирятувала його, золотенька моя* (В. Шкляр).

Крім репрезентації інтенції мовця продемонструвати позитивне ставлення до адресата, підкреслити привабливу зовнішність, красу, вроду, компліментарні висловлення, як зазначає І. Шкіцька, можуть уживатися і для маніпулятивної стратегії, здійснення спланованого впливу, емоційної сфери психіки реципієнта [Шкіцька 2011, с. 157]: – *Якщо виживу, я знайду тебе. Дай мені рік – два*. – *Добре*, – *сказала вона*. – *Ти виживеш. Ти зможеш. Ти зможеш, ти сильний. Я тебе ждатиму* (В. Шкляр). Іноді такі конструкції побудовані як позитивні висловлення про людей, не задіяних у безпосередній інтеракції, проте така апеляція має якраз маніпулятивний вплив на адресата мовлення, напр.: – *Могутній у тебе батя... Трудяга. Без порожняви у душі... Моноліт* (О. Гончар). – *Жила коло вигону баба Тодоська*. – *Добра людина була* (В. Шкляр).

Якщо говорити про соціолінгвістичний контекст компліментарних висловлень та похвали, то треба зауважити, що похвала до речна і переконливіша з вуст вищої за статусом або віком людини;

комплімент констатує факт, дещо прикрашає дійсність, позначений впливом гендерного поділу соціуму.

* * *

Комунікативна інтенція – це лінгвістична категорія з глибоким антропоцентричним підґрунтям, результат граматикалізації мисленневих процесів, інтелектуально-духовного світу мовної особистості, людських емоцій та почуттів, що має безпосередній стосунок до людини (у нашому витлумаченні – мовної особистості, мовця, суб'єкта інтенції). У контексті диференціації понять «мовна – мовленнева – комунікативна» особистість категорія мовця співвідноситься з мовленневою (комунікативною) особистістю, реалізуючи розлогий та динамічний діапазон інтенцій, психоментальний простір людського буття.

Вияви інтенції як когнітивної категорії залежать від концептуальної системи світобачення та світосприйняття тієї лінгвокультурної спільноти, до якої належить мовна особистість, від комунікативної компетентності спілкувальників, соціальної ролі адресанта, типу інтеракції (толерантного чи конфліктного), від синтаксичних конструкцій, які, репрезентуючи пізнавальну діяльність мовця, структурують і зберігають знання та досвід суб'єкта комунікації, експлікують мовленнєві інтенції.

Вербалізація інтенції залежить від рівня пресупозитивно-когнітивних знань мовця, зумовлених екстралінгвальними чинниками. Поверхнева структура висловлення виражає певну інтенцію, однак тільки зважаючи на пресупозитивні характеристики мовленнєвої ситуації, фонові знання комунікантів можна адекватно витлумачити наміри адресанта. Пресупозиція передбачає умови правильного використання синтаксичної конструкції, умови, які потрібно задовольнити, аби висловлення отримало однозначний, буквальний зміст, очікувану відповідь чи інший результат – зміну поведінки, виконання якоїсь дії.

Комунікативна інтенція як амбівалентна лінгвістична категорія перебуває не тільки у безпосередньому зв'язку з синтаксисом, а й

детермінована соціокультурними чинниками. Безперечно, соціальне середовище детермінує мовленнєву діяльність, а тому на зміст інтенції впливає соціально-рольовий статус мовця, гендерні та вікові характеристики комунікантів, контекст та умови перебігу інтеракції. Диференціація інтенцій на чотири типи: інтенції, зумовлені соціально-рольовим статусом комунікантів; інтенції, спричинені гендерним чинником; інтенції, зумовлені віковими характеристиками спілкувальників; інтенції, породжені стереотипними комунікативно-поведінковими потребами адресанта, – відображає соціолінгвістичний контекст вивчення комунікативної інтенції.

На довербальному рівні мовець виформовує адресантно-адресантний континуум інтеракції, визначає тональність та атмосферу комунікації: звичайний (загальноприйнятий) чи експресивний, толерантний чи атолерантний контекст спілкування. Толерантна настанова передбачає поважливе й шанобливе ставлення до співрозмовника. Вона закріплена в ментальній концептосфері українського народу, відображена у прислів'ях та приказках, сентенціях та афоризмах, в етикетних конструкціях, поведінкових приписах вихованої людини. Атолерантна комунікація, інвективний жанр є цілком природним явищем для процесу інтеракції й увиразнює дисбаланс стосунків між комунікантами, конфліктну ситуацію, асиметричну комунікативну активність.

Когнітивно-ментальні інтенції, репрезентовані інтенціями ствердження та інтенціями заперечення, емотивно-аксіологічними інтенціями, відображають когнітивно-вербальну базу мовця, репрезентують його знання, досвід, інтелект, детермінований національно мовною свідомістю, етнокультурою, лінгвоментальністю загалом.

Розділ 3.

ГРАМАТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОМУНІКАТИВНО-МОДАЛЬНИХ ІНТЕНЦІЙ

3.1. Висловлення як релевантний засіб реалізації комунікативної інтенції

З одиниць конструктивного рівня формується предикативний мінімум, який може слугувати реченням, але тільки в разі взаємодії з конкретною мовленнєвою ситуацією, за умови динамічного розгортання інтеракції формується реальне **висловлення** – результат та «дзеркало» інтенції [Почепцов 1986, с. 76], одиниця мовлення і найвища синтаксична одиниця.

У лінгвістичних студіях продемонстровано різні погляди на статус висловлення. Це одне з найдискусійніших питань, оскільки мовні реалії, узагальнені цим терміном, характеризуються неоднозначністю, метанауковістю, особливостями використання у багатьох дисциплінах гуманітарного знання, зокрема в психолінгвістиці, прагматиці, комунікації, філософії тощо. Висловлення здебільшого співвідносять з актуальним членуванням речення, ототожнюють із реченням, мовленнєвою реалізацією речення, мовленнєвим актом, називають комунікативною одиницею, одиницею мовлення, одиницею мовленнєвого спілкування, уналежують до синтаксису, лінгвопрагматики.

Термін «висловлення», як відомо, належить В. Матезіусу. Дослідник пов'язував його з актуальним членуванням речення, виділяв

основу та ядро висловлення [Матезиус 1967, с. 239]. Представники Празької лінгвістичної школи витлумачували висловлення як функціональну одиницю, що відповідає реченню як одиниці структурній. Ф. Данеш та К. Гаузенблас, зокрема, уважали, що синтаксичний рівень має два яруси: нижній ярус пов'язаний зі сполученням слів, верхній – із головними синтаксичними формаціями: реченням, що відповідає системі мови, і висловленням, що належить до найвищого рівня синтаксису – рівня комуніканта [Данеш, Гаузенблас 1974, с. 90 – 105].

Трактування речення і висловлення як співвідносних понять у ракурсі статичне – динамічне, абстрактне – конкретне знаходимо в працях багатьох мовознавців [Богданов 1977; Падучева 1985; Гак 1998; Звегинцев 2001], які переважно констатують, що висловлення не має власної, відмінної від речення, граматичної структури і становить результат актуалізації речення, його пристосування до певної реальності [Гак 1998, с. 243 – 245]. Названі синтаксичні конструкції розрізняються не структурно чи композиційно, а тільки як мовний зразок і його реалізація в мовленнєвому акті [Богданов 1977, с. 27]. Цілком правильною вважаємо думку М. Мірченка, який стверджує, що висловлення – це комунікативна одиниця, що відображає фрагмент мовленнєвої діяльності, результат системи операцій, здійснюваних на основі мовних одиниць у їхній динаміці [Мірченко 2001, с. 47].

Кілька лінгвістів мають прямий стосунок до створення **теорії висловлення** [Балли 1955; Бенвенист 1974; Mathesius 1975; Givón 1984; Бахтин 1986]. Французький мовознавець Е. Бенвенист виділяв статичний план розповіді та динамічний план дискурсу і вважав, що висловлення приводить мову в дію внаслідок індивідуального акту її використання, за допомогою особливих засобів [Бенвенист 1975, с. 312]. Комунікативну інтенцію в структурі висловлення, власне, й матеріалізують «особливі» маркери: дейктичний займенник *я*, за допомогою якого налагоджується референційна співвіднесеність із мовцем; локальний прислівник *тут*, темпоральний прислівник *зараз* або їхні еквіваленти; парадигми дієслів теперішнього часу чи інших транспозиційних виявів. Усі мовні елементи відображають конкретну ситуацію мовлення, динамічний аспект її

перебігу: «я – тут – зараз» маю таку інтенцію: хочу щось розказати, висловлюю спонукання, бажання, запитую і використовую для цього саме таку синтаксичну конструкцію. Висловлення репрезентує певний відрізок ситуації, якийсь фрагмент дійсності, що спонукає адресанта до певних мовленнєвих дій, мотивує його діяльність, а отже, стає інтенційно зумовленим. «Кількість висловлень, – наголошує В. Гак, – безмежна, позаяк кількість референтів, різноманітних ситуацій так само необмежена» [Гак 1998, с. 246].

Цілісність висловлення, його обсяг і межі, на думку М. Бахтіна, детермінує задум або мовленнєва воля мовця [Бахтін 2001, с. 409]. Витлумачуючи висловлення як одиницю мовленнєвого спілкування, він визначив її риси: адресованість, зміну мовленнєвих суб'єктів, завершеність та діалогізм, зосередив увагу на тому, що висловлення має автора й адресата, на відміну від одиниць мови, слів та речень, які є «безосібними», нічийими і нікому не адресованими. Спільне і відмінне між реченням та висловленням М. Бахтін окреслив так: речення – це одиниця мови, виразник відносно закінченої думки. Із позамовним контекстом речення співвідноситься не прямо, не безпосередньо, а через конкретне висловлення; воно не обмежене з обох боків зміною мовленнєвих суб'єктів, не має змістової повноти й здатності безпосередньо визначати позицію учасників спілкування [Там само, с. 408 – 412].

Висловлення відображає **континуум взаємодії інтенцій** основних суб'єктів комунікації – адресанта та адресата, а тому цілком логічно видається позиція тих дослідників, які витлумачують висловлення як продукт соціальної взаємодії [Волошинов 1995, с. 310 – 313], оскільки функція синтаксичної одиниці пов'язана не тільки з мовленнєвою діяльністю того чи того конкретного мовця у певній конкретній ситуації, а «з внутрішньою організацією процесу спілкування – соціальною взаємодією людей» [Леонтьев 1979, с. 34]. Н. Формановська стверджує, що висловлення породжує комунікативна ситуація, компонентами якої є мовець і адресат; мотиви і цілі спілкування; інтенції адресата, його оцінки, емоції, ставлення до дійсності, до змісту повідомлення, до адресата; спосіб повідомлення, що передбачає оптимальний вибір засобів; місце і час спілкування [Формановская 2002, с. 27].

У сучасній теорії синтаксису речення описують на трьох рівнях: формально-граматичному, семантичному та комунікативному. Як зауважує І. Вихованець, у зв'язку з розрізненням таких аспектів синтаксису лінгвісти переважно не акцентують на специфіці висловлення, а інтерпретують його як комунікативний аспект самої структури речення. Речення в комунікативному плані – висловлення, основна особливість якого орієнтація на учасників мовлення [Вихованець 1993, с. 155]. Таку саму думку постулюють й інші дослідники: речення, що розглядається в динамічному аспекті щодо його комунікативної функції, називають висловленням [Загнітко, Вінтонів, Сегін 2010, с. 381]. Насправді є речення і різні аспекти його структури, які взаємодіють і перетинаються.

Ототоження речення і висловлення, на переконання О. Селіванової, створює умови для усунення останнього терміна із синтаксичних студій [Селіванова 2010, с. 64]. Однак, як узагальнює Г. Золотова, мовленнєві аспекти речення виражають засоби мови, відповідно, вони становлять предмет синтаксису [Золотова 1973, с. 332].

У конкретній мовленнєвій ситуації мовна модель речення підлягає різноманітним змінам, перетворенням, змістовим та емоційно-оцінним ускладненням, оскільки комунікація відбувається в середовищі, яке «наповнене людськими емоціями і пристрастями». Живе мовлення «не може обмежитися передаванням інформації, абсорбованої від ознак, властивих суб'єкту, який говорить» [Жолшанский 1975, с. 140]. Висловлення якраз і відзначається гнучкістю структури, функціональними та валентнісними можливостями реалізувати мовленнєві наміри, увесь спектр емоцій та оцінок. Ці релевантні ознаки оптимально відображено в дефініції Н. Гуїванюк: висловлення – це мінімальна одиниця комунікативного синтаксису, що є не тільки безпосередньою реалізацією в мовленні речення-конструкції, але й продуктом завершеного акту комунікації, мовленнєвим втіленням думки, волі, стану, почуттів мовця [Гуїванюк 2007, с. 223].

Терміном «висловлення» позначають явища не тільки граматичні, змістові, а й прагматичні, адже до аналізу залучено процес мовленнєвої взаємодії, світ людських емоцій, почуттів та бажань,

динамічне мовне середовище, що передбачає вільну реалізацію індивідуальних потреб мовця, «безперервний перетин», контактування з процесами життєдіяльності іншої особистості.

У синтаксичних дослідженнях термін «речення-висловлення» використовують для того, аби підкреслити: аналіз відбувається в галузі комунікативного синтаксису і спрямований на те, щоб показати, як абстрактна схема речення пов'язана з ситуацією мовлення, з інтенцією мовця і якими засобами її описано. Так, за своєю формально-граматичною будовою конструкція *Господи, яка щедра людина!* – це просте односкладне речення номінативного типу, яке на семантичному рівні може позначати захоплення, передавати позитивну оцінку певних дій людини або глузування, якесь іронічне судження. Утім, широкий контекст, фонові знання та пресупозиція дають змогу правильно інтерпретувати таке висловлення, визначити справжні наміри мовця (емотивно-аксіологічні інтенції з негативною оцінкою), пор.: – *На своїй би ти могилі заплакав. То я мальовану свічку поставив би!* – *І не пожаліли б воску?* – *Для тебе і мотузка не пожалів би!* – **Господи, яка щедра людина**, – *отак по свічечці та мотузочку і все господарство можна роздати*, – *глузуючи, вивертає скарєдність Плачинди* (М. Стельмах).

Комунікативне членування уможлиблює варіативність, проте однозначне витлумачення інтенції завжди вимагає широкого контексту, залучення до аналізу цілісної ситуації мовлення. В. Гак застерігає, якщо слова і граматичні елементи здебільшого бувають багатозначними, то висловлення завжди однозначні, хоч та сама ситуація може бути позначена низкою синонімічних знаків-висловень [Гак 1998, с. 261].

Безперечно, речення і висловлення – це двобічні синтаксичні одиниці, що мають план змісту і план форми, але змістова характеристика висловлення складніша, адже воно репрезентує інформацію, яка виявляється в конкретних умовах перебігу інтеракції, враховує фонові знання та пресупозицію. Такі додаткові змістові компоненти висловлення формуються під впливом прагматичних чинників комунікації, зокрема й мовця як основного суб'єкта комунікації, носія різноманітних психоментальних станів. Низка екстралінгвальних чинників (соціальних, культурологічних, психоло-

гічних та ін.) впливає на зміст комунікативної інтенції, її оформлення та реалізацію.

За обсягом висловлення дорівнює реченню, надфразній єдності чи комплексу цих єдностей – тексту [ТФГ 1987, с. 8; Леонт'єв 1979, с. 29], фрагменту структурної схеми речення або й нереченевій структурі [Мірченко 2001, с. 48], однак це така синтаксична одиниця, яку характеризує змістова та інтонаційна завершеність. Висловлення може мати обсяг від одного слова до роману на 600 сторінок [Гак 1998, с. 244], воно слугує начебто перехідним «містком» від таких компонентів мовленнєвої діяльності, які слугують лише формальними засобами побудови осмисленого і цілеспрямованого мовлення, до тексту як змістово-функціональної єдності [Леонт'єв 1979, с. 29].

Отже, висловлення – це не тільки реченнєва реалізація, це набагато ширше та ємніше поняття. Із цим поняттям асоціюємо і синтаксемний рівень, і рівень реченневих еквівалентів, і текстовий рівень. У межах висловлення функціонують різні мовні одиниці, оскільки це синтаксична одиниця найвищого рівня, що слугує найбільш релевантним засобом презентації інтенцій комунікативно-модального вияву.

3.2. Комунікативна інтенція розповідності, її вияви та синтаксична вербалізація

Традиційно комунікативну теорію речення асоціюють із поділом речень на питальні і непитальні (розповідні, спонукальні, оптативні). Така презентація мовленнєвого простору синтаксичними конструкціями нам імпонує, хоч, як стверджує О. Почепцов, у мовленні немає висловлень, за допомогою яких мовець не описав би чогось, чи не спонукав адресата до чогось, чи не спитав про щось, а тому й визначає лише три акти вихідної інтенції: опис, спонукування і запит [Почепцов 1986, с. 85]. У деяких мовознавчих студіях, крім категорій розповідності, питальності, спонукальності та оптативності, видені також модальні значення умовності, переповідності, ймовірності [Мельничук 1966, с. 49; Кадомцева 1972, с. 123; Загнітко 2001,

с. 109]. На нашу думку, модальні значення ймовірності, умовності, переповідності, які можуть певною мірою накладатися на будь-який тип модально-інтенційних висловлень, модифікуючи їхню семантику, треба розглядати в змістовому діапазоні інформативно насаженої категорії розповідності.

У класифікації речень за метою висловлювання, у диференціації висловлень за комунікативною настановою розповідні конструкції вирізняються з-поміж питальних, спонукальних та оптативних насамперед функцією, яку вони виконують у процесі спілкування, – передають повідомлення мовця, опис певних явищ і фактів дійсності. Як зазначає І. Вихованець, розповідні речення характеризуються відносною закінченістю думки та специфічною розповідною інтонацією – підвищенням тону на логічно наголошеному слові і зниженням тону в завершальній частині речення [Вихованець 1993, с. 145]. Це окремий модально-інтенційний клас речень, комунікативна сутність якого полягає в особливому відображенні дійсності, у створенні інформативного дискурсу, що, за словами О. Романова, належить до пізнавального типу комунікації, мета якого – передавання будь-якої інформації чи змісту [Романов 1996, с. 16]. Широке використання цих конструкцій у всіх функціональних стилях української мови, у діалогічному та монологічному мовленні зумовлено їхньою комунікативною настановою та призначенням. Це один із найбільш інформативних типів висловлювань, оскільки саме його використовують учасники інтеракції для активного обміну інформацією.

У логіко-граматичній теорії синтаксису речення, передусім розповідне, ототожнювали із судженням, формою мислення, що відображає явища, процеси дійсності та їхні зв'язки. Ще Ф. Буслаєв зазначав, що судження, виражене словами, є реченням [Буслаєв 1959, с. 8]. Кожне сполучення слів (а іноді й одне слово), яке слугує для вираження цілісної думки і певним способом граматично організоване, О. Шахматов називав реченням [Шахматов 1941, с. 200].

У контексті позиції Аристотеля, будь-яке мовлення щось позначає, але не всяке стверджує (ствердження чи заперечення властиве судженню, а тому й розповідним висловленням). Питання чи моління – це мовлення, але в них нічого не стверджують і не заперечують,

тому ці категорії не виражають ні істини, ні хиби [Жинкин 1982, с. 25]. Наявність питальних і спонукальних речень завжди використовували як заперечення проти будь-якого зближення судження і речення, бо названі конструкції за своїм характером ніяк не могли бути підведені під форму судження, хоч це такі самі мовні форми відображення світу, як і розповідне висловлення.

Зрозуміло, що і судження, і питання, і спонукання мають свої синтаксичні моделі, особливості їхньої функціональної кореляції виявляються передусім на комунікативному рівні, під час безпосереднього спілкування, у процесі якого відбувається диференціація різних комунікативних настанов: розповідність – «інтенційна властивість реченнєвих компонентів у єдності передавати істинний чи несправжній стан речей, події, факти, констатувати їхню дійсну наявність із деякою категоричністю» [Мірченко 2007, с. 161]; питальність відбиває когнітивний процес-пошук, гносеологічну потребу мовця, автора запиту одержати певну інформацію; спонукальність репрезентує модальність волевиявлення; оптативність передає волевиявлення – бажання / побажання суб'єкта мовлення.

Протиставлення висловлень за комунікативною настановою В. Виноградов зараховує до модальних значень, тому розмежовує розповідну, питальну та спонукальну модальність [Виноградов 1975, с. 55]. Подібну думку висловлює О. Мельничук, зауважуючи, що співвіднесеність висловлюваного змісту з дійсністю належить до ознак зовнішньо-синтаксичної структури речення і знаходить формальне вираження в наявності таких модальних різновидів речення, як розповідні, питальні та спонукальні, а також у часовій віднесеності змісту речення до дійсності [Мельничук 1966, с. 64]. Модальне значення розповідності полягає в тому, що загальний зміст речення у всіх його планах подається як беззастережно відповідний відображуваний чи зображуваний ним дійсності [Кадомцева 1972, с. 123].

Розповідна модальність не має спеціальних формальних показників, оскільки синтаксичний індикатив, дійсний спосіб дієслова-присудка використовується не тільки в розповідних, а й у питальних висловленнях. Важливим компонентом реченнєвої моделі, у якій актуалізується категорія розповідності, слугує змістова домінанта. Семантико-синтаксичну структуру наповнюють лексичні

компоненти з відповідними референтами, що відповідають інтенційним потребам мовця.

У теорії мовленнєвих актів розповідні висловлення витлумачено як репрезентативи (асертиви, інформативи), ілюкція яких полягає в тому, щоб поінформувати співрозмовника, переконати його у правдивості, істинності інформативного дискурсу. Зокрема, Дж. Сьорль зазначає, що сенс, чи мета, членів класу репрезентативів – зафіксувати відповідальність мовця за повідомлення про певний стан справ, за істинність судження [Серль 1986а, с. 181], за документально-фактичну достовірність.

Процес інформування відбувається за безпосередньої участі мовця, основного суб'єкта комунікації, який володіє певною інформацією, вважає її цінною, важливою, корисною і хоче поділитися нею з іншими. Автор оповідної (наративної) інтенції «має що розповісти і знає, як це зробити», напр.: – *А тепер слухай, Євгене, що я тобі кажу. Сергій – наш найстарший брат, але своїм становищем і досвідом я старий за вас усіх і тому несу за всіх відповідальність* (В. Винниченко). Розповідне висловлення – це не тільки модальний клас речень, а й інтенційно зорієнтоване висловлення, у якому мовець (оповідач) через репрезентацію моделі світу, якогось фрагмента дійсності представляє свої я-концепції, втілює важливі для нього мовленнєві наміри.

Розповідати – означає знати і повідомляти про це комусь, переказувати, оповідати про щось побачене, почуте, пережите. Комунікативна ситуація, пов'язана з реалізацією інтенцій розповідності, передбачає адресата мовлення: інформувати когось, розповідати комусь, а отже, для експлікації інформативних інтенцій найбільш релевантною є «діалогічна розповідність». Мовець – носій певного обшину інформації, релевантного для ситуації мовлення, для конкретного співрозмовника.

Суть **комунікативної інтенції розповідності** полягає в констатації реального або ірреального факту, в передаванні мовцем повідомлень про світ, довкілля, явища, події, які, з одного боку, збагатять тезаурус співрозмовника, доповнять новими знаннями адресата мовлення, а з іншого – виявлять компетентність адресанта, його ерудицію. Мовець чітко вибудовує стратегічну лінію інфор-

мування, використовує експліцитні висловлення з перформативними дієсловами на зразок *я повідомляю, інформую, доповідаю*, напр.: – *Я повідомляю, що не можу прийняти твоєї жертви* (О. Кобилянська). – *Мої поважані панство, скажу вам одверто, як щирому чоловікові подобає, що я люблю вашу донечку і прошу в її руку!*.. (С. Яричевський).

У діалогічному дискурсі, що репрезентує процес мовленнєвої діяльності між двома комунікантами, розповідні висловлення використовують у ролі репліки-стимулу. Адресант має на меті поінформувати співрозмовника, донести до нього якусь інформацію. За своєю синтаксичною природою інтенції розповідності реалізують комунікативне завдання, актуалізоване в конкретний момент мовлення, тобто за певних темпоральних чи локальних обставин, напр.: *Ще ліс зелену одіж береже, вітрець ще водить з нею ігри жваво. Та все прозоріш сонечко ласкаве до осені береться вже* (Т. Севернюк). – *Розумне дівчисько. Одні п'ятірки показує. І коло пасіки геть-чисто усе тямить* (М. Стельмах). Розповідне висловлення можемо назвати репрезентантом інтелектуальної та раціональної інформації.

Інформація може прозвучати як відповідь на запитання у формі розповідного висловлення з боку адресата, до якого зі своїм запитом апелює адресант мовлення. Напр.: – *А де ж Лаврін?* – ***Ще не привів коня з паші*** (У. Самчук). – *А чого ж Вітя мовчить?* – ***Бо він у нас скромняга...*** (О. Гончар). Репрезентатив-інформація експлікується реплікою, яка цілком задовольняє запит-інтенцію мовця (– *Що то за краля?* – *Дочка нашого начальника станції* (П. Загребельний). – *У вас діти?* – *Двоє синів* (Є. Гуцало) або лише частково, неповною мірою закриває інформаційну лакуну (– *Що ж вам на вечерю зготувати?* – *Що будете собі, те й нам* (М. Стельмах). – *Скажіть мені правду, Матронко, що з вами тоді було?* – *Я вам уже казала: я нічого не пам'ятаю* (М. Матіос). Іноді адресант спонукає співрозмовника до повідомлення певної інформації, напр.: – *Розповідай, але так, щоб ми зрозуміли, – зажадав Немирич.* – *О'кей. Дія відбувається на початку століття в маленькому провінційному містечку в Галичині* (Ю. Андрухович).

Адресат як учасник діалогічного дискурсу може певним чином реагувати на висловлення адресанта, погоджуватися чи не погоджуватися з його думками та міркуваннями, висловлювати емоційно-оцінне ставлення до почутого, напр.: – *Не можу піти, бо цієї ночі вас мають убити. – Що-о-о? Що ти сказала?* (Г. Тарасюк). – *Завтра за вами прийдуть, Василю...* – сказав Корнильо й опустив важкий лантух заліза Василеві на плечі. – *За що?!* (М. Матіос). Розповідне висловлення відображає результат пізнавальної діяльності людини, осмислення певного досвіду й уявлень про світ, довілля і прагнення мовця поділитися цією інформацією з іншими комунікантами.

Характер пропонованої інформації може бути різним. І. Гальперін виділяє три види інформації: змістово-фактуальну, що представляє конкретний опис подій, фактів, процесів, явищ у художньому тексті; змістово-концептуальну, породжену й інтерпретовану індивідуально-авторським розумінням світу; змістово-підтекстову, що передає імпліцитний зміст тексту і ґрунтується на здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення [Гальперін 1981, с. 27]. Для адекватного розуміння інформативного дискурсу треба враховувати того, хто його сприйматиме, загалом усі пресупозитивні чинники процесу спілкування.

Розповідне висловлення в контексті вираження інтенцій пов'язане насамперед з автором повідомлення, що неодмінно маркується в структурі речення 1-ою особою однини синтаксично теперішнього часу або транспозиційними виявами інших часових форм, стверджувальних чи заперечних, пор.: *Я втікаю по вечірній росі, як по грані. А твої очі вже близько. І цвіркуни замовкають* (С. Майданська). *Я живу у країні щедрівок, веснянок, де вечірня зоря приходить на танок і слухає пісню дитинства* (М. Сингаївський). *Я не скіплю. Я вдячний долі за вирви й вигини круті* (Б. Мельничук). Мовець констатує якусь інформацію, обґрунтовує її, напр.: – *Я мушу тобі децю розповісти, тату. Я почуваю, що це мій обов'язок і що ти мене лаяв би, коли б я цього не зробила* (В. Винниченко).

Форма індикатива стверджує істинність змісту висловлення для конкретних умов, місця, часу та інших обставин. Комунікативна інтенція розповідності якраз і повідомляє про реальну дію, позбавлену будь-яких застережень щодо «можливості чи неможливості

відображеної дії» [Кадомцева 1972, с. 123], напр.: *Я до трав припадаю, цілюю просолені роси* (Т. Севернюк). Розповідні комплекси з теперішнім актуальним, а подекуди і теперішнім постійним, подають події, описи, що репрезентують один із типів інформативної інтенції. Пор.: *Дивний сон мав я нині. Наче іду кудись через велике, снігом завіяне поле. Ні людей, ні деревини, – біло. Небо від землі відділити важко, зливається в одно. Тільки ген, на обрію, щось паленіє* (Б. Лепкий).

Для наративно-оповідних комплексів-спогадів, роздумів характерні конструкції з теперішнім історичним часом, що слугує засобом наближення адресата до минулих подій, пов'язаних з основним суб'єктом текстової комунікації, напр.: *Снилося, що ми з Гнатом вийшли на Проводи на могилки. Весна, цвітуть рясно дерева, людей скрізь повно, а коло нас біжить Романьо. Вже великий, одягнений гарно – у білому з виложеним по-матроськи комірцем блузочку, у легеньких, як то я завжди уявляю, чобітках з лаковими халявками* (У. Самчук).

Чергування в межах одного наративного комплексу різних часових форм дає змогу акцентувати увагу співрозмовника на найбільш значущих моментах розповіді, передати події так, як вони постають в уяві адресанта. Форма минулого часу дієслів актуалізує значення істинності результату, пор.: *Дома всі похвалили мене за гарні черешні, бабуся назвала свого внука «нашим годувальником», а дідусь сказав, що мій чуб пахне суніцями, а завтра, мабуть, запахне річкою* (М. Стельмах). Розповідні висловлення у формі майбутнього часу виражають дію, яка ще не виконана, але безпосередній процес спілкування свідчить про те, що інтенція розповідності буде оприлюднена мовцем, напр.: *– Щось тобі, дочко таке розкажу, що нікому ще не казала. Але скоро буду вмирати, то мушу виговоритися. Пам'ятаєш, уже тому є пару років, як бездітна Калинячка вмирала? Мучилася перед смертю страшно – спокійнитися ніяк не годна була. То також: все гріхи. Людські маєтки не давали їй легкої смерті* (М. Матіос).

Комунікативна взаємодія передбачає двобічний потік інформації: суб'єкт мовлення передає інформацію, адресат одержує її, відповідає, реагує на неї певним чином. Ступінь інформативності

висловлення може знижуватися, якщо інформація повторюється, непрямо стосується процесу спілкування, якщо ж вона максимально нова, актуальна, релевантна для співрозмовника та ситуації мовлення, то навпаки – підвищується, а це свідчить насамперед про те, що інформативність – гнучка величина.

Інтенцію розповідності вводять особливі мовленнєві кліше, контактні формули, що активізують увагу співрозмовника, готують його до сприйняття певної інформації. Після структур на зразок *Я вам скажу... Щось буду казати вам... Я вам розкажу...* йде розповідь, нарративно-оповідна структура, «зв'язне висловлення, повідомлення про кого-, що-небудь, опис, мовна репрезентація баченого, пережитого тощо» [Бибик 2010, с. 7]. Пор.: **Я вам скажу** *таке: сокира в мене слухняна. Жінка в мене молода, Хата в мене нова* (І. Драч). – *А ти не клич на дитину недолю та ось послухай, що я тобі буду казати,* – промовила баба тасмиче. Далі почала розказувати: – *У нас, у бабів, є така приміта...* (С. Васильченко). – *Щось буду казати вам, Михайлику гречний, але не майте на мене зла за це казання, бо то є свята правдичка, абих так до завтра дочекала* (М. Матіос). – **Хочу внести в преславні вуха вість...** (П. Загребельний). У діалозі прагматика таких розповідних висловлень очевидна, оскільки спрямована на підвищення вірогідності та авторитетності повідомлення, на фокусування уваги на важливій інформації, напр.: – **Чули'сте**, кумку, *нечиста сила в селі завелася. На цвинтарі і в Дарусиній хаті. Відколи Іван Цвичок пристав жити до неї, то так і нечиста сила вселилася межі люде...* (М. Матіос).

Наративно-оповідна структура – це змодельована субстанція, знак у цілісному художньому тексті, низка висловлень, що реалізують авторські інтенції, мають ілокутивну мету, розвивають певну комунікативну стратегію. Тематична палітра нарративів надзвичайно різнопланова: сюжетні розповіді про особисте життя персонажів, цікаві випадки з їхнього життя, різноманітні історії, курйозні події тощо. Напр.: – *Чуєте, Марійо, роками нікому це не казала, а тепер вам скажу, бо можуть мене скоро віднести поза Йорчиху, то так з гріхом і лишуся... Якось то вже буде з пара років, несучи молоко до невістки, тої псячої кістки, най шляк її трафить, як вона дитину по-нехлойськи обходила, не мала би приплоду більше ніколи...*

Іду вздовж цвинтаря, а вже вечоріє, а я зроду боялася цвинтарів, іду борзенько, під ноги дивлюся та отченаши напровсяк кажучу. Аж чую – від Довбушевої могили, а ви знаєте, вона якраз у самому кутикови, при самій дорозі, нечиста сила говорить, людським голосом говорить, та страшним таким, та грубим, таким, як би ведмідь крізь малини дерся (М. Матіос). Оповідність, як бачимо, дуже тісно межує з уснорозмовною стихією, яка відтворюється суб'єктивно-модальними синтаксемами, діалектними словами, пареміями.

Розповідаючи, передаючи певну інформацію, адресант мовлення залучає інших осіб, не задіяних безпосередньо у процесі спілкування. Мовець покликається на них, апелює до чужого мовлення, переповідає певну інформацію, напр.: – *Видите, Аннице, мені ще моя мама розказували, дай Боже здоров'я її згадувати, що Дарусина мама порушила звичай одразу по шлюбі. Вінчана жінка повинна зитнути свій волос по шлюбі* (М. Матіос). – *Кажуть люди: як одна біда йде, то й другу за собою веде, – то недурно й кажуть!* (Марко Вовчок). Такий вияв інтенції розповідності є **переповідним**.

У переповідних конструкціях «висловлюється вияв не особистого досвіду мовця, його переконання, а переказується спостереження, умовисновки інших осіб» [Загнітко 2001, с. 114], актуальні для конкретної ситуації мовлення. Зазначимо, що переповідні форми, які Н. Гуйванюк називає «текст у тексті» [Гуйванюк 2004, с. 233], можуть мати різний часовий вияв, який не впливає на плин основної інтеракції, прямої розповіді, оскільки мовець лише залучає до свого повідомлення чийось думку, позицію, досвід, напр.: – *Ох, кумко-любко, Васютко злотна... Життя – то трояка ружа, казала колись моя свекруха, дай їй царство небесне* (М. Матіос). – *Як то кажуть: про вовка промова, а вовк у хату* (Марко Вовчок). *Тут, кажуть люди, до сонця ближче, до серця ближча земля батьків* (М. Сингаївський). – *Звуть це ще й Городним, бо, кажуть, був тут старий «город» – місто, що Гай-город звалося* (У. Самчук). – *Кажуть, цар султанові за Мазепу свою корону дає* (Б. Лепкий).

У семантичному плані розповідно-переповідна конструкція звичайно двосуб'єктна: наявний основний суб'єкт мовлення, який є автором інформативної інтенції, і непрямий суб'єкт, якого немає

в безпосередній інтеракції, але його досвід чи думка авторитетна, важлива для мовця, тому й відбувається процес переповідання, апеляції до іншої особи, пор.: – *Дарусю, тато казав, що вночі до вас приходили вуйки* (М. Матіос). – *В мене очі голубі, як небо, кажуть дівчата, особливо Кривинюкова Настка, ними я їм милий* (О. Кобилянська). – *А ви, кажуть люди, і не вдовиця, і в церкві на причасті буваєте, а гріха з чужими чоловіками не сторонитеся* (М. Матіос). – *На селі й кажуть: аж губа бринить, так цілуватися хоче* (М. Куліш).

Іntenцію переповідності експлікують предикати модусу, які виражають, на думку О. Бондаря, дієслова зі значенням мовлення: *говорити, казати, мовити, повідомляти, повідати, оголошувати, кричати* [Бондар 2009, с.61]. У розповідно-переповідних моделях використовують і переповідні частки *ніби, начебто, буцімто, мовляв*, які вказують на чуже мовлення, увиразнюють оповідну манеру вислову. Напр.: *Часом, коли ні крейцарика не мала в хаті, говорила ніби побіжно, що йде в місто* (О. Кобилянська). *Колишній гетьман у своїх хитрощах, не повідомляючи нас, наклав на нарід переважкі податки, які буцімто мали йти на військо, а насправді збагачували його самого* (Ю. Мушкетик). *Параска плече громаді, що буцімто я відьмила, кругом криниці лазила навколишки, ще й біла лобом поклони в колючки* (І. Нечуй-Левицький). *Матвій дав себе зломити і також випив, але забожився, що більше не буде, мовляв, «характер такий»* (У. Самчук). Хоч, як зазначає Н. Баландіна, у таких конструкціях мовець виражає не власну інтенцію, а чужу, бо є лише посередником у такому акті. Ініціатор же (носії інтенції) не бере безпосередньої участі в комунікації, але його інтенція переповідається третьою особою [Баландіна 2010, с. 199].

Отже, діапазон модальної семантики та комунікативно-інтенційний зміст розповідних висловлень детермінує їхнє місце серед синтаксичних одиниць, традиційно протиставлених питальним, спонукальним та оптативним конструкціям. Змістовий діапазон інтенцій розповідності зосереджений на репрезентації певного інтелектуального досвіду мовця, його знань та вмінь, констатації та обґрунтуванні якоїсь інформації і втілюється як у межах одного розповідного висловлення, так і в наративно-оповідних комплексах, у розповідно-переповідних конструкціях.

3.3. Синтаксична експлікація комунікативної інтенції запиту

Питальне висловлення сигналізує про інформаційні прогалини в знаннях мовця і реалізує інтенцію запиту, суть якої полягає у прагненні мовця отримати чи уточнити певну інформацію. І. Вихованець констатує: «Питальні речення містять запитання, що спонукають співрозмовника до відповіді. Їх комунікативне завдання полягає не в передаванні інформації, як у розповідних реченнях, а у спонуканні до отримання потрібної інформації» [Вихованець 1993, с. 145].

Питальне висловлення як окремий модально-інтенційний клас синтаксичних одиниць має особливу структурно-семантичну організацію, що відрізняється від розповідних і спонукальних насамперед: а) наявністю питальних компонентів (займенникових, прислівникових слів та часток); б) специфічною інтонацією; в) існуванням змістового центру, який містить **запит інформації** і за допомогою якого підкреслюється те, що для мовця є найбільш важливим в певний момент мовлення. Цей тип висловлень обов'язково передбачає адресата мовлення, який повинен реалізувати запит мовця.

За нашими спостереженнями, структурно-граматична побудова питальних висловлень визначається інтенцією мовця – **запитом**, що передбачає комплекс питально-модальних реалізацій: парадигму **об'єктивних** (власне-питальних) і **суб'єктивно-модальних** (невласне-питальних) значень:

- запит – пошук інформації, її з'ясування та уточнення;
- запит – констатація інформації, вираження експресивного ствердження чи заперечення;
- запит – спонукання до дії та вираження бажання;
- запит – експлікація емоційного стану мовця та оцінки;
- запит – висловлення внутрішніх переживань, роздумів мовця;
- запит – засіб підтримування контакту, перевірки та активізації уваги співрозмовника [Шабат-Савка 2006, с. 422].

У системі питальних конструкцій, як бачимо, виділено реченнєві реалізації категорії питальності, які об'єднуються на основі

«первинних і вторинних функцій» [РГ 1980, 394]. У своїх первинних функціях запитання спрямоване на одержання конкретної інформації, у вторинних – на вираження емоцій, оцінок, ввічливого спонування, експресивного ствердження чи заперечення, підтримування контакту, на репрезентацію інтенційно-модальної семантики непитальних висловлень (розповідних, спонукальних, оптативних). Пор.: – *А де сотник мого батька?* (М. Вінграновський). – *Що збираєшся робити після університету?* (В. Шевчук). *До чого вся ця метушня При сході ранку й смерку дня, Де пахне смерть медово?..* (Т. Севернюк).

Категорія питальності передбачає тісний зв'язок інтенції мовця (його пізнавальної потреби) із засобом репрезентації (загальнопитальним або частковопитальним висловленням). Питальне слово є центром частковопитального висловлення і сигналізує про його модальний статус. Висловлення з питальним компонентом засвідчує, що мовець не знає, хто виконує дію, куди вона спрямована, що слугує об'єктом, які його ознаки, тому породжує інтенцію запити, спрямовану на те, щоб з'ясувати необхідну інформацію.

У загальнопитальних висловленнях мовець уже володіє певною інформацією. Інтенція запити тут має стосунок або до змісту всього речення, або лише до якогось окремого реченнєвого компонента. Питальну семантику цього різновиду висловлень виражають частки *чи, хіба, невже* й інтонація питальності.

Загальнопитальна модальність передбачає позитивну чи негативну відповідь. Семантичні модифікації питальної модальності визначають контекст і ситуація мовлення, що відбивають структурні особливості таких висловлень. Основною інтенцією речень питальної модальності є вираження **запиту** мовця, який спрямований на з'ясування невідомої інформації, актуалізаторами якої слугують питальні слова, та на уточнення певної думки.

Питальне речення як один із типів модально-інтенційних висловлень здатне відображати широку гаму об'єктивних та суб'єктивних значень, пов'язаних із реалізацією інтенцій запити. Це дає змогу розглядати їх не просто як речення, що вербалізують багатоаспектний когнітивний процес, а як комунікативно-функціональні побудови, що виконують у мовленні певні функції. Мовна форма вираження категорії питальності представляє якісну характеристику інформа-

ційної лакуни в знаннях мовця – його прагнення з'ясувати чи уточнити інформацію, підтвердити чи заперечити якийсь факт дійсності, що й дає змогу нам визначити два типові вияви інтенцій запиту:

- з'ясувальна інтенція-запит;
- уточнювальна інтенція-запит.

Інтенції першого типу віддзеркалюють прагнення мовця отримати нові відомості, з'ясувати часткову інформацію щодо конкретного вияву сутності предметів, осіб, їхніх ознак, просторові та часові межі, місце дії тощо. Намір мовця отримати певну інформацію передають питальні слова – займенники та прислівники, які можуть позначати предмети, ознаки, обставини, щодо яких мовець формулює інтенцію-запит.

Питальні компоненти характеризують висловлення питальної модальності не тільки з боку структури, але й з боку **семантики**: а) у висловленнях із питальними займенниками передано запитання про особу, предмет, якість предмета, його належність; б) у висловленнях із питальними прислівниками – запитання про місце, час, мету, причину. Інтенцію запиту експлікує низка питальних компонентів, які в структурі речення передають предметну, атрибутивну та обставинну семантику.

З'ясувальна інтенція-запит із предметним компонентом репрезентує дві основні семантичні групи висловлень за значенням питального слова: з питальним компонентом *хто* (*кого, кому, ким* та їхні поєднання з прийменниками) містять запит про назви істот; з питальним компонентом *що* (*чого, чому, чим* та їхні поєднання з прийменниками) – запит про назви неістот. Пор.: – **Хто** там веештається? (В. Підмогильний). – **Кому** ж се вона таку писанку хорошу та гарну придбала? (Г. Квітка-Основ'яненко). – **А ким** він буде, коли скінчить школу? (Ірина Вільде). – **Про що** ви зараз думаете? (М. Стельмах). – **А в чому** ж Тетяна житиме, коли ти півхати повалиш? (Є. Гуцало). – **Чим**, Супруне, не догодив тобі гетьман? (Ю. Мушкетик).

З'ясувальну інтенцію-запит з атрибутивним компонентом реалізують:

а) питальні висловлення, що містять запитання про квалітаивні ознаки предмета і експлікуються компонентами *який, яка, яке, які*,

напр.: – **Який** фасон хочеш? (Є. Гуцало). – **А якого** б ви собі зятя бажали? (Марко Вовчок). – **А яку ж** оце спідницю ти думаєш продати? (І. Нечуй-Левицький);

б) питальні висловлення, що передають запит про квантитативні ознаки предмета, марковані питальними словами *котрий, скільки*, пор.: – **Котра** зараз година? (В. Підмогильний). – **Та скільки ж** тобі років? (В. Підмогильний);

в) питальні висловлення, що виражають запит про посесивні ознаки предмета і репрезентують запит за допомогою таких компонентів, як: *чий, чия, чие, чий*. Напр.: – **Мамо! Чия** то дівчина приходила до нас вчора позичати вогню? (І. Нечуй-Левицький).

З'ясувальну інтенцію-запит з обставинним компонентом передають питальні маркери *де, куди, звідки, відкіля, коли, доки, навіщо, як* тощо. У висловленнях із такими маркерами зrealізовано запит про спосіб, засіб, мету, причину, час, місце дії. Обставинні компоненти прислівникового типу, як і питальні займенники, спонукають співрозмовника до відповіді, яка б розширила знання мовця. Пор.: – **Де** ти його ~~зачав~~ (Г. Квітка-Основ'яненко). – **А звідки** ви? **З якої місцевості?**

обурення, напр.: – *А чи не високо ти, Андрію, літаєси?* (М. Стельмах). – *Невже оце моя жінка вже встала й порається в пекарні?* (І. Нечуй-Левицький). – *Хіба ж це кисіль?* (Є. Гуцало). – *Хіба ж так поводяться з подарунками?* (В. Підмогильний);

2) питальні висловлення без питальних компонентів, у яких уточнювальну інтенцію-запит передає інтонація, яка й визначає інтенційну домінанту питального речення, пор.: – *Скучаєси за мамою?* (Є. Гуцало). – *Ти мене шукав?* (В. Підмогильний). – *А вмієси ти волосся зивати?* (Марко Вовчок).

Загальнопитальні висловлення можуть виражати значення, що синонімічні зі змістом частковопитальних. Експлікований у них запит стосується особи: – *І Василь бачив?* (Марко Вовчок) // *Хто бачив?*; – *Це ви робили «мертві петлі»?* (В. Підмогильний) // *Хто це робив?*, ознак предмета: – *А велика буря?* (Марко Вовчок) // *Яка буря?*; – *А кінь гнідий у нас був?* (П. Загребельний) // *А який кінь у нас був?*, фізичного чи психічного стану особи: – *Тобі недобре?* *Нездужаєси?* (О. Кониський). – *А тобі ж полегшало, доню?* (Марко Вовчок). – *Ти вже сердієси?* (А. Свидницький), різних обставинних характеристик: **місця**: – *А далеко, – питаю, – це мій Василько?* (ПБ: І. Синюк), **часу**: – *А пізно прийшли з ночі?* (ПБ: Д. Макогон); **кількості**: – *І багато платять?* (В. Підмогильний); **способу дії та ступеня її прояву**: – *Тобі добре живеться?* (Є. Гуцало). – *Твердо було спати?* (В. Підмогильний).

Використання питальних конструкцій для вираження непитальних значень здійснюється на основі нейтралізації питальної семантики, яка переходить на конотаційний рівень. У невласне-питальних висловленнях комунікативний намір мовця є асиметричним до питальної форми. Адже це не запит про необхідну інформацію, не чітко визначена апеляція до конкретного адресата з метою заповнити інформаційні прогалини в знаннях, не прагнення автора запиту задовольнити власну когнітивну цікавість, а експресивне ствердження / заперечення, спонукування, емоції чи оцінка. Напр.: [Меценат:] *Хто знає, друже, чим була та іскра, з якої на землі вогонь з'явився?* (Леся Українка). – *Не продаси, пане лицарю, тієї шаблюки часом?* (А. Свидницький). *Відкіль тебе ж викликати? Чи то з рути? Чи то з м'яти? Чи з глибокої могили, Де барвінки хрест обвили?* (І. Драч).

Питальне висловлення, як бачимо, репрезентує синкретичну формально-семантичну єдність, яка, з одного боку, полягає в реалізації багатоаспектного когнітивного процесу, а з іншого – у вираженні комунікативно-прагматичних функцій, які актуалізуються в мовленні залежно від конкретних намірів мовця.

3.4. Комунікативна інтенція спонування, її вияви та реалізація

Спонукальність розглядають у модальному полі як одне з ір-рельномодальних значень, зважаючи на основний засіб його вираження – наказовий спосіб дієслова, а також у ракурсі волюнтативної модальності як обов'язковий компонент семантики імператива. На думку Л. Кадомцевої, модальне значення спонукальності – це адресована співрозмовникові вимога такої дії чи поведінки, яка забезпечила б відповідність між основним змістом спонукального речення і дійсністю [Кадомцева 1972, с. 19]. Цілком слушною вважаємо позицію М. Скаба, який розглядає спонукальність у межах адресованого волевиявлення: «У спонукальних висловленнях, основним прагматичним завданням яких є саме вольовий вплив на співрозмовника (адресата мовлення), адресованість є необхідним компонентом і становить значну частину специфічної спонукальної модальності, тісно переплітаючись з її другим складником – волевиявленням суб'єкта-адресанта мовлення» [Скаб 2002, с. 36].

Спонукальна модальність, як зазначає Л. Бережан, є своєрідним сплавом об'єктивної модальності, вираженої двома варіантами волюнтативних відношень (прямої і непрямої спонукальності) та суб'єктивної модальності, позначеної різним ступенем інтенсивності спонукальних відношень, безпосередню участь у переданні яких бере спонукальна інтонація, словопорядок, спеціалізовані чи неспеціалізовані засоби вираження предиката, а також суб'єктивно-модальні форми (вигуки, частки, повтори, вставні компоненти) у структурі речень [Бережан 1997, с. 4].

Спонукальність має тісний зв'язок із категорією комунікативної настанови, адже реалізується окремим типом речень – спону-

кальним, який вирізняється особливим пропозитивним змістом, функціональним спрямуванням серед інших синтаксичних конструкцій. Зміна довкілля, думок, дій адресата, відображення емоційно-вольових стосунків між комунікантами в умовах відповідної конситуації – основне комунікативне завдання речень спонукальної модальності. На думку М. Каранської: «В основі спонукальних речень лежить відображення вольових стосунків мовця з виконавцем: перший спонукає щось робити або, навпаки, не робити, а другий має здійснювати спонукування. Отже, спонукальні речення повідомляють лише задумане й визначене мовцем для здійснення, але ще не дійсне» [Каранська 1992, с. 39].

Комунікативна інтенція спонукування відбиває різне за інтенсивністю та синтаксичною організацією волевиявлення мовця: з одного боку, наказ як одна з категоричних форм спонукування, що спрямована на негайне виконання якоїсь дії співрозмовником, а з іншого – ввічливе прохання, пропозиція, порада, комунікативні акти, які певною мірою є бажаними для суб'єкта мовлення, проте їхня реалізація залежить від волі адресата. Спонукальні висловлення виражають «такі стосунки, якими мовці передають наказ, заборону, заклик, застереження, пораду, просьбу, побажання, запрошення, умовляння та інше, що зумовило і функціональний поділ їх на наказові (імперативні) і ті, що експлікують прохання, заклик, побажання і т. ін.» [Каранська 1992, с. 24]. Такий поділ, на нашу думку, логічний і детермінований насамперед прагматичними намірами мовця.

Інтенсивність спроб мовця в директивних актах різна, що засвідчують наявні в синтаксичних студіях класифікації. Так, О. Беляєва спонукальні мовленнєві акти диференціює на прескриптиви (наказ, розпорядження, дозвіл, заборона та ін.); сугестиви (порада, пропозиція, попередження) і реквестиви (прохання, моління, запрошення) [Беляєва 1992, с. 128]. Н. Швидка до категоричної імперативності зараховує вимогу, заборону, наказ, розпорядження, команду, до пом'якшеної – прохання, благання, переконання, до нейтральної – пропозицію, пораду, рекомендацію, застереження, запрошення, дозвіл [Швидка 1998, с. 9 – 10]. Деякі лінгвісти додають до них і менасиви (застереження, погроза) [Дрінко 2005, с. 12].

Залежно від ступеня інтенсивності спонукання та в аспекті інтенцій волевиявлення мовця виділяємо три типи інтенцій:

- комунікативні інтенції категоричного спонукання;
- комунікативні інтенції пом'якшеного спонукання;
- комунікативні інтенції нейтрального спонукання.

Адресантно-адресатний континуум взаємодії комунікантів у спонукальній конситуації відображає спілкування хоч би двох осіб: мовця, автора волевиявлення, та адресата (співрозмовника), який бере участь у створенні перлокутивного ефекту комунікації, сприяє або не сприяє реалізації комунікативних потреб. На думку С. Харченко, акт волевиявлення є двоспрямованим і базується на емоційно-вольовій сфері комунікантів, певним чином мотивований та зорієнтований на результат, запрограмований прагматичними намірами мовця [Харченко 2000, с. 143]. Інтенції волевиявлення (наказ, вимога, заборона, прохання, запрошення, обіцянка та ін.) реалізують спонукальні висловлення.

У комунікативній ситуації волевиявлення значно активізується людський фактор – мотив та воля адресанта, його вольовий імпульс, прагнення змінити, активізувати, вплинути на діяльність співрозмовника, щоб переконати його у важливості та корисності для нього виконання пропонованої дії.

3.4.1. Синтаксична реалізація комунікативних інтенцій категоричного спонукання

Реалізацію інтенцій категоричного спонукання пов'язуємо насамперед із спонукальними висловленнями, присудок яких виражений дієслівними формами наказового способу. Виконано глибокі дослідження у галузі морфології та синтаксису, що мають стосунок до імперативів, грамем наказового способу, їхнього транспозиційного вживання [Шахматов 1941; Пешковський 1956; Бирюлін 1985; Храковский 1990; Каранська 1992; Бережан 1997; Скаб 2002; Даскалюк 2005].

В імперативних висловленнях, як стверджує Л. Бірюлін, зреалізовано прескриптивну функцію мови. Основна функція таких висловлень полягає не в описі (дескрипції) певного стану справ,

поведінки чи результатів цієї поведінки, а в розпорядженні (прескрипції) цієї поведінки [Бирюлин 1985, с. 28]. Сема волевиявлення як обов'язковий компонент семантики імператива фіксує ситуацію вольового впливу на адресата мовлення ініціатором внесення змін – мовцем. Сема спонукання вказує на мету вживання імперативного речення – внесення змін до позамовної ситуації через спонукання адресата мовлення до дії, яка адресантові мовлення видається необхідною чи можливою за умов, що склалися на момент комунікації [Даскалюк 2005, с. 7].

До інтенцій категоричного спонукання належать:

- інтенції наказу;
- інтенції вимоги;
- інтенції заборони;
- інтенції дозволу.

Інтенція наказу містить волевиявлення мовця, спрямоване на віддавання наказу, розпорядження, команди адресатові мовлення. Виконання дії обов'язкове для адресата, оскільки адресант перебуває в пріоритетному становищі: його соціальний статус вищий від статусу адресата, що й дає йому право на такий тип спонукання, свідчить про повну залежність адресата від адресанта, субординацію та підпорядкованість. Напр.: – *Шукай! На небо лізь, під землю – шукай* (М. Куліш). – *Запрягайте! Негайно! Поїхали!* (М. Вінграновський). – *Негайно сідай ось у мене за стіл і пиши заяву* (І. Цюпа). – *Ану стійте, поки вас деревом не поставило, стійте, я вам кажу!* (Є. Гуцало).

Реалізуючи прескриптивну інтенцію, мовець має вищий соціальний статус, займає авторитетну позицію, що зумовлює обов'язковість виконання дій адресатом. Ситуація наказу типова для таких взаємин співрозмовників, за яких мовець з огляду на певні чинники (наприклад, соціальний статус, вік) ставить себе вище за слухача й тому очікує від слухача беззаперечного підкорення, напр.: – *Піднеси руку!* – *велів суддя* (О. Кобилянська). – *Клич її сюди!* – *крикнув майор Воронін* (М. Матіос).

Спонукання до виконання волевиявлення адресанта має широкий спектр відтінків – від безапеляційного наказу: – *У Дністер їх! У воду!* (М. Вінграновський) до наказу з порадою, наказу з проханням,

наказу з розпорядженням, наказу-заохочення, аж до адресування наказу третій особі, яка не бере участі в спілкуванні, пор.: – *Бий! Лови!* (Б. Лепкий). – *Иди, жінко, додому, і скажи своєму чоловіку най збирається в дорогу* (М. Матіос).

Інтенцію наказу реалізує категорична інтонація та широкий спектр мовних засобів, а саме:

1. Спонукальні висловлення з присудком, вираженим граемою 2-ої особи однини наказового способу дієслова, напр.: – *Не руш її!* – *не пам'ятаючи себе, Теофіла навідліг ударила чужинця в груди, а тоді в лице* (М. Матіос). – *Сиди тут до вечора*, – *наказала стара* (І. Роздобудько). Синтаксичні конструкції наказу супроводжують екстралінгвальні засоби: – *Сиди там та не писни!* – *скрикнув на неї й посваривсь невеличким пальчиком* (Панас Мирний). – *Ча! Гойса! Ча! На місце! Назад!* – *кричав тоненьким голосом погонич, підганяючи то одного, то другого вола коротким батіжком* (Н. Кобринська).

Наказову інтенцію увиразнюють прислівники, значення яких вимагає від адресата термінового виконання дії, без будь-якої затримки, напр.: – *Покажи руки! Негайно покажи руки!* (Г. Тарасюк). – *Тихо будь!* (І. Франко). – *Ану збирайся хутчій та додому гайда* (Є. Гуцало). *Поганяй! Поганяй швидше!* (Панас Мирний).

2. Спонукальні висловлення з присудком, експлікованим граемою 2-ої особи множини: – *А тепер беріть на засуви усі брами!* – *наказав кошовий* (П. Панч). – *Підніміть* ляду (Є. Гуцало).

3. Еліптичні висловлення із семантикою імперативності: – *Води!* (М. Матіос). – *На коней! Пильнуй!* (П. Панч). *На койку! І негайно!* (О. Гончар). – *За мною!* (Іван Багряний). – *Додому, ірде!* (В. Винниченко). Зауважимо, що еліптичні конструкції можуть передавати семантику руху: *На море! Гей, на море!* (Б.-І. Антонич). [Гуска:] *Навколіна* (М. Куліш). – *Мерції до Дунаю!* (С. Скляренко). [Прісцілла:] *До гурту!* (Леся Українка); семантику мовлення: [Швець:] *Правду! Лиш правду!* (Ю. Федькович). [Дід Касян:] *Химко, ані слова!* (М. Куліш); категоричної вимоги, наказу подати або надати щось мовцеві, пор.: [Годований:] *Сокиру!* (М. Куліш). – *Ну, чаю, чаю!* (В. Підмогильний).

4. Вигукові імперативні нечленовані комунікати. Імперативність цих конструкцій виражає відповідна інтонація. Семантика наказового комуніката **Годі!** синонімічна словам «досить», «вистачить». Напр.: – **Годі!** *Признавайся. Хто ти?* (В. Винниченко). – **Годі, Іване!** (М. Матіос). – **Мамо, досить критики** (О. Гончар). – **Досить, Сашко, вгамуйся!** (М. Вінграновський). – **Ну, ну, досить. Не суши голови. Лягай і відпочинь** (У. Самчук).

Нечленований комунікат **Марш!** мовці використовують як наказ відійти, піти геть, куди-небудь: – *Тут маєш сидіти, де твоє нове ім'я написано! Ану, марш!* (І. Франко). – **Марш на поліцію! Мусимо тебе покарати як слід!** (І. Франко). – *Дак ти справді конкуренцію прийшов робити? Марш, кажу!* (М. Куліш).

Нечленовані комунікати **Цить! Цитьте!** реалізують інтенцію наказу і водночас виражають заклик до тиші, мовчання, заборону галасувати, кричати, лаятися: – **Цить! Мовчи!.. Я все знаю** (Панас Мирний). – **Цитьте ви, сороки!** (М. Стельмах).

Комунікати **Геть! Гетьте!** реалізують інтенцію наказу, зокрема вживаються як наказ відійти від когось, покинути, залишити кого-, що-небудь: – **Геть з мого дому! Щоб твоєї ноги тут не було, паршивко!** (Г. Тарасюк). – **Гетьте! Спершу самі навчіться кохати, а тоді вчіть інших!** (О. Гончар).

Спонукальні частки **ну, ану** в структурі неповного еліптичного висловлення здатні передавати семантику імперативних інтенцій, пор.: – *Стріляйте... Он вже впливають... Хіба не бачите... Ну, дядьку!..* (О. Довженко). – **Ану! Парубки до гною!** (Н. Кобринська). – **Ану, киш мені звідси, гайдуряки, варакути!** (О. Гончар). – **А-ну, будь тихо...** (М. Матіос). У разі невиконання наказу адресат може бути покараний. Це особливо яскраво виявляється в текстовій комунікації, у якій основними суб'єктами діяльності виступають адресант (наглядач) і адресат (в'язень), пор.: – *Будь ласка... Ось тут... Ну!? Підписуй! Пиши! Ну, ж!! Ну! Пиши, гад!! – не витерпів і схопив дубову палицю Великін. Андрій зблід. Подивився по черзі – на Сафигіна, на Фрея, на Сергєєва, на Великінову руку з палкою – і ... зламав перо об стіл* (Іван Багряний). – *Ну?! Підтишеш?! Підтишеш? – раз!.. Підтишеш? – два!..* (Іван Багряний). Така комунікативна ситуація представляє емоційний дисбаланс стосунків між комунікантами.

5. Інфінітивні конструкції. Дію, яку означає інфінітив односкладного речення, представлено не як реальну, потенційну, а лише як можливу або необхідну в момент волевиявлення. Ядром таких висловлень є синтаксично незалежний інфінітив, доповнений поширювачами, напр.: – *Спершу думати, а потому робити, – відповіла твердо* (М. Матіос). – *Всім зариватися в кучугури!* (М. Вінграновський). – *Ану, хлопці, ану живо коня осідлати мені вороного!* (Ю. Федькович). – *Не розмовляти! І не пробуй нас завезти кудись в інше місце* (П. Загребельний). – *Нікому без нашого дозволу не стріляти!* (М. Вінграновський). – *Досить мітингувати!* (В. Кожелянко).

6. Перформативні висловлення з присудком наказувати: *Я тобі наказую зробити це саме так. – Я наказую востаннє обрати старосту. Називайте старосту* (О. Довженко). – *Я ще раз наказую вийти вперед тим, хто був у підвалі* (П. Загребельний).

7. Питальне висловлення на зразок: – *Чуєш?*, що передає семантику імперативності в повному обсязі, напр.: – *Годі! Замовчи! Тобі папоська наказав мовчати! Чуєш?* (М. Куліш). – *Так тобі й треба, раз ти ворог! Щоб було заплачено, чуєш?* (В. Барка). – *Ніколи не кажи мені про своїх жінок, чуєш?* (В. Шкляр). Такі категоричні форми, вимовлені з імперативно-питальною інтонацією, вимагають негайного виконання певної дії співрозмовником. До цієї ж групи зараховуємо і конструкції на зразок: – *Додому йди, чуєш чи ні?* (ПБ: Д. Макогон). – *Ти, до холери, будеш говорити ясніше чи ні?* (Ірина Вільде), що також реалізують різке, настійливе спонування.

8. Окличні висловлення з виразною категоричною інтонацією: – *Наталко, щоб ти мені не посміла з Орядином розмовляти!* (О. Кобилянська). – *Негайно до мене!* (Є. Гуцало).

Імператив використовують для реалізації апелятивної функції. Він має форму прямого звертання, у якому мовець спонукає адресата до дії, вираженої дієсловом. Наявність цих двох осіб (адресанта й адресата) є граматичним стрижнем, організаційним початком імперативної ситуації. Іntenцію наказу есплікують висловлення, яким обов'язково властива адресатність: – *Жінко, йди з хати!* (Н. Кобринська). – *Говори ж, падлюко!* (В. Винниченко). Вимовляють накази із рішучою, категоричною інтонацією або з інтонацією незавершеності, недомовленості, напр.: – *Не кажи так ніко-*

ли! (М. Матіос). *Щоб у церкві не лобурясничав, не шморгав носом, не крутився дзигною, не ловив гав, не перся наперед, не сміявся, не пирхав...* (М. Стельмах).

До інтенції наказу вналежнюємо конструкції, що передають розпорядження, команду, вказівку, ситуації реалізації яких мають статусно-рольовий (авторитарний) характер. Напр.: – *Встать!! Підійти до столу!..* (Іван Багряний). *Бери свічку – й приклякай перед образом Божим, і молися за душу Славкову, й мовчи, як риба в воді* (М. Матіос). – *Та тихше-бо, Марку!* (І. Кочерга).

Інтенція вимоги репрезентує волевиявлення мовця, для якого характерні настирливість та категоричність, з одного боку, а з іншого – неофіційність стосунків між комунікантами, що відрізняє вимогу від наказу, пор.: – *Віддай штани!* – *Віддай сорочку!* (Є. Гуцало). – *Віддайте мені мою працю, ви взяли в мене гроші, віддайте* (Є. Ярошинська). Адресат ставить перед адресатом вимогу, пропонує в категоричній формі щось виконати, зобов'язує, змушує зробити так, а не інакше. Таке витлумачення інтенції вимоги зближує їх із наказом. Утім, на відміну від інтенції наказу, що не припускають заперечення з боку адресата спонукання, ситуація, коли мовець вимагає чогось від співрозмовника, часто потребує коментування вимоги мовцем, мотивації його дій або певної поведінки. Такий коментар у контексті настирливої вимоги повинен сформулювати в адресата «мотив для відповідної дії й мати форму роз'яснення причин вимоги мовця, а іноді являти собою застереження, попередження, докір або навіть погрозу, звинувачення» [Мясоєдова, 2001, с. 8]. Напр.: – *Учи. Учи! Не вивчиш, не дістанеш більше ні ковбаси, ні сиру, ні конахветів. Учи!* (В. Винниченко). – *Не хочеш платити, значить – ворог!* (В. Барка). – *Петруню... Пусту до хати, Петруню, бо виб'ю вікна, як не пустиш...* (М. Матіос).

Експліцитним засобом вираження вимоги є перформатив *вимагаю* + наказовий спосіб дієслова, напр.: – *І я не прошу, а вимагаю: складіть мені руки отако!* (М. Матіос).

Категоричність вимоги передають окличні конструкції, у яких есплікується: а) модальне дієслово змушування + інфінітив: – *Ти мусиш геть іти, лишиши мусиш мене самого* (І. Франко). – *А ви мусите зі мною говорити на «ви»* (М. Хвильовий); б) наказовий

спосіб дієслова у формі 2-ї особи однини: – *Поверни мені що забрав!!!* (М. Матіос); в) наказовий спосіб дієслова у формі 2-ї особи множини: – *Судіть мене! Жінка себе обмовляє* (М. Матіос); г) словоформа *зараз* (конче, якнайскоріш): – *Зараз же прийди до мене!* (М. Матіос).

Іntenцію вимоги реалізують питально-окличні висловлення, що вимагають негайного виконання якоїсь дії співрозмовником, напр.: – *Ану, мой, чув, що кажеш? За податок гроші!* (Б. Лепкий). – *А ти, прошу я тебе, звідки знаєш, що саме говорять у дипломатичних колах? Ану-ко, відповідай мені на це питання!* (Ірина Вільде).

Іntenція заборони містить наказ, вимогу не робити чого-небудь, не дозволяти виконання чогось або припинити дію, що відбувається в момент мовлення, напр.: *І не тужіть довго. Туга людину старить* (М. Матіос). *І ніколи не плачте за мною, бо мені на тім світі буде тяжко* (М. Матіос). – *Не ходи туди, сину!* (Панас Мирний).

Спонукальні висловлення зі значенням заборони належать до так званих прохібітивних спонукальних висловлень, особливість яких полягає в тому, що вони виражають адресоване слухачеві волевиявлення стосовно невиконання дії [Храковский 1990, с. 211]: *Не смій цього робити!* (М. Матіос). – *Не смій, Василю* (В. Кучер). – *Ростику, більше не пий!* (Ю. Андрухович).

Синтаксичні конструкції, що виражають іntenцію заборони, не так заперечують необхідність дії, як виражають думку про те, що дію виконувати не варто, бо це, на переконання мовця, недоцільно у зв'язку з якимись причинами.

Висловлення заборони реалізують такі синтаксичні конструкції: заперечні висловлення з дієсловом наказового способу: – *Але не дивися. Я встидаюся...* (М. Матіос). ...*А дитину не бийте* (М. Матіос); заперечні інфінітивні конструкції: *Не дивитися у вікно ввечері!* (М. Стельмах); безособові односкладні висловлення з часткою **не**: *Ніякого пиття людям не треба давати* (М. Матіос); фразеологізовані компоненти: *борони Боже: І, Боже борони, вас виделки класти на стіл! Кладіть самі ложки* (М. Матіос). *Борони Боже! На яку-небудь хвилю і стати на глум, на публіку!* (М. Стельмах).

Інтенція заборони есплікується в репліці-реакції на висловлення співрозмовника, його прохання, дозвіл, якусь дію, вчинок у формі таких конструктів: *Не можна. Ні, не можна. Я забороняю. Я змушений заборонити. Звісно, не можна. Ні в якому разі. Ні за яких обставин. Про це не може бути й мови. Це абсолютно неможливо. Ніколи! Ні, ні і ще раз ні.* Напр.: – *Іванку, прошу тебе дуже: аби ти ніколи не приносив Дарусі конфет. Ніколи!* (М. Матіос).

Інтенція дозволу містить волевиявлення мовця, суть якого полягає в поданні згоди, дозволу, права на здійснення якоїсь дії. Даючи дозвіл, мовець ставить себе вище за адресата, напр.: – *А тепер можеш убити й мене, як убив його...* (М. Матіос).

Дозвіл мовці виражають за допомогою модального дієслова *могти* та інфінітива: – *Можеш зайти* (М. Матіос), модального дієслова *хотіти* з інфінітивом та наказовим способом дієслова: *Та як хочеш робити, то роби* (М. Матіос).

Серед спонукальних висловлень є конструкції, у яких мовець просить у співрозмовника дозволу виконати дію. Це переважно власне-етикетні висловлення: перформативне дієслово «дозволити» еквівалентне дії, вчинку, пор.: – *З такої okazji дозвольте запросити вас, пане поручнику, і вас, милі панни, на келих шампанського* (В. Шкляр). – *Ви дозволите взяти вас під руку?* (П. Загребельний). – *Ну то хоч дозвольте мені намалювати його. – Малюйте собі на здоров'я* (І. Цюпа).

Прохання дозволити може бути задоволене: – *То дозвольте вже й сісти? – Та дуже прошу!* (В. Підмогильний). – *Дозволь мені, Миколо Сидоровичу, сказати кілька слів. – Кажі* (В. Винниченко). – *Ви мені дозволите забрести у вашу річку? – спиталась грайливо. – Будь ласка* (І. Цюпа); негативно сприйняте: – *Дозвольте мені провести вас до вокзалу? – Мені що, проводьте* (П. Загребельний). – *Дозвольте провести Вас до гуртожитку, – напрошувався в лицарі. – Я не живу в гуртожитку* (Я. Вишиваний) або може прозвучати як відмова: – *Дозвольте допомогти вам скинути вашого козушка? – Ні, дякую...* (В. Винниченко). – *Можна я тебе додому завезу? – Ой ні!* (М. Стельмах).

На експлікацію інтенції дозволу має вплив як соціально-рольовий, так і гендерний статус комунікантів.

3.4.2. Синтаксична репрезентація інтенцій пом'якшеного спонукання

Реквестиви належать до некатегоричних мовленнєвих актів із виразним зацікавленням мовця у виконанні пропонованої дії. Це один із виявів спонукальної інтенції, спрямованої на репрезентацію прохальної семантики.

Спектр реквестивних інтенцій, диференційованих за ступенем інтенсивності прохальної семантики та синтаксичними засобами реалізації, становлять:

- інтенції прохання;
- інтенції вмовляння;
- інтенції благання;
- інтенції моління;
- інтенції заклинання.

Реквестивні інтенції експлікуються в комунікативних ситуаціях та тих мовленнєвих актах-висловленнях, які реалізують бажану для суб'єкта мовлення дію, проте її реалізація залежить від волі адресата. У ситуації пом'якшеного спонукання спрямованість спонукання може проектуватися як на користь мовця, так і на користь адресата. Пор.: – *Поможи вибратися наверх* (М. Матіос). – *Тримайтеся краще за мене, бо тут темно* (М. Матіос).

Інтенція прохання втілюється як ввічливе звертання до співрозмовника з метою спонукати його до виконання певної дії, необхідної для мовця. Спонукаючи адресата до дії, мовець не має ніяких прав і може розраховувати лише на його добру волю. Адресант не впевнений, що запропонована дія буде виконана, тому турбується про переконливість та ввічливість мовного оформлення свого спонукання. Напр.: – *Михайлику злотний, пусти Матронку мені помагати* (М. Матіос). – *Химо, чи не дала б ти нам поспідати?* (Марко Вовчок). – *Давиде, чи не заглянув би ти до худоби?* (М. Стельмах). Мовленнєвий вплив на волю та почуття адресата здійснюється через вдало організовану систему синтаксичних засобів.

До синтаксичних засобів експлікації інтенцій прохання належать висловлення:

1) з перформативом *прошу*, який потребує обов'язкового вживання з ним інших дієслів і відображає реально-модальне значення, оскільки зреалізований 1-ою особою однини теперішнього часу дійсного способу, напр.: – *Просив батько, просила й мати, прошу й я тебе, сестрице. На весілля, та ще й старшою дружкою* (І. Нечуй-Левицький). – *Тільки прошу тебе – не забудь мене* (Ю. Яновський). Перформативні конструкції такого зразка реалізуються в межах одного висловлення – простого або складного (здебільшого складно-підрядного), пор.: – *Я прошу тебе йти за мною, бо я не зовсім здорова* (І. Нечуй-Левицький). – *Прошу тебе, дочко, аби не голосили, бо всіх вас проплачу...* (М. Матіос). У складнопідрядних конструкціях, окрім прохання, може бути експлікована додаткова дія, зокрема доручення, повідомлення: – *Як можете, перестріньте Василючку й скажіть, що я у вас і я – її старша дружка* (М. Матіос);

2) із присудком у формі наказового способу 2-ї особи однини або множини, напр.: – *Чуєш, Корнелю, вбери завтрашню свою одягу* (М. Матіос). – *Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна, не дивися в той бік, моя пташко!* (І. Франко). – *Будьте ласкаві, пустіть переночувати* (І. Нечуй-Левицький);

3) із суб'єктивно-модальними синтаксемами, кличними комунікатами, формулами ввічливості на зразок: *будь ласка, будьте ласкаві, будьте добрі* та ін., напр.: – *Повтори, будь ласка, сцену зненацького переляку* (М. Матіос). – *Будь ласка, вельможний пане, сідайте!* (Б. Лепкий);

4) із присудком у формі умовного способу, що загалом посилює чемність (некатегоричність) прохання, напр.: – *От сиділа би ти тихо, коли тобі добре* (Н. Кобринська). – *А стала б Миколі за дружину, то й не шматував би біль твоє серце* (Б. Лепкий);

5) питальні, напр.: – *Чи не могла б ти, дочко, вечерю з комори сюди принести, а я трохи поприбираю?* (І. Карпенко-Карий). – *Можже, ви мене направите, де той грек, що німецькі пахоці продає?* (Марко Вовчок). Питальні висловлення в таких контекстах виконують вторинну функцію, почасти виражають інтенцію прохання. Пор.: – *Чи не продали б ви мені розсади трошечки?* (Марко Вовчок). – *Чи не продасте отого вола?* (А. Свидницький).

Формування спонукального змісту в структурі питальних висловлень відбувається і під впливом багатьох екстралінгвальних чинників, зокрема в експлікації значень спонукання важливу роль відіграє **комунікативний контекст**: 1) матеріально-ситуативний контекст (наявність у ситуації спілкування матеріальних умов, які вможливають виконання певної дії): – *Чи не дали б мені оцю фігуру?* (Леся Українка). – *Чи не найняли б ви мені тієї кімнатки?* (І. Нечуй-Левицький); 2) контекст культури (спонукання оформлено згідно з правилами мовленнєвого етикету): – *Чи не могла б вийти зі мною на кілька хвилин?* (Ірина Вільде). – *А чи не міг би я переночувати у вас, газдо?* (Ірина Вільде). Категорія комунікативного пом'якшення спрямована на оптимізацію контакту між комунікантами і забезпечує створення консенсусної зони інтерактивного процесу. Для розмовно-побутового дискурсу характерні передусім безпосередність, невимушеність, неофіційність, що дає змогу спілкувальникам активніше виявляти свої лінгвокреативні можливості, демонструючи рівень компетентності та вправності.

Інтенція вмовляння як настійне прохання кого-небудь про щось належить до реквестивних інтенцій, проте якщо інтенція прохання реалізується в межах одного висловлення, то інтенція вмовляння – у межах надфразної єдності, складного синтаксичного цілого, зрештою, формує один із толерантних мовленнєвих жанрів. Низка дискурсивних висловлень, підпорядкованих репрезентації інтенції вмовляння, цілком мотивована, оскільки постає внаслідок переконання мовця в тому, що адресат не погодиться виконати його прохання з першого разу і для досягнення перлокутивного ефекту знадобляться якісь аргументи [Иссерс 2008, с. 142]. На нашу думку, у значеннєвому просторі прохання та вмовляння якраз і вирізняються ступенем інтенсивності: інтенція вмовляння передає прохання інтенсивніше, адже мовець не тільки просить, він умовляє і аргументує свій мовленнєвий вчинок, пор.: – *Прошу тут сісти, прошу дуже!* (В. Винниченко). – *Жіночко, купіть! Купіть, пані, в мене найдешевше, а який товар, такого не знайдете на всім ринку* (Г. Тарасюк). – *Візьміть мене з собою... Це дуже важливо для мене...* (О. Гончар). – *Я ж здалека приїхала... за сотню верст забилася. Змилосердіться надо мною* (Панас Мирний).

Як зазначає О. Иссерс, умовляння – це тиск на адресата, «заманювання» його, тобто маніпуляція, «силоміць здійснювана влада над адресатом» [Иссерс 2008, с. 145]. Іntenція вмовляння актуалізується в певних конситуаціях. Той, хто вмовляє, може апелювати до почуттів реципієнта, стосунків зі співрозмовником, до якостей партнера, його інтелекту, напр.: – *Та, будь ласка, не заходь до шинку. Проп'єш всі гроші, не матимеш з чим іти на ярмарок* (І. Нечуй-Левицький). Апеляція до авторитетних джерел та осіб, що відображає соціально-рольовий контекст спілкування, свідчить про їхню значущість та важливість у реалізації іntenції вмовляння, напр.: – *Товаришко Марто, в мене є до вас велике прохання... Чи не можете ви піти зо мною після перерви?.. Я в товариша Безпалька вже взяла дозвіл... на нас двох* (В. Підмогильний).

Іntenція вмовляння реалізується в емоційно наснажених діалогічних дискурсах, що особливо яскраво увиразнюють різноманітні іntenсифікатори: слова ввічливості, модально-вольові частки **ну, ану**, які підсилюють вмовляння, увиразнюють потрібну силу впливу: – *Будь ласка, ну будь ласка, – молила Єлька, – послухайте мене!* (О. Гончар). – *Я тебе чую, дорогий, ну синай мене... Синай... Лише не закривай очей* (М. Матіос). – *Ну, мамо, ну дайте чого добренького попоїсти! Дайте! Хочу!* (Б. Грінченко). – *Ану покажи, ану-ко, покажи!* (Ю. Федькович); підсилювальні частки **ж, же** та обмежувально-видільні частки **хоч, тільки**, що виражають нетерпіння мовця, дають підстави говорити про якісь невдалі попередні спроби домогтися виконання певної дії: – *Дозволь до тебе в курінь... Чуєш, який вітряга... Не замерзати ж мені там...* (О. Гончар). – *А може, ви мені дасте «Пригоди» хоч на один день? – І не проси, і не моли* (М. Стельмах). – *Морозе, Морозеночку, – замолівся він тихо. – Пустити мене до хрещеного батька. Я тільки до його одного піду посипати і, що випосипаю, віддам тобі половину* (Панас Мирний).

Правильно обрана стратегія дає змогу успішно реалізувати іntenцію вмовляння. Кожен із спілкувальників вибудовує свою лінію поведінки, утворюється, за словами Ф. Бацевича, комунікативно-стратегічний континуум дискурсів [Бацевич 2010, с. 248], що сигналізує про різні прагнення та потреби мовців і не сприяє успішному досягненню іntenційного завдання комунікантів, напр.: – *А чи*

не прийшов би ти, Іванку, в понеділок до кошіння? Трави перестоюють, а косаря знайти трудно.

– У понеділок? – лінкувато перепитував Цвичок. – Понеділок, газдику, тяжкий день. Хоч узими, хоч уліті...

– Ну то приходи, любий Іванку, у вівторок.

– Е-е-е, ні, вівторок – напасний день. У дорогу у вівторок іти не можна. А кошіння – то також дорога.

– А в середу?

– Середа – пісна днина. А я люблю рибу. У вас риби може не бути. А як є, то не така як треба. Так що не спішіть у середу косити. Або косіть без мене.

– Іване, то прийдеши у четвер?

– У четвер точно що ні... (М. Матіос).

Як бачимо, запропонований діалог відображає нереалізовану інтенцію вмовляння: жінка не змогла вмовити чоловіка, щоб той скошив їй сіно. Він виявився неблаганним, хоч жінка спробувала різні засоби впливу: аргументи (*Трави перестоюють*), етикетні консенсусні моделі речень (*А чи не ...*), пестливі форми звертань (*Іванку*), підсилювальні частки тощо.

Умовляння може здійснюватися і в інтересах адресата. Напр.: *– Матронко, ну розкажіть мені правду, вам самим стане легше! – Я нічого не пам'ятаю! – Ви боїтеся чогось? Не бійтеся, скажіть що з вами було! Може я зараджу чимось (М. Матіос). – Єлько, раз живемо! Двічі нікому не вдавалося! Раз! Двічі жити не вдавалося нікому! Тож не будь горда! Не бійся! Ти ж сама тепер!... Вільна! Ніхто тобі не указ! (О. Гончар).* Адресант намагається дізнатися правду не тільки через своє зацікавлення, а й для того, щоб допомогти адресатові. Умовляння на користь адресата увиразнює потребу виконання певної дії, подекуди її обов'язковість, а часто погрозу, докір, напр.: *– Краще не вмирай – бо перестріляю всі їхні гори й не подивлюся ні на кого!!! Брате!!! Не вмирай! Я ж їх усіх перестріляю!!! (М. Матіос).*

Синтаксичними засобами реалізації інтенції вмовляння є також компліментарні висловлення як окремішні, периферійні тактики на шляху реалізації основної інтенції, напр.: *– Панно Флоріко, прошу-благаю вас також пісеньку заспівати, звуком вашого*

голосочка потішити моє безрадне серце! (С. Воробкевич). Суб'єкт мовлення використовує емоційно налаштовані ходи, які одночасно виконують функцію аргументів. Це, з одного боку, комплімент, з іншого – флірт, підлабузництво; до того ж адресант може апелювати як до реальних, так і до вигаданих якостей адресата, пор.: *А тепер занурся з головою... отако-о-о... Намочи голову... отак... усю... іще намочи... Боже, яка ти розумна* (М. Матіос).

Реалізуючи комунікативну інтенцію вмовляння, адресант наголошує на важливості того, про що просить, логічними наголосами, обірваними конструкціями актуалізуючи відповідну інформацію: – *Мені надзвичайно важливо... в будь-якому разі... питання життя і смерті... ну яка вам різниця* (О. Гончар). – *Богданчику, любий, якщо ... коли що ... ти ж... пиши!* (О. Гончар). – *Володя, Володя, я вже так тебе прошу... ні про що не прошу, а тільки одне...* (О. Гончар); аргументує свою позицію за допомогою розповідних та окличних конструкцій, риторичними питаннями налагоджує контакт із співрозмовниками: – *Ви, молодь, підтримайте мене, і я завтра вам на місці цього собору хіба ж таке молодіжне кафе відгрохаю! З повним комплексом! Кафе-лялечку, в області тільки ахнули б! Шашилична! Чебуречна! А поряд раковина для естради, атракціон, чортове колесо над усією Зачіплянкою... Гуляй – не хочу! Невже не запалює?* (О. Гончар); підвищує компетентність, ерудицію адресата, занижуючи власне «я», пор.: – *Ти розумна, освічена людина... Ну чого тобі стоїть?* (О. Гончар). – *Лий, лий повну, не бійся! – примовляв дядько Ягор... – Отак, по Марусин поясок... по вінця!.. Не бійсь, не розхлюпаю. Рука, мовляв, ще не тремтить* (О. Гончар); запевняє в серйозності своїх намірів: – *Прийміть! На найтяжчу роботу! Де в протигазах, де з кайлами на рейках... Документів у мене нема, але я нікого не вбила, нічого не вкрала... Дев'ять класів освіти... Візьміть!* (О. Гончар).

У змістовому полі реквестивних інтенцій актуалізується семантика **переконання**. Суб'єкт вмовляння за допомогою уточнювальних членів речення, контактних висловлень намагається змусити когось у щось повірити, погодитися з чимось, пор.: – *Вставай, Маріцо... – казав старий лікар... – його, крім тебе, ніхто не порятує* (М. Матіос). – *Синочку, ось утрьох благаємо тебе... Хіба ж тобі*

таки так важко? Ну, подумай же хоч сам: шматок полотна, фарби – і живе творіння, дитина твоя... (В. Винниченко). Як бачимо, мовленнєвий жанр умовляння формують різні за комунікативною настановою висловлення: питальні та непитальні, які в межах складного синтаксичного цілого підпорядковані репрезентації глобальної інтенції вмовляння.

Важливу роль у реалізації інтенції вмовляння відіграють паравербальні засоби мовної комунікації, зокрема фонаційні, мануальні та пантонімічні, що увиразнюють конкретний намір мовця. Особливо яскраво паравербаліка характеризує один із виявів інтенцій вмовляння – **випрошування / канючення** (від дієслова *канючити* – настирливо й жалібно просити що-небудь у когось, випрошувати, циганити), напр.: – *Мамко! Купіть і мені свистало!* – сіпав Василько мамину руку, при цьому так просив ласкаво, що камінь би зм'як. – *Мамко, купіть мені свистало!* – Василько сіпав маму за руку. Чинилася, ніби не чує. – *Мамко, купіть мені свистало!* – сіпав дужче, забігав перед неї і піднімав голубі збентежені й збуджені очі. – *То, синку, недобре... гірке!* – *пробувала просвітити.* – *Най буде гірке, ви купіть!..* – *Від того, синку, будуть тебе зубики боліти...* – *напоумляла.* – *Най болять, а ви купіть!* – *Від солодкого, синку, зуби зчорніють...* – *страхала.* – *Най кришаться всі до одного, а ви купіть свистало!* – *нічого не боявся і не лякався* (І. Чендей). Такий діалогічний дискурс соціально зумовлений і відображає ракурс стосунків між матір'ю та дитиною. Інтенцію випрошування мовець передає здебільшого за допомогою повторень імператива без якоїсь аргументації: – *Дай, ну дай... Ну будь ласка.* Зазначимо, що такі конструкції – це релевантна ознака дитячого мовлення, напр.: – *Михайле, вставай! Чуєш!* – *Ді-і-ду, іще тро-о-шечки...* (М. Стельмах). – *Вставай, Михайлику, вставай.* – *Ма-мо, іще одну крапелиночку...* (М. Стельмах). Яскраво виражена графічно-знакова деструкція (*ді-і-ду, тро-о-шечки, ма-мо* тощо) передбачає не тільки зорове сприйняття, а й емпатичні переживання мовця, емоційно-оцінний (загалом позитивний) світ стосунків між комунікантами (дідусем і внуком, матір'ю і сином).

Інтенцію благання репрезентовано у висловленнях, що відображають наполегливе, невідступне прохання мовця, зумовлене пев-

ним емоційним дискомфортом. Напр.: – *Ще цу ніч переначуй у мене, синку. Я тебе так гірко пістувала, дула-м на ті, як на рану... Я тебе разом з сонцем вірідю і плакати не буду. Переначуй, переначуй, дитинко! Взяла сина за рукави та повела до хати. – Миколайку, та не йди-бо! Та заки ти обернешся, то пороги в хаті поскривлюються, то вугли погнiotaють. Мене не застанеш уже і, відай, сам не прийдеш* (В. Стефаник). Такі конструкції близькі до вмовляння, проте інтенції благання виражають розпач, спустошення душі, безвихідь. Пор.: – *Мамо...– плакала Оксана перед свекрушиною стодолюю... – Спам'ятайте його... З ним щось зробилося... йому щось пороблено... Або якась лярва вчепилася й не дає нам життя...* (М. Матіос). Емоційний діалогічний дискурс відтворює поведінку мовця в буденних, соціально-побутових ситуаціях: розлука, прощання, смерть, напр.: – *Йой, мамко... вставайте, мамко... діти за вами плачуть... Миколайчик ваш плаче, нащо 'сте лишили Миколайчика, мамко... беріть 'го до себе...* (М. Матіос). – *Не вмирай! Боже! Я прошу тебе – тільки не вмирай! Божжжже...* (Г. Тарасюк). Емоції, експресія актуалізуються за допомогою нечленованих комунікатив, вигуків, хетизаційних пауз, обірваних, неповних речень-невих реалізацій, висловлень-повторів, напр.: – *Дедуку, не топіть мене, не топіть, не топіть! – Та як си просиш, то не буду, але тобі би ліпше. – Не топіть мене, не топіть!..* (В. Стефаник).

Спонукальні висловлення зі значенням благання оформляються і за допомогою перформатива *благаю* та дієслова у формі наказового способу 2-ої особи однини чи множини. Напр.: – *Пусти... – не пручалася, лиш просила Корнелія. – Благаю тебе, пусти* (М. Матіос). [Панса:] *Доню! Прошу тебе, благаю, будь слухняна!* (Леся Українка). – *Благаю. Завтра, милий. Завтра!* (М. Куліш). – *Синочки мої. Прийміть мого хлопця до себе. Благаю вас* (О. Довженко). Варто зазначити, що перформативне дієслово не тільки диференціює функціональні обшири спонукальності, а й інтенсифікує її прагматичну силу, підкреслює вищість адресата мовлення. Наявність у висловленні перформатива *благати* посилює вплив на співрозмовника (його благають, а не просять). Надфразна єдність як найбільш адекватний засіб вираження інтенцій благання експлікує семантику розпачу, безнадії, схвильованості того, хто благає свого

співрозмовника, напр.: – *Одного буду у вас прохати, – почав Йосип, схлипуючи. – Жінка моя... Не думав я... Ледащо... А проте – люблю її... душу свою віддав би за неї!.. Не обидьте сироти!..* (М. Матіос).

Інтенція заклинання належить до реквестивних інтенцій з огляду на її змістовий ракурс – настійно просити, благати про щонебудь, промовляючи магичні заклики на зразок *ради Бога, заради Бога, ради всього святого, в ім'я нашої дружби, заради наших дітей, закликаю Христом-Богом*, напр.: – *Мамо! Я вас молю, ради Бога, мовчіть...* (В. Винниченко). – *Ой, не голосіть, Власівно, ради Бога* (О. Гончар). – *Тільки вже, ради Бога, помовч!* (М. Вінграновський). – *Діти, скорше. Ради Бога, скорше!* (Б. Лепкий). – *Заради дітей, благаю* (М. Куліш). – *Во ім'я Божє, ти, пане полковнику ніженський, і всі, під його рукою будучії, послухайте мого голосу, не погубляйте Отчизни* (П. Куліш). Іноді мовець використовує найдорожче для того, щоб передати свою комунікативну потребу, напр.: – *Пробач! Дітьми благаю, прости! Хочеш на коліна перед тобою впаду, бий, топчи, тільки зніми гріх, пробач, востаннє пробач!..* (О. Гончар). – *Благаю тебе всім, що тобі любо-дорого, не роби цього, одступись!..* (О. Гончар).

Інтенція моління, спрямована на вираження найвищої за ступенем інтенсивності реквестивної семантики, реалізується або в безпосередньому контактуванні комунікантів (– *Братє!!! Молю тебе, не вмирай!* (М. Матіос). – *Бабо, молю вас, очуняйте!* (В. Шевчук), або здебільшого в молитовному сакральному континуумі, відображаючи спілкування людини з найвищими силами задля задоволення своєї потреби (– *О Преславна Мати Божє! Змилуйся наді мною* (М. Матіос). *Благослови, душе моя, Господа за те, що не відбирає ще пера з моїх рук!..* (Р. Іванчук).

Висловлення, що містять пряму апеляцію до Бога, Ісуса Христа, Божої Матері, наскрізь метафоричні, переповнені великою надією, любов'ю до Господа, віддзеркалюють найпотаємніші бажання мовця, напр.: *До тебе, Господи, що там живеш на небі, Звертаю очі я в пригоді і в потребі* (СВП: П. Гулак-Артемівський).

Реквестивні інтенції спонування – одна з форм життєдіяльності людини, вияв її особистісних характеристик у конситуації прохальної семантики. Інтенційний компонент формується як стратегічний

задум ще до реалізації синтаксичної конструкції. Відповідно до цього мовець завчасно планує й організовує хід мовленнєвої взаємодії з адресатом, відбираючи мовні засоби, які найбільш адекватно виражають конкретну інтенцію.

3.4.3. Синтаксична репрезентація інтенцій нейтрального спонукання

Характерною рисою реалізації сугестивних інтенцій є рівні позиції адресата та адресанта і необов'язковість виконання дії з боку адресата. До інтенцій нейтрального спонукання належать

- інтенції поради;
- інтенції пропозиції;
- інтенції застереження;
- інтенції втішання;
- інтенції заклику.

Інтенція поради – основний директивний зміст, який реалізують спонукальні висловлення, визначальними маркерами яких є ірреально-модальні категорійні значення та адресованість мовленнєвого потоку. У комунікативному акті поради йдеться про поєднання двох дій: перформативної дії мовця (його поради) і дії, до якої він спонукає адресата. Адресант може розраховувати лише на добру волю співрозмовника, проте особливість поради якраз і полягає в тому, що виконання пропонованої дії важливе насамперед для співрозмовника, така дія для нього, з позицій мовця, автора комунікативного акту поради, корисна та необхідна.

Для реалізації інтенцій поради, ілюктивною метою яких слугує пропозиція, вказівка на те, як діяти співрозмовникові в певній життєвій ситуації, здебільшого використовують імперативні конструкції, присудок яких виражений дієслівною формою 2-ї особи однини чи множини наказового способу, напр.: – *Ти, Гнате, як будеш мати час, заглянь до тітки Дарки* (М. Стельмах). – *Святий, Карне, Палажску. Кращої од Палажски нема на всі Семигори* (І. Нечуй-Левицький). – *Ну, лягайте, хлопці. Завтра вам рано вставати* (І. Цюпа). Висловлення поради, як бачимо, містять пояснення, обґрунтування, раціональність пропонованої дії.

Семантичний діапазон комунікативного акту поради, крім наміру мовця підказати, як діяти, що треба робити за певних обставин, передбачає і реалізацію різноманітних емоційно-оцінних конотацій. Експресивністю відзначаються ті імперативні конструкції, до складу яких входять фразеологізми, стійкі поєднання слів, пор.: – *Ну-ну, покропи своєю грішною водицею святе насіння* (І. Цюпа). – *Казав же я тобі, синку, не зв'язуйся з тим чортовим породіллям* (І. Цюпа).

Формування спонукального значення поради значною мірою залежить від лексико-семантичної групи дієслова, присудка речення-висловлення. Зокрема, експліцитними формами реалізації такого спонукального значення є і ті реченнєві моделі, у яких семантично домінує перформатив, слово-дія **раджу**, зрідка в уснорозмовному дискурсі експліковане й діалектними формами (**радю**, **раю**) напр.: – *Тут міцна жилага рука потрібна, щоб тримати вуздечку. Щоб ні з ким ніякого кумівства. І тобі **раджу** бути послідовним та принциповим* (І. Цюпа). – *А тобі, хлопче, – звернувся він до Ярослава, – **раджу** так не гарячитися. Ти молодий, це тобі не корисно* (Г. Тютюнник). – *Так що й вам **радю**: купуйте рушники, поки є, бо може не бути* (М. Матіос). – *Хлопці! **Раю** вам наділи брати* (Панас Мирний).

Комунікативний акт поради виражають і конструкції з прямою мовою, у яких слова автора введені особовими чи родовими формами дієслова *порадити*, пор.: – *Ну а ти у своїх на хуторі ще не був? Непремінно навідай, коли закінчиш роботу, – **порадив** Чепіга. – Батьки завжди ждуть своїх дітей з доріг близьких і далеких* (І. Цюпа). – *До нас повертайся. А ні, то йди сторожихою в батрацьку школу, – **порадив** Василь* (І. Цюпа). Звичними для розмовного мовлення є такі висловлення, напр.: – *Моя вам порада – розбігайтеся хто куди* (І. Цюпа). – *Моя тобі порада – не йди тією дорогою* (С. Пантюк).

Для акту поради релевантними виступають відмінкові форми займенників – *тобі, вам* тощо. Напр.: – *Женитися **тобі** пора, сину* (В. Шевчук). – ***Вам** треба розвиватися, мамо* (В. Міняйло).

Часто висловлення поради побудоване за формою складнопідрядного компаративного речення, насамперед того, що відповідає

моделі *чим + інфінітив ..., тим (краще) / то краще / + інфінітив ...* та ін., пор.: – *Послухай мене, Тарасе. Чим зітхати за Марічкою, то краще запросити на вечерю її подругу* (Розмовне). Мовець чітко вибудовує стратегічні лінії своєї поведінки – від коректного, обережного поводження зі співрозмовником до досить категоричного, що можна пояснити умовами перебігу інтеракції та характером стосунків між комунікантами.

Імперативність інтенцій волевиявлення може ускладнюватися модальними відтінками – можливості, необхідності, важливості, а тому в таких односкладних безособових висловленнях цілком релевантними будуть предикативні прислівники *можна, варто, потрібно, треба, необхідно* тощо. Напр.: – **Треба** вам *прибратися добре, йдучи на сватання* (І. Нечуй-Левицький). – *Не турбуйтеся. **Необхідно** дотримуватися певних правил, і все буде гаразд* (І. Цюпа).

До імпліцитних форм передання поради належать аналітичні форми умовного способу, напр.: – *Ти б, синку, сьогодні віддав Федорові рукавичку* (Панас Мирний). – *Ти б сіряк на плечі **накинув**, – мовив Василеві Микола* (І. Цюпа). – **Викупалася б, Маріє!** (У. Самчук). – *Ви б, Олексію Івановичу, стрічних кумів **узяти*** (Панас Мирний). Ця форма, як відомо, є спеціалізованою для вираження оптимістичності, проте в ситуації поради обов'язковим чинником слугує комунікативна взаємодія між комунікантами, наявність адресата мовлення.

Семантики обережності висловленням поради надають суб'єктивно-модальні синтаксеми зі значенням гіпотетичності (невпевненого припущення) – *може, може б, а може б*, напр.: – **Може**, *тепер би таки, сину, варто було подумати про вікна і двері?* (М. Стельмах). – **Може б**, *ти пішов продавцем у нашу крамницю, там помічник прикажчика потрібний?* (І. Цюпа). – *Дарко, **а може**, ти ще сьогодні зустрілася б з Данком?* (Ірина Вільде). Такі питальні висловлення виражають повчання, напучення, створюють гіпотетичну ситуацію: урахування волі співрозмовника полягає в етикетному увиразненні його «вільної» мовленнєвої поведінки. Складне переплетення об'єктивних та суб'єктивних чинників у кожному мовленнєвому акті визначає поліінтенційність (багатозначність) змістової структури висловлення.

У ситуації поради адресант враховує інтереси адресата, причому він переконаний, що виконання каузованої дії буде корисним та доцільним для нього. Напр.: – *Иди додому. Я чую щось недобре* (М. Матіос). Адресант, який дає поради, ситуативно має вищий статус; адресат перебуває в ситуації, що викликає тривогу, потребує допомоги, підтримки. Напр.: – *Тримайся за мене. Тут темно* (М. Матіос).

Спеціалізованою формою вираження спонукальної інтенції поради слугує дієслово 2-ї особи однини чи множини наказового способу, напр.: – *Продавай ліпше дрімби Іване... Тут з тебе користі більше* (М. Матіос). – *Згасить поташу, дайте випити – зразу попустить* (М. Матіос).

Комунікативний акт поради характеризує передусім чітко побудована стратегія мовця. Семантику пропозиції, поради, як краще вчинити в тій чи тій ситуації, передають експліцитні (імперативні та розповідні висловлення з перформативами *радити / порадити*) та імпліцитні засоби (конструкції з кон'юнктивом; односкладні інфінітивні та безособові речення; розповідні, оптативні та питальні конструкції).

До інтенцій поради вналежнюємо семантику рекомендації та переконання. Адресант є зацікавленою особою і намагається вплинути на адресата, щоб спонукати його виконати якусь дію чи повідомити інформацію, переконати адресата в правильності дії, у її релевантності, напр.: – *Хрестіться, дітво, рано і увечір хрестіться, та просіть Бога, аби вас обминула така тяжка судьба* (М. Матіос).

Інтенції пропозиції передають спонукання до «сукупного виконання дії», пор.: – *Ходімо всі разом тай допоможемо сироті* (М. Матіос). – *Василю, ходімо в ліс по ягоди!* (Б. Грінченко). У таких висловленнях використовують переважно форми 1-ї особи множини та вставні слова **може, може б**, напр.: – *То, може, пособимо Плачинді?* (М. Стельмах). – *Може, ходімо?* (В. Підмогильний). – *Ідете ви з дальної дороги, то, може б, випили по чарці?* (Г. Квітка-Основ'яненко). Особливістю пропозиції є те, що «мовець, вважаючи виконання певної дії доцільним, необхідним, корисним для нього самого, для слухача або для особи (осіб), що не бере (не бе-

руть) участі в розмові, виносить свою думку на обговорення, намагаючись переконати в цьому слухача і, врешті-решт, спонукати його виконати дію» [Мясоєдова 2001, с. 9].

Уведення до структури таких висловлень контактних слів на зразок **слухай, хочете** сприяє створенню невимушеної обстановки. Пор.: – *Слухай, Антоне, може, ще й нову криницю викопасмо?* (Є. Гуцало). – *Хочете, погуляємо трохи? Чудова українська ніч* (В. Підмогильний). Формально співучасники чи виконавці дії представлені займенниками **ми, нам, ви (ти) з нами**. Пор.: – *Може б, ми звінчались?* (О. Кониський). – *Чи не краще було б нам узяти та продати?* (Б. Грінченко). – **Нам** би, може, й додому пора? (М. Стельмах).

В інтенційних висловленнях пропозиції мовець не тільки виявляє свою волю, але й сам втручається у процес її виконання. За адресатом, проте, зберігається право вибору – погодитися (виконати певну дію) або ж відмовитися. Намір мовця переконатися в тому, що адресоване спонукання до дії адресат сприйме однозначно, змушує його вибирати категоричнішу форму вираження думки за допомогою перформатива *пропоную*, уживання якого характерне як для субординативних, так і несубординативних взаємин, напр.: – *Пропоную розпочати з Андрія* (М. Матіос).

У висловленнях-пропозиціях право вибору за будь-яких умов залишається за адресатом. Мовець не віддає наказів, не просить і не вимагає нічого від нього, він лише пропонує, тобто запрошує його поміркувати, тверезо оцінити ситуацію, що сприяє приверненню уваги співрозмовника до свого способу розв'язати ситуацію. Напр.: *Я пропоную розв'язати це питання сьогодні, так буде краще для всіх* (Розмовне). – *Ходімо ж, брате, до моєї господи* (М. Стельмах). – *Що ж, славне товариство, пожаліємо чоловіка?* (М. Стельмах). – *Киньмо та ходім обідать!* (І. Нечуй-Левицький). – *Степане Івановичу! Пора нам додому!* (І. Нечуй-Левицький). – *Он і хату вже видно. Може, завернемо погрітись?* (П. Панч). – *Може, тобі на підвечірок вареники з вишнями чи суніцями зготувати?* – *Можна і з вишнями, і з суніцями* (М. Стельмах). – *Давай кудись утечемо* (В. Шевчук). – *Маю щось тобі сказати. Може, вийдемо на два слова?* (Ю. Андрухович). – *Ану, співаймо всі разом* (Н. Кобринська).

Інтенція застереження передає волевиявлення мовця – попередити про загрозу від кого чи чого-небудь, «уберегти, допомогти, відвернути небажані наслідки, щоб вийшло на добре, переконати у неправильності дій, порадити тощо» [Дяків 2010, с. 99]. Зміст превентивних конструкцій полягає в тому, що адресант застерігає адресата щодо виконання деяких дій, які для нього є небажаними, навіть некорисними. Напр.: – *Ти, братику, не говори більше нікому цих слів. За них у Сибір женуть... Стережися...* (В. Кучер). – *Лісом краще самому не ходити* (Є. Гуцало). – *Обережно вибирайтеся на дерево, бо недовго і впасти* (В. Барка). – *Бійся людини лукавої* (В. Шевчук). – *Стійте! Стійте, там у селі банда!* (В. Шкляр).

У ролі засобів реалізації інтенції застереження використовують:

а) висловлення з дієслівними формами 2-ї особи однини та множини наказового способу: **гляди, глядіть** (– *Гляди ж, Галко, не дуже відхиляйся від основного маршруту* (О. Гончар). – *Гляди ж, – велить мати, – ні до кого не заходь, хоч нехай як припрошують і заманливу їжу показують* (В. Барка). – *Васько! Юрчик! Глядіть же, не піддайся! Щоб знали наших!* (А. Любченко); **дивись, дивіться** (– *Дивись, братчику, щоб ти не впав в яку сітку* (Є. Ярошинська). – *Тримай їх, маленька, обома руками і дивись, щоб вони не попадали у воду і не потопились* (М. Вінграновський). – *Ото дивіться мені, – йдучи вранці в поле, сказала Ганка дітям, – не здумайте водитися з циганчатами* (Є. Гуцало); **стережися, стережіться** (– *Стережися, сину, щоб не взяв такої, як Карпо* (І. Нечуй-Левицький). – *Стережіться!* – *грізно гукнув Супрун* (Ю. Мушкетик); зі стійкими сполуками **бійтеся Бога, не гніви Бога** і под. (– *Тетяно! Тетяно! Бійся Бога, забери діти та йди де трохи з ними* (Н. Кобринська). – *Чоловіче, бійся Бога, не свари єї* (Є. Ярошинська). – *Дитино! Не гніви Бога милосердного, бо відверне свою ласку від нас* (Є. Ярошинська). – *Але ж, куме, бійтеся Бога!* (І. Франко);

б) **перформативи**: – *Я не залякую, а застерігаю. Якби ви прихилилися до мого прохання та залишили малятко у нас, то... всім було б легше* (В. Шкляр). Тільки **попереджаю**: *ніколи не згадуйте свого минулого, в протилежному разі ви щось надумаете* (М. Хвильовий);

в) питальні конструкції: – *Ти хочеш, щоб він тебе вбив, як приїде?* (М. Матіос). Застерігають переважно батьки, старші за віком люди, дорослі, друзі та ін. Коли адресант застерігає адресата, він уважає його поведінку як таку, що не відповідає загальним суспільним нормам.

Адресат застереження може розмовляти з адресантом як рівний з ним, дякувати за турботу: – *Е-е-е, Любко, краще не потикайтеся туди. Там говорять страшно тепер діється. – То я мабуть-таки пізніше до них завітаю* (М. Матіос). Вимовляються такі висловлення з прохальною чи застережливою інтонацією. Деякі інтенції застереження подібні до повчальних настанов: – *Ти ж там бережи себе, синку, – чути голос старої. – Бо все можна купити, а здоров'я не купиш* (О. Гончар).

Застереження та погроза мають практично однакове прагматичне спрямування, тобто «обіцянку зробити несприятливі дії для адресата у випадку погрози або попередити про несприятливі наслідки таких дій у випадку застереження» [Дрінко 2005, с. 14 – 15]. Пор.: – *Як мені й завтра опізнишся, то я на тобі поб'ю ломаку. Чи чуєш?* (І. Нечуй-Левицький). – *Ще одне таке слово, й буде тобі амінь!* (М. Вінграновський). – *Лиш у печеру не заглядай, бо там ніч стоїть, а дня в печері не буває ніколи* (Є. Гуцало). – *Але не здумай його дурити, бо, коли його дурять, несамовитий стає* (В. Шевчук). – *Чекай, чекай, жінко добра. Хіба ж так з людьми говорять?* (М. Стельмах). – *Не кидай, бо я тобі голову провалю кочергою* (І. Нечуй-Левицький). – *Ти ще смієш на мене нарікати?* (В. Підмогильний).

Подібність між прохібівними (заборона) та превентивними (застереження) висловленнями полягає в тому, що в них виражене адресоване співрозмовникові волевиявлення мовця про невиконання дії, а відмінності – у тому, що висловлене волевиявлення – це побажання того, щоб виконавець контролював ситуацію і не виконував би названу дію, яка, на думку мовця, у разі її здійснення завдасть збитків або виконавцеві, або мовцеві, або іншій особі [Храковский 1990, с. 213].

Інтенції втішання спрямовані на те, щоб утішити співрозмовника, зробити його радісним, задоволеним, розважити, заспокоїти, звеселити. Напр.: – *Не журись, гетьмане! Простять тебе*

запорожці! (М. Вінграновський). – *Не плач, жінко, Бог дасть добра!* (М. Стельмах). Синтаксичні конструкції, що реалізують інтенцію втішання, уживають у ритуальних ситуаціях, щоб висловити співчуття, підтримку людині. Напр.: – *Не журись. Рано чи пізно все стане на своє місце* (О. Гончар). – *Не плачте, тіточко, бо я сама розплачусь* (М. Стельмах).

Негативні емоції адресата адресант подає як дріб'язкові, неістотні, пор.: – *Ви не журіться, мамо: якось воно буде* (М. Стельмах). – *Чого ж ти, дитино, ну, чого? І добре, що сталося* (Б. Лепкий). – *Це дрібниця, завтра про все забудеш! Знайшла через що плакати!* (О. Гончар). Оцінку ситуації, що склалася, можуть виражати за допомогою порівняння стану адресата з більш складною життєвою ситуацією, пор.: *Краще з ним жити, ніж знову потрапити в бідність. Погана сім'я краще, ніж взагалі ніякої* (Розмовне).

Фразеологізовані синтаксичні конструкції *скажи спасибі, що...; подякуйте Богові, що...* демонструють адресатові вигоду від обставин, увиразнюють їхнє позитивне значення, пор.: *Перестань! Скажи спасибі, що живим залишився! – Марино! Годі, не плач... Може, воно й краще, що господь її прийняв...* (Панас Мирний). Таку інтенцію, як бачимо, зреалізовано в складнопідрядному реченні з'ясувального типу, підрядна предикативна одиниця перекошує адресата в тому, що не все так погано.

Фразеологізований характер мають і такі висловлення: – *Ех, видать, уже не їздити мені верхи! – Та ще поїдете. Не на цьому, то на другому* (Є. Гуцало). – *Журбою біді не пособиш, плачем лиха не збудешся, і голови втрачати не треба* (М. Стельмах).

Деякі конструкції, що реалізують інтенцію втішання, містять апеляцію до особливостей характеру співрозмовника, його сили волі, терпіння: *Ти справишся! Навіть не сумнівайся! Ти ж молодець! – Ану, не розкисай! Ти ж можеш! – Не плач, бий лихом об землю* (М. Стельмах).

Спеціалізованими засобами вираження інтенцій утішання є спонукальні висловлення з присудком у заперечній формі імператива: – *Не плач, любий Михайлику, не плач...* (М. Стельмах). – *Не журись, ми якось розживемось* (М. Стельмах); односкладні безособові речення: *Треба взяти себе в руки!*; узагальнено-особові речення:

Кинь лихом об землю! (ПП); питальні висловлення риторичного характеру: – *Та на що я годна, та чи кому знадоблюсь?* – *Хто ж тоді знадобиться, як не ви?* (Є. Гуцало).

Інтенції втішання спрямовані на зміну психоемоційного стану адресата, виведення його з якоїсь кризи, печалі чи якихось страждань: – *Та не журіться, скоро і до Дніпра поближчає, і хату нашу побачите* (М. Стельмах). – *Радосте моя, Олюню, не плач. Я скоро прийду. Не плач, моя голубко...* (М. Матіос). – *Не журися, козаче! Скоро твоїй хазяїн дуба дасть, і ти будеш сам собі пан* (В. Кучер).

Варто відзначити й те, що інтенція втішання може дорівнювати одному висловленню, а може становити окремий мовленнєвий жанр, за обсягом обіймати низку висловлень, спрямованих на те, щоб втішити, підтримати адресата, пор.: – *Кожен у цьому житті несе свій хрест, – сказала стара. – Що більше помилок робить людина – то тяжчий цей хрест. А твоїй, дитино, зовсім маленький. Неси його, терпи та віруй...* (І. Роздобудько). – *Мамо, що з тобою? Заспокойся, прошу тебе... – Нічого, доцю, нічого...* (Г. Тарасюк).

Розмовно-вигуківі конструкти: *Все буде добре! Усе гаразд! Яюсь буде! Нічого не сталося! Прорвемося!* – так глибоко проникли в нашу свідомість, що здаються стереотипними та шаблонними: – *З фронту дедалі гірші вісті. – Не думай про це. **Все буде добре*** (О. Гончар). – *Не плач, дитинонько! **Якось-то буде!** Я знаю, що тобі жаль за мною та й страх перед іспитом. Не бійся, іспит здаш так добре, що і сама подивуєш себе* (С. Яричевський).

Мовленнєва ситуація, у якій есплікується інтенція втішання, вимагає поваги до співрозмовника, тактовності та ввічливості, що певним чином зумовлює і специфіку найменування адресата. Деякі апелятиви соціально зумовлені, інші – виражають люб'язність, пор.: – *Не плачте, **мамо**, – втішав Василь, – я вернуся, – а сам за слізьми й світа не бачив* (І. Нечуй-Левицький). – *Не сумуй, **милий**, не попадай в розпуку. Бо через те мені більше й жаль стає* (Є. Ярошинська). У родинно-побутових ситуаціях найменування адресата супроводжується займенниками *мій, моя*, прикметниками *дорога, любий* та ін.: – *Дитино моя! Серце моє! Не плач! Годі вже, годі* (Марко Вовчок).

Делікатності та ширості додають невербальні засоби комунікації (погладити по голові, поплескати по плечу тощо): – *Ви знаєте, що я сирота... – Бідний вуйко! – сказали діти, пригортаючись до него, а він погладив їх по голові* (Є. Ярошинська).

Іntenції втішання можуть реалізуватися в стереотипних ритуальних ситуаціях, наприклад, співчуття: – *Тримайся, синку! Навоювався бідолаха!* (М. Стельмах). – *Я з тобою, сирітко, не тужи* (М. Стельмах).

Іntenція заклику виражає звернення адресанта до певної групи людей, щоб: залучити їх до виконання якогось важливого завдання, зокрема, державотворення: *За Україну, за її долю, За честь і волю, За народ!* (М. Вороний); розгорнути спільну діяльність для виконання конкретної справи: *Тільки разом, тільки спільно, тільки на цьому шляху зблисне нам попереду промінь надії!* (О. Гончар); пропагувати важливість національних інтересів: *То ж будемо гідні обраного шляху. Захистити інтереси будь-якого населення в нашій молодій Українській державі можна тільки захищаючи її саму* (В. Косяченко), цінність та велич людського життя, агітувати за повноцінний здоровий спосіб життя: *Саме тому скиньмо із себе тягар повсякденних справ, очистьмо розум від непотрібних думок і намагаймося зробити хоч одну справу, яка буде корисною для спасіння нашої душі* (Епіфаній). Як слушно зауважує А. Баранов, заклик – це мовленнєвий акт, звернений до адресата, щоб спонукати його до виконання певної дії або сукупності дій, що є важливим складником суспільно значущої діяльності, яка сприяє досягненню певних ідеалів [Баранов 2007, с. 420].

Іntenції заклику мовець репрезентує у формі коротких висловлень: **Час для єдності** (О. Гончар). **Писати правду** (О. Гончар) або у формі надфразної єдності, щоб переконати адресата в доцільності виконання запропонованої дії: *Напівмораль, етичний мінімалізм їх легалізує до такої міри, що їм і приховувати не доводиться свого минулого. Досить промовчати* (Є. Сверстюк). *Будемо пам'ятати, що допомога Божя завжди з нами – а це головне. Докладемо зусиль, щоб наша освіта вилілась в глибокий церковно-життєвий досвід* (Епіфаній).

Серед засобів реалізації інтенції заклику виокремлюємо:

– спонукальні висловлення з присудком, вираженим графемою наказового способу: *Адже повага починається з поваги до її мови, з поваги до самого себе. Тому-то – шануймо і шануймося!* (В. Косяченко). – *Станьмо* одностайно за наші вольності! (Ю. Мушкетик). *Пильнуймо і молимося, щоб не зазнати спокуси!* (Епіфаній);

– перформативні висловлення: *Будемо пам'ятати, що Церква сьогодні потребує ревних і підготовлених робітників на ниві Христовій. Постараймося скористатися часом, який дарував на Господь. Він очікує від нас натхненної і самовідданої праці. Тому я закликаю як студентів, так і викладачів до праці, в чому і бажаю Божої допомоги* (Епіфаній);

– односкладні інфінітивні конструкції: *Жити за законами правди* (О. Гончар);

– неповні еліптичні висловлення: *Не мир, а меч* (Є. Сверстюк). *Від браку самоповаги до самозневаги – один крок* (Є. Сверстюк). *Гей, до бою з ворогами!* (Д. Загул). *Героям – слава!* (Високий замок, 22.02.2014). *Творчого лету, мисленого натхнення!* (Слово Просвіти, 27 – 31.12.2012). [Диякон:] *До збору, сестро!* (Леся Українка). *За вашу і нашу свободу!* (День, 28.08.2013). [Кирпатенко:] *Ватру! Багаття!* (М. Куліш);

– висловлення заперечення: *Не зробимо зла! Не звершимо ж сьогодні акцію чорносотенську, не зневажмо те, чим безмірно дорожить український народ!* (О. Гончар).

– питальні висловлення, які мовець використовує як засіб спонукання до виконання дії: *Панове, де ваші шпаги?* (Є. Сверстюк).

З-поміж компонентів висловлень заклику важливе місце посідає субстанція адресата. Це переважно конкретний адресат – суспільство, якась соціальна група, студенти, учні, члени якогось товариства, напр.: *Відгукнімося ж, друзі, на цей поклик, бо це поклик землі рідної, материнської, чия доля є долею кожного з нас* (О. Гончар). *Не розлучайтеся, діти, з батьками* (Н. Бабич).

Інтенція заклику нерідко має стосунок до неназваного адресата, що звучить як лозунг: *Рідній мові – шану всенародну* (О. Гончар), проте чимало і тих конструкцій, у яких у ролі адресата є сам мовець, чого досягають використанням 1-ї особи множини наказового

способу: *Повернімо себе собі* (Н. Бабич). *Щоб інші нас поважали, навчіть спершу поважати себе самі* (О. Гончар).

У ролі адресанта інтенції заклику може бути впливова особа: державний очільник, політичний діяч, письменник, священник, учитель та ін., пор.: дискурс письменника-публіциста: *Думаймо про велике* (О. Гончар); дискурс архієпископа: *У цей величний день прославмо Пресвяту Богородицю словами похвали і, прославляючи Її, просімо у Неї материнського заступництва, щоб за Її молитвами Господь спас душі наші. Амінь* (Епіфаній); дискурс викладача: *І досить чекати, що хтось «перевиховає» – виховаймо кожен своїх дітей у любові до свого і повазі до чужого* (Н. Бабич). Основною сферою використання інтенцій заклику є ораторсько-проповідницький та публіцистичний дискурс.

3.5. Комунікативна інтенція оптативності та засоби її вираження

Інтенційна структура оптативних висловлень передбачає експлікацію мовленнєвих намірів, пов'язаних із бажаністю дії чи стану. Оптатив, як слушно зазначає Л. Умрихіна, – суб'єктивно-модальне значення, суттю якого є уявлювана (ірреальна) ситуація, вірогідність реалізації якої не визначена, однак така реалізація могла б задовольнити потреби мовця, тому вона бажана для нього [Умрихіна 2007, с. 14].

Висловлення зі значенням бажання «передбачає емоційно-вольове спрямування до того, щоб що-небудь було виконано» [Скомаровська 2010, с. 4]. Отже, комунікативний намір, що належить до сфери модальних значень оптативності, передає волевиявлення суб'єкта текстової комунікації, його прагнення виконати потенційно бажану дію в постмовленнєвому просторі.

3-поміж засобів вираження оптативності в граматичних посібниках визначено окремий комунікативний тип речень – **оптативні**, які належать до непитальних висловлень поряд із розповідними та спонукальними. Синтаксична підкатегорія бажальності, на переконання М. Мірченка, передає бажання суб'єкта мовлення здійснити позначуване в змісті речення явище, його прагнення до здійснення

ним же самим якоїсь дії або його бажання, побажання в її реалізації кимось іншим [Мірченко 2011, с. 169 – 170].

Бажання тісно пов'язане з категорією модальності, з дієслівною парадигмою, у якій окрему позицію визначено для бажального способу. К. Городенська відзначає, що бажальний спосіб виражає волевиявлення мовця про бажану дію або бажаний процес чи стан, але він не спрямовує його до співрозмовника чи співрозмовників, щоб вони виконали цю дію чи реалізували потрібний стан. Мовець не спонукає когось виконати бажану для нього дію, а лише повідомляє про неї собі або іншим особам [Городенська 2004, с. 262].

Оптитивним реченням, як зауважує Л. Кадомцева, властива ірреально-потенційна модальність: модальне значення бажальності виражається в реченні як бажання суб'єкта мовлення встановити відповідність основного змісту речення дійсності (реальності) [Кадомцева 1972, с. 125].

На думку А. Грищенка, оптитивне речення (від лат. *optativus* – бажаний) – це модальний різновид речення, комунікативне завдання якого полягає у вираженні суб'єктом мовлення бажання, щоб відповідна дія реалізувалася, стала фактом дійсності [Грищенко 2000а, с. 406]. Іntenції оптитивності передають бажану, мисленнєву подію, ознаку, які стануть реальними тільки в післякомунікаційний момент мовлення. Саме на це звернено увагу в «Русской грамматике»: синтаксично бажальний спосіб має значення абстрагованого спрямування в якусь дійсність, причому ця дійсність може уявлятися як визначено віднесена і в майбутній, і в теперішній час (здійснення можливе), і в минулий час (здійснення неможливе) [РГ 1980, с. 106 – 107], пор.: *Хоч би ніхто не побачив мене і Приїхав би Сашко на два тижні швидше.*

М. Мірченко диференціює бажальність на внутрішню та зовнішню [Мірченко 2007, с. 130]. Зокрема, комунікативна ситуація внутрішньої бажальності репрезентує прагнення мовця здійснити дію, що буде корисною насамперед для нього самого, напр.: *Мені б молебень відслужити* (Л. Костенко). *О, як прозоро й сьйвно вмер би...* (Є. Маланюк). *Мене так кортить з тобою горілки випити, аж страх!* (Ю. Федькович). Зовнішня бажальність реалізується в тій мовленнєвій ситуації, у якій висловлене мовцем бажання буде

корисним / шкідливим для когось, а тому спрямоване до адресата (реального чи уявного), пор.: *Тебе спіймать, схопить Тебе б! Тебе б конем татарським знати, Поки аркан не заспіва! Бо ти ж коханка, а не мати, Зрадлива бранко степова!* (Є. Маланюк). *Хай тобі все лінше буде!* (М. Стельмах). *Бодай тебе хвороба любила* (М. Стельмах).

Нам імпонує позиція Т. Панчишиної, суть якої полягає в тому, що оптативні речення виражають «ірреальне» бажання, пов'язане з мотиваційною (спонукальною) сферою особистості, усвідомлення суб'єктом мовлення задоволення потреби, її вербалізація та прогнозування (відсутнє чітке уявлення про шляхи реалізації задуму), оскільки «ірреальне» – це відсутнє на поточний момент, наявне в уяві та мисленні [Панчишина 2001, с. 6 – 7]. Утім, появу цієї комунікативної потреби (висловлення того, що людині необхідно для життя, для розуміння з іншими, чого їй хочеться) детермінує ситуація спілкування, комунікативний контекст, мотив, що створює мовленнєву інтенцію.

Оптативна інтенція як важливий складник цілеспрямованого, мотивованого спілкування виявляється не тільки у вербалізації бажання, а й у передбаченні реакції адресата на почуте (у ситуації зовнішньої бажальності) або шляхів реалізації власних намірів. Комунікативно-прагматичний потенціал оптативних висловлень полягає в осмисленому намірі мовця, у чіткому плануванні своєї мовленнєвої діяльності, у побудові комунікативної стратегії, що загалом сприятиме реалізації модальності взаєморозуміння між комунікантами, у координації їхніх дій, вчинків, зрештою – здійсненню «нереального» бажання.

Основною мовленнєвою інтенцією оптативних речень вважаємо висловлення автором волевиявлення – його прагнення втілити свої бажання / побажання в певний актуальний момент мовлення.

Інтенційний діапазон оптативних висловлень досить широкий:

а) це мовленнєвий намір із семантикою власне бажання (*Я хочу любити, весь світ цілувати, Я жити бажую на волі!* (Д. Загуд). *Тільки б відкрутилася неділя пустотливим листом у траву. Тільки б пережити це безділля, а роботу я переживу* (Б. Мельничук). – *От би дожити до того часу, коли все буде по справедливості* (І. Цюпа);

б) зі значенням ірреального бажання, такого, що не може здійснитися, оскільки звернене до минулого (*Була б жива Мокрина... (Марко Вовчок). Ох, аби ще внучка з Голландії повернулась і заспівала так, як співала її бідолашна мама (М. Стельмах)*);

в) із спонукальною семантикою. Такі висловлення сприймаються не тільки як бажання, а і як ввічливе керівництво до дії, вчинку, виконання якого дасть потрібний ефект, результат (*Хоча б коли до нас у гості прийшли онуків відвідати (Г. Тютюнник)*);

г) зі значенням умови (*От, якби можна жити на світі так, як хочеш, не ненавидячи – а люблячи (М. Матіос). Коли б то поступ (М. Стельмах)*);

г) зі значенням побажання – синтаксичні конструкції, за допомогою яких мовець бажає добра чи зла адресатові, собі чи комусь іншому. Іntenційно такі структури спрямовані на вираження позитивних, ввічливих побажань (привітання, благословення, прощання) та експресивно-емоційних, оцінних висловлень (проклинання, закляття), напр.: *Доброго дня! Щасливої дороги! Хай тобі все буде з землі, з води і роси (М. Стельмах). Щоб її приморозками зчавило (М. Стельмах). Бодай тобі язика заклонило (М. Стельмах)*. Це дає підстави розглядати їх серед засобів вираження інтенцій метакомунікативного вияву.

Модальна рамка оптативних висловлень має чітко виражений емоційно-експресивний та оцінний характер: мовець не тільки вибудовує внутрішню програму мовлення, але й вербалізує те, чого він хоче, бажає в плані позитивного чи негативного, доброго чи поганого.

У посібниках із граматики української мови серед засобів вираження бажальної модальності названо висловлення з кон'юнктивом, індикативом та інфінітивом у поєднанні з частками, проте вони не вичерпують увесь синтаксичний інвентар. Основними засобами презентації оптативних інтенцій є:

1) висловлення, присудок яких виражений формою умовного способу дієслова, напр.: *Коли б скоріше війна закінчилася (М. Стельмах). Хоча весна теж не мед голові колгоспу, та швидше б наступила, щоб, справді, не довелося на мотузках підвішувати худобу (М. Стельмах). Я хотіла би чогось... не знаю ясно, чого... що мене вдовольняло би або що мене зробило би сильною, могутчою!.. (О. Кобилянська)*;

2) висловлення, головний член яких виражений інфінітивом із частками *би / б*, напр.: *Всипати б такий березової каші, щоб*

не хитрувала, наче циганка на ярмарку (М. Стельмах). **Постави ти б** десь на березі річки курінь, завести пасіку (Ю. Мушкетик). **Розпитатися б** у них про Марка (М. Стельмах). **Обернутись б** у звіра – Так душі людської жаль (О. Білаш);

3) конструкції з кон'юнктивом та індикативом у поєднанні з різними частками (**коли б, якби, хоч би, хоча б, щоб, аби, коби, коб, хай, нехай**), напр.: **Коли б** не було дощів (М. Коцюбинський). – **Коли б** більше таких! (Б. Лепкий). **Якби** він знав ... ах, **якби** він знав (Ірина Вільде). **Раз хоч би** піднялись туди, де й птах ніякий не бував (О. Гончар). **Аби** хоч як-небудь дотягнути до зеленої паші та обсяглись (М. Стельмах). **Аби** тільки він був поруч, **аби** тільки він (Б. Лепкий). **Хоч би** заснути (Л. Костенко). **Коби** лише скорше, скорше, **коби** лише борше забратися звідси, **діждатися** «полудня» (О. Кобилянська). **Ох, коб** останній впає удар! (І. Франко). **Хай** осторонь од бур і хвилювань скиртами твоїй підноситься ужинок (М. Зеров). **Нехай** вічним порохом припаде, що вже не вернеться вовік! (Д. Загул);

4) неповні еліптичні висловлення з частками, що увиразнюють оптативні інтенції, напр.: **Хоча б** малесенький розмай для нерозважних дум (П. Грабовський). **Тільки б** рідного поля зворушлива стрічка! **Тільки б** сіра солома прабатьківських стріх! (Є. Маланюк). Слушно з цього приводу зауважує О. Алтабаєва: «до оптативів варто зараховувати будь-яке висловлення, у якому в ролі показника оптативного значення виступає ядерний компонент «я хочу», «я бажаю», виражений експліцитно чи імпліцитно» [Алтабаєва 2002, с. 30 – 31];

5) прості висловлення з оптативними інтенціями, напр.: **Я хочу мати дітей і виховувати їх** (О. Кобилянська). У деяких мовознавчих працях такі конструкції називають реченнями з модальним значенням бажаності. До них зараховують і конструкції з безособовими дієсловами *хочеться, бажається, жадається* тощо, поєднаними з інфінітивом [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994, с. 220], напр.: **Сумно мені було, і перемовити** щире слово **жадалося** (М. Стельмах). **Мені хотілося** нині конче **докінчити** першу частину (О. Кобилянська). – **Так уже, мамо, хочеться** того галіфе (М. Стельмах). **Хочеться взяти** на палітру ніким ще не відану барву (Д. Загул);

б) з-поміж синтаксичних засобів реалізації оптативних інтенцій виділяємо конструкції, що виражають семантику бажальної модальності, репрезентовану дієсловом *хотіти* як зв'язково-допоміжним компонентом складеного присудка, напр.: *Я не піддамся, я хочу бути щасливою* (О. Кобилянська). – *Я хочу бути квіткою! І щоб щедре сонце вашої прихильності ласкаво зігрівало мене своїм промінням!* (П. Загребельний). Оскільки такі розповідні висловлення передають інформацію суб'єкта мовлення про бажаність певної дії, то вони є ядреними, центральними для вербалізації оптативного значення;

7) складнопідрядні речення з'ясувального типу. Головна частина виражає бажання мовця, зреалізоване дієсловом у формі 1-ї особи однини дійсного способу, а підрядна – передає зміст цього бажання, здійснення якого можливе чи неможливе, пор.: *Хочу, щоб не хилився до мене* (О. Кобилянська). *Я хочу, щоб син швидше повернувся* (М. Стельмах). Деякі мовознавці [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1999. с. 505; Скомаровська 2010, с. 13] такі конструкції називають реченнями з модальним значенням бажаності, висловленнями, що передають з'ясувально-цільову семантику.

Функціонально-семантичне поле оптативності формують найбільш уживані дієслова, окрім *хотіти*, це і *бажати*, *воліти*, *жасдати*, *прагнути*, *мріяти* тощо. Напр.: – *Але я хочу жити з вами. Я так вас люблю* (І. Роздобудько). *Бажаю, щоби існуюча краса наповнила і моє серце, щоби стало чисте, прозоре, мов та імла, що десь-не-десь звисає ще над деревами!* (О. Кобилянська). *Я часом мрію об тім, як би я була раз на великім прегарнім балу, де все блистіло би, красувалось різними барвами, якоюсь чародійною красою, де товариство було би саме пишне, вибране, якісь прегарні жєнщини й мужчини в різних строях...* (О. Кобилянська).

Частка **би** увиразнює оптативну семантику і водночас створює певну гіпотетичність ситуації, пор.: *Я би вірила йому; ах, я би вірила йому!..* (О. Кобилянська). *Як би хотілося дожити до тих днів, коли людство вирветься аж туди, на зоряні траси, пошле до інших планет свої космічні дирижаблі* (О. Гончар). Оповідач-персонаж використовує моделі *Я би вірила ...* і под. для передавання комунікативного наміру – повідомити про бажаність потенційної дії для суб'єкта. Якщо порівняти висловлення з дієсловом *хотіти*,

бажати у формі індикатива і висловлення, присудок яких виражений дієсловом у формі умовного способу, то помітимо, що останні відзначаються більшою експресивністю, стилістичною виразністю, сигналізують про відповідний психоемоційний стан адресанта. У наративах чимало окличних речень, незакінчених висловлень, що віддзеркалюють різноманітні почуття, емоційні зсуви, які з'являються в оповідача під час роздумів, розмірковувань.

Особливим засобом експлікації інтенцій оптативності є заперечні оптативні висловлення, що цілком логічно, оскільки у світі все складається з протилежностей, побудоване на контрасті. *Не хочу, не хотіла б, не бажаю* – це своєрідні моделі, що реалізують бажання мовця і вживаються у відповідних комунікативних ситуаціях, напр.: *Я не хочу примусу, я хочу, щоб це було вільно, від усієї душі й жаги* (В. Винниченко). *Принципи гуманності, людяності, справедливості для них не існували й не існують, але я не хочу бути схожим на них!* (О. Гончар). *Я не хотіла, щоби мені аж мужчина надав смисл і значення* (О. Кобилянська).

У деяких нарративних структурах на семантику оптативності на шаровуються додаткові конотативні значення, наприклад, бажання як мета, ціль, ствердження, спонукання, напр.: *О, я не дамся, я буду пильно працювати над собою, щоби злетіти високо-високо! Так високо, щоби їх голоси не доходили до моєї висоти, а руки їх щоб не дотикали мене* (О. Кобилянська). – *Я б оце йшов та йшов, щоб побачити ті могили, які малював Шевченко* (І. Цюпа).

До імпліцитних засобів реалізації оптативних інтенцій належать: спонукальні висловлення, присудок яких виражений наказовим способом дієслова – його синтетичною чи аналітичною формою (*Тож, осене, постій – нехай весна. Нехай іще іду я за весною* (В. Вознюк). У такій ситуації мовлення маємо інтенцію бажання / побажання, а не спонукання до дії; питальні висловлення (– *Чи не могла б вийти зі мною на кілька хвилин?* (Ірина Вільде) // *Я хочу, щоб ти вийшла зі мною на кілька хвилин*).

Отже, комунікативна семантика оптативних висловлень детермінована насамперед мовленнєвою ситуацією та позамовними чинниками, які спонукали мовця до витворення, породження конкретної комунікативної потреби – висловити своє бажання чи побажання.

3.6. Комунікативно-інтенційний вимір речень умовної модальності

Речення умови досліджували з погляду їхньої формально-граматичної та семантичної організації, у функціонально-когнітивному аспекті. О. Мельничук зазначає, що «умовна модальність є проявом того, що здійснення зображуваного в змісті речення стану речей мислиться суб'єктом як можливе, але зумовлене певними обставинами» [Мельничук 1966, с. 49]. Модальне значення умовності, на думку Л. Кадомцевої, становить вказівку на те, що відсутня в момент мовлення відповідність основного змісту речення дійсності могла б бути за певної умови, конкретно визначеної чи не визначеної в змісті самого речення [Кадомцева 1972, с. 19]. Слушною вважаємо думку тих лінгвістів, які в основу класифікацій та визначень умовних конструкцій кладуть грамему умовного способу як морфолого-синтаксичний маркер і розглядають речення умовної модальності як ірреально-модальний клас речень [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994; Мельничук 1966; Загнітко 2001].

Речення умовної модальності як типові утворення з двобічним відношенням частин українські лінгвісти зараховують до категорії зумовленості, що відображає співвіднесеність двох ситуацій, одна з яких перебуває в безпосередній залежності від іншої [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994, с. 642]. Власне, релевантним засобом вираження умовності є складнопідрядне речення обставинного типу, модальність якого визначається підрядною частиною і перебуває у сфері ірреально-гіпотетичної семантики, напр.: – *Якщо б він прийшов вчасно, нічого б не сталося* (Є. Ярошинська). *Якби я була зіркою в небі, я б не знала ні туги, ні жалю* (Леся Українка). – *Півжиття був би дав, якби був міг її побачити* (Є. Ярошинська).

Умовну модальність виражають і прості речення, напр.: – *Я би просив о певні маленькі пояснення* (Н. Кобринська). На думку В. Русанівського, дієслово у формі умовного способу можна вжити в простому реченні, але логічного завершення таке речення набуває тоді, коли розкривається обставина, за якої дія може здійснитися [Русанівський 1975, с. 29]; прості ускладнені, семантично неелементарні конструкції, напр.: – *То хіба, глянувши на неї, можна*

пізнати чи жива вона чи мертва? (Б. Лепкий). *У разі нужди шматок хліба дорожче золота* (ЗУПП); складносурядні: – *Попросить тільки він у дядька – і йому дадуть таке ж прибуткове місце, як у мого сина* (Є. Ярошинська); складні безсполучникові комунікати, напр.: – *Не було б кохання – не виникли б прощання* (Є. Ярошинська). Ядро умовності формують складнопідрядні речення умови. Інші типи висловлень – складносурядні, складні безсполучникові конструкції, семантично неелементарні прості речення з напівпредикативними зворотами, із прийменниками *за умови, у разі, за необхідності, у випадку* – розширюють значеннєвий потенціал умовної модальності. Однак структурно-семантична структура таких висловлень має і комунікативну валентність, здатна відображати інтенційні потреби мовців.

Умову розглядають у дослідженнях із філософії та психології як одну з категорій мислення, у логіці пов'язують з умовним судженням, що складається з двох простіших суджень: те, яке стоїть зі словом *якщо*, називається умовою, або антецедентом, а те, яке вживається зі словом *то*, – наслідком, або консеквентом [Куньч 1997, с. 299]. Умовне судження як підстава і наслідок становлять «умовний період» – дві ситуативно залежні в межах одного речення частини, об'єднані інтонаційно та особливими сполучниковими маркерами. Умова передає значення, здатні у свідомості мовця пов'язувати два простих факти в один складний. У цьому контексті нам імпонує визначення О. Наконечної про те, що умова – це певна стимульовальна причина, віднесена до невизначеного часового плану, яка може (чи могла б) зумовити собою якусь дію, стан чи ситуацію [Наконечна 1996, с. 83].

У мовознавчих дослідженнях висловлення умови класифікують по-різному: Б. Кулик розрізняє два типи таких конструкцій: речення реальної (конкретної, узагальненої) і речення ірреальної умови [Кулик 1961, с. 232]. В «Русской грамматике» поняття «реальності» не сумісне з поняттям «умовності» [РГ 1980, с. 563]. Докладнішу характеристику ірреальної умови пропонує М. Мірченко, який у межах цієї комунікативно зорієнтованої підкатегорії визначає дві грами: граму означеної та неозначеної ірреальної умови [Мірченко 2011, с. 170 – 171]. Нарешті, виокремлення значень потенційної та ірреа-

льної умови [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994, с. 641], що, на нашу думку, цілком відповідає авторським, комунікативно-прагматичним інтенціям, стратегічним засадам процесу спілкування.

Змістовий діапазон умовної модальності зосереджений на відображенні гіпотетичної комунікативної ситуації, інформативної за своєю суттю. Іntenція розповідності, репрезентована умовними висловленнями, полягає в констатації ірреального факту, для цього адресант чітко вибудовує стратегічну лінію поведінки, використовує експліцитні розповідні висловлення. Пропоноване мовцем повідомлення модифіковане семантикою зумовленості, оскільки містить вказівку на те, що інформація, яку висловлює основний суб'єкт комунікації, може бути зrealізованою лише за певної умови.

У висловленнях ірреальної умови наявний чіткий маркер – грамема умовного способу та сполучники *якби – то б, коли б – то б, хай би – то б*, напр.: – *Якби попався б він на другого, то давно здурів би* (Б. Лепкий). У підрядній частині мовець повідомляє про певні події, які викликають у нього роздуми, ствердження чи заперечення, називає ситуацію, що має наслідок у головній частині, напр.: – *Якби був знав, що так будеш торгуватися, то інакше зачинав би з тобою говорити* (Н. Кобринська). Уживання тих чи тих форм у ролі маркерів інтенцій умовності «не визначається семантикою слова, а пов'язане із завданням комунікації: необхідністю передати умовні відношення мотивації» [Лосева 1985, с. 89]. Мотивувальний характер детермінує всі синтаксичні одиниці, що виражають умовну модальність.

У складнопідрядних реченнях індикативної (потенційної) модальності мовець повідомляє про явища, які мають стосунок до часового простору, виражають певну залежність від моменту мовлення (минулого, теперішнього чи майбутнього), а тому потенційна умова може набути статусу реальної дії. Цілком погоджуємося з О. Гандзюк у тому, що умові властивий такий показник, як вихід на перспективу (за реалізації певних умов дія повинна відбутися) [Гандзюк 2004, с. 156].

Адресант повідомляє співрозмовникові певну обставину, яка зробить можливим здійснення чого-небудь, сприятиме розгортанню якоїсь діяльності. Актуалізаторами потенційної умови слугують

сполучники *якщо – то, як – то, раз – то, аби – то* та ін. У підрядній частині міститься певне припущення, а головна частина виражає ситуацію, що розвивається на цьому припущенні, напр.: *Якщо ви любите пісні – запрошуйте у гості птаство* (М. Сингаївський). – *Ну, як буде бити, то ти все ж таки терпи – чоловік і пан він тобі...* (Б. Лепкий). – *Як мамця не можуть, то я піду та й поспитаюсь* (Н. Кобринська). У будь-якому разі, на переконання В. Шинкарука, – чи умова є бажаною, чи потенційною, чи передбачуваною, чи неможливою – все одно вона має гіпотетичний характер, бо це тільки умова і умова такого процесу, який зовсім не обов'язково відбудеться саме тому, що для його здійснення є певні умови [Шинкарук 2002б, с. 310].

Периферійними виразниками умовної модальності є прагматично релевантні конструкції, спрямовані на вираження семантики, традиційно пов'язаної з іншими модально-інтенційними висловленнями: спонукальними, питальними та оптативними, пор.: – *А може, ви увійшли б до хати?* (О. Кобилянська). – *Вже б покласти кінець всім незгодам* (Б. Лепкий). Уживання форми умовного речення для вираження вторинної семантики, конотативно адекватної для певної мовленнєвої ситуації, залежить від контексту і пов'язане з явищем функціональної транспозиції, використанням мовних одиниць у нетипових для них умовах функціонування, у яких відбувається модифікація значень і функцій цих одиниць. Між інтенцією мовця і формальною організацією умовних конструкцій спостерігаємо асиметричні відношення, які виявляються в тому, що умовне речення може слугувати засобом вираження не тільки семантики умовності, але й інших комунікативних функцій – спонукальних, оптативних та оцінних, пор.: – *Будь у мене кулемет, я б усіх їх до дідька поскидав би з коней* (М. Стельмах). – *А де б ще йому така стрінулась би?* (Б. Лепкий).

У конфліктних ситуаціях висловлення умови передають спонукальні інтенції, спрямовані на експлікацію вимоги, наказу, пор.: – *Пропав би ти з такою їздою!* (Н. Кобринська). – *Хай би спробував лише волі батьківській не скоритися!* (Б. Лепкий). Для толерантної комунікації характерними будуть комунікативні акти поради, прохання, напр.: – *От сиділа би ти тихо, коли тобі добре* (Н. Коб-

ринська). – *А стала б Миколі за дружину, то й не шматував би біль твоє серце* (Б. Лепкий).

Ритуально ввічливими, етикетними є питальні конструкції з присудком у формі умовного способу, які реалізують спонукання-прохання, пор.: – *Чи не поїхала би ти до мамі?* (Н. Кобринська). – *Семеніхо! Ви би мені не дали тому перемітку?* (Н. Кобринська). – *Може, ти взяв би мене з собою?* (Н. Кобринська). У наведених висловленнях питальність маркує спонукальну семантику, створює гіпотетичну ситуацію: питання, поставлене в такій формі, начебто дає змогу адресатові відмовитися від виконання запропонованої дії.

Висловлення умови слугують для відображення інтерактивних інтенцій, що спрямовані на встановлення, активізацію та ініціювання контакту між учасниками комунікативного акту в контексті ситуацій мовленнєвого ритуалу, напр.: – *Боже помагай! Сапаєте, кумо? – Сапаю, коби бог поміг сьогодні скінчити* (Н. Кобринська). Конотативно зумовленими вважаємо ті значеннєві відтінки речень умовної модальності, що передають емоційно-оцінну семантику докору, обурення, напр.: – *Пішов би до двора, а так, ні, сидить...* (Б. Лепкий). – *Вона коби лиш на вулиці стояти та й до всіх парубків зуби шкїрити!* (Н. Кобринська).

Мовець у процесі спілкування, реалізуючи певну стратегічну програму, співвідносить комунікативну мету з конкретним мовним вираженням. Використання ним речень умовної модальності спрямовує його мовленнєву діяльність на успішне досягнення поставленої мети, прогнозує дії співрозмовника. З-поміж тактик, якими суб'єкт комунікації послуговується для того, аби вплинути на співрозмовника, виокремлюємо тактику «обачливості», реалізацію якої демонструє наступний контекст: *Аж в одинадцятій годині приходить якийсь панич у чорнім убраню, в кашкеті та й кличе її в танець. «Добре! – каже. – Я пішла би з тобою танцювати, але не маю ладної спідниці». Він десь звихторився та й за мінуту приніс спідницю. «Та як із тобою у танець піду, коли не маю ладного фартушка?» – каже вона. Він полетів, приніс фартушок. «Та як мені у танець йти, коли не маю ладної хустки?» Він полетів, приніс і хустку. «Добре! Піду з тобою в танець, як принесеш*

черевики» (...) Вона гадала, що задержить його тим... Тоді вже не знала, що робити, але нагадала на зіле... (Н. Кобринська). Дівчина не хотіла танцювати з паничем, прямо не відмовляючи йому, ставила різні умови, а тільки зілля допомогло – панич утік. Запланована модель поведінки виявилася ефективною.

Кооперативна стратегічна лінія комунікантів, що демонструє бажання мовця реалізувати інтенцію, має і вторинні мотиви, пов'язані з потребою самовираження, з прагненням показати високу культуру поведінки, характеризує діалог такого зразка, пор.: – *А ви чи пішли би були за мене? – запитав Василь, дивлячись їй в очі. – Чому ні, може б воно мені ліпше було, як тепер (Є. Ярошинська). Цілком очевидно, що висловлення умови відтворює емоційно врівноважене спілкування, ірреальне за своє суттю, але таке щире і невимушене.*

В уснорозмовному мовленні досить поширені фразеологізовані конструкції з маркерами умовності, своєрідні вигуківі формули побажань, привітань, віншувань, застережень, прокльонів, які з етнолінгвістичного погляду відображають ментальність певного етносу, народнопоетичне сприйняття дійсності, особливе світовідчуття. Стереотипність, шаблонність та відтворюваність таких синтаксичних конструкцій безсумнівна. Виразна побажальна настанова властива висловленням, що мають характер добрих побажань (благопобажань), символізують толерантне, кооперативне спілкування, становлять своєрідні імперативні формули, призначені для того, щоб забезпечити людині здоров'я, благополуччя, добробут: – *Дай, боже, жартувати, коби не хорувати (Н. Кобринська). Прокльони і застереження, хоч і належать до побажальних інтенцій, проте вони мають іншу сферу використання – емоційний дискурс, для якого характерні такі ознаки, як дисбаланс стосунків між спілкувальниками, конфлікт, раптовий сплеск емоцій, неадекватне реагування на побачене, пор.: – Бог би святий вас побив (Н. Кобринська). – А неволя ж би вас утяла та укрила, солонина та тяжка! (Ю. Федькович). – А хвороба би на тебе впала! Ти мене будеш з циганами рівняти! Дивися, аби ти собі яку циганку не знайшов!.. (Н. Кобринська). Конотативно адекватні фраземи-прокльони, релевантні для повсякденних, побутових ситуацій, відтворюють недоволення, агресію, обурення, гнів учасників інтеракції.*

Особливо значущими для повсякденних життєвих комунікативних ситуацій є фразеологізовані конструкції, клішовані висловлення на зразок *якби так було, а якби, якщо я не помиляюсь, якщо вам не важко, якщо вже на те пішло, якщо можна так сказати*, що їх використовують мовці як стандартні формули для того, аби уникнути прямої відповіді на запит, висловити припущення, створити гіпотетичність, можливу альтернативу для реципієнта, напр.: – *А що, пане Мендель, не купуєте Галанівку?* – *Коби гроші, то чому ні?* (Н. Кобринська). – *Я знаю, що ти їдеш до Грабинців.* – *А якби так було, то що, не можна?* (Н. Кобринська).

Умовні конструкції заторкують ментальні сфери мовлення, маркують національно-мовний світогляд мовця, формують паремійний фонд української мови, напр.: *Як син родиться, то й стіни радуються. Не жаль би ми й воза, коби дівка гожа. Як дасть обнятися, то дасть і поцілуватися* (ПП). У діалогічному дискурсі такі синтаксичні конструкції виконують роль «лінгвістичних сенсифікаторів» [Киселева 1978, с. 113], мовних прагмем із виразним регулятивно-спонукальним ефектом, оскільки в сентенційній формі передають життєвий досвід народу, містять рекомендації щодо певних поведінкових приписів мовної особистості в різних комунікативних ситуаціях.

* * *

Динамічність синтаксичної системи полягає в її гнучкості та відповідності мовленнєвим інтенціям. Одиниці синтаксису виявляють свій валентнісний потенціал, варіативність та креативність у процесі розгортання мовленнєвої діяльності. Саме в живому мовному середовищі відбувається не тільки передавання інформації, досвіду, знань, а й процес інтеракції, мовленнєвої взаємодії основних антропоцентрів комунікації – адресанта та адресата.

Комунікативна інтенція як антропозорієнтована лінгвістична категорія реалізується у висловленні – синтаксичній одиниці, найбільш релевантній для експлікації інтенційних потреб мовця. Термін «висловлення» охоплює не тільки граматичні та змістові явища, а й прагматичні, адже до аналізу залучено процес мовленнєвої взаємодії, людські емоції, почуття та бажання. Речення і висловлення – це

двобічні синтаксичні одиниці, що мають план змісту і план форми, але змістова характеристика висловлення складніша, оскільки воно репрезентує інформацію, що виявляється в конкретних умовах перебігу інтеракції і враховує фонові знання та пресупозиції.

Висловлення є найоптимальнішим репрезентантом комунікативно-модальних інтенцій, експлікованих мовцями для вираження основних мовленнєвих потреб: сказати, переповісти, спитати, перепитати, уточнити інформацію, наказати, порадити, дозволити, закликати, побажати та ін.

Комунікативно-модальні інтенції – це чітка система, яку виформовують чотири типи інтенцій:

– комунікативні інтенції розповідності, змістовий діапазон яких зосереджений на репрезентації певного інтелектуального досвіду мовця, його знань та вмінь, на передаванні чи переповіданні якоїсь інформації. Їх реалізують як розповідні висловлення, так і наративно-оповідні та переповідні складні комплекси;

– комунікативні інтенції запиту, що передають за допомогою питальних висловлень багатовекторний когнітивний процес-пошук, спрямований на з'ясування певної інформації (з'ясувальна інтенція-запит) та на її уточнення (уточнювальна інтенція-запит);

– комунікативні інтенції спонукання, що відображають різне за інтенсивністю та синтаксичною організацією волевиявлення мовця. Вони охоплюють три типи інтенцій: інтенції категоричного спонукання (наказ, вимога, заборона, дозвіл); інтенції пом'якшеного спонукання (прохання, вмовляння, благання, моління, заклинання); інтенції нейтрального спонукання (порада, пропозиція, застереження, втішання, заклик). Ситуація волевиявлення є важливою складовою цілеспрямованого та вмотивованого спілкування, що реалізується за допомогою спонукальних конструкцій – окремого модально-інтенційного висловлення, а також інших засобів, які здатні представити вповні спонукальну інтенцію;

– комунікативні інтенції оптативності, що у формі оптативних висловлень репрезентують волевиявлення суб'єкта комунікації, його прагнення виконати потенційно бажану дію.

Розділ 4.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТИВНО-МОДАЛЬНИХ ІНТЕНЦІЙ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

4.1. Граматична репрезентація інтенцій суб'єктивно-модального вияву

Комунікативна інтенція – це одна з важливих категорійних величин синтаксису, у якій виразно есплікується план змісту та план мовної репрезентації відповідно до авторського задуму. Використання синтаксем та реченневих еквівалентів детерміноване інтенційним станом суб'єкта комунікації, відображає певний рівень лінгвокреативних можливостей та комунікативної компетентності спілкувальників.

Інтенції суб'єктивно-модального вияву реалізуються в особливому розподілі предикативних та релятивних відрізків висловлення, у сентенціях, в авторському оцінюванні повідомлюваного. Потенційними експлікаторами таких інтенцій є **суб'єктивно-модальні синтаксеми**, які начебто перебувають у синтаксичній ізоляції, оскільки виступають ускладнювальними реченневими структурами, проте виразно передають комунікативну інтенцію. Вставні слова, словосполучення та речення синтаксисти зазвичай кваліфікують як форми, що вводяться в речення на семантико-комунікативному рівні для вираження ставлення до повідомленого з погляду його ймовірності чи неймовірності, емоційної оцінки, ступеня звичайності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994, с. 378].

Утворення окремішніх суб'єктивних зон сприяє увиразненню авторської позиції та думки. Зрозуміло, що предикативність відображає модальне значення реальності / ірреальності, темпоральні характеристики, різноманітні завдання мовця: розповісти, запитати, спонукати та ін. Якщо ж ступінь достовірності наших знань про довкілля (предмети, особи, ознаки, обставини, дії) досить відносний, вірогідний, то на пропозицію нашаровуються різноманітні семантичні відтінки суб'єктивної модальності, одним із засобів вираження якої і слугують вставні слова, або модальні синтаксеми (термін І. Вихованця), які виражають ставлення мовця до висловленої ним думки [Вихованець 1993, с. 276].

Семантичну домінанту суб'єктивної модальності, на переконання В. Ткачука, найкраще окреслює слово «оцінка»: мовець оцінює зміст речення та, виражаючи його у висловленні, вказує слухачеві на те, приміром, що це висловлення не відображає реальний стан речей, а передає модельовану дійсність, наявну в психіці мовця, тобто підкреслює гіпотетичність чи ірреальність, необхідність чи можливість та ін., окреслює специфічне існування певного конструку свідомості [Ткачук 2003, с. 48].

За словами Г. Колшанського, будь-яке висловлення двоярусне, складається з основного, предметно-логічного змісту та оцінно-емоційного: якщо перший ярус передає певну інформацію, то другий – ставлення мовця до цієї інформації [Колшанский 1975, с. 140 – 141]. Суб'єктивна модальність утворює «зовнішню» модальну рамку, поряд із внутрішньою, яка відповідає об'єктивній модальності, та комунікативною (цільовою) рамкою, пов'язаною з основними семантичними операціями, що здійснюються над пропозицією, унаслідок чого відбувається перехід від пропозиції до плану змісту речення (висловлення) [Касевич 1988, с. 67 – 72].

Суб'єктивно-модальні інтенції мають, на нашу думку, такі парадигматичні вияви: з одного боку, це **авторизовані інтенції**, які вводять модус суб'єктивних смислів автора, указують на додаткове джерело інформації, апеляцію мовця до осіб, які не беруть безпосередньої участі у процесі спілкування, проте їхній досвід, спостереження є важливими для успішного плину комунікації, з іншого боку, це **інтенції достовірності, інтенції гіпотетичності, пов'язані**

з модусною категорією персуазивності, що відображає кваліфікацію мовцем повідомлюваного у плані впевненості / невпевненості, імовірності та вірогідності.

Суб'єктивна природа **авторизованих інтенцій** очевидна, адже вони передають особистий погляд автора на певну ситуацію: *Це я вважаю явищем феноменальним: не так меч, як творчий геній народний, мова, пісня втримали народ як націю, як спільноту духовну* (О. Гончар). *Такою йде і, віриться, такою ввійде Україна в сім'ю європейських культур, в коло сучасних цивілізованих демократій* (О. Гончар). – *Сподіваюсь, закінчить інститут з відзнакою* (В. Міняйло).

Авторизація – це «полісуб'єктне ускладнення конструкції речення вказівкою на «автора» оцінки, сприйняття, мовлення-думки» [Золотова 1988, с. 430]. Саме наявність авторського ставлення до інформації, його суб'єктивна оцінка формує прагматику текстової комунікації і реалізується такими синтаксичними конструктами: *я вважаю, я певен, по-моєму, на мою думку, як на мене* тощо. Мовні засоби, форми їх організації підпорядковані завданню переконати, пропагувати, організувати, обґрунтувати обрану позицію: *Писати з честю, жити з честю – це, я певен, бажання кожного, бажання також і моє* (О. Гончар). – *По-моєму, давно назріла потреба створити управління басейну Дніпра, якому слід підпорядкувати все* (І. Цюпа). *Є, гадаю, шанс і є ще, можливо, якийсь час, аби відповідні структури задумалися над цими речами* (А. Погрібний).

У текстовій комунікації функціонує і так званий суб'єкт спільної думки (ми): «я» + хтось, напр.: *Сподіваємося – ростиме й будиме наше нове, творче, глибоко вкорінене в традицію і вічно свіже й сповнене шукань українське мистецтво* (Ю. Шевельов). *Сподіваємось, що високі ухвали надійно втіляться в життя, що ми будемо цього разу гарантовані від бюрократичного крутіїства...* (О. Гончар). *Будемо сподіватися, що внесок нашої школи в справу відродження отруєної душі нашого молодого покоління буде великим і вирішальним* (Ю. Шевельов). *Слушними вважаємо висловлені в пресі думки про те, що новоствореному нашому Товариству необхідно мати свій періодичний друкований орган* (О. Гончар).

У контексті теорії Ш. Баллі про поділ речення на диктум і модус зазначимо, що суб'єктивно-модальні інтенції представлені в головній модусній частині складнопідрядного речення: **Я певен, що умови зараз винятково сприятливі для цілковитого відродження української мови в усіх її законних правах** (О. Гончар). – **Сподіваюся, що можу це заявити також в імені його світлості, пана гетьмана, якому відпочинок з огляду на його підірване здоров'я, мабуть, надасться** (Б. Лепкий). [Мавка:] **Мені здається, що жила я завжди** (Леся Українка). **Мені здавалося, що цей письменник незахищений з боку вразливості форми, а передусім у своїй правдивості** (Є. Сверстюк). **Думаю, що було б добре і для нашого письменства хосенно, коли б отсі вірші могли появитися друком** (Б. Лепкий). – **Гадаю, що нам тут нема що довго стояти** (Б. Лепкий). У таких конструкціях головна частина еквівалентна суб'єктивно-модальній синтаксемі, що дає підстави визнати синтаксичну синонімію складнопідрядних речень з'ясувального типу з простими реченнями, ускладненими вставними конструкціями. І навпаки – окремі модальні синтаксеми можна трансформувати в складнопідрядні речення, унаслідок чого виявляються активні функціональні можливості суб'єкта комунікації, пор.: *віриться – я вірю, що: Віриться, що чистим патріотичним почуттям проросте така поезія в душах сучасного юнацтва* (О. Гончар); *думається – я думаю, що: Думається, що в цьому явищі, на тлі нашої майже безнадійної долі, коріниться наша надія: значить, сумління наше не приспане, чуйність наша чатує, серце наше – живе* (Є. Маланюк). Деякі дослідники зазначені формально-семантичні співвідношення між синтаксичними одиницями кваліфікують як деривацію [Городенська 1991, с. 145], кореферентність [Гуйванюк 1999, с. 8], вторинну предикацію [Кульбабська 2011, с. 372].

До авторизованих інтенцій уналежнюємо ті мовленнєві потреби, які пов'язані з інтертекстуальністю, зі зверненням основного суб'єкта комунікації до знань та досвіду осіб, не задіяних у безпосередній інтеракції: **Як довідуємось із преси, це питання, зважаючи на численні пропозиції громадськості, буде розглядатися найближчим часом у Верховній Раді України** (О. Гончар). – **А то як кажуть: жартувала баба з колесом, та у спицях застрягла** (Ірина Вільде).

Синтаксеми на зразок **як відомо, як ви знаєте, мовляв, за словами ...**, **кажуть** передають переповідну модальність, указують на джерело повідомлення, апеляцію до попередньо набутих знань адресата. Важливого значення тут набувають екстралінгвальні чинники: пресупозиція та інтелектуальні можливості спілкувальників: **Як відомо вам, не всі схвалюють створення нашого Товариства** (О. Гончар). **Книги, як відомо, народжуються з болю, з болю на-самперед** (О. Гончар).

Поняття авторизації, суб'єктивного ставлення мовця до повідомленого чи побаченого дуже тісно межують з **оцінкою**, яка формується на основі норми: ознака «добрий» отожднюється з нормою, негативна оцінка ситуації сигналізує про відхилення від індивідуальних чи суспільних стереотипів. Якщо ж говорити про авторизовану оцінку, то вона «поєднує вказівку на автора суб'єктивного сприйняття і констатації предмета, факту чи явища дійсності (суб'єкта оцінки), сам об'єкт оцінки та характер оцінки (саму оцінку)» [Гуйванюк, Агафонова 2001, с. 23].

Окремі суб'єктивно-модальні синтаксеми своїми змістовими потенціями передають емоційно-оцінну семантику: **на жаль, на щастя, на сором, як на гріх, на диво, на біду, шкода, на превелике диво**. Суб'єктивно-авторські інтенції в таких висловленнях визначаємо імпліцитно: **на жаль** – я жалію з цього приводу; **на щастя** – я щасливий, що. Напр.: – **На жаль**, я лише стара людина без жодних політичних переконань (В. Міняйло). **Та, на щастя, все більше стає прозріваючих, тих, хто вже упевнився в безповоротності змін, в тому, що зоря відродження сходить!** (О. Гончар).

У парадигмі суб'єктивно-модальних інтенцій виділяємо **інтенції достовірності**, що вказують на ступінь обізнаності мовця про певні факти, події, а тому спрямовані на вираження вірогідності повідомленого, упевненості та висновковості. З-поміж засобів реалізації – низка суб'єктивно-модальних синтаксем: **справді, безперечно, звичайно, звісно, отже, по суті, зрештою, нарешті** та ін. Напр.: **Звичайно, інформація має бути чесною і правдивою, як зерно для посіву** (Є. Сверстюк). **Українські степи – це й наше легендарне минуле, і жива, напружена сучасність, і, звісно, люди** (О. Гончар). **Отже, своєрідність мови – це своєрідність мислення**

(Ю. Шевельов). **Зрешистю**, «Прапорonosці» мають свою перевагу, і це – перевага молодості й правди, а цього ніщо не замінить (О. Гончар). **Нарешиті**, може бути високе служіння з відреченням від власних інтересів і пристрастей (Є. Сверстюк).

Вставні синтаксеми до речі, власне, зокрема, наприклад мовці використовують для передавання логічного впорядкування мовлення, виділення основної інформації, увиразнення результату: **До речі**, цикл поезій «У казематі» – найодвертіша сповідь Шевченкова перед людьми і Богом (Є. Сверстюк). **Власне**, люди байдужі й безпринципні вносять скрізь плутанину (Є. Сверстюк). Найстаріші зразки живої української мови й національної міфологічно-фольклорної традиції М. Грушевський та деякі інші вчені співвідносять із IV–VI ст. н. е., звідки дійшли до нас окремі сталі вирази (ідіоми), що вживалися, **зокрема**, в обрядовій творчості – похоронних голосіннях, заклинаннях, коліскових піснях та ін. (М. Насенко). **Наприклад**, у «Риторичі до Геренія» зазначено, що вживання перифразів сприяє піднесеності стилю, красі висловлення (Ю. Макарець).

Семантика достовірності підсилює основне модальне значення висловлення, здебільшого розповідного за комунікативною настановою, і «накладається на граматичний ґрунт речення, утворюючи начебто другий шар модального значення в змістовій структурі» [ТФГ 1990, с. 158]. Напр.: **Українській культурі в цьому історичному процесі, без сумніву, належить місце найважливіше, визначальне** (О. Гончар). **Тихина, по суті, перший з європейських поетів дав поетичне втілення владної пристрасті сучасної людини – її пориванню в космос** (О. Гончар). В основі ситуації достовірності лежить, як бачимо, інтелектуальний (раціональний) тип оцінки, зокрема оцінка мовцем повноти своїх знань щодо того, якою мірою пропозиція відповідає дійсності. Модальні синтаксеми як репрезентанти суб'єктивної модальності передають авторську позицію, висновок суб'єктивної думки, особистісне бачення певних життєвих реалій.

Персуазивність якраз і виражає ступінь пізнання мовцем зв'язків і відношень дійсності; «вона суб'єктивна в тому розумінні, що завжди пов'язана з висновками мовця» [Шинкарук 2002а, с. 41]. Власне, упевненість у якомусь факті, уточнення деталей висловле-

ного суб'єкт мовлення передає за допомогою синтаксем *правда*, *щоправда*, *справді*, *по правді кажучи*, напр.: *Щоправда*, розвиток національної української культури великою мірою гальмувався тим, що змушена вона була виявити себе в умовах, по суті, колоніальних, бездержавних, де навіть українська школа була заборонена як щось кримінальне (О. Гончар). *Справді*, поняття «національна честь» не записали в Конституцію (Є. Сверстюк). Сучасність залишається для нас генеральною темою творчості, а нам і надалі слід запам'ятати, яка значуща й славна історія нашого народу, і як це, *правду кажучи*, поверхово вона висвітлена, і як багато чого тут було звульгаризовано, потьмарено, викривлено (О. Гончар). *По правді сказати*, нема сьогодні за двісті рублів десяти (У. Самчук).

У межах суб'єктивно-модальних інтенцій виділяємо **інтенції гіпотетичності** (ймовірності, сумніву, припущення, невпевненості, можливості), які реалізують модальні синтаксеми *може*, *можливо*, *мабуть*, *напевно*, *певне*, *очевидно*, *здається*, *видно* тощо. Інформаційна база, на основі якої мовець робить припущення, може бути різна, проте вона, на думку суб'єкта мовлення, цілком достатня для того, аби сформулювати власну гіпотезу щодо висловленого: [Прісцілла:] *Може*, вся та справа розвіється, немов лихий туман (Леся Українка). *Можливо*, піснею осінні журавлі підняти голову й заслухатись заставлять (О. Білаш). *Мабуть*, упродовж цілого життя людина має продиратися, мов крізь хащі, до тих кінечних істин, що мусять їй відкритись, як відкривається раптом вічне диво сонця, святість землі, мова художнього шедевра і мудрість кожної травинки (О. Гончар). – *Напевно*, прийдеться й корівки, та ще й обидві загнати (У. Самчук). [Єпископ:] *Се покажіть пресвітеру й громаді, і, певне*, вас простять (Леся Українка). *Очевидно*, блудний син, узявши батьків спадок, переступив ті пороги і пішов у світ без порогів (Є. Сверстюк). – *Надіє*, *здається*, мій старий іде (М. Стельмах). – *А, видно*, над усе в світі бояться руського духу (С. Скляренко).

Оцінка вірогідності – результат опрацювання мовцем певних відомостей про події, факти, фрагменти дійсності – реалізується як «ланцюжок роздумів» [ТФГ 1990, с. 164], який, незважаючи на гіпотетичність комунікативної ситуації, все ж містить висновок, пор.:

Може, й справді знебарвився, збіднішав радістю той різдвяний веселий світ, що відкривався колись гоголівським героєм. Може, справді нам, людям чорнобильської ери, тільки й залишається, що жити надіями? (О. Гончар). Основою таких думок, підсумків, переданих у формі риторичних питань здебільшого слугують особисті спостереження, інформація, отримана з інших джерел, попереднього досвіду мовця.

Спосіб відображення світу, багатовекторність пізнавального процесу, життєвий досвід особистості реалізується і у висловленнях зі вставленими конструкціями, напр.: *Дивись же на мене, сонце, й засмали мою душу, як засмарило тіло, щоб вона була недоступна для комариного жала... (Я себе ловлю, що до сонця звертаюся, як до живої істоти. Невже се значить, що мені бракує товариства людей?)* (М. Коцюбинський). *Модерністи (ще раз нагадаю) відкрили в світі хаос, а постмодерністи – наближення людства (через той хаос) до апокаліпсису* (М. Наєнко). Вставлені конструкції, незважаючи на відносно самостійний характер, слугують засобами реалізації суб'єктивної модальності, оскільки сигналізують про наявність авторської позиції, пов'язаної з комунікативними інтенціями мовця – доповнити зміст основного речення, уточнити інформацію, дати коментар, побіжне зауваження тощо. Та інформація, що подається в дужках, додаткова, уточнювальна, пояснювальна, оцінна. Вона має свого автора, містить вказівку на мовця. Суб'єкт комунікації виносить її за межі основного висловлення з певною ілокутивною метою, функціонально значущою у конкретній ситуації мовлення.

Суб'єктивно-модальні синтаксеми уточнюють пропозитивний комплекс основного висловлення, створюють особливі суб'єктивні зони-оцінки відповідно до інтенції мовця, його комунікативної потреби.

4.2. Ілокутивно-перформативні висловлення як засіб ідентифікації комунікативних інтенцій

Тезу «слово (висловлення) як дія», акцентовану Дж. Остіном у праці «How to do things with words» і підтриману П. Стросоном,

Дж. Сьорлем, Г. Грайсом, іншими зарубіжними та вітчизняними лінгвістами реалізовано в теорії перформативності, згідно з якою сказати щось – означає виконати дію. У практиці лінгвістичних студій чітко визначено ознаки перформативності, серед яких: еквіакціональність (дорівнює дії, а не повідомленню про неї); неверифікованість (неперевірюваність за критерієм істинності / неістинності); автореферентність (здатність перформативного акту бути референтом для самого себе); автономінативність (називання самого себе); еквітемпоральність (темпоральний збіг часу дієслова і дії); фіксованість граматичної форми [Богданов 1977, с. 59 – 62; Падучева 1985, с. 19 – 23].

У теорії мовленнєвих актів перформативи (Дж. Остін називав ці конструкції і перформативними реченнями, і перформативними висловленнями [Остін 1986, с. 27]) проаналізовані адекватно. Проте й досі вони не мають чітко відведеного місця у традиційному синтаксисі й залишаються на периферії мовних рівнів і напрямів. Як зауважує польська дослідниця Л. Пісарек, перформативні речення не вкладаються у звичайні синтаксичні парадигми, оскільки можливі зміни форми речення, зумовлені модально-часовими і особистісними змінами, призвели б до заміни перформативної функції висловлення на констативну [Pisarek 1995, с. 19]. Ми розглядаємо перформативи в системі синтаксичних репрезентантів категорії комунікативної інтенції і витлумачуємо їх як мовні одиниці, що однозначно експлікують той чи той намір мовця, полегшують «адресатові сприйняття й розуміння інтенції адресанта» [Баландіна 2010, с. 197].

Перформативні висловлення, стрижень яких формують ілюктивні предикати, виражені 1-ою особою однини теперішнього часу дійсного способу, своїм змістовим потенціалом, особливою онемасіологічною природою відображають комунікативну мету, реалізують суб'єктивно-модальні інтенції. Інтенційними центрами слугують перформативні дієслова на зразок *обіцяю, раджу, наказую, дякую* і под. та їхні синоніми, що увиразнюють стилістику використання, указують на ступінь інтенсивності вираження інтенції, пор.: – **Я обіцяю** *полагодити через султана всі спірні й заплутані справи* (П. Загребельний). – **Я зобов'язуюсь** *до останньої хвилини оставатись праведною, а хто в силі чинити більше, нехай робить*

(О. Кобилянська). – *Клянусь небом, прикрашеним сузір'ям зодіаку* (П. Загребельний).

У лінгвістиці відомі різні класифікації мовленнєвих актів-висловлень. Дж. Остін запропонував розмежовувати два типи: перформативні та констативні. Якщо констативи лише відбивають навколишню дійсність, то перформативи є дією, їхня вимова дорівнює здійсненню певного акту, напр.: інтенція ствердження / констатування: *Пасе туман свої отари сиві, пасе лугами, гонить до ріки* (В. Вознюк); інтенція обіцянки: – *Я клянусь, що люблю це серце більше, ніж своє* (П. Загребельний); інтенція подяки: – *Я безмірно дякую панові президентові за цю високу честь* (В. Винниченко).

3-поміж перформативів Дж. Остін виокремлює вердиктиви (виражають оцінки, думки чи схвалення чого-небудь: *засуджувати, оцінювати, розуміти, аналізувати*); екзерситиви (здійснюють владу чи вплив: *призначати, застерігати, наказувати, заповідати, називати*); комісиви (*обіцяти, присягати, заявляти*); бехабітиви (*вибачатися, вітати, співчувати, дякувати*); експозитиви (*припускати, визнавати, відповідати*) [Остін 1986, с. 119]. Відомий теоретик інтенційності Дж. Сьорль виділяє асертиви, директиви, комісиви, експресиви, декларативи [Серль 1986а, с. 170]. Зазначимо, Остін вибудовував свою класифікацію, урахувавши ілокутивні дієслова, Дж. Сьорль – на основі ілокутивної мети. Зрештою – класифікації інших дослідників спираються на погляди цих двох зарубіжних лінгвістів.

Деякі дослідники виокремлюють прагматичні типи речень на основі комунікативно-інтенційного змісту. За цією ознакою мовленнєві акти поділяють на констативи, промісиси і менасиви, директиви і реквестиви, квеситиви і перформативи, зауважуючи, що семантична структура висловлення складається з прагматичного компонента, який втілює комунікативну інтенцію, та пропозитивного, що відображає його когнітивний зміст [Іванова, Бурлакова, Почепцов 1981, с. 271 – 278].

У перформативних висловленнях експлікуються інтенції суб'єктивно-модального вияву. «Я»-висловлення репрезентують особистісний погляд автора висловлення, його позицію щодо побаченого,

почутого. Важливо не тільки передати свою позицію, ставлення до адресата, але й бути правильно зрозумілим, почутим, донести той чи той модальний зміст повідомленого. Перформатив – це один із засобів заявити про себе. «Я» у перформативному висловленні асоціюється з мовцем, суб'єктом, автором інтенції. Безпосереднє вираження особи виявляється в змісті особових займенників – опорних слів комунікації.

Визначаючи первинну функцію особових займенників, В. фон Гумбольдт наголошував, що центральною є особистість мовця, причому саме поняття «Я» передбачає існування поняття «ти» [Гумбольдт 1984, с. 113 – 114]. Виконуючи дійктичну функцію, «Я» пов'язане з контекстом, із ситуацією мовлення, ідентифікує основного суб'єкта комунікації та адресата «Ти». Рольовий дейксис обрамлює комунікативну ситуацію, фокусує певну інтенцію. Особові займенники локалізують та ідентифікують особу, співвідносять її з конкретним комунікативним контекстом. Дейксис чітко розмежовує «Я» і «Ти». На нашу думку, «я»-висловлення – це саморепрезентація автора в певному мовленнєвому фрагменті-акті.

Перформативи належать до групи так званих «я»-висловлень, у яких збігаються суб'єкт дії і мовець. Ці конструкції мають здатність регулювати різноманітні аспекти процесу міжособистісної взаємодії комунікантів, спонукати їх до виконання певної дії, переконувати в чомусь, зберігати чи встановлювати рівновагу в їхніх стосунках. Отже, перформативи реалізують комунікативну інтенцію, детермінують локальні й темпоральні характеристики комунікативної ситуації, що відбувається у координатах «я – ти – тут – тепер». Погоджуємося, що перформативний мовленнєвий акт є інтенційним (переважно чітко позначає ілюктивну мету та інтенцію мовця), адресатним (свідомо спрямовується на певного адресата), конвенційним (впливає на події та стан світу, спирається на соціальні конвенції і має узвичаєні для певного суспільства наслідки [Ліпська 2010, с. 8]). Однак, викликають певні застереження висновки лінгвістів, які визнають екстралінгвальні чинники перформативного висловлення: вік співрозмовників (старший, молодший, ровесники), соціальний статус (вищий, нижчий, рівний); соціальні ролі учасників спілкування (колеги, друзі, сусіди, батько – син, дружина – чоловік);

комунікативна ситуація (симетрична, асиметрична; приватна, службова, суспільна); стосунки між співрозмовниками (знайомі, малознайомі, незнайомі); обставини спілкування (офіційні, нейтральні, неофіційні); авторитет, компетентність та повноваження мовця. Зайвим є розгляд перформативів у соціолінгвістичному контексті.

Фетишизація перформативності (так звана перформативна гіпотеза) визначає й ті дослідження, у яких акцентовано на тому, що у формі експліцитного перформатива можуть бути виражені практично всі класи речень, крім менасива; або всі комунікативні типи речень належать до перформативних речень. Як зауважує Л. Пісарек, клас перформативів формує два типи: експліцитно-перформативні (розповідні речення) та імпліцитно-перформативні (спонукальні та питальні речення) [Pisarek 1995, с. 15 – 16].

Перформативна гіпотеза розширює витлумачення перформатива: будь-яке висловлення можна розглядати як імпліцитний перформатив, оскільки воно має комунікативну мету та ілокутивну силу, а в його структурі очевидна присутність перформативного дієслова. За визначенням Н. Баландіної, суть перформативної гіпотези полягає в тому, що глибинна структура будь-якого речення має на своїй вершині преформативне дієслово [Баландіна 2010, с. 197]. Звернемо увагу і на те, що не всі мовленнєві акти можуть бути виражені за допомогою експліцитного перформатива: неможливо здійснити акт похвали і акт загрози, промовивши «цим я хвалюсь» або «цим я загрожую». Якщо ж це відбувається, то мовець, на думку З. Вендлера, здійснює «ілокутивне самогубство» [Вендлер 1985, с. 238]. До того ж не кожне ілокутивне дієслово є перформативним і не кожна ілокутивна сила може номінуватися перформативним дієсловом, пор.: – *Я страждаю. Мені жаль* (О. Довженко). – *Дуже шкодую, що не можу прибути на дороге для мене свято ювілею* (С. Васильченко).

Експліцитно реалізувати весь спектр мовленнєвих потреб можуть перформативи. Зокрема, асертиви, вербалізуючи інтенції розповідності, передають семантику ствердження, повідомлення за допомогою предикатів *стверджувати, констатувати, доповідати, повідомляти*. Синтаксичні моделі речень на зразок: *Я повідомляю...; Я розповідаю...; Я пояснюю...; Я уточнюю...; Я стверджую...; Я кажу...; Я заперечую...; Я нагадую...; Я підсумовую...;*

Я заявляю...; Я припускаю...; Я представляю... – виразно експлікують позицію суб'єкта мовлення під час реалізації інтенцій інформування, напр.: – **Я повідомляю**, що вона була тою, котра управляла цілим господарством і на котрій плечах спочивав гаразд цілої родини (О. Кобилянська). – **Я стверджую**, товаришу батальйонний комісар, що логіка тут мусить бути (О. Гончар). – **Я кажу**, що ми нікого не грабували... Ми не злодії і не грабителі... (В. Винниченко). – **Зате ми, жінки, витриваліші. Я підсумовую**, що можемо раз по раз витягати п'ять до шість відер води (О.Кобилянська). – **І я вам заявляю**, товаришу, що я не пожалію рідного брата чи сина, коли він на сповіді перед самим Богом виявить мені свій гріховний задум проти нашої Богом посланої влади (В. Винниченко).

Дж. Остін у класифікації мовленнєвих актів цілком логічно звернув увагу на комісиви – висловлення, що передають обіцянку, зобов'язання [Остін 1986, с. 22]. Комісиви виділяє й Дж. Сьорль [Серль 1986а, с. 189], зауважуючи, що комісив у його класифікації – це акт обіцянки, представлений структурою – **я обіцяю**.

В українському мовознавстві А. Загнітко схарактеризував прагматичні типи речень, з-поміж яких виокремив промісив – висловлення, що використовує мовець для того, щоб передати обіцянку, зобов'язання щодо виконання якоїсь дії в майбутньому [Загнітко 2001, с. 124].

У промісивних висловленнях мовець бере на себе зобов'язання зробити що-небудь. Промісиви завжди оповідні пропозиції, що мають стосунок до майбутнього. Специфіка їхнього комунікативно-інтенційного змісту зумовлює властиве їм змістове і формальне обмеження: у промісивах мовець виступає як гарант реальності обіцяного. Тут він використовує ілюктивні **обіцяти, присягатися, клястися, зобов'язуватися, бігматися**.

Комунікативно-інтенційний зміст спрямований на вираження обіцянки, клятви, зобов'язання. Пор.: – **Я обіцяю** призначити вас своїм фінансовим радником (П. Загребельний). – **І я вам обіцяю**: макуха буде! (О. Гончар) – **Присягаюсь** моїм гонораром у «Світловому Фільмі» – найсерйозніша правда (В. Винниченко). – **Клянусь** небом, яке проливає дощі, клянусь землею, яка вирощує трави (П. Загребельний).

У тлумачному словнику **обіцянка** – це добровільне зобов'язання зробити щось, діяти певним чином; подавати надії, давати підстави іншим сподіватися на щось [ВТССУЛМ, с. 422], **обіцяти** – давати обіцянку кому-небудь, зобов'язуватися зробити щось, діяти певним чином, запевняти кого-небудь, що він одержить, матиме щось; подавати надії на що-небудь, провіщати що-небудь [Там само, с. 501]. Власне, промісивна інтенція може бути репрезентантом різного інтенційного стану мовця, зважаючи на ступінь вияву, пор.: *обіцяти і присягатися, обіцяти і клястися*.

Виокремлюємо кілька моделей висловлень обіцянки. Класичною є конструкція промісива: «я + обіцяю + власне обіцянка...»: *Я обіцяю прочитати тобі цю книгу (Розмовне). Так от, коли мене вже не буде, я тобі обіцяю, якщо ти, звичайно, не проти... Я тобі обіцяю... – Я подам тобі знак з того світу (В. Шкляр).*

Імпліцитно виражати інтенцію обіцянки можуть і такі висловлення: – *Заким сніг упаде, ти будеш в моїй хаті (І. Нечуй-Левицький).* – *Я цього не допущу (М. Хвильовий).* – *Я ще не показав, але я покажу (М. Хвильовий).* – *Віддам Наливайкові весь оцей степ – від Дністра і до Бугу (М. Вінграновський).* Про те, що йдеться про обіцянку, свідчить дієслівна конструкція, ужита в 1-й особі однини майбутнього часу. Імпліцитно представлена інтенція обіцянки і в таких висловленнях, пор.: – *Знищу! (П. Загребельний).* – *Я зроблю все, що хочеш... (М. Хвильовий).* Однозначно експлікувати цю інтенцію дає змогу цілісна картина мовленнєвої ситуації.

Ще однією моделлю реалізації промісивної інтенції виступає така: «я + обіцянка + термін виконання обіцянки...»: *За два дні я й сам кинусь у гарматний гул (М. Хвильовий).* *Я зараз буду тут (М. Хвильовий).* На термін виконання обіцянки вказують слова **зараз, за два дні, скоро**, тобто залежно від зазначеного часу відбуватиметься якась дія.

Висловлення-обіцянки можуть прирівнюватися до певних обрядів, ритуалів, що вживаються на позначення божби, строгого запевняння: *От вам хрест, коли не ймете віри (І. Нечуй-Левицький).* Перша частина речення використовується як обіцянка. Святість позначення на собі **хреста** символізує, що обіцяне – правда, пор.: *Ось вам хрест, що вона вся ряба, як трясця (В. Шкляр).*

Нечленований комунікат **бігме** може підсилювати промісивну інтенцію, уживатися для підтвердження чого-небудь, запевняння у виконанні якоїсь дії, обіцянки, напр.: – *Йой Бронку, дай мені спокій, а то, бігме, нікуди більше з тобою не піду* (Ірина Вільде). – *Ви гадаєте, отче, що багаті бояться за своїх жінок чи дівок? Бігме, ні!..* (Ірина Вільде). Такі й подібні синтаксичні конструкції можемо розглядати як реалізацію інтенції **запевняння**, пор.: – *Я запеваю, – несподівано закінчив він, – ви ні в якому разі не пошкодуєте, що вас Цека одкликала* (М. Хвильовий). *Прапор України ніхто не спустить* (Високий замок, 04.03.2014).

Характерне вживання й побутової лексики для вираження обіцянки (*Побий мене коцюба, якщо помиляюся* (В. Шкляр)). Таке висловлення можна замінити одним словом **обіцяю**. Компонент **коцюба** несе в собі загрозу, яка підтверджується дієсловом **побий** із займенником **мене**. У разі невиконання обіцянки її автор накликає на себе біду. Апеляція до Бога підсилює ефект обіцянки: *Видить Бог з неба, що тя кохаю, – вірна до смерті буду тобі* (В. Шкляр).

Інтенцію обіцянки вербалізують також складнопідрядні речення умови, напр.: – *Як зійдуть зорі на небі, я видам матері вечерю та й вискочу на часок у садок* (І. Нечуй-Левицький). – *Коли я постану із праху, то поведу за собою світ* (В. Шкляр). – *Дивись, дівчино, – верба над водою. Як та верба гілля розпустить, Візьму шлюб з тобою* (УНП) та складнопідрядні речення допустовості: *Чи прийдеши, Мелашко? Бо я прийду, хоч би мене батько прив'язав* (В. Шкляр).

В емоційно навантаженому дискурсі семантика промісива прирівнюється до погрози. Адресат в разі невиконання дії обіцяє нашкодити адресантові: – *Я поб'ю на тобі оце мотовило на трісочки, як ти не впинеш свої жінки!* (І. Нечуй-Левицький). *Коли ви ще раз скажете про це, я вас негайно розстріляю* (М. Хвильовий). *Як пропаде Мелашка, то я вам цього не подарую...* (І. Нечуй-Левицький) або й самому собі (самообіцянка): – *Як з нею не ожениюся, то в Росі втоплюся* (І. Нечуй-Левицький).

Інтенцію обіцянки може вербалізувати дієслово **ручатися**, пор.: *А поки що ти не вмреш, я теж ручусь, і не здохнеш з голоду, не втічеш...* (Іван Багрянний). *Але раніше він все-таки заговорить. Ручусь тобі* (Іван Багрянний).

Інтенцію обіцянки передають також і дієсловом **присягатися**, яке відрізняється від дієслова **обіцяти** тим, що виражає більш переконливу силу, ніж **обіцяти**, пор.: – *Я знайду їх, **присягаюся Богом**, знайду, і ми розпочнемо нове життя там, куди я піду не з чужим ім'ям і ганьбою, а з легендою* (В. Шкляр). *І так само **присягаюся** вам, що особисто я залишатимусь в лісі доти, поки зі мною буде хоч один козак. А там як Бог дасть* (В. Шкляр). Мовець присягається чимось важливим для нього, у контексті попередніх висловлень – Богом.

У клятві так само імпліцитно закладена промісивна інтенція: – *Клянусь тобі, брате* (М. Хвильовий). – *Клянусь вам... Я готовий землю **гризти*** (В. Шкляр). Висловлення клятви мають міфологічну основу і пов'язані з давніми віруваннями українців у надприродні сили, пор.: – *Хай мене **грім поб'є!** Хай мене **свята блискавка запалить!** Хай я **удавлюся, хай я провалюся!** Хай мене **сира земля проглине, коли я їв чю часть, окроме своєї!*** – *клявся Попенко* (Панас Мирний).

Окрему групу формують перформативи, спрямовані на вираження комунікативних **інтенцій спонукання**: від наказу, вимоги до прохання, благання тощо: *Я наказую...; Я вимагаю...; Я попереджаю...; Я раджу...; Я прошу...; Я благаю...; Я заклинаю...*, напр.: – ***Я вимагаю** наказати мені його!* (В. Винниченко). – ***Я тебе попереджаю.** Май це на увазі* (В. Винниченко). – ***Я раджу** всім, у кого дома лишився хтось близький, **поспішати додому*** (В. Винниченко).

Простір реквестивних інтенцій, тих, що відображають прохальну семантику, дуже широкий. Ступінь інтенсивності прохання увиразнюють синонімічні ряди перформативів **просити, благати, вмовляти, молити, заклинати**, пор.: – ***Я прошу** вас, товаришу генерал, зробити нам таку честь, та так, щоб усе життя згадувати нам цей день, як свято* (О. Довженко). – ***Я благаю** тебе: з'їж. Ти мусиш з'їсти. Ти повинен. Я більше не можу* (В. Винниченко). – ***Благаю:** не відпихай його руки, приборкай свою непомірну вибагливість і гординю* (В. Винниченко). – ***Я молю,** щоб у тебе **тепер завжди була радість*** (П. Загребельний). – *Отаке моє щастя, Христе! **Заклинаю** усім святим на світі: **будеш іти заміж – не йди за крамаря, не йди за городянина*** (Панас Мирний). Перформатив *прошу*, який вводить інтенцію прохання, в окремих мовленнєвих

ситуаціях, здебільшого у процесі фатичного спілкування, десемантизується і вживається як індикатор ввічливості, як синонім сполуки *будь ласка* [Баландіна 2010, с. 196], напр.: – *Панове!.. Панове!.. Я прошу уваги! Я не маю часу* (В. Винниченко). – *Панове! Прошу тиші на одну хвилину!* (В. Винниченко).

Комунікативні інтенції оптативності вводять перформативи з дієсловами *хочу, бажаю, прагну*, пор.: *Хочу здійматися почерез усі перепони, усі труди, почерез увесь бруд життя, хочу летіти, дібратися до щастя, до «полудня»...* (О. Кобилянська). *Я бажаю помсти, а мої вої – військової здобичі* (В. Малик). *О, я прагну чогось вищого!* (О. Кобилянська).

Інтенції метакомунікативного вияву демонструють семантично «спустошені» висловлення. У структурі вітання (*Добрий день!*) чи прощання (*До побачення*) закодовано і семантичну, і фатичну інформацію, актуальну в ситуації, де домінує ввічливість. Перформативи виражають інтенції соціально регулятивного характеру, що є необхідними в безпосередньому спілкуванні, зокрема, привітання: *Здоровлю Вас сердечно* (Б. Лепкий); поваги: *Я поважаю й шаную вас високо, ласкава пані радникова* (О. Кобилянська); вдячності: – *О, дякую за ласку, ваша світлосте, дякую дуже!* (В. Винниченко). *Прийміть мою щирю подяку за сі слова* (Є. Ярошинська); вибачення: *Я прошу пана президента вибачити мою нестриманість, але я не можу опанувати себе* (В. Винниченко); благословення: – *Я благословляю тебе на такий хвальний вчинок* (В. Підмогильний).

Деякі лінгвісти розширюють межі перформативних висловлень [Косик 2004, с. 187; Бацевич 2008, с. 34], бо зараховують до них і так звані «прагматичні перформативи», виражені нечленованими комунікатами, еквівалентами речення, що передають здебільшого емоційно-оцінні інтенції мовця, пор.: *Йо! Ов! Вайльо! Варє! Мой-мой! Най!* – *Бог най буде з тобов!* (Ю. Федькович). – *Бог-дай тебе вітром занєсло!* (С. Воробкевич). – *Фє, Нелько, фє! Як можна було так зробити!* (Ірина Вільде).

Комунікативно-інтенційний діапазон перформативних висловлень зосереджений на експлікації мовленнєвих дій-вчинків, інтенційних потреб мовця.

4.3. Непрямі висловлення в системі синтаксичних репрезентантів категорії комунікативної інтенції

Для кожного типу інтенції характерне своє мовне вираження, що асоціюється тільки з певним інтенційним типом. Наприклад, для комунікативних інтенцій розповідності – розповідні висловлення, для суб'єктивно-модальних інтенцій – висловлення зі вставними синтаксемами, для інтенцій емотивно-аксіологічного зразка – окличні конструкції, реченнєві еквіваленти, для інтенцій метаконікативного типу – типізовані стереотипні мовленнєві кліше тощо. Утім, ідеться не тільки про симетрію, коли певній формі завжди відповідає одне значення і це значення виражене лише однією формою.

Прагнення до виразності та експресивності повідомлюваного стимулює мовця до пошуку особливих, нестандартних, непрямих мовних засобів, які відповідають комунікативним потребам. А тому в системі синтаксичних репрезентантів інтенцій мовця є і **непрямі висловлення**, яким властива формально-семантична невідповідність плану змісту планові вираження [Шабат-Савка 2013а, с. 123]. Суть асиметричного дуалізму мовного знака, який характеризує такі синтаксичні конструкції, полягає в тому, що позначувальне (позначення) прагне мати інші функції, а позначуване (значення) прагне виразитися іншими засобами [Кочерган 1999, с. 29]. Такий процес позначений динамічністю, лінгвокреативною вправністю адресанта, адже, за словами Ш. Баллі, мовні знаки, замкнуті у своїх основних категоріях, служили б надзвичайно обмеженим джерелом засобів для задоволення численних потреб мовлення. Унаслідок міжкатегорійних заміни думка звільняється, а форма вираження збагачується і набуває різних відтінків [Баллі 1955, с. 143].

Непрямі висловлення завжди перебувають у дослідницькому полі сучасної антропозорієнтованої лінгвістики. Мовознавців цікавлять причини і механізми породження непрямі комунікації, особливості використання специфічних нестандартних мовних форм і прийомів для досягнення результату процесу спілкування,

зв'язок непрямого інформування з імпліцитністю, інакомовленням, підтекстом, функціональною транспозицією.

У термінологічний обіг поняття про непрямий акт увів один із представників теорії мовленнєвих актів Дж. Сьорль, який витлумачував його як мовленнєву дію, що постає за умови появи додаткової ілокуції у висловленні. Непрямі мовленнєві акти – це випадки, коли ілокутивний акт здійснюється опосередковано, через здійснення іншого [Серль 1986б, с. 196]. У непрямих мовленнєвих актах мовець передає співрозмовникові значно більший зміст, ніж той, який він реально повідомляє, і він робить це з оперттям на загальні фонові знання мовця та співрозмовника, на принципі кооперативного мовленнєвого спілкування. Подібну думку постулює Ф. Бацевич, зауважуючи, що мовні засоби непрямих мовленнєвих актів «відсилають» до сфери немовних знань учасників комунікації (пресупозицій, знань принципів спілкування, ознак успішності комунікації) [Бацевич 2004, с. 180].

Нам імпонує позиція І. Вихованця, який стверджує, що явище непрямих мовленнєвих актів є результатом «реченнєвої транспозиції» [Вихованець 1997, с. 58]. На переконання Н. Гуйванюк, в основу синтаксичної транспозиції покладено *семантичну* і *функціональну опозицію* мовних одиниць, регулярні потенційні можливості взаємного заміщення двох чи більшої кількості речень, що якраз і дає змогу мовцеві виразити найтонші відтінки в передаванні інваріантних (референтних) значень та розширити номінативні потенції віртуальних знаків мови взагалі [Гуйванюк 1999, с. 166]. За нашими спостереженнями, транспозитивні співвідношення між модально-інтенційними типами висловлень пов'язані з адекватним, найточнішим відображенням інтенцій мовця.

Непрямі конструкції вивчали головно на матеріалі категорії спонукання [Почепцов 1978; Дорошенко 1989; Мясоедова 2001 та ін.], причому зважали на те, що ввічливість є основним мотивом їх використання. На нашу думку, непрямі висловлення здатні передавати не тільки інтенції волевиявлення, а й широкий діапазон інших інтенційних потреб: інтенцій запити, інформування, оптативності. Серед причин використання непрямих висловлень – небажання мовця прямо повідомляти про свої мовленнєві наміри, прагнення

продемонструвати ввічливість, тактовність у ставленні до співрозмовника. Як зауважує М. Нікітін, до непрямих висловлень вдаються, щоб увиразнити силу переконання, апелювати до уваги, пом'якшити наказ, проявити увагу (пошану, прихильність, увагу, ввічливість, такт), попередити почуття, прихилити до себе, установити тісніший контакт [Никитин 2009, с. 142]. Цілком слушною видається думка В. Дементьєва про те, що багато типових ситуацій спілкування уможливають і навіть вимагають від комунікантів звернення до нестандартних мовних засобів, граматичних конструкцій, типів речень [Дементьев 2006, с. 38]. Мовленнєві інтенції гнучкі, змінні, залежать від багатьох чинників, тому й постає потреба в нестандартних способах їх вербалізації.

Функціонування непрямих висловлень детермінує антропоцентричний чинник, тому цілком логічно розглядати такі синтаксичні конструкції в аспекті комунікативної інтенції мовця – автора конкретного мовленнєвого витвору. Деякі дослідники [Серль 1986б; Мирсеитова 1989; Гак 1998 та ін.] вважають, що в непрямих висловленнях може виражатися одна або дві й більше інтенцій. Моноінтенційні висловлення експлікують одну інтенцію, наприклад інтенцію опативності: *Хоч би деревце яке, хоч би пеньок поблизу* (Є. Гуцало); інтенцію обіцянки: *– Я буду твердим, Андрію, клянуся!* (П. Загребельний). У поліінтенційних висловленнях мовець реалізує дві й більше інтенції, проте глобальна – превалює. Зокрема, у висловленні *Вибачте, чи не могли б ви мені сказати, як проїхати до університету?* мовець реалізує три типи інтенцій: інтенцію метакомунікативного вияву, етикетну, соціально зумовлену контекстом перебігу ситуації (вибачення), реквестивну інтенцію прохання (скажіть) та глобальну інтенцію запиту, репрезентовану намаганням адресанта з'ясувати дорогу до потрібного місця, оскільки саме ця інформація найважливіша для мовця, утім, вона репрезентована непрямим інформуванням. Отже, комунікативно-інтенційний зміст речення, як стверджує А. Загнітко, актуалізується тільки в умовах мовленнєвого спілкування [Загнітко 2001, с. 122], яке оприявлює «справжню» інтенційність, пряме чи переносне значення синтаксичної одиниці.

Як відомо, **комунікативні інтенції спонування** реалізують різний ступінь вияву волевиявлення мовця: від категоричного наказу,

вимоги, заборони до коректної поради, ввічливого прохання, пропозиції тощо. Якщо говорити про реквестивні інтенції, ті, що перебувають у сфері прохальної семантики, то вони дуже тісно пов'язані з ввічливим спілкуванням і безпосередньо з непрямою комунікацією. Дж. Сьорль відзначає, що деякі синтаксичні форми функціонують у якомусь сенсі більш успішно, ніж інші [Серль 1986б, с. 213], що обґрунтовує значною мірою нашу думку про те, що мовець має арсенал мовних засобів, нетривіальних, нестандартних, який він вміло використовує для того, щоб досягнути успішного результату в комунікації. Так, **прохання**, зреалізоване питальною формою, успішніше та ефектніше. Адресант не впевнений, що запропонована дія буде виконана і турбується про переконливість та ввічливість мовного оформлення такого спонукання. Напр.: – *Чи б не подала ти мені, Галюню, води?* (В. Шевчук). Мовець у питальній формі «підкреслює» можливість невиконання того, про що він просить.

Питальну за формою модель утворюють частки *чи не / не + дієслово у формі умовного способу; чи не / не + дієслово у формі дійсного способу*, напр.: – *Діду, чи не продали б нам трохи мила?* (Є. Гуцало). – *Чи не купили б у нас корову?* (Є. Гуцало). – *Стривайте, товаришу, чи не продасте револьвера?* (В. Підмогильний). Ввічливості, м'якості у вираженні прохання сприяють, як бачимо, заперечна форма присудка, введення часток *чи не* та *б / би*, що надає такому спонукальному висловленню етикетного тону, вказує «на комунікативну потребу мовців у зручних емоційно-маркованих виразниках заперечення» [Баган 2012, с. 318]. Синтаксичні моделі інтенцій прохання ускладнюють суб'єктивно-модальні синтаксеми *може, а може*, напр.: – *Може, ти нам його залишиши?* (О. Гончар). – *А може, дасте мені кухоль води?* (В. Шевчук). Дуже часто таку інтенцію вводить речення-зачин, після якого мовець повідомляє зміст свого прохання, напр.: – *Я міг би попросити вас, ваша величність?* (П. Загребельний). – *Мені незручно вас просити... але чи не могли б ви, панно Ядзуню, допомагати мені по господарству?* (Г. Тарасюк).

Яскравим прикладом граматичної транспозиції (використання однієї способової форми у функції іншої) слугують висловлення такого зразка: – *А мені, мамо, не одріжете тонкого полотна, хоч на одну сорочку на празники?* (І. Нечуй-Левицький) // *Одріжете,*

мамо, тонкого полотна... – Синку, збігаєш до криниці? (О. Гончар)
// *Синку, збігай до криниці...* У цих висловленнях графему майбутнього часу дійсного способу використано у функції наказового способу, що сприяє некатегоричності пропонованої дії з боку адресанта, увиразнює дію, нереальну на момент мовлення. Графема умовного способу також є виразним прикладом непрямого вираження прохання, напр.: – *Ішов би ти, Іване, з нашого села* (М. Матіос). – *Остався б ти, Карпе, вдома. Брався б за господарство* (М. Стельмах).

З-поміж сугестивних інтенцій, таких, що передбачають альтернативність дій-вчинків з боку адресата, виділяємо **пораду** – своєрідну вказівку мовця на те, як діяти адресатові волевиявлення. Адресованість такого мовленнєвого значення експлікують відмінкові форми займенників *ви – вам, ти – тобі* тощо. Напр.: – *А йти б **вам** додому* (В. Шевчук). – *Може б **ти** новий лейбик надів, бо старий чисто розлізся?* (М. Коцюбинський). – *Поїхати б і **тобі*** (О. Гончар). У деяких конситуаціях мовець пояснює, чому виконання певної поради корисне для співрозмовника, напр.: – *Христе, перейшла б ти, справді, в коридорчик, – ти тут тільки нервуєшся* (В. Винниченко). – *Ішла б по воду: пора наставляти вечеряти* (Г. Квітка-Основ'яненко). – *Ішов би ти, Павле, додому, а то ще хлів спалиш* (Г. Тютюнник). – *Чи не добре було б прорідити трохи ту гущу? Ліс загустиє, адже всі бачите, що нікому продертися крізь нього* (С. Воробкевич).

Сугестивні інтенції зі значенням **пропозиції** експлікуються у висловленнях із присудками, вираженими дієслівною формою 1-ї особи множини майбутнього часу дійсного способу та ускладнювальними компонентами *може, може б*, які створюють гіпотетичну, водночас ввічливу ситуацію. Напр.: – *Слухай, Антоне, може, ще й нову криницю викопаємо?* (Є. Гуцало). Стереотипними є синтаксичні конструкції на зразок: – *Може, вам кавички? – Охоче вип'ю!* (М. Стельмах). – *А чи не пройдемося в береги, може, яку дику качку зіб'ємо?* (Г. Тютюнник). Інтенція пропозиції може виявлятися і в запитаннях-натяках, напр.: – *Чогось панна Зонця сьогодні без гумору. Може б, ще філіжаночку кави?* (Ірина Вільде).

Значення пропозиції реалізують і ті питальні висловлення, присудки яких виражені наказовим способом дієслова. Етикетність таких конструкцій досягається передусім питальною формою, а

також частками *ну, що, чи що*, які підсилюють у відповідних контекстах сему спонукання, напр.: – *Ну, ідемо, тату?* (Ірина Вільде). – *Що ж, рушимо, братці?* (О. Гончар). Співучасники або виконавці дії формально представлені займенниками *ми, нам, ви (ти) з нами*, пор.: – *Можже, ми сьогодні після обіду пішли б купити собі атлас?* (Ірина Вільде). – *А чи не скупатися б нам, товариші?* (І. Цюпа). – *А чому б не оздобити нам один корпус у стилі козацькому, другий – у карпатському* (О. Гончар). Непряме вираження інтенцій спонукання виразно ідентифікує адресат, відповідаючи ствердно на пропозицію, пор.: – *А ви б не пішли з нами, Остапе Михайловичу? Я запряжу коні і... Як ви на це? – Чому ж?* (М. Івасюк). – *Чи не могли б ви, панно Ядзуню, сьогодні відпроситися з роботи – маємо обговорити з вами одну важливу справу... – Як скажете* (Г. Тарасюк). Мовець не тільки виявляє свою волю, але й сам втручається у процес її виконання. За адресатом зберігається право вибору – погодитися (виконати певну дію) або ж відмовитися.

У висловленнях, що виражають інтенцію **дозволу**, маємо спонукання до дії, яке адресант бажає здійснити. Воно представлене дієсловом *дозволити*. Пор.: – *Ви дозволите взяти вас під руку? Я вкрай знесилилася. – Беріться* (П. Загребельний). – *Дозволите пройти? – Проходьте* (Г. Вдовиченко).

Непрямі висловлення **запрошення** використовують у комунікативних ситуаціях, для яких характерна ввічлива тональність спілкування. Напр.: – *Чи можна вас запросити до танцю? Капітан чемно підводиться, легким кивком голови вклоняється дівчині, і вже вони йдуть у коло...* (О. Гончар).

Спонукальні непрямі висловлення можуть виражати **наказ**, адресований співрозмовникові для безапелятивного виконання дії. Їх представляють питальні конструкції із присудком у формі дійсного способу, напр.: – *А не підеш ти з дороги?!* (Леся Українка). Передавати наказ здатні й висловлення з дієсловами у формі минулого часу, які називають дію, що мовбито відбулася, проте термінового її виконання адресант вимагає зараз: – *Закрили двері і пішли геть!* (М. Матіос). – *Пішла мені зараз до хати...* (Ірина Вільде). – *Пішов ти, значить, під три чорти зі своїми жартами* (М. Стельмах). Інтенцію наказу увиразнює питальний компонент *Чуєш?*,

напр.: – *Щоб було заплачено, чуєш?* (В. Барка). Як пом'якшений наказ звучить висловлення із присудком у формі умовного способу дієслова: – *Чуєте, мамцю... ішли би ви собі до хати... і не мозолили би отут кому без потреби очі...* (М. Матіос). – *Пронав би ти з такою їздою!* (Н. Кобринська).

Іntenція **погрози** в поєднанні з невербальними засобами комунікації відображає конфронтаційний перебіг інтеракції. Напр.: – *Ви ще почуєте про мене і в селі, і поза селом!* (М. Стельмах). – *Підеш ти звідси, відьмо?! – гукнув дико на неї громом. – А ні, то уб'ю зараз на місці?* (О. Кобилянська). Деякі питальні структури можуть відображати дві й більше іntenції, які, взаємодіючи, підсилюють, доповнюють чи нейтралізують одна одну. Напр.: – *Як ти смієш таке говорити про свою матір?* (І. Нечуй-Левицький). Питальна форма передає негативне, несхвальне ставлення мовця, його осуд, обурення вчинком чи тим, що висловив співрозмовник (емотивно-аксіологічна іntenція), з іншого боку – виражає спонукування мовця до припинення подібних дій (комунікативна іntenція спонукування).

Комунікативну іntenцію розповідності типово реалізують розповідні висловлення. З-поміж непрямих конструкцій, спрямованих на створення інтелектуального інформаційного поля, виокремлюємо насамперед **питально-розповідні конструкції** (риторичні питання), що вирізняються образним метафоричним лексико-граматичним складом, який передає експресивно забарвлене ствердження чи заперечення. Зокрема, *стверджувальне розповідне значення* притаманне тим риторичним питанням, у складі яких функціонує заперечна частка **не**. Напр.: – *Який же коваль не ставить себе над іншими ковалями у світі?* (Марко Вовчок). *І як не вдатися до ворожби, як ніч по горло мороком огорне?* (В. Стус). Подані питальні висловлення актуалізуються як повідомлення. Мовець не ставить собі за мету одержати якусь інформацію, він апелює до співрозмовника для того, щоб передати свої думки. У таких конструкціях, як зазначає В. Косарева, сему запитання відсунуто на другий план, натомість реалізується сема «повідомлення» і відбувається нейтралізація членів бінарної опозиції питальне речення / розповідне речення, з одного боку, а з іншого – опозиція заперечення / ствердження [Косарева 1987, с. 31]. Очевидно, дослідження непрямих висловлень вимагає звернення

до методу компонентного аналізу, тобто до аналізу семного складу, що дає змогу правильно експлікувати певну інтенцію. У риторичних питаннях, які реалізують емоційно забарвлене заперечення, акцентовано категоричність висловленого, негативну оцінку того, що відбувається. Напр.: – *Або мені потрібно, щоб мене хтось любив? Або то так добре, як когось усі люблять?* (Ірина Вільде). *Як ми можемо бути щирими з іншими, коли часто-густо нам не вистачає відваги на щирість із собою?* (Ірина Вільде). Непряме інформування може заздалегідь запланувати автор. Це виявляється у філософських узагальненнях, окружинах, сентенціях, у яких мовець – автор конкретного повідомлення – узагальнює життєвий досвід народу або свій власний, передає певні рекомендації соціально необхідної поведінки людини, пор.: *Кажуть, що вродливі жінки здебільшого нещасливі. А воно, може, й справедливо. Врода й щастя? Чи не забагато два гриби в борці?* (Ірина Вільде).

Комунікативні інтенції опативності реалізують особистісні волевиявлення адресанта, пор.: – *Я хочу мати дітей і виховувати їх* (О. Кобилянська). – *Коли б скоріше війна закінчилася* (М. Стельмах). У системі непрямих висловлень привертають увагу інфінітивні конструкції, висловлення з різними частками (**тільки, хоч, щоб, хоча б, бодай** та ін.), спрямовані на вираження опативних інтенцій, напр.: – *Відсунути б його куди-небудь з горизонту!* (О. Гончар). – *Тільки б на чужину не погнали, тільки б од неї, од матері, не відірвали* (Є. Гуцало). Конотативно зумовленими вважаємо ті значеннєві відтінки речень умовної модальності, які передають емоційно-оцінну семантику докору, обурення, напр.: – *Дивіться, товариші, яке воно сидить нахабне й самовпевнене. Підійти б до тебе, побити морду прилюдно...* (В. Собко).

Інтенцію запити реалізують питальні висловлення, які за своєю синтаксичною природою асиметричні: з одного боку, вони слугують засобом вираження не тільки запитання, а й, зокрема, інтенцій спонукання, з іншого – семантику питальності можуть реалізувати непитальні конструкції. Масмо на увазі те, що інтенцію запити передають і непрямі висловлення, почасти складнопідрядні речення з'ясувального типу, у яких головна предикативна одиниця реалізує питальний

процес-пошук «Я хотів би знати...», «Хотіла б знати», «Я хочу спитати...», а підрядна – описує прогалини в знаннях і приєднується до головної за допомогою сполучника *чи* або сполучних слів – питальних компонентів *хто, що, чий, який, котрий, де, куди, коли, звідки* тощо. Напр.: – *Я хотів би знати, що вас привело, дитя моє, до цього дуже поважного, дуже-дуже серйозного кроку?* (Ірина Вільде). – *Левку, от ніяк я не доберу, до кого ж ти будеш тепер свататись?* (М. Стельмах). – *Ану ви, Дмитре, скажіть, чий це твір і як він зветься?* (В. Підмогильний). Щодо головної частини, вираженої розповідним або спонукальним реченням, то вона обов'язково повинна передавати «когнітивний стан суб'єкта», прагнення мовця пізнати дійсність. Загалом непрямо-питальні речення репрезентують гнучку мовну структуру, яка відображає пізнавальний процес, в основі якого – інтелектуальна діяльність, спрямована на ліквідацію інформаційної лакуни, на заповнення її потрібною інформацією.

До непрямих висловлень входять типізовані мовленнєві кліше, які виражають інтенції заперечення, відмови, ствердження на зразок (*А чому б і ні?; А чого ж?; Чого б то?; Та де там!; Хто його знає?! та ін.*), напр.: – *Чи не посварилися? – Чого б то?* (Я. Вишиваний). – *Може, навідаємо Гордія Васильовича? – А чого ж! Він буде радий* (І. Цюпа).

До непрямих дослідники зараховують також іронічні висловлення, метафоричні конструкції, натяки, тобто синтаксичні конструкції, що мають імпліцитний зміст, характеризуються тим, що мовець «говорить не те, що говорить» [Дементьев 2006, с. 74]. Проте навіть така невідповідність ілокутивної сили (інтенції) та ілокутивного акту свідчить про «зміст, виражений особливим способом» [Федосюк 1988, с. 12]. Наприклад, іронія як спосіб непрямого інформування будується на основі суперечності між буквальним та переносним значенням висловленого [Гуйванюк, Пацаранюк 2009, с. 24]. Пор.: – *Теж мені хороший дозір! Я тільки за ворота – а сі собі у вітер!* (Ю. Федькович). – *Гарна... Мордою хоч пацюків бий* (І. Нечуй-Левицький).

У метафоричних висловленнях інтенція репрезентована через образи, символи, конотацію, індивідуально-авторське мислення, напр.: *Осінній день березами почавсь. Різьбить печаль свої дерево-*

риту (Л. Костенко). – *Жити де будеш? – Під синім дахом* (Я. Вишиваний). Такий підхід свідчить, що непряма комунікація пронизує всі мовні рівні (лексичний, морфологічний, синтаксичний) й активується під безпосереднім впливом людського чинника, позиції мовця в спілкувальному процесі. Непряму комунікацію дуже часто пов'язують з імпліцитністю, позаяк імпліцитний зміст поєднаний із наявністю у тексті якихось «лакун» – пропусків, недомовленостей, суперечностей, відхилень у нормах [Долинин 1983, с. 42; Невідомська 2012, с. 367]. Використання непрямої комунікації засвідчує вибір мовцем релевантних синтаксичних конструкцій для втілення суб'єктивно-модальних інтенцій.

4.4. Еквіваленти речення в системі засобів вербалізації категорії комунікативної інтенції

Формально-синтаксичну організацію речення в сучасній теорії синтаксису співвідносять з відповідною структурно-семантичною моделлю, з певною абстрактною схемою та належною їй системою граматичних засобів для вираження предикативності. Речення, побудовані за певним граматичним зразком, членують на головні члени та поширювачі. Зміст граматично членованих конструкцій реалізує семантика структурної схеми та лексичне наповнення її компонентів. Однак у мовній комунікації важливу роль відіграють синтаксичні утворення, що не відповідають певному реченнєвому зразку, не підлягають граматичному членуванню, а тому не можуть належати до категорії речення. Це відносно самостійні висловлення, що сприймаються на синтаксичному рівні як своєрідні «замінники» речення, відомі у лінгвістиці під назвами «слова-речення» [Дудик 1973, с. 212], «еквіваленти речення», «комунікати» [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994, с. 292], «нечленовані речення» [Вихованець 1992, с. 58], оскільки абсолютно не членуються, мають мінімальну кількість структурних схем і виявляють максимальну «націленість» на певні лексико-граматичні розряди одиниць – вигуки, частки та модальні слова. Незважаючи на це, вони є адекватними засобами реалізації суб'єктивно-модальних інтенцій.

П. Дудик зазначає, що «слова-речення є своєрідними з різних поглядів: синтаксичного – не мають будови речення, будь-яких його членів, не поширюються за допомогою пояснювальних слів; морфологічного – виражаються переважно службовими словами, і лише деякі типи повнозначних речень репрезентують їх; функціонально-змістового – через синтаксичну нечленованість не містять у собі значення диференційовано вираженого суб'єкта і об'єкта дії, самої дії, різних ознак, кількостей тощо» [Дудик 1973, с. 290].

Нам імпонує позиція Н. Гуйванюк, яка до комунікатів, або еквівалентів речень, зараховує: 1) відносно несамостійні висловлення (комунікати уявлення; парцельовані комунікати); 2) відносно незалежні висловлення (вказівні комунікати; комунікати звернення); 3) нечленовані логіко-модальні комунікати (замінники речень) та 4) незакінчені комунікати [Гуйванюк 2009в, с. 48]. Подібний підхід представлено в праці «Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речення», де такі синтаксичні конструкти витлумачено як **еквіваленти речення** та визначено чітку систему висловлень-комунікатів: нечленовані комунікати, незакінчені комунікати, парцельовані комунікати [Гуйванюк, Агафонова, Шабат-Савка 2007, с. 44].

4.4.1. Нечленовані комунікати як маркери комунікативних інтенцій

Двоскладні і нечленовані прості речення становлять полюси системи простого речення: першим притаманне чітке формально-синтаксичне членування і можливість мати у своєму складі всю багатоманітність другорядних членів речення, другим, як зазначає І. Вихованець, властива абсолютна нерозкладність на члени речення [Вихованець 1992, с. 100]. Саме така нерозкладність і семантична цілісність характерна для **нечленованих комунікатів**, які в процесі спілкування маркують, увиразнюють інтенційні задуми мовців і є найбільш релевантними синтаксичними засобами для відтворення ситуативного мовлення.

Комунікативно-інтенційний зміст нечленованих комунікатів (стверджувальних, заперечних, питальних, спонукальних) виявляється в діалогічному дискурсі та залежить від засобів їх вираження.

Такі конструкції дослідники називають неповнозначними комунікатами, бо вони виражені переважно неповнозначними словами – частками, вигуками або модальними словами і передають категорії ствердження, заперечення, питання, спонукання, емоції, оцінки [Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994, с. 292].

Деякі мовознавці пов'язують функціонування нечленованих комунікатів з емоційно-оцінною сферою сприйняття дійсності. Зокрема, К. Городенська зазначає, що слова-речення передають широкий спектр емоцій, почуттів та волевиявлень мовця, які стосуються ситуацій позамовного світу, а не є безпосереднім відображенням таких ситуацій [Городенська 2004, с. 383]. Характеризуючи нечленовані речення, В. Киприянов зауважив, що це особливий структурний тип простого речення, який слугує засобом вираження думки, волі і почуття [Киприянов 1961, с. 60 – 62].

Вигуківі висловлення як найтипівіші репрезентанти нечленованих комунікатів характеризуються багатозначністю. Вони передають безпосередню реакцію мовця на те, що відбувається чи повідомляється. Їх емоційне спрямування реалізується інтонацією і може посилюватися мімікою та жестами.

На думку А. Грищенка, незважаючи на структурну нечленованість, слова-речення мають повну комунікативну парадигму, тобто орієнтовані на розповідність (стверджувальну або заперечну: *Так – Ні*), питальність, експресивно-емоційну оцінку, спонукальність, установлення контакту між учасниками комунікативного акту за допомогою одиниць мовного етикету [Грищенко 2000б, с. 562]. Отже, цілком прийнятним вважаємо поділ нечленованих комунікатів на стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні, етикетні, оскільки саме така класифікація яскраво відтворює та ілюструє різноманітні **комунікативні потреби мовця**, маркує мовленнєвий намір підтвердити чи заперечити якусь інформацію, одержати нову інформацію, спонукати співрозмовника до виконання дії, наказу, вимоги, репрезентувати емоційно-вольовий характер повідомлення.

Стверджувальні нечленовані комунікати представлені словами *так, авжеж, аякже, еге, ага, гаразд, еге, еге ж, атож, угу, добре* та ін., які в діалогічній ситуації реалізують **інтенції ствердження** і виступають позитивною відповіддю на поставлене запитання,

пор.: – *Ви меценат Білінський?* – невимушено спитала, простягаючи йому руку. – **Так** (Ірина Вільде). – *О, дивіться, бачите?* – **Ага!** (Є. Гуцало). Зрідка стверджувальні слова-речення виражають згоду з думками та міркуваннями співрозмовника: – *На нього тоді великі об'язаності покладаються. За все хазяйство відповідає. Так я кажу чи не так?* – **Авжеж, так** (Є. Гуцало), підсумок почутого чи побаченого: – *Невже і йому трішки-трішки лячно, тривожно?* – **Ще б пак**, така темна лиснюча стихія стелиться навкруги (О. Гончар). – *Значить, відомості батькові деякі привезли?* – **Не без того** (М. Стельмах). – *Ви, бабо, колгоспниця?* – **Колгоспниця. До війни так наробилась, так наробилась...** – **От і добре**. Підійть до Дробахи, нехай він вам щось випише (Є. Гуцало). В комунікемі, зауважує Н. Меркулова, предикативний центр відсутній через нечленованість. Із погляду актуального членування такий конструкт не має двох протиставлених частин. Комунікема не підлягає членуванню, а виражає цілісний зміст реми [Меркулова 2005, с.231].

Власне-стверджувальні нечленовані комунікати є прямою і водночас позитивною відповіддю на поставлене запитання. Одні з них репрезентують увесь зміст репліки-відповіді, а інші – тільки її частину, пор.: *О, я серцем чую, як ви прагнете через святую сповідь скинути тягар з серця, що стільки часу гнітить вас. Так, дитя моє?* – **Так** (Ірина Вільде). – *Марічко, – каже мама, – розповідають, помер Петрик Пилипа Мочернюка. Чуєш, як дзвонять дзвони?* – **Ага** (М. Матіос).

Багато нечленованих комунікатів цієї групи передають обов'язковість того, що ними стверджують. Таке наголошення стає особливо вагомим тоді, коли функцію власне-стверджувального комуніката виконує модальне слово зі значенням необхідності, впевненості тощо: – *Шевченкового «Кобзаря» ви таки прочитаете, добре?* – **Добре** (Ірина Вільде). – *Ти і сам підписався б під таким дописом чи ні?* – **Аякже ж! Обома руками** (Ірина Вільде).

Комунікативно-інтенційний зміст **заперечних нечленованих комунікатів** виявляється у вираженні прямого заперечення на поставлене запитання та в реалізації семантики незгоди із чужим висловленням, дією, вчинком і виражається заперечним словом **ні** (*та ні, зовсім ні, ба ні*), напр.: – *Я з вами хоч до лісу поїду.* – **Ні**

(М. Стельмах). – *Вам скучно зі мною?* – *спитав серйозно.* – **Ні**, – *чесно відповіла* (Ірина Вільде). – *А ви, бабо? Глухі на праве вухо?* – **Та ні** (Є. Гуцало). Слова-речення переважно становлять окремі самодостатні репліки в розмові двох чи більше осіб, тому є контекстуально зумовленими синтаксичними одиницями.

Заперечні нечленовані комунікати об'єднують комунікати власне-заперечні, такі, що виражають незгоду з чийм-небудь висловленням, відмову від виконання якоїсь дії, і комунікати, що заперечують висловлене самим мовцем. Такі синтаксичні конструкції функціонують як прямі заперечні відповіді на поставлене запитання і виражаються переважно словом *ні*, яке набуває змістового та інтонаційного підсилення, стає емоційно вагомішим, якщо подвоюється чи потроюється (*ні-ні; ні-ні-ні*), супроводжується часткою (*та, бо, зовсім, ще, ба, ой, майже*) або вигуком (*о!, е!, ах!, ох!*). Напр.: – *Дай мені спокій, Славію.* – **Ні**, *ти мені скажи. Ти мені мусиш сказати, як це ти з ним дала собі раду* (Ірина Вільде). – *З лижками?* – **О ні!** *З лижками це було б неможливо!* (Ірина Вільде).

Функціонування **питальних комунікатів** в уснорозмовному мовленні є цілком закономірним явищем, оскільки такими структурами зrealізовано **інтенцію запити** – пізнавальне прагнення мовця з'ясувати чи уточнити конкретну інформацію. Питальні нечленовані комунікати, маючи виразну інтонацію питальності і передаючи різні логічні та модально-емоційні відтінки, залежать насамперед від лексичного наповнення і контексту. Вони виражаються стверджувальними і заперечними словами *Так?, Ні?*, модальними словами типу *Справді?, Правда?, Добре?*, частками *Невже?, Хіба?, Ну?* тощо. Залежно від значень цих засобів питальні нечленовані комунікати об'єднуються в такі групи: 1) питальні комунікати з логіко-модальним значенням; 2) питальні комунікати зі спонукальним значенням; 3) питальні комунікати з емоційно-оцінним значенням.

Питальні комунікати з логіко-модальним значенням уживаються, щоб викликати в співрозмовника ствердну або заперечну відповідь. Роль стверджувальних питальних слів-речень виконують **Так?, Правда?, Справді?** та їхні варіанти. Напр.: – *Він читає тільки Фолкнера, – обізвася Отава, – до того ж – в оригіналі.* – **Так?** (П. Загребельний). – *Я дивуюся вашому вуйкові...* – **Правда?** (Ірина

Вільде). – *Мило мені почути похвалу з твоїх уст, Мотре. – Справді?* (Б. Лепкий). – *Я відберу, а потім ти підійдеш і візьмеш у мене. Добре?* (М. Івасюк).

Заперечний питальний комунікат **Ні?** виражає сумнів, здивування щодо достовірності повідомлення, зробленого співрозмовником. Напр.: – *Чи ви послали що з ваших праць куди-небудь?* – **Ні. – Ні?** (О. Кобилянська). – *Масте якісь скарги до мене? Ні?* (Іван Багряний).

Питальний комунікат із спонукальним значенням **Ну?** може передати семантику питальності й супроводжуватися відповідною інтонацією. Напр.: – **Ну?** – *мовив під тапчан Вільгота. – Хто сказав?* (Є. Гуцало). – *Я хотів вам щось сказати. – Ну?* (Ірина Вільде). Такі комунікати виражають пряме спонукання до продовження розповіді, до певного вчинку, дії. Цю функцію здебільшого й виконує частка ну (можливий і супровід інших слів). Напр.: – *Я хотів вам щось сказати. – Ну?* (Ірина Вільде). – *Суліман, – просить допомоги голос Катерини, – щойно одна татова клієнтка вчинила тут скандал. – Ну і що?* (Ірина Вільде). – *Хотів чути, як ви вимовляєте титул вашої професії. – Ну, і?.. – Добре вимовляєте, гордо* (Іван Багряний).

Зі спонукальним значенням у ролі питального комуніката може вживатися відсполучникова частка **і**, пор.: – *Він бунтує старих проти тебе. – І...?* (О. Кобилянська). – *Юлько бачив його вчора. – І що?* – *Стара історія* (Ірина Вільде).

До питальних нечленованих речень, що реалізують пряме спонукання до продовження розмови, належать конструкції, які виражають відгук на звернення співрозмовника. Роль комунікатів виконують різноманітні частки. Напр.: – *Ніно! – гукає хлоп'ячий голос з сусідського городу. – Е?* – *озивається той, в першу хвилину не розуміючи, де він* (Н. Кибальчич). – *Мамо! – Га?* – *Ци в насого попа стани є?* (Остап Вишня). – *Мамо! – Ну?* (Остап Вишня). Такі нечленовані комунікати слугують засобом установаження та актуалізації мовленнєвого контакту між комунікантами.

Питальні комунікати з **емоційно-оцінним значенням** репрезентують модальну оцінку конкретної ситуації спілкування, напр.: – *Він, зрештою, непоганий хлопець, але в'їдливий безмежно. – Невже?* (В. Підмогильний). Не менш глибоке й раптове зди-

вування та оцінку передають питальні комунікати, виражені частками **що, як**, з відповідними інтонаційними контурами, зокрема парними розділовими знаками, які передають високу експресивність та незавершеність мовлення. Напр.: – *Ми на зиму нагорнем гори сіна!* – **Що?** (Олександр Олесь). *Мій процент, жінко добра, як у торгових людей – карбованець на карбованець.* – **Як?!** – оторопіла Марія (М. Стельмах).

До емоційно-оцінних питальних комунікатів належать конструкції, які виражені вигуками і виражають безпосередню реакцію мовця на те, що відбувається чи повідомляється, пор.: *Появу Нелі мати пояснила батькові коротко: панна приїхала з міста і привезла привіт від Маркіяна.* – **А-а?** – кивнув батько. – *Маркіян!* (Ірина Вільде). – *Тоді ми пособимо, – пообіцяв Дзвонар.* – **Е?** – здивувався Левко (М. Стельмах). – *Буду вам вдячна.* – **І все?** – спитав хіба для жарту. – **Ні...** – **Ов?** *Слухаю вас* (Ірина Вільде). Вигуки, реалізуючи певні ефекти, емоції, перебувають у тісній взаємодії не тільки з інтонацією, але й з мімікою та жестами.

Спонукальні нечленовані комунікати передають наказ, заклик що-небудь зробити, припинити виконване чи розмову, прохання прийти на допомогу, стати в пригоді, водночас показуючи емоційну реакцію мовця на певну ситуацію, що склалася, на чийсь поведінку або ж на попереднє висловлення співрозмовника чи навіть своє власне. Залежно від характеру реалізованого спонукування ці конструкції набувають у зв'язному, головню діалогічному, мовленні різної функції та експресії, що майже в усіх випадках є виразною і динамічною. Такі значеннево-стилістичні якості спонукальних нечленованих комунікатів реалізуються за допомогою відповідної інтонації, переважно спонукальної, спонукально-окличної, у жестово-мімічних рухах та лексичного вираження одиниць. У ролі спонукальних нечленованих комунікатів виступають вигуки.

Годі! вживається зі значенням «досить, вистачить». Напр.: – **Годі, годі!** *То колись жінок ніде не допускали, тепер вони стали розумніші. Що буде іншим, те і їм* (Ірина Вільде). – **Годі, бабо, годі** (Є. Гуцало). [Річард:] **Годі!** *Про се не звик я говорить ні з ким* (Леся Українка). **Гайда!** передає заклик або спонукування іти куди-небудь, напр.: – **Гайда всі разом! Гайда, браття!** (Ірина Вільде).

Комунікат **Геть!** мовці використовують зі значенням «віддалилися», «відступитися», напр.: [Парвус:] **Геть, сатано-спокуснику!** **Геть, кате!** (Леся Українка). **Геть!, Марш!** також передають наказ покинути, залишити кого-, що-небудь: – **Геть! Геть! Не давай-те йому слова!** (О. Довженко). – **Чому не доповів, що порожній? Марш!** (О. Гончар).

Спонукальний нечленований комунікат **Ша!** вживається для вираження вимоги припинити що-небудь, зокрема припинити розмову: – **Ша, сказав я, ша!** *Як же я в такому гаморі можу говорити?* **Ша!** *Завтра прийдіть до мене в контору* (Ірина Вільде).

Емоційно-оцінні нечленовані комунікати передають безпосередню позитивну або негативну реакцію мовця на те, що відбувається чи говориться. Така реакція водночас емоційна й оцінна. У вигукові, як відомо, звук і жест невіддільні, злиті, тому різні інтонації і супровідні жести стають неодмінними складниками емоційно-оцінних вигукових нечленованих комунікатів. Крім цього, такі комунікати вимовляються з окличною інтонацією і виражаються не тільки вигуками, а й зрідка – їхніми заміниками, переважно службовими словами в єдності із займенниками, передаючи різне емоційно-оцінне ставлення мовця до певних фактів, до зробленого, сказаного кимось або й самим мовцем.

Емоційно-оцінні вигукові нечленовані комунікати становлять дві інтенційно-тематичні групи:

- емоційні, пов'язані з емоційним станом людини, її переживаннями, особистим, суб'єктивним ставлення до дійсності;
- оцінні, пов'язані з мовленнєвою оцінкою певних фактів, подій тощо.

Серед емоційних нечленованих комунікатів велику групу становлять ті, що передають **позитивні емоції**, зокрема радість, напр.: – **Овва!** *Хай тільки Білинський реалізує наші папери, то суми перестануть лякати нас...* (Ірина Вільде); здивування, пор.: – **Ого,** *то веселі речі!* – *засміявся хтось тут же за спиною Ольги.* (Ірина Вільде) або **негативні емоції**, передусім невдоволення, напр.: – **Ай!** – *зойкнула Несторова.* – *Ай, мовчи! Не розказуй мені більше того бруду, бо і так...* (Ірина Вільде). – **Ей,** *тіточко!* *Який там посаг! Звичайнісінький!* (Ірина Вільде). – **Пх!** *Кому*

мала сподобатись, то і в ластовинні сподобається! (Ірина Вільде). – **Пхе**, яка задуха! Не питаючи нічого, доктор підбіг до вікна і відчинив його навстіж (Ірина Вільде).

Оцінні нечленовані комунікати так само можуть виражати **позитивну оцінку** (– *Ти довго працюєш вже у Гальдштрома?* – **Ого**, скоро буде сім років! (Ірина Вільде) та **негативну оцінку** (– **Фе**, Нелько, **фе!** Як можна було так зробити! Пані цілує тебе, а ти береш і таки при ній витираєш хустиною личко (Ірина Вільде).

Емоційно-оцінні комунікати в художньому дискурсі супроводжує оклична та незавершена інтонація, що надає мовленню високої експресивності та емоційності, пор.: – *Старе, вусате, а й досі воює, на коняці їздить.* – **Тьху**, прости господи, і вас, бабо, зачіпає, щоб його за живе зачепило! (Є. Гуцало). – **Ова!** Не вихоплюйся, синку, з нерозумним словом, бо назад ніяково вертатися (М. Коцюбинський). – *Чи ти чогось боїшся?* – **Хм...** – тільки й відповідала Саня (Є. Гуцало). – *Може, тобі свіжої води з криниці принести?* – **Угу-у-у...** (Є. Гуцало). На семантику таких нечленованих комунікатів нашаровуються різноманітні психічні та емоційно-аксіологічні характеристики: страх, тривога, біль, нерішучість, вагання, недовіра, докір, іронія.

Етикетні нечленовані комунікати реалізують інтенцію поваги до співрозмовника, що виражено в традиційних та загальноприйнятих формулах привітання, прощання, вибачення, подяки, прохання, запрошення, побажання тощо. Підставою для зарахування таких утворень до нечленованих комунікатів слугує, з одного боку, їхня здатність виражати ставлення до співрозмовника, а з іншого – нерозкладність синтаксичної будови, відсутність у ній членів речення. Напр.: – **Добрий день, Михайле Михайловичу!** *Завертайте сюди* (І. Цюпа). – **Добрий вечір!** – **Добрий вечір, докторе** (Ірина Вільде). – **Слава Йсу! Боже помагай!** (Ірина Вільде). – **Здоров, гімназисте!** (І. Цюпа). – **До побачення, дорогесенька** (О. Довженко). – **Щасливої дороги!** (І. Цюпа). – **Спасибі, друже** (О. Довженко).

Семантика нечленованих комунікатів перебуває здебільшого у сфері суб'єктивно-модальних та емоційно-оцінних настанов мовця. Такі синтаксичні конструкції передають реакції адресанта на висловлення співрозмовника і в ізолюваному вжитку, поза

контекстом мовленнєвої ситуації, втрачають свою «інформативну вартість». Вміле використання будь-якої синтаксичної одиниці дає змогу мовцеві адекватно реалізувати свої мовленнєві інтенції.

4.4.2. Комунікативно-інтенційний зміст парцельованих комунікатів

До засобів реалізації категорії комунікативної інтенції, безперечно, уналежнюємо синтаксичні конструкти, що мають особливу будову і виконують експресивну функцію, зокрема й **парцельовані комунікати**. Як зауважує А. Загнітко, у внутрішньореченневих синтаксичних інноваціях особливе місце належить парцеляції – членуванню єдиного цілого на окремі компоненти з метою актуалізації останніх та надання їм інформативної викінченості та ситуативної значущості [Загнітко 2001, с. 526], пор.: *Я сита. Незалежна. Можу мати кого хочу і коли хочу. А його – не можу* (М. Матіос). *Сонце заходило криваво. На вітер. На неспокій в його душі* (Ірина Вільде).

На думку О. Зверєвої, парцеляція – це явище динамічного (експресивного) синтаксису, виражене в структурно-семантичному та інтонаційному вичленуванні однієї або кількох синтагм (чи речень), що обов'язково виносяться за межі речення і розташовуються в постпозиції стосовно базового речення [Зверєва 1998, с. 3]. Для нашого дослідження істотною є позиція, за якою парцеляція – це процес членування єдиної синтаксичної структури висловлення, що реалізується в кількох інтонаційно-змістових одиницях мовлення – фразах [Марич 1988, с. 75]. До того ж цей спосіб оформлення думки зумовлений авторською інтенцією і слугує стилістично вмотивованим прийомом, оскільки застосовують парцеляцію для увиразнення емоційної наснаги висловлення, порушення звичних інтонаційно-синтагматичних моделей із конкретною метою.

Комунікативна інтенція, зреалізована в парцельованому висловленні, має інший характер, адже вона перервана, сегментована, пристосована до індивідуально-авторського бачення світу. Парцельовану конструкцію формує базова структура і парцелят, пор.: *Жіноче серце – сміттєзвалище. Запліснявіле, прогниле, необ-*

городжене (М. Матіос) Пунктуаційно-інтонаційне членування висловлення на дві частини фіксує «не стільки формальний розрив синтаксичних зв'язків у цих конструкціях, скільки виступає як засіб емоційно-експресивного виділення їх частин, особливо другої [Плющ 1981, с. 68]. Парцелят доповнює, уточнює, конкретизує думку стрижневого речення і перебуває в безпосередній залежності від нього. А. Загнітко зазначає, що парцелятом потрібно вважати частину простого або складного речення, утворену під час членування на декілька висловлень у зв'язку з певною **комунікативною ідеєю** (виділення наше. – С.Ш.-С.) і винесену за межу синтаксичної структури – речення [Загнітко 2001. с. 526].

Парцельованими можуть бути різні члени речення, частини складного (складнопідрядного чи складносурядного) речення, конструкції з різними видами синтаксичного зв'язку в межах надфразної єдності, тексту. Зокрема, перервана інтенція втілюється в актуалізованому парцельованому сегменті, який виражають головні члени речення – підмет і присудок, напр.: *Але є інші люди. У них є діти. Чоловік. Кухня. Потреба піклуватися і опікуватися* (М. Матіос). *Справжнє тільки те, що відкидають. Невидані твори, невисставлені картини, неприйняті скульптури, покладені на полиці кінострічки, що не побачили екрана* (П. Загребельний). *І не витримала, опустилась до рівня тої... наймички. І зчинила бучу* (Г. Тарасюк). Синтаксичні побудови з парцелятами можна об'єднати в одну комунікативну одиницю, бо вони тісно пов'язані змістовими та граматичними характеристиками, але тоді, як зауважує Т. Шевченко, втрачається емоційна насиченість, яка сприяє експресивному виділенню думки [Шевченко 2005, с. 365]. Парцельованими бувають також поширювачі об'єктного типу, напр.: *Чи має жінка знаряддя тортур? Мас. Руки. Язик. Губи* (М. Матіос). *Тут я вперше відчула запах книжок. І дух слова* (Г. Тарасюк), означального типу, пор.: *І це був вирок їй – як жінці. Непередбачуваний. Оста-точний* (Г. Тарасюк) та обставинного типу, напр.: *До того я ніколи не думала, що можна так легко ускочити до чужого чоловіка в обійми, а ще швидше – в ліжко. Без у.о. Без присягань і торгів* (М. Матіос). *Звичайно, його обминали. Незаслужено* (Г. Тарасюк). – *Досі я чекала Казимира. Всім серцем. Кожною ниткою нервів. Наяву*

і уві сні (Ірина Вільде). Зрідка фіксуємо парцеляцію мішаного типу, напр.: *А далі він робив з мене квітку. Нічну. Матіолу* (М. Матіос). *Хотіла спочити. Від усього. Набратися сил* (Г. Тарасюк). Комунікативні інтенції в таких конструкціях передають авторську оцінку, суть якої полягає в експресивному наголошуванні кожного елемента висловлення, в динамічності повідомлюваної думки.

Дещо інший характер має комунікативна інтенція, зреалізована в складних реченнях. Парцеляція підрядної частини увиразнює та розширює суб'єктивно-модальну інтенцію. Залежно від сполучникових засобів, якими вводиться парцелят, парцельована конструкція може передавати різний семантичний діапазон, пор.: парцелят зі значенням причини: – *Та я й собі трохи пригонорюся. Бо вже до церкви треба приновити одіж* (Г. Тарасюк); парцелят зі значенням місця: – *Приберіть його звідси. Куди завгодно, аби тільки не було його тут* (П. Загребельний); парцелят зі значенням мети: – *Я хочу спізнати байдужу пристрасть, силувану. Щоб зрозуміти, чим вона відрізняється від спонтанної* (М. Матіос); парцелят зі значенням умови: – *Я хочу вийти за межі цих стін. Коли не сама, то з довіреними людьми* (П. Загребельний); парцелят із порівняльним значенням: *Коли є про що довідатися, то чоловік довідається неодмінно. Як хворощів не сила приховати від лікаря, коли вони є в тілі, так і тут* (П. Загребельний). Парцелят за своєю суттю є запланованим, стилістично маркованим мовним знаком, а тому засвідчує вияв індивідуально-авторського сегментування висловлення.

Парцеляцію речень із сурядним зв'язком між поєднуваними частинами оформляють сурядні сполучники (*а, але, та*), які виражають здебільшого протиставні відношення, напр.: *Хтось по житті, як з компасом, вперед – і ордени. А в мене тільки комплекси і манія vini* (Г. Тарасюк). *Наступного дня в горах зіпсувалася погода і дощ періцив безперестанку. Але ми не мали бажання згортатися* (М. Матіос). Парцельовані конструкції створюють своєрідні інтонаційні комплекси, які в лексико-семантичному оточенні цілісного текстового тла корелюють із стилістично нейтральними мовними одиницями. Нанизування парцелятів створює почуттєво-напружений семантичний відрізок тексту, сприяє зміс-

товій конденсації та логічному виділенню, увиразненню думки, напр.: *Єдина душа, яка любила її... Справді любила. Так віддано... Так ніжно...* (Г. Тарасюк).

Парцелят як текстотвірний елемент відображає всебічну репрезентацію інтенцій, характеризується яскраво вираженими лексико-граматичними проєкціями на базове і наступне речення, а тому «відбувається тісна злитість цих речень» [Рычкова 1983, с. 98] або створюється «градаційна опозиція» [Марчук 2011, с. 245]. Парцеляція має здатність поєднувати речення з різними типами синтаксичного зв'язку (сурядним, підрядним, безсполучниковим) в єдине ціле, напр.: *Людина людину бере в смертельну облогу своїх пристрастей, амбіцій, бажань. І хто, якими грошми заплатить за цей марафон, за щоденне випробування серця на розрив? Ніякий Київстар зі своєю посеkundною оплатою не здожене* (М. Матіос).

У межах тексту парцелят поєднується з базовим та наступним висловленням різними типами семантичного зв'язку:

1. Парцелят семантично стосується тільки базового речення, конкретизуючи, пояснюючи якесь опорне слово в його структурі, напр.: *З хати вийшла невістка. **Здорова, виплекана, високогруда*** (Ірина Вільде). *Міст співав свою бойову пісню. **Не першу й не останню*** (Г. Тарасюк). Такі парцеляти комунікативно спрямовані на розширення змісту базового речення, акцентуацію однієї думки, виділення якогось слова, що в художньому мовленні логічно виділяється, виноситься на початок речення.

2. Парцелят має тісні зв'язки з наступними після нього реченнями, напр.: *Чому ця комашня завжди така метушлива? І ця ось, окремо взята. Я хочу її розчавити. **За активність, яка не співпадає з моєю теперішньою бездіяльністю. Цікаво, чи комусь спадає на думку розчавити мене, як мураху? І за що, цікаво?*** (М. Матіос). Парцеляти такого типу різноспрямовані. З одного боку, об'єктний поширювач граматично залежить від присудка, а з іншого – він лексично пов'язаний із наступними висловленнями через повтори.

3. Парцелят здебільшого має прямі лексичні проєкції за межами свого безпосереднього оточення, тобто він як ремо-тематичний елемент розвиває думку не тільки в структурі одного синтаксичного цілого, а й на межі інших надфразних єдностей. Напр.:

Люди – це носії масок, а не облич. І незалежно, хто вони, де вони і з ким.

Маску можна зірвати, як присохлий до свіжої рани бинт, – силою болю. Або силою смерті.

За інших умов люди масок не зривають. Вони їх нашаровують одна на одну – а згодом під ними ж, прибраними масками, задихаються.

А кохання – лише найвидатніша прижиттєва маска людини.

Але за всякими щоденними клопатами її можна прогавити (М. Матіос).

Членування однієї думки на декілька висловлень відповідає комунікативній ідеї, мовленнєвій потребі автора. Винесення парцелята в окремий абзац поглиблює думку, обґрунтовує, мотивує базове речення. Слова-скріпи в таких текстах не тільки поєднують усі речення в єдине синтаксичне ціле, а й актуалізують важливий згусток інформації. Названі парцельовані конструкти вирізняються афористичністю, яка виявляється не тільки у виборі синтаксичної форми, а й в авторському прагненні саме так передати життєву істину, філософську позицію. За допомогою текстової парцеляції створюється відповідне текстове тло, для якого характерна абстрактна семантика, конденсація думки, влучність, образність. О. Олійник називає такі структури абстрактно-авторськими, зазначаючи, що вони не співвідносяться з минулим – теперішнім – майбутнім, оскільки наявні в будь-якому відрізку часу. Вони є позачасовими, абстрактними і виражають факти загальнозначущі для будь-якого часу, не співвідносячись ні з яким моментом на часовій осі, передають суб'єктивне представлення темпоральної моделі світу [Олійник 1999, с. 8]. Безперечно, така модель світу є виявом комунікативно-прагматичної настанови автора конкретного художнього тексту.

На синтаксичному рівні абстрактна, генералізована семантика передається, як бачимо, складним синтаксичним цілим, що вказує на значну текстотвірну роль парцельованих конструкцій, оскільки вони не відірвані від мікроконтексту, а корелюють із темою всього текстового тла, беруть участь в інтеграції всіх мовних засобів для реалізації авторської інтенції. Використання парцеляції є індиві-

дуально-авторським прийомом, який певною мірою маркує почерк письменника, вирізняє його манеру, стиль письма з-поміж інших.

Комунікативно-інтенційний зміст парцельованих конструкцій доповнюється і пунктуаційно-інтонаційним аналізом. Як зазначає Н. Плющ, інтонація є засобом існування парцеляції [Плющ 1981, с. 69]. Ю. Ванников, подаючи визначення парцеляції, зауважує, що членування єдиної синтаксичної думки втілюється не в одній, а в кількох інтонаційно-змістових мовленнєвих одиницях [Ванников 1969, с. 5]. Кожен виділений сегмент, окрім того, що вносить нову, ремну інформацію, має інтонаційний контур і логічний наголос на комунікативно значущому слові. Парцеляти можуть уповільнювати і прискорювати темп висловлення, пор: *Коли читаю зімітовані скандали людей публічних, я думаю про них, як про людей нещасних більше, аніж я. Розумію, що їм не вистачає натуральності саме приватного життя. І тому вони такі охочі до публічного епатажу й продукування сенсацій* (М. Матіос). Спостерігаємо в такій надфразній єдності сповільнений тон, актуалізуються окремі змістові центри, які загалом спрямовані на повідомлення висновку, підсумку, результату. І навпаки: *... І треба було щодень сталити, як обух, і гострити, як сокиру, свою волю, силу і пильність... І чекати, коли настане найвища пора, і Україна, нареши, покличе* (Г. Тарасюк). *Все нагадує, все в очі коле! Хоч з хати тікай світ за очі... Або вішайся... Але ж – ні втекти, ні повіситись, бо – діти!* (Г. Тарасюк). У цьому випадку парцеляти логічно виділяються, а тому поглиблюється, інтенсифікується їхня інформативна наснага. Обірваність, уривчастість парцелятив передає процес формування і доповнення нового аспекту щодо базової частини.

Комунікативна інтенція деяких парцельованих конструкцій зумовлена емоційністю мовця, що передбачає високу окличну чи питальну інтонацію, використання авторських розділових знаків тощо. Напр.: *... Я не зістарюся ніколи!!! Ніколи! Ніколи!!! Ніколи не вийду на люди з такою вселенською тугою в очах, розтріпанім волоссям і густою павутиною зіжмаканої шкіри довкруг очей!* (М. Матіос). *І то була – правда! Страшна, пронизлива! Убивча! Але – правда!* (Г. Тарасюк). *... Господи, знову терзаю себе: чому? За що? Через кого?* (Г. Тарасюк). Комунікативно-інтенційний зміст

таких конструкцій виражає розмірковування, мотивацію змісту базового висловлення. Емоційне напруження речення посилюється, коли в його абсолютному кінці ставлять два розділові знаки (знак питання і знак оклику; знак питання чи знак оклику з трьома крапками), напр.: *Я коротала біля нього довгі ночі в холодній реанімації, потім ще довго варила супчики, бульйончики й кашку. Цілими вечорами тримала його долоню у своїй. Заспокоювала. Умовляла. Переконувала. Виправдовувалася. Господи... чому час робить із нормальної людини мавпу?! (М. Матіос). У синтаксичній конструкції з трьома крапками, знаками питання передано уривчастий характер мовлення, спричинений емоційним напруженням, підтекстовим змістом, прагненням автора твору спонукати читача до роздумів, напр.: *Для мене це якесь таке незбагненне... таке чуже моєму життю... ця їхня прогнозована розміреність без жодної натуги... така непристрасна, але на око глибока взаємність... розуміння з пів-погляду... пів-слова. І не скажеш, і навіть не подумаєш, що там може бути фальш (М. Матіос). – Аби ніхто з добрих людей не дочекався чогось позичати. Ні голки... Ні нитки... Ні топорича... (Ірина Вільде). Поява мовної експресії на емоційній основі, на думку В. Чабаненка, зумовлена тим, що людське око – це, з одного боку, яскравий показник душевного стану мовця, а з іншого – сильний стимулятор психологічної мобілізації та інтелектуальної активізації суб'єкта [Чабаненко 1984, с. 26].**

Суб'єктивно-модальні інтенції в парцельованих конструкціях спрямовані на те, щоб розширити та поглибити інформацію, зосередити увагу на важливому компоненті висловлення, репрезентувати бачення одного цілого за допомогою сегментів, експресивно виділюваних фрагментів.

4.4.3. Незакінчені комунікати як засіб репрезентації категорії комунікативної інтенції

Незакінчені висловлення (їх ще називають незавершеними, обірваними, перерваними, усіченими, недоговореними, недовисловленими) посідають досить важливе місце в системі синтаксичних репрезентантів суб'єктивно-модальних інтенцій. Одні дослідники

вважають незакінчені конструкції різновидами неповних контекстуальних та еліптичних речень [Каранська 1992; Марич 1988; Пітель 2000]. Однак від неповних незакінчені структури відрізняються насамперед тим, що обірвана (або усічена) частина не підлягає точному відтворенню, напр.: *З води дивилося суворе, металеве обличчя. Ще молоде, але...* (Іван Багряний). Такі «недомовлені вислови не можна вважати й реченнями, оскільки ми навіть не знаємо, що хотів сказати мовець» [Галкина-Федорук 1958, с. 134]. На переконання В. Пітеля, незакінчені конструкції мають основні реченнєві ознаки: структурну схему з відповідним типовим значенням, можливість виражати основне граматичне значення речення – предикативність, здатність виступати засобом формування та вираження думок, виконувати комунікативну, когнітивну та інші функції [Пітель 2000, с. 4]. У цьому контексті доречно згадати про фреймовий метод, який передбачає розгляд незакінченого висловлення як функціонального варіанта закінченого, адже в його основі лежить особлива структурна схема квазіречення, самодостатня для експлікації намірів мовця.

Українські мовознавці зараховують обірвані структури до комунікативів або еквівалентів речення, зазначаючи, що такі конструкції є незавершеними через певні ситуативно-прагматичні чинники [Гуйванюк 2009в, с. 49]. П. Дудик стверджує, що будову незакінчених структур не можна вважати випадковою: вона органічно пов'язана з властивою цим реченням функцією. Її джерелом слугує певний емоційний стан мовця, його волевиявлення за конкретної ситуації, переживання й оцінка, міркування, наміри тощо [Дудик 1972, с. 303]. У незакінчених реченнях експліцитно «не виражені ознаки внутрішньої структурної організації і комунікативно-інформативної завершеності, однак вони не потребують будь-яких конкретних доповнень своєї граматико-змістової структури і цілком достатні для того, щоб виконувати комунікативну функцію речення, бути особливим його еквівалентом, що має свою відносно окрему сферу застосування і виразну стилістичну цінність» [Шульжук 2004, с. 144].

Деякі дослідники незакінчені конструкції зараховують до периферійних засобів синтаксичної організації мови, які, незважаючи на свою маргінальність, усе-таки відображають основні аспекти структури мовленнєвого акту [Почепецька 2001, с. 244], слугують

конструктивним засобом оформлення думки та емоційно-оцінного ставлення мовця до певних явищ і подій. Логічним уважаємо розгляд незакінчених висловлень і серед конструкцій стилістичного синтаксису, у системі експресивно виражальних мовних одиниць, почасти – у контексті аналізу **апосіопези** – риторичної фігури, яка залишає відчуття недомовлення з навмисним натяком на замовчування якогось факту. Вислів переривається несподівано, певною мірою довільно, «так що не можна навіть сказати, якого значення слова мали б бути вжити далі» [Куньч 1997, с. 27], пор.: – *Аби тільки дав Бог здоров'я та щастя, а то...* (Іван Багряний). Загалом стилістичні конструкції окреслюються як «свідоме відхилення в думці або в мовленні від звичайної й простої форми», а тому спланованість і навмисність визначають специфіку їх використання.

Вивчення незакінчених висловлень має безпосередній стосунок до співвідношення глибинних і поверхневих структур, до мисленевих (когнітивних) та мовленевих (лінгвальних) чинників процесу вербалізації та генерації висловлення [Шабат-Савка 2012в, с. 29]. У художньому дискурсі незакінченість семантико-синтаксичної структури висловлення когнітивно «опрацьована», оскільки детермінована авторським задумом, позицією адресанта, його прагненням зосередити та акцентувати увагу адресата на важливій інформації, заінтригувати, підкреслити важливість повідомлюваного.

Суб'єкт комунікації вибирає найбільш релевантний спосіб презентації свого інтенційного стану. Появу незакінчених висловлень у художньому чи уснорозмовному мовленні треба пов'язувати зі спланованістю, а отже – з експресивністю процесу спілкування. Інтенційний діапазон обірваних конструкцій досить широкий, однак визначальною видається **інтенція розповідності**, спрямована на передавання імпліцитної, підтекстової інформації. І. Гальперін, виділивши змістово-фактуальний, змістово-концептуальний та змістово-підтекстовий типи інформації, саме останній витлумачує як імпліцитний зміст тексту, що ґрунтується на здатності одиниць мови створювати асоціативні й конотативні значення [Гальперін 1981, с. 27 – 28]. Незакінчені висловлення розглядаємо у ракурсі змістово-підтекстової інформації, оскільки вони пов'язані з імпліцитністю повідомлюваного, з підтекстом, який пов'язаний із гли-

бинним змістом висловлення і налаштований на «інтерпретанту читача» [Селіванова 2010, с. 216].

За змістовими параметрами, залежно від комунікативного завдання та мети інтеракції, запропонована автором інформація може бути різною, проте це не тільки інтелектуальне (когнітивне) поняття, судження, а й прагматичні значення, у яких виражені емоційні та естетичні оцінки носіїв мови, їхні спонукання, контактні наміри, а також зміст, який передає відомості про соціальний статус як носіїв мови, так і самих мовних засобів [Киселева 1978, с. 11 – 12]. Отже, інформативність виходить за межі лінгвістики, вона не може розглядатися без урахування соціальних, часових та психологічних чинників.

Типологічні особливості інформативної інтенції зумовлені характером мовлення – монологічним чи діалогічним. Зокрема, монологічний дискурс репрезентований у широкому обсязі **нарративно-оповідними інтенціями**, які формують подійність тексту, передають авторські узагальнення, різні сентенційні нарації. Хоч монолог – це одновекторний тип спілкування, що не вимагає реакції з боку адресата, проте розлогі, логічно впорядковані повідомлення передбачають його реагування, породження нової думки і вчинку. У повідомлюваних формулах чітко виділяються прагматичні настанови наратора-автора і наратора-персонажа, на основі яких адресат повинен зрозуміти й вивести на поверхню глибинний зміст висловлення, напр.: *...Вирячивши вогненні очі, дихаючи полум'ям і димом, потрясаючи ревом пустелі і нетра і вогненным хвостом замітаючи слід, летів дракон. Не з китайських казок і не з пагод Тибету – він знявся десь з громохкого центру країни «чудес», вилетів з чорного пекла землі людоловів і гнав над просторами... Над безмежжям Уралу... Через хащі Сибіру... Через грізний, понурий Байкал... Через дикі кряжі Зайбакалля... Через Становий хребет, – звивався над ним межі скель і шпилів... Високо в небі, сіючи іскри й сморід, летів і летів у безмежній ночі. ... Палахкотів над проваллями... Звивався над прірвами... (Іван Багряний).* Перерваність мовленнєвого ланцюжка, дроблення синтаксичних конструкцій, їх парцеляція створюють особливу ритмомелодіку тексту та індивідуально-авторський стиль.

Обірвані висловлення увиразнюють значущість та багатозначність розмірковувань. Свідомо не завершуючи окремі дискурсивні висловлення, автор спонукає читача до асоціативно-символічної рецепції прочитаного. З погляду актуального членування незакінчені конструкції становлять тему висловлення, оскільки невербалізованою виявляється ретроспективна, відома адресантові інформація, що легко відновлюється з контексту. Пор.: *І дзвенять кедри... Ні, то не кедри дзвенять, то золоте дитинство дзвонить дзвіночками в гаях, синіми волошками зоріє в полях, бризкає водою на Ворсклі... на Дніпрі... Ге-ен... І сміються, сміються дзвінки дівочі голоси, і скачуть луни лугом, горою... Пахне терпкий-терпкий чебрець під бором...* (Іван Багряний).

Інформативна інтенція в контексті діалогічного дискурсу динамічніша, адже есплікується у двобічній комунікативній ситуації, з активним залученням невербальних засобів комунікації, пор.: – *Чому... ну, чому він це зробив? Ми ж так добре жили. У нас є донечка... – уже тільки схлипувала в безсиллі жінка* (М. Матіос). З-поміж екстралінгвальних чинників, що впливають на генерацію незакінченого висловлення, треба виділити психоемоційний стан мовної особистості: схвильований мовець не знаходить потрібного слова чи не може говорити, передумав чи утримався, щоб не сказати зайвого; та зовнішні чинники, незалежні від мовця: хтось увійшов, подзвонив і перебив розмову або щось трапилось поблизу, мовлення обірвалося, очікування несподіваного результату тощо. Напр.: – *Я пам'ятаю – це було недавно... Я й не рятував, а так вийшло... Я...* (Іван Багряний). – *А як там?.. Як воно там, на тій Україні? Чи давно звідти?* (Іван Багряний).

Незакінчені висловлення розвивають емоційно-оцінний дискурс, виконують важливі комунікативно-прагматичні функції:

1) експлікують внутрішній стан мовця, його схвильованість: – *Ну, нічого... Може, пройде... От біда... Ну, та на війні не без убитих... Може, й заживе...* (Іван Багряний), розмірковування: – *Хм... ніби я знаю, як це – любити...* (М. Матіос), збентеження і тривогу: – *Скажіть князю... мене послала княгиня... Київ оточили печеніги... Княгиня Ольга... Київ кличе князя на поміч...* (С. Складенко),

рішучість: – *За свої вчинки відповідатиму я... перед людьми і перед Богом. Ні, перед Богом і перед вами...* (Іван Багряний);

2) відтворюють надзвичайні життєві ситуації, що мали вплив на мовця, залишили приємні чи неприємні спогади, напр.: – *Може, ти тамтешній? Може, тобі краще б додому?.. – Ні-ні!.. – злякався, відчув, як у нього мороз пішов поза спиною: – Ні-ні! – В пам'яті зрунула Лук'янівська в'язниця... Київське ОГПУ – НКВД... Отак! Утікав, утікав і потрапив назад... Як же це?.. Ні-ні!* (Іван Багряний);

3) дають змогу мовцеві уникнути неприємних слів, грубої лайки або, навпаки, відтворюють інвективне мовлення, напр.: – *Синочку мій, бачиш... я твій батько, я – сукин син ...*(А. Любченко). – *Прикусіть язика, Моріоло, та не забувайтеся, з ким говорите. А то розпустилися всі... аж соромно за вас!* (Ірина Вільде);

4) увиразнюють натяк на ситуацію, що потребує делікатності, неординарного розв'язання, напр.: – *Дмитре, ти мені по совісті можеш про одне... делікатне діло сказати? Як брат братові?* (М. Стельмах);

5) показують невичерпний характер певної інформації, напр.: *Утікають кілометри – десятки... сотні... тисячі... Утікають назад ліси, і пустелі, і пасма гір, і безліч рік та тьмяних озер* (Іван Багряний);

6) акцентують увагу читача на важливій деталі, проблемі, напр.: – *Не ті тепер млини млинують... Ох, не ті* (М. Стельмах). – *Я, пане сотнику, я лише вам одному... я вам зараз покажу таке, чого ви не бачили зроду-віку* (М. Вінграновський). *З появою соціальних мереж люди не лише почали забувати про зустрічі одне з одним, а й ... про правильність написання слів чи складання речень* (Доба, 26.12.2013);

7) увиразнюють багатозначність висловленого, передають повчальний зміст: – *В сміливих щастя завжди є!.. От хоч би й ми. Приїхали сюди... Боже! Яка страшна і дика пуца була! І нудьга смертельна. І лихо скрізь навколо, і злигодні, і смерть... Чужа чужина... А бач, оббулися... І дивись – зажили ж як потім!* (Іван Багряний);

8) відтворюють певні екстремальні умови, в яких відбувається мовлення: – *Ой, Дмитрику!.. Оленко!.. Вставайте, бо нашого татка нема!..* (У. Самчук). Мовець використовує «обірвану»

структуру, щоб активізувати увагу дітей, зосередити їхню увагу на зникненні батька. Мати здивована і водночас перелякана: – *Люди до роботи будяться, худоба непокоїться в стаїні... А де ж газда?..* (У. Самчук). Використовуючи незакінчені комунікати, автор не тільки створює повідомлювальні формули, кожна така змодельована субстанція – окремий експресивний текст, емоційно-оцінний блок, який виражає авторські ідеї та інтенції.

Незакінчені висловлення є тактичним прийомом у цілісній стратегічній програмі мовця, однією з форм впливу на адресата. Конвенційний характер мовленнєвої діяльності передбачає експліцитну (пряму) презентацію інтенцій у найбільш адекватних для цього синтаксичних конструкціях. Нестандартне асиметричне представлення інтенційного стану суб'єкта потребує творчого домислення та інтерпретаційних зусиль з боку адресата. Власне, деякі лінгвісти імпліцитний план повідомлення зараховують до невербальних засобів, оскільки «інформаційний обмін передбачає розкриття глибинних смислів, пресупозицій, авторського задуму, мети, стратегій» [Селіванова 2010. с. 496].

Незакінченість пов'язана з непрямим мовленнєвим впливом: пропущена (недомовлена, перервана) інформація внаслідок активної мовленнєвої діяльності адресата (читача) має бути виведена на поверхневий синтаксичний рівень. «Неомовлені семантичні пустоти» відтворюються з огляду на контекст комунікативної ситуації, тезаурус комунікантів, семантику слів, наявних в експліцитній частині незакінченого висловлення. У цьому ракурсі обірвані комунікати подібні до неповних контекстуальних чи еліптичних речень. Пор.: – *А от і мамійка! Мені іноді вас так шкода. От ми їздимо та й їздимо, а ви самі вдома. І скучаєте, кажи? Як і я іноді без вас...* (Іван Багряний) // *Як і я іноді без вас скучаю.* Зрідка недомовленими залишаються найбільш значущі частини вислову, які несуть нову, ремну, інформацію: – *Будеш за Миколу, козаче! Витримаєш? – Спробую, – відповів Григорій серйозно. – Тільки ж...* (Іван Багряний). – *Діду Морозе!.. Віддайте мені Марійку, їй-бо! Нащо вона вам здалась така кирпата? А я б...* (Іван Багряний). – *Мені це тим прикріше, що, стрівнувши вас...* (О. Кобилянська). Інтер-

претація обірваних висловлень характеризується варіативністю зі значним ступенем вірогідності, однак, як відзначає А. Загнітко, те, що хотів сказати мовець, завдяки широкому контексту, мовленнєвій ситуації та жестам, постає настільки прозорим, що будь-якого уточнення не потребує [Загнітко 2009, с. 87].

Обрив мовленнєвого ланцюжка здійснюється довільно, у будь-якому місці, сегментно, на межі слів, предикативних частин складносурядного чи складнопідрядного речення, напр.: – *Коли б ми були найвними молодими людьми, нам ці дурниці були би прощеними, а так...* (М. Матіос). – *Як уб'ють мене – то я не вернусь. А як судилось мені щастя... то нехай же я буду, мамо, щаслива! І ви, тату!.. Благословіть!..* (Іван Багряний). Ознакою схвильованого мовлення є одночасне використання кількох незакінчених структур, іноді парцельованих. Пор.: – *А-а... хай побісяться... постріляють і втихнуть... Там коней татарських ділять...* (М. Вінграновський).

Оскільки в незакінчених конструкціях є другий вербально не представлений план змісту, це зумовлює невідповідність, відмінність між словесно матеріалізованою семантикою і загальним інформативним значенням висловлення. Напр.: *Аби-сь знав, хто твоїй заклятий ворог, а ти ворогів маєш більше, ніж я волосся... Аби-сь знав, гадино!* (Ірина Вільде). Окремі незакінчені комунікати супроводжуються натяком як особливим способом використання мови. Напр.: *Я вважав, отче, що тут справа амора, як... – зробив пальцями рух, наче рахував гроші. – Ага... ага... – притакнув по-н'яному Нестор, хоч не міг зрозуміти, що спільного мають гроші з його пропозицією* (Ірина Вільде).

Інтенції волевиявлення реалізуються в спонукальних незакінчених висловленнях, з одного боку, категоричних за своєю семантикою: – *Звільніть... Це ж не той, не він... Я того знаю особисто...* (Іван Багряний), а з іншого – некатегоричних, у яких увиразнюються інтенції прохання, доброзичливі застереження, побажання: – *Пий, синку, та лягай, хай йому, цьому дідові...* (Іван Багряний). – *Дивися ж мені, стара...* (Іван Багряний). – *Будь же веселий і щасливий...* (Іван Багряний).

Обірвані еквіваленти речення реалізують й **інтерактивну інтенцію** мовця, спрямовану на розвиток діалогу, підтримання мовного

контакту між співрозмовниками, напр.: – *Наталко-о!.. – Чого-о? – озвалась дівчина в тон (Іван Багряний). – Тпр-р-ру! – зарепетував Гриць, одурівши від здивування і радості. Впізнав знайомих. – А бий тебе коза хвостом, як каже наш тато! Куди це ти, кирпата, так спотикаєшся прудко? Агов!.. – А-а-а!.. До тебе, до тебе ж!.. Здоров – ха-ха-ха! – жених! А де це ти так розігнався?! Чи не свататись?..* (Іван Багряний). У разі актуалізації соціально-рольового статусу комунікантів, повній залежності адресата від адресанта, інтеракція набуває конфліктного характеру, напр.: – *Слухай-но... Ти... Чи я п'яний, чи ти п'яний? Чи я осел, чи ти... Ану – ваші документи!?! – раптом випалив він до обох зразу. – Ордер на арешт?.. Будь ласка, ордер на арешт!?! – Прошу...* (Іван Багряний).

Інтонаційну незавершеність синтаксичної структури типово маркує розділовий знак «**крапки**», що може стояти на початку, в середині або в кінці дискурсивного висловлення, напр.: *...Відомо, що там усе є. Все, що існує у цілм світі, є й там, як у музеї, скажімо. І тварини, і рослини, і все!..* (Іван Багряний). – *Дозвольте вас так називати, бо ви ж така ... як і моя мати* (Іван Багряний), уживатися в поєднанні зі знаком оклику чи знаком питання, пор.: – *Диявол!.. Диявол!!! – кипів начальник етапу* (Іван Багряний). – *Ну, чого ж ти, моя ясочко?.. Ну годі... Голівка в тебе болить?.. Боже мій! Ну, ластівочко ж...* (Іван Багряний). У будь-якій позиції зазначені розділові знаки відтворюють складний світ людських емоцій та почуттів, передають уривчастий характер мовлення, створюють особливий візуальний простір у художньому тексті.

В експлікації інтенційного простору мовної особистості важливу роль відіграють і **невербальні засоби**, що привертають увагу до повідомлюваного, підвищують ефективність інформування, доповнюють та уточнюють його, надають емоційності й експресивності вербальному мовленню. Напр.: – *Та одним словом не обійтисся... Я, Северине... – Петро примовк, оглянувся на табір і кашлянув* (М. Вінграновський). Комунікативне мовчання – один із невербальних засобів, що є психологічно релевантним, семантично навантаженим та значущим для людського спілкування, оскільки корелює із психічним та ментальним станом, негативними та позитивними емоціями мовців. Пор.: – *Хто допомагав?! Мовчанка. – Тридцять*

другий вагон!.. Згною!.. Роздавлю!.. Хто допомагав?! Тихо (Іван Багрянний). Безперечно, такі емоційно-психологічні паузи функціонально значущі: не говорити, щоб не посилити конфліктну ситуацію.

* * *

Суб'єктивно-модальні інтенції експлікують у текстовій комунікації суб'єкта мовлення, автора конкретного висловлення, носія різноманітних інтенційних станів. Їх виражають синтаксичні одиниці різного рівня: суб'єктивно-модальні синтаксеми, що визначають намір мовця у сфері авторизації, персуазивності, достовірності; реченнєві конструкції (перформативи); непрямі висловлення; реченнєві еквіваленти (нечленовані, парцельовані, незакінчені комунікати).

Змістові параметри авторизованих інтенцій, інтенцій достовірності та інтенцій гіпотетичності, що входять до суб'єктивно-модальних інтенцій, передають ставлення мовця до повідомлюваного в різних аспектах: з чітко визначеною вказівкою на авторську позицію та оцінку, із зазначенням ступеня обізнаності, істинності повідомлюваної інформації чи певних сумнівів щодо неї, у контексті відповідності змісту висловлення індивідуальним чи суспільним стереотипам.

Перформативні висловлення увиразнюють суб'єктивну модальність, чітко відображають комунікативну мету, однозначно експлікують ту чи ту інтенцію мовця. Саме в таких конструкціях відбувається саморепрезентація автора, його прагнення передати певний мовленнєвий намір – урегулювати міжособистісні стосунки, задекларувати повагу, висловити волевиявлення тощо.

План вираження комунікативної інтенції представляють також непрямі висловлення, яким властива формально-семантична невідповідність плану змісту планові вираження. Використання нестандартних мовних форм, непрямого інформування, інакомовлення пов'язане з лінгвокреативністю мовця, з його прагненням увиразнити ту чи ту інтенцію, продемонструвати ввічливість та культуру поведінки.

Змістовий діапазон реченневих еквівалентів дає змогу чітко визначитися з авторською інтенцією. Нечленовані комунікати маркують комунікативно-модальні та когнітивно-ментальні інтенції, створюють необхідну тональність спілкування, активізують та зосереджують увагу співрозмовника, установлюють мовленнєвий контакт між комунікантами, слугують складниками толерантної / атолерантної комунікації. Суб'єктивно-модальні інтенції, представлені парцельованими конструкціями, передають емоційну насагу висловлення, актуалізують певну інформацію, засвідчують індивідуально-авторське світосприйняття дійсності. Реалізація інтенцій незакінченими конструкціями детермінована авторським задумом, їх сплановим використанням у текстовій комунікації чи спонтанністю в уснорозмовному дискурсі.

Розділ 5.

ДИСКУРСИВНО-ЖАНРОВА РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕНЦІЇ

5.1. Текст і текстові одиниці в системі синтаксичних репрезентантів категорії комунікативної інтенції

Упродовж останніх десятиліть спостерігаємо посилену увагу мовознавців до тексту як найвищої синтаксичної одиниці, визначальними рисами якої є формально-граматичні та функціонально-змістові параметри. Як зазначає Н. Гуйванюк, у сучасному синтаксисі все частіше стає об'єктом дослідження дискурсивне висловлення, надфразна єдність чи текст загалом, адже саме в ньому простежуємо як універсальні загальномовні та загальнонаціональні особливості, комунікативні й когнітивні вияви, так і власне-авторські риси мовно-естетичного освоєння навколишньої дійсності [Гуйванюк 2004, с. 232]. На часі, безперечно, й розв'язання питань, що мають стосунок до глобальних інтенцій тексту й експлікації авторського задуму, текстових стратегій і тактик, до мовної особистості автора, тих матеріальних маніфестацій, що віддзеркалюють індивідуально-авторську картину світу, увиразнюють синтаксичний почерк та стиль письменника. Текст у цьому ракурсі розглядаємо не тільки як лінійну структуру, послідовність речень, що формують змістову і формальну завершеність, а передусім як **комунікативно-інтенційний знак**,

універсальний синтаксичний засіб вираження мовленнєвих намірів і настанов мовця [Шабат-Савка 2013в, с. 175].

Незважаючи на вагомі напрацювання у царині текстолінгвістики, потребують перегляду питання, пов'язані з типологією текстових категорій, взагалі з текстом як найвищою синтаксичною одиницею, глобальним комунікатом, макрознаком, який має «певні жанрові та стилістичні ознаки, підлягає цілісній семантичній та комунікативній інтерпретації, відзначається структурною інтегрованістю й тематичною зв'язністю, внутрішнім семантичним членуванням» [Бартминський 2005, с. 290].

Широкий спектр інтенційних намірів мовця, низка різноманітних зовнішніх чинників впливає на породження думки, на організацію синтаксичних засобів у дискурсивно-стильові комплекси та мовленнєві жанри. Очевидно, появі комунікативних потреб передє «імпульс-намір» [Кубрякова 1991, с. 32], авторський задум, що існує у вигляді певного проекту майбутньої дії або мовленнєвого вчинку й есплікується тільки на довербальному рівні. «Спонука до вираження себе у слові на письмі скидається на пуп'янок, котрий відчув внутрішню силу чи під променем теплого сонця, чи від блакитного леготу, а чи від напруги, що мимо всякої волі шукає виходу й таки внаслідок розвивається листом, квітом із зав'язью» [Марко 2007, с. 144].

Текст «є результатом суб'єктивного авторського осмислення дійсності і, природно, відображає не просто світ, а світ, побачений очима автора» [Кухаренко 2004, с. 83]. Авторська модальність розкриває справжнє ество митця, головного суб'єкта текстової комунікації, його ментальність, концептосферу, безпосереднє сприйняття та розуміння життєвих реалій. Цілісність та завершеність тексту – це функція задуму, який покладений в основу твору і який «розгортається в низці повідомлень, описів, роздумів, оповідань та інших форм комунікативного процесу» [Гальперин 1981, с. 131].

Упродовж багатьох років предметом наукових дискусій було визначення типологічних ознак тексту та його категорій. Серед важливих текстових категорій, якими є інформативність, модальність, цілісність, зв'язність, інтенційність, найменш вивченою вважаємо останню. На наше переконання, зазначені категорії варто

розмежовувати на текстово-дискурсивні категорії глибинної структури (інтенційність, референційність, когерентність) і текстово-дискурсивні категорії поверхневої структури (членованість, дискретність, модальність тощо). Іntenція належить до «феноменів ментального порядку», оскільки має стосунок і до креативного процесу породження тексту, і до репрезентації авторського «я» в організованій формі, у конкретному мовленнєвому жанрі. Проте, як видно з праць вітчизняних мовознавців [Радзівєвська 1998; Кухаренко 2004; Єрмоленко 2005; Кочан 2008; Сологуб 2009; Селиванова 2008; Руснак 2009; Бацевич 2010; Кондратенко 2012 та ін.], студіювання цього аспекту все ж розпочато і пов'язано передусім із антропоорієнтованим скеруванням лінгвістики, зі зверненням уваги на текст як комунікативну одиницю. Такий підхід, комунікативно та прагматично орієнтований, розкриває важливу роль тексту в процесах вербалізації інтенційного простору мовної особистості, розкритті її емоційно-чуттєвого та інтелектуального світу.

Процес текстової комунікації, в основі якої перебуває інтенція і певний фрагмент дійсності, координує автор. Від нього залежить цілісність, змістова вичерпність, жанрова своєрідність та ілюкативна сила художнього тексту. Н. Сологуб стверджує, що текст слугує для реалізації певних намірів того, хто пише, автор тексту прагне оформити його так, щоб він був зрозумілим і доступним для широкого кола читачів [Сологуб 2009, с. 497].

Письменник (адресант, автор тексту) не тільки створює жанрово-дискурсивний комплекс відповідно до задуму, а й проектує модель поведінки адресата, впливає на його діяльність, спонукає замислитися над повідомлюваним. Утім, тільки два моменти, на думку М. Бахтіна, визначають текст як висловлення: його задум (інтенція) і здійснення цього задуму [Бахтін 2001, с. 416]. Якщо авторський задум перебуває на довербальному мисленнєвому рівні, то **комунікативна інтенція** є текстотвірним чинником і пов'язана з синтаксичною репрезентацією ідей та настанов автора [Шабат-Савка 2012г, с. 169]. Хоч, на переконання І. Меншикова, текст як синтаксичну одиницю характеризують тільки три основні параметри: інформативність, прагматична орієнтація та формальне завершення [Меньшиков 2003, с. 170].

Мовленнєва інтенція розвивається «від думки до тексту» і слугує безпосереднім початком мовленнєво-мисленнєвої діяльності автора [Каменская 1990, с. 118], його герменевтичних проєкцій на адресата. З одного боку, текст становить цілісне глибинне утворення ментального рівня, у якому автор передав світосприйняття, емоційно-оцінне ставлення до певного фрагмента дійсності, а з іншого, поверхневу структуру, синтаксично завершений графічно-звуковий комплекс – перший мовний знак під час знайомства адресата з текстом.

На думку І. Гальперіна, текст треба розглядати як упорядковану форму комунікації, позбавлену спонтанності [Гальперин 1981, с. 15]. Лінгвістика організованого мовлення передбачає розгляд тексту не тільки в аспекті замкненої, чітко структурованої системи, а й у ракурсі пресупозитивних чинників породження цього тексту, його прагматичних та когнітивних характеристик. Як зауважує О. Ніка, текстово-дискурсивні категорії, крім текстової локалізації, передбачають і дискурсивну мотивацію [Ніка 2010, с. 3], зумовлену ментальним простором комунікантів, їхніми інтенціями.

Мовець, згідно з конвенційними засадами мовлення, переводить свій мисленнєвий задум у синтаксичні одиниці конкретної мови, створює систему візуально-знакових сигналів, релевантних для герменевтики тексту адресатом. Звичайно, процес текстотворення не однобічний. Діалогічність тексту, свідомо, вмотивована проєкція автора на того, хто буде його читати, очевидна. Іntenційність, власне, «уособлює складну взаємодію цілей адресанта відносно тексту й адресата, цілей адресата та цілей самого тексту» [Селіванова 2008, с. 514]. Текстова комунікація відображає цілеспрямоване та організоване спілкування автора через текст із читачем, а тому комунікативний ланцюжок *автор – текст – адресат* представляє один із типів вербальної комунікації.

У дослідницькому полі сучасної синтаксичної науки перебувають одиниці різних рівнів, проте її вершинність формує текст як комплексний мовний знак «найвищого порядку, продукт і предмет комунікативно-пізнавальної діяльності» [Дридзе 1981, с. 135], одиниця так званого «великого» синтаксису [Загнітко 2001, с. 744; Гуйванюк, Кардашук, Кульбабська 2003, с. 5; Шульжук 2004, с. 371].

Основними одиницями мови деякі лінгвісти визначають слова і речення, основними одиницями мовленнєвого спілкування – висловлення та мовленнєві жанри. Отже, з текстом актуалізується ще й проблема мовленнєвих жанрів, які «організують наше мовлення практично так, як його організують граматичні форми (синтаксичні)». М. Бахтін, зокрема, зазначає, що багатство і різноманітність мовленнєвих жанрів незоре насамперед тому, що невичерпними є можливості різноманітної людської діяльності. Як і текстам – жанрам властива формально-композиційна і змістова цілісність, стильове оформлення, фіксованість у свідомості носіїв мови, певний обсяг, відповідність типовим темам міжособистісного спілкування [Бахтин 1986, с. 271 – 272].

Мовець вибирає мовленнєвий жанр для адекватного втілення інтенцій. Ця креативна діяльність передбачає вибір (не створення) жанрової форми для відображення якоїсь типової ситуації мовлення. Адже жанри є стійкими відтворюваними стереотипами, що постають з пам'яті як готові фрейми-реакції на певні події та явища. «Для адресанта жанри – це не лише моделі побудови дискурсу, а й тактичні ходи в межах загальної стратегії спілкування, засоби виходу в актуальний зміст комунікації» [Бацевич 2005, с. 39].

Як зазначалося вище, категорію комунікативної інтенції експлікує синтаксична система: модально-інтенційні висловлення, реченнєві еквіваленти, текстові конструкти. Водночас інтенційний стан мовця може вербалізуватися і за допомогою мовленнєвих жанрів – фреймових сіток, сценаріїв, типізованих готових форм комунікації, у які вливається наше мовлення і які закладені в нашій свідомості. Найбільш релевантним для нашого дослідження є тлумачення **жанру** як лінгвального простору, у якому мовець як носій психоментальних станів реалізує діалогічну (полілогічну) або монологічну, односторонню мовленнєву діяльність. Використання мовцем конкретної жанрової форми залежить від стосунків між комунікантами, від мовця та його намірів, від **комунікативного регістру** – моделі сприйняття й відображення дійсності, зумовленої позицією мовця і його інтенціями, що мають набір мовних засобів, реалізуються в конкретних фрагментах тексту [Золотова, Онипенко, Сидорова 1998, с. 32 – 33].

Природу мовленнєвого жанру М. Бахтін цілком логічно пов'язував з інтенцією мовця: «Вибір мовних засобів і мовленнєвого жанру здійснюється передусім предметно-змістовим завданням (задумом) мовленнєвого суб'єкта (або автора)» [Бахтин 1986, с. 278]. Жанрова різноманітність мовлення людей в авторській концепції окреслена від високих жанрів, досить офіційних до форм фамільярних, інтимних. М. Бахтін говорить про первинні (прості) та вторинні (складні) жанри, про стандартизовані жанри (привітання, повідомлення, військова команда) і жанри «вільні», «творчі» (жанри салонних бесід, бесід інтимно-дружніх, інтимно-сімейних), про діалогічні й монологічні мовленнєві жанри [Там само, с. 235]. Кожній ситуації мовлення властивий особливий репертуар синтаксичних одиниць, детермінований конкретним жанром і тональністю, створеною автором висловлення, власне, його прагненням саме так, а не інакше висвітлити потрібну інтенцію, реалізувати свій комунікативний задум.

У сучасній лінгвістиці текстові одиниці визначають по-різному: як складне синтаксичне ціле, надфразну єдність, як прозову строфу, діалогічну єдність, дискурс, жанр. Аналізуючи структуру тексту, І. Колегаєва використовує поняття «мегатекуст» – сукупність основного та допоміжного текстів, поява яких зумовлена комунікативною гетерогенністю тексту [Колегаєва 1991, с. 74].

У межах «мегатекусту» К. Шульжук виділяє складне синтаксичне ціле (надфразну єдність) – відрізок (фрагмент) мовлення з двох чи більше речень, об'єднаних спільністю теми в композиційно-синтаксичну конструкцію [Шульжук 2004, с. 373]. Дехто членує текст на речення – прозову строфу – фрагмент – розділ – частину – завершений твір, акцентуючи на тому, що прозова строфа – це група взаємопов'язаних речень, які повніше, ніж окреме речення, виражають розвиток думки [Солганик 1991, с. 78]. Такі поліпредикативні комплекси формують текст як цілісний і завершений продукт, а тому комунікативна інтенція слугує важливим текстотвірним чинником, з'єднує всі текстові одиниці в єдине ціле.

Якщо складне синтаксичне ціле чи прозова строфа – це конструктивне об'єднання двох чи більше речень-висловлень, то текст як синтаксичну одиницю в структурному плані однозначно пояснити не можна. Адже текстом може бути і окреме висловлення, і

складне синтаксичне ціле (надфразна єдність), і діалогічна єдність, і дискурс, і цілком завершений твір. Ми чітко диференціюємо текст і речення, текст і складне синтаксичне ціле, оскільки бачимо відмінність і в їхніх комунікативних завданнях, і в їхній прагматичній настанові. Одиницею тексту слугує структурно недиференційований, інтенційно зумовлений словесний масив, який відображає авторську інтенцію, має змістову і структурну цілісність.

5.2. Дискурс як універсальний спосіб презентації категорії комунікативної інтенції

Дослідження в галузі дискурсу стали пріоритетними в сучасній лінгвістиці, однак, як влучно зазначила О. Кубрякова, широке використання самого терміна дискурс зовсім не означає, що за ним уже закріплений зміст, який можна було б уважати загальнозживаним [Кубрякова 2005, с. 23]. У дискурсології, сучасній теорії комунікації маємо багато наукових праць, дисертацій, статей про неоднозначну природу дискурсу, його структуру, прагматичні параметри та функціональність, зв'язок із національно-культурною традицією, соціумом. Предметом мовознавчих студій стають різні типи дискурсів (діалогічний, монологічний, наративний, емоційний, правовий, журналістський), які вирізняються сферою використання, ситуативною вмотивованістю, неоднаковими можливостями репрезентувати концептуальний простір людини-мовця.

Текст, на думку Н. Литвиненко, виступає «серцевиною дискурсу. Коли текст потрапляє в потік свідомості людини, що його сприймає, він стає дискурсом, відображаючи процес мовлення. Дискурс – це своєрідна динамічна модель тексту» [Литвиненко 2009, с. 11 – 12], «текстова комунікація, пов'язана з комунікативною діяльністю суб'єкта». Тріада «текстотворення – текст – текстова комунікація», за визначенням Т. Радзівської, має «спільний знаменник» – поняття дискурсу, що відбиває і онтологічний, і епістемічний аспекти зазначених понять у комплексі [Радзівська 2010, с. 458].

Уважаючи синонімічними, взаємозамінними терміни «текст» і «дискурс», М. Макаров все-таки диференціює їх за опозиційними

параметрами: структурність – функціональність, продукт – процес, статичність – динамічність [Макаров 2003, с. 75 – 87]. Дискурс співвідноситься з текстом, як висловлення з реченням, фонема зі звуком, морф із морфемою. Зрозуміло, що мовленнєві одиниці (дискурс, висловлення), не маючи емпіричної субстанції, реальної матеріальної маніфестації, ширші в потенційній здатності реалізувати комунікативні потреби мовців, відображати їхній ментальний світ. А тому в дослідницьке поле мовознавців потрапляє дискурс – особлива синергетична система, «інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативна діяльність, що є сукупністю процесу й результату і охоплює як позалінгвальний, так і власне лінгвальний аспект» [Шевченко 2005, с. 105 – 106].

Своє потрактування дискурсу запропонував Ф. Бацевич, який визначив його як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників [Бацевич 2004, с. 138]. Таке розлоге визначення свідчить про те, що, з одного боку, дискурс – текст, занурений у життя, з особливою граматиною, лексикою, правилами слововживання і синтаксису, а з іншого – це живе спілкування, комунікація, когнітивно-мовленнєве й інтерактивне явище з усіма відповідними складниками спілкування [Бацевич 2010, с. 12 – 13].

Дискурс характеризує ситуативне, усно-розмовне мовлення, яке відбувається між основними субстанціями комунікативного процесу – мовцем (адресантом) і співрозмовником (адресатом), відтворює подію, що завжди має місце *тут і зараз* (on-line). Основою дискурсивних висловлень слугують ментальні структури, концепти, когнітивні схеми, які увиразнюють національно-культурні особливості комунікантів. Нам імпонують погляди Т. ван Дейка, який визначає дискурс як **комунікативну подію** (складну єдність мовної форми, значення та дії), відтворену учасниками спілкування; подію, у якій задіяна не лише мова в її фактичному використанні, а й ті ментальні процеси, які неминуче супроводжують процес комунікації [Дейк 1989, с. 121].

Виступаючи складним соціолінгвістичним чинником сучасного мовного середовища, дискурс містить інформацію, що максималь-

но враховує феномен життя людини [Серажим 2002, с. 12]. Розмаїття життєвих повсякденних ситуацій, стильова диференціація мовлення породжує різноманітні типи дискурсів, розвиває комунікативні інтенції. Дискурс якраз увиразнює комунікативну подію, експлікує інтенції, зумовлює, на переконання Ф. Бацевича, виформування загальноприйнятих норм і принципів сумісної практичної взаємодії людей, створює тематичні, прагматичні, функціональні «блоки», що впізнають, ідентифікують учасники спілкування, як наприклад, привітання, прощання, докори, співчуття, освідчення в коханні та ін. [Бацевич 2010, с. 13].

Дискурс – живе, динамічне мовне середовище, що відтворює мовленнєву ситуацію, наскрізь детерміновану інтенціями мовця. Це один з найбільш релевантних способів реалізації інтенційних потреб людини, який за обсягом не завжди обмежується тільки одним висловленням, здебільшого це сукупність тематично об'єднаних висловлень, мовленнєвих жанрів, здатних у тісній взаємодії з позалінгвальними чинниками відтворювати комунікативну подію.

Зважаючи на стильову та жанрову диференціацію мовлення, виділяємо типові дискурсивно-жанрові вияви інтенцій в українській мові:

- інтенції естетичності в художньому дискурсі;
- інтенції розмовності в уснорозмовному дискурсі;
- інтенції впливу в публіцистичному дискурсі;
- я-інтенції в епістолярному дискурсі;
- інтенції сакральності в конфесійному дискурсі;
- інтенції аргументування в науковому дискурсі;
- інтенції регламентування в офіційно-діловому дискурсі;
- метакомунікативні інтенції в дискурсі фатичної комунікації.

5.3. Інтенції естетичності та репрезентація їх у художньому дискурсі

Інтенції естетичності відображають уподобання та прагнення мовця за допомогою фігурально-риторичних мовних засобів, здатних передати сферу прекрасного. Синтаксичні конструкції, які

виконують функцію естетичного впливу на адресата і для структури яких визначальним є афективний чинник, слугують засобами реалізації **риторичних інтенцій** – чітко спланованих, умисних, неспонтанних. Це низка висловлень, які експлікують повною мірою категорію експресивності і використання їх пов'язане зі створенням образно-змістового та естетичного ефекту комунікації.

У мові сформовані усталені прийоми досягнення експресивності та орнаментування, «оздоблення» висловлюваного, або стилістичні фігури, серед яких – риторичні комплекси, антитеза, порівняння, повтор, період, хіазм тощо. Конструкції експресивного синтаксису, як зазначає Н. Гуйванюк, передають інформацію адресатові і водночас привертають його увагу, максимально акцентуючи на важливості інформації, наприклад, експресію зумовлює актуалізація мовних засобів, адже вона тісно пов'язана з авторськими інтенціями [Гуйванюк 2006, с. 272].

Експресивний чинник у синтаксисі теоретично обґрунтував у своїй лінгвістичній концепції Ш. Баллі, у якій чітко простежується думка про обов'язковість цього чинника в будь-якому висловленні. Згідно з поглядами французького дослідника, якщо навіть у самій структурі висловлення немає будь-яких елементів, що є показниками експресії, вона все одно виражається в ньому, оскільки постає у зв'язку з якоюсь ситуацією і в цій ситуації висловлення емоційно забарвлюється вже самими почуттями мовця [Баллі 1955, с. 20].

Подібної позиції дотримувався і М. Бахтін, який зазначав, що в різних формах мовленнєвого спілкування експресивний момент має різне значення і різний ступінь сили, але він є всюди: абсолютно нейтральне висловлення неможливе [Бахтін 2001, с. 410].

Як зауважує Н. Акімова, елементи експресії потрібно шукати в тих формах мовлення, які можуть мати елементи *навмисного впливу і зображувальності* – передусім у художньому і публіцистичному мовленні, де найбільше відчутний вплив розмовного [Акімова 1981, с. 112].

А. Загнітко кваліфікує синтаксичні конструкції з погляду експресії як спеціальний прийом залежно від форми та функціональної спрямованості мовлення і стверджує, що емоційне як вияв експресивного найповніше притаманне уснорозмовному мовленню,

у писемному мовленні воно постає опосередкованим уснорозмовною стихією [Загнітко 2001, с. 521].

Про аспекти вираження експресивності в комунікативному процесі говорить і В. Кононенко, констатує, що відповідно до потреб сучасного мовлення з'являються конструкції, які не прямо запозичені з розмовної мови, а, ймовірніше, зумовлені її опосередкованим впливом. До таких процесів потрібно зарахувати розвиток багатьох експресивних конструкцій, основна мета яких – увиразнити, виділити ту чи ту думку, зосередити на ній увагу адресата [Кононенко 1972, с. 20].

Кожне висловлення, крім реалізації об'єктивно-модальних значень реальності / ірреальності, має певну ілокутивну силу, що виявляє себе у *функції впливу* на співрозмовника. З одного боку, мовець хоче одержати потрібну інформацію, спонукати до виконання якоїсь дії тощо, а з іншого – переконати в чомусь співрозмовника, спроектувати його наступну поведінку, позицію, вчинки, активізувати увагу, викликати відчуття прекрасного. Для досягнення результату, реалізації комунікативно-інтенційного змісту він свідомо підбирає найбільш релевантну мовну структуру, яка, характеризуючись інформативністю та семантико-синтаксичними відношеннями, має також експресивно виражальні та естетичні потенції. Ключем до образної структури та ідейно-естетичного потенціалу художнього дискурсу є, безперечно, його мовосвіт. Адже досконала організація мовного матеріалу в процесі спілкування може бути «джерелом естетичної насолоди, що найвиразніше виявляється під час сприйняття ораторського та художнього, зокрема поетичного мовлення» [Іванишин, Радевич-Винницький 1994, с. 88].

Інтенції естетичності реалізуються в тих мовних конструктах, які дають змогу відчутти красу української мови, виступають «засобом оздоблення тексту» [Калашник 2011, с. 307], «прикрасою мовлення» [Білецький 1997, с. 196]. Термін «естетика» широковживаний у поезії та стилістиці й слугує, як констатує В. Калашник, одним із важливих критеріїв оцінювання виразових мовних засобів, орієнтованих на досягнення емоційно-експресивного комунікативного ефекту. На думку дослідника, спілкування в цьому разі здійснюється на рівні мистецтва [Калашник 2011, с. 50].

Аналізуючи інтенції естетичності, зважаємо й на думку Л. Булаховського: «Літературні мови у своєму розвитку взагалі проходять через вироблення засобів орнаментальності – перифрастичності і фігуральності, тобто способів переказувати думки тропеїчно, непрямо», поширюючи цим асоціативно-пізнавальні можливості слів і словосполучень [Булаховський 1975, с. 455].

Загальновідомо, що естетичність художнього дискурсу створюють стилістичні фігури різних рівнів. До фігур слів дослідники цілком логічно вналежнюють **метафору**, яка не тільки створює естетичність дискурсу, а й відображає ментальні моделі мислення та світосприйняття, що формуються у свідомості людини як результат її пізнавальної діяльності. Т. Кіс відзначає, що людина у процесі творення метафори спирається на культурно-історичний, пізнавально-емпіричний досвід свого народу, збережений у мовній скарбниці [Кіс 2001, с. 1]. Іntenція як когнітивне поняття має тісний зв'язок із метафоричним осмислення світу, з образною предикацією, адже в їхній основі лежить категорія мовця, прагнення та уподобання автора висловлення, його емоційно-осмислене уявлення про життя.

Метафорично-образна предикація представляє комплекс інтенцій, що містять прагнення мовця репрезентувати особистісне сприйняття певних життєвих реалій:

- ментальної сфери мовної особистості: *Мрії злеяні, сні перемріяні довго я в серці складав* (Д. Загул). *Земле, чую тебе! Ростеш дубами на косогорах і мною ростеш* (М. Сингаївський);
- темпорально-локальних характеристик світу: *Причалив човен сонця в пристань...* (Б.-І. Антонич). *На білих конях пронеслися роки, забризкали водою з-під копит* (В. Симоненко);
- абстрактних понять: *З джерельно чистими очима По світу ходить Доброта. Іде дорогами крутими, Все шляху до сердець пита* (Н. Царук). *У пригаслій душі жевріє жаринка життя* (Д. Рихтицька);
- явищ природи, об'єктів рослинного чи тваринного світу: *Незграбно ворон кружеля. Незграбно кружеляють сосни. І кружеляє безголова осіння крижана земля* (В. Стус). А

надворі весна щодня припадає до шибок, дзвенить, сміється (А. Любченко). *Червона молодість півоній. Яка краса! Яке сп'яніння!* (Б.-І. Антонич). *Зврохобилися айстри при осіннім сонцелетом* (В. Стус).

Метафоричні перифрази слугують засобом образної характеристики, тому заміна прямого найменування непрямим його означенням є їхньою визначальною рисою: *Деко́трі відчайдушні перепливають ріку, але часто крижана вода висмоктує з чоловіка останні сили і тягне у стулене царство вічного сну* (могилу) (М. Івасюк). *Широка злива голосних звуків розливалася над зеленим простором, села неначе прокидалися зі сплячки* (дзвін) (М. Івасюк).

Інтенції естетичності виражають висловлення, у яких функціонує **епітет** – один з основних тропів художнього дискурсу: *Осі́нній парк осінні сні колише, такі прадавні і такі нові. Поміж дерев блукає сива тиша і сивий слід лишає на траві* (В. Вознюк). *Ідть із мертвої пустелі в краї зелені і веселі* (О. Забужко). *Рідний степ – широкий, вільний, пишнobarвний і квітчастий – раптом став перед очима...* (М. Вороний). Авторська інтенція спрямована на те, щоб виділити чи то постійну, чи то особливу, оригінальну ознаку предмета, події, явища, естетично прикрасити життєві реалії.

Епітети вносять несподіваність відчуттів, розгортають цілий спектр виражальних потенцій мови у створенні кольорів, голосів, настроїв тощо. Пор.: *Вечірнє сонце, дякую за день! Вечірнє сонце, дякую за втому. За тих лісів просвітлений Едем і за волошку в житі золотому* (Л. Костенко). *І казки-ночі відблиск смарагдовий* (О. Забужко). *А ще й сонце гоїдається в голубих високостях, сміється маленьке пустотливе сонце, і сміються долі то тут то там пустотливі, розжеві, голубі й фіалкові іскорки* (А. Любченко). Епітет виконує орнаментальну функцію, поширюючи предикативний центр речення: *Твої очі – тихий вечір. Твої очі – сизі хмари. Твої очі – срібна річка. Твої очі – ніжні квіти. Твої очі – тиха радість* (О. Забужко).

Прагнення до експресивності, безперечно, стимулює мовця до використання тих мовних засобів, які мають естетично забарвлену потенцію.

5.3.1. Комунікативна інтенція естетичності та фігурально-риторичні одиниці синтаксису

З погляду риторики та поезики стилістичні фігури розглядають як обов'язкові складники ораторського мистецтва та поезії. Використання їх у повсякденному, побутовому мовленні зумовлене або наслідком випадкового збігу слів, або ж прагненням уникнути одноманітності у вираженні думок, особливим стилем мовлення, з одного боку, а з іншого, це свідома мовленнєва дія адресанта – естетично вплинути на співрозмовника. Функцію стилістичних фігур пов'язуємо не тільки з передаванням якоїсь інформації у відшліфованій, чітко структурованій формі повчального характеру, а з можливістю мовця продемонструвати свою комунікативну майстерність, уміння актуалізувати увагу на потрібному слові або частині фрази.

У філологічних студіях фігуру мовлення витлумачують неоднаково: як форму, у якій виражено думку, як свідоме відхилення в думці чи у вираженні від узвичаєної і простої форми, як стилістично марковані конструкції, що відступають від певної, природної норми для створення експресивності та величавості змісту, для переконання слухача, «керівництва його душею», для створення краси та урочистості [ЯЗ, с. 542]. Фігурально-риторичні засоби мають естетичні, емоційно-оцінні та експресивні потенції, ефективно впливають на весь когнітивно-ментальний комплекс людини, його свідомість, духовне сприйняття, почуття, на відміну від загальноприйнятих синтаксичних конструкцій.

У лінгвістичних словниках і посібниках немає чітко визначеної кількості фігур мовлення, що спричинює і різні їх класифікації. Наприклад, у «Риторичному словнику» З. Куньч виділено фігури слів і фігури думок; фігури милозвучності, або евфонічні, ітеративні, або фігури повторення, і звукові, або фонетичні; синтаксичні та риторичні; фігури зазначення, руху і згуку; фігури накопичення, недоговорення, ритмізації, діалогізації [Куньч 1997, с. 239]. Чіткістю відзначається класифікація А. Білецького, який виокремлює: фігури слів, фігури розташування слів, фігури думок [Білецький 1997, с. 197]. У принципі будь-яка синтаксична конструкція, вміло й оригінально використана в художньому тексті, може бути засобом художнього

зображення, потрібно тільки розрізнити ті з них, у яких «закладені експресивно-художні властивості» і ті, які «набувають експресії завдяки вмілому вживанню і стилістичний профіль яких зрозумілий та очевидний лише в контексті твору» [Ефимов 1961, с. 421].

Глобальна настанова експресивно-риторичних інтенцій – увиразнити, виділити ту чи ту думку, зосередити на ній увагу, заінтригувати, репрезентувати особистісне прагнення автора уникнути одноманітності у вираженні комунікативного задуму, актуалізувати індивідуально-авторське сприйняття світу. Серед фігуральних синтаксичних одиниць виділяємо комплекс риторичних конструкцій, що слугують емоційному підсиленню висловленого і демонструють красномовність мовця. Це, зокрема, риторичне питання, риторичний оклик, риторичне звертання, риторичний діалог – фігури, які використовують здебільшого в поетичному чи публіцистичному дискурсі.

Риторичність мовлення, безперечно, пов'язана з тими синтаксичними конструкціями, які його презентують. У цьому ракурсі для відповідної стилістичної характеристики таких конструкцій зважають не лише на формальну синтаксичну структуру, а й на її лексичне наповнення, комунікативну інтенцію висловлення, наміри мовця, оцінку мовленнєвого контексту. **Риторичне питання** як універсальний функціональний тип синтаксичних одиниць має диференційні ознаки питальних (зовнішня питальна форма) і розповідних висловлень (значення повідомлення). Такі конструкції є одним із найяскравіших виявів функціональної транспозиції та результатом формально-семантичних співвідношень питальних і розповідних речень. Напр.: *Жінка цілу ніч журила чоловіка за його прогріхи, а під ранок опам'яталася: чи є смисл звинувачувати півня в тому, що природа не створила його орлом?* (Ірина Вільде). *Але раптом поет замовк. Чи втомився? Та хіба може ріка рухом своїм втомитись?* (Ірина Вільде). *З якої ніжності й любові ця материнська доброта?!* (М. Сингаївський). Іntenція мовця полягає в тому, аби самим питанням привернути увагу адресата до певного факту, дії, думки, передати аксіоматичність та категоричність судження.

Питально-риторичні конструкції виражають здебільшого стверджувальне чи заперечне судження і характеризуються як стилістичний прийом, що слугує для експресивності та увиразнення

висловлення. Такі синтаксичні одиниці в працях деяких дослідників [Гальперин 1958, с. 217; Смилтена 1987, с. 13] витлумачено як особливий тип граматичної метафори, оскільки для риторичного питання, як і для метафори загалом, характерне перенесення за подібністю: питальна форма виражає модально-інтенційну семантику інших висловлень – розповідних, спонукальних, пор.: *Хай корабель, де хоче, якір кине. Чи ж не однаково тепер?! (Юрій Клен). Кому де жити, кажуть, Божа воля. Та як з'ясую родову проблему: їх знадив голос моря, а не поля, – хіба замало вдома чорнозему? (В. Вознюк).*

Суть імпліцитної репрезентації суб'єкта в **риторичних окликах** полягає в чітко спланованому використанні мовних одиниць, у бажанні адресанта справити враження на адресата: вплинути на нього, привертаючи увагу формою викладу, новизною, актуальністю повідомлюваної інформації. Пор.: *Радість! Слава! Крик і гомін! (І. Франко). Бо в дорогах зваблива врода (о, зелень! о, юність! о, мріє!) (Б.-І. Антонич).* Риторичні ствердження / заперечення з окличною інтонацією констатують думку в яскраво вираженій синтаксичній формі: *Яка любов! Минула ціла вічність, як я любив (В. Стус). Ні, хто не любить всіх братів, Як сонце божє, всіх зарівно, Той щиро полюбить не вмів Тебе, коханає Україно! (І. Франко).*

Риторичність **звертання** детермінована спланованою апеляцією до неживих предметів, абстрактних понять, України, Бога, що сприяє підсиленню афористичності та образності висловленого мовцем і його інтенції – передати суб'єктивне переживання, особливий (гарний / поганий) настрій, розмірковування, стурбованість: *Безмежнеє поле в сніжному завою, Ох, дай мені обишу й волі! (І. Франко). О вітре! Видери, вирви з серця сум віковий! (Д. Загуд). Світе мій, розлита сонця повінь, Як тебе збагнуть і як пізнати? (В. Забаштанський). Шумуйте, весни-дні, ярійте, вечори, поранки, шліть нам усмішки лукаві! (В. Стус). Стань, Україно, Україною – віднині і навіки стань! (Б. Мельничук). Встань же, Боже, суди землю І судей лукавих. На всім світі Твоя правда, І воля, і слава (Т. Шевченко). За що ж, о Боже, тая доля Малій тій цвітці весняній? (І. Франко).*

Риторичні **діалоги** – результат глибоких роздумів автора про суть людського життя, про філософію буття людини на землі, напр.: *О божє, чом не сталося так, Як я благов? Чи я у неба Просив ба-*

гато? Мало так Мені до щастя було треба (І. Франко). Чому смуток з тобою поруч Часто ходить у світлі дні? Певне, є в тебе біль і горе, Не відомі зовсім мені (В. Симоненко). А на якому віражі зустрілись дві дороги? Це біла магія душі, Тайнопис Бога (О. Пахльовська). Фігуральні комплекси «питання – відповідь» – яскравий приклад поетичного синтаксису.

Серед фігурально-риторичних конструкцій синтаксису виокремлюємо **порівняльні висловлення**, що передають думку, оцінку мовця на основі набутого досвіду в процесі пізнання. Напр.: *Зоря майнула, мов стріла, неначе іскра, пісня згасла і тільки з мокрого зела роса краплинами сплила, мов слово, чиста й ясна* (Б.-І. Антонич). *З маленького личка хоч води напийся, а сама пишна, як у саду вишня, а тиха, неначе вода в криниці* (І. Нечуй-Левицький). Суть порівняльної модальності полягає в тому, що відношення вираженого до дійсності передається не прямо, а опосередковано – через його подібність до чогось іншого – загальновідомого, більш типового, яснішого, тобто до того, що й повідомляється порівняльним відокремленим членом речення [Каранська 1992, с. 160].

Інтенція мовця спрямована на виділення, увиразнення якоїсь ознаки: як позитивно забарвленої (*Олена кругла, як цибулька, повновида, як повний місяць; в неї щоки, мов яблука, зуби, як біла ріпа, коса, як праник, сама дівка здорова, як тур і як іде, то під нею аж земля стугонить* (І. Нечуй-Левицький). – *Мелашко! Як побачив я тебе над водою, то неначе з криниці погожої води напився* (І. Нечуй-Левицький), так і негативної (– *Вставай! Розляглась, як корова! Я б таких душила, як мокриць!* (Г. Тарасюк). *Та в неї лице, як тріска. Стан, неначе копістка, руки, як кочерги, сама, як дошка, а як іде, то аж кістки торохтять* (І. Нечуй-Левицький). *Кому дівка-чорнобривка усміхається, хто над ким, як сич, глузує, насміхається* (М. Сингаївський). Цілковитим погоджуємося з думкою П. Дудика: порівняння – це троп, стилістичний прийом, який полягає в поясненні одного предмета через інший, близький до нього за певною ознакою [Дудик 2005, с. 362].

Речення з порівняльними зворотами дуже чітко характеризують внутрішній світ мовця, його емоції, напр.: *Моє серце, як лист, затремтіло* (Д. Загугл). *Мов ртуть, підноситься солодкий жах до*

горла і до мізку, аж струни-нерви задрижать (Б.-І. Антонич). У висловленнях із порівняльними зворотами розрізняють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюють з іншим (об'єктом), пор.: *Груші були здорові, як кулаки, та солодкі, як мед* (І. Нечуй-Левицький). Порівняльні структури поживляють мовлення, уточнюють, конкретизують, а подекуди й унаочнюють певні явища.

Порівняння свідчить про індивідуальну природу світосприйняття мовної особистості й залежить від світогляду мовця, лінгвоментальності народу загалом: *У нашій раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая з своїм дитяточком малим* (Т. Шевченко). *Вливається день до долини, мов свіже молоко до миски* (Б.-І. Антонич). *І ти спадеш, як тінь хмарини на долину, із висоти* (Б. Бунчук).

Інтенція мовця у висловленнях порівняльної модальності полягає в тому, щоб пояснити суть одного предмета, порівнявши його з іншим предметом, або показати, наскільки позитивним / негативним, приємним / неприємним є предмет, що порівнюється, з об'єктом. Її реалізують:

1. Порівняльні звороти зі сполучниками *як, мов, немов, мовби-то, нібито, наче, неначе, неначебто, буцім, буцімто, гей, гейби* та ін., які «виражають подібність, схожість, близькість того, що чи кого порівнюють у головній і підрядній частинах складнопідрядного речення або в простому реченні й порівняльному звороті» [Городенська 2010, с. 84], напр.: *Тиждень прожила Мелашка, як у раю* (І. Нечуй-Левицький). *Немов малина, спіє мрія солодка, пристрасна й п'янка* (Б.-І. Антонич). У складі порівняльних зворотів часто використовують вказівні займенники *той, та, те, ті*: *Мов листок той зів'ялий, далеко поплила* (С. Воробкевич). *Мов та лілія ніжна і біла, Що росте на дзеркальній воді, Так і ти в моїм серці зацвіла, Пелюстки розгорнула бліді* (Д. Загул).

2. Заперечні порівняння, за допомогою яких мовець певні предмети чи явища не уподібнює, а протиставляє задля створення стилістичного ефекту, передавання динаміки висловлення, пор.: *То не грім в степу грохоче, То не хмара світ закрила, – То татар ве-*

лика сила Козаченьків обступила (УНП). **Не русалонька блукає, То дівчина ходить** (Т. Шевченко). **Над Прутом у лузі, не місяць зі-йшов, то хлопець до кралі-дівчини прийшов** (С. Воробкевич). **Ой не хмари лиховісні, ой не хмари із громами** – налетіли в Україну знову турки і татари (В. Вознюк).

3. Висловлення з орудним відмінком порівняння: **Пім густим горохом стікав по чолі** (У. Самчук). **В голові думки стрілою мчалися** (О. Кобилянська). **Розгнівано спалахнув юнак, але слова зів'ялим листям падали на вітер** (А. Любченко).

4. Грами ступенів порівняння прикметників чи прислівників, словосполучення зі словами *схожий, подібний*. Напр.: **І, наче учень несмілий, що не встиг на урок, більше духом, ніж тілом, у двері ті зробиш крок** (Б. Бунчук). **Він був високий ростом, вищий від свого брата** (О. Кобилянська). **Богдан, схожий на гостродзьобого журавля, щось шукав** (М. Стельмах).

5. Складнопідрядні речення з підрядною порівняльною частиною: **Зацвіла в долині червона калина, ніби засміялась дівчина-дитина** (Т. Шевченко). **Карпові ї самому хотілось прибрати свою жінку, як прибирається квітка навесні** (І. Нечуй-Левицький).

6. Розповідні висловлення, у яких порівняння охоплює предикативний центр, пор.: **Наш день – як маків цвіт, неначе сонне зілля** (Д. Загул). **Оцей світанок – ніби рівний спалах нічного парашута** (В. Стус).

Антонімія як одна з важливих лінгвістичних універсалій належить до системи тих мовних засобів, які створюють експресивність і передають **інтенцію протиставлення**. Експресивний виражальний потенціал антонімів реалізується в стилістичних фігурах, побудованих на контрасті. Однією з таких фігур є **антитеза**, суть якої полягає в протиставленні або зіставленні порівнюваних понять, явищ, ситуацій через поєднання їхніх мовних виражень в одному контексті для досягнення певного виражально-зображувального ефекту (увираження протилежності, акцентування несумісності або, навпаки, діалектичного співіснування тих чи тих понять) [Тараненко 2000, с. 26], пор.: **Пливли роки – вітрильні кораблі, Були причали – радісні й смутливі, Була майстерня – перша на селі. Покірна глина. Камінь бунтівливий** (Т. Севернюк).

Антонімічні пари в поетичному контексті актуалізують важливу інформацію, формують дворівневий конструкт, у якому співіснують слова з прямим і переносним, загальноприйнятим та інтенційно зумовленим значенням. Звичайно, функціонування оказіональних (щойно витворених) антонімів свідчить про високу мовну вправність і майстерність письменника, розкриває індивідуально-авторське світосприйняття, передає психоемоційні та аксіологічні моменти породження тексту загалом. Напр.: *Ми далекі, чужі і окремі, і про ріжне обидва горим: Ви – в нарцис, я ж закоханий в креміль, Вам – Еллада, мені – тільки Рим* (Є. Маланюк). Античні оніми послуговували ключовими знаками для конденсованого вислову думки, асоціативного мислення: Еллада – гармонія та мистецтво, Рим – воєвничість та імперія. Іntenція протиставлення підсилюється антитезою, побудованою на контекстуальних антонімах, відображає мовну картину світу в чітких опозиціях, у навмисно створених контрастах.

Антонімія найповніше і найвиразніше виявляється на лексичному рівні, проте глибоке осмислення цього феномену в цілісній системі мови дає змогу зробити висновок про функціонування антонімів і розкриття їхньої семантики у висловленні, тобто на синтаксичному рівні. Антоніми тільки в певному синтаксичному обрамленні створюють мовні контрасти, що, безперечно, породжує експресивність художнього тексту, напр.: *Горизонталь – твого життя ріка. І плин її швидкий – не схаменешся... Душа ж людська – то тільки вертикаль, То шлях у вічне й тихе піднебесся* (Н. Царук). В. Чабаненко наголошує на контрастності як лінгвістичній універсалії: «Наявність контрастних елементів у тій чи тій мові спричинена її історичним розвитком, а головне – системністю мовних явищ. Річ у тім, що жодна система, в тому числі й мовна, не мислима без протиставлення її складових частин, яке є водночас і формою їх взаємозв'язку» [Чабаненко 1979, с. 44].

Антонімія, як відображення реальних зв'язків і відношень між явищами навколишнього світу, у синтаксисі утворює, на думку Ю. Власової, підсистему, що складається з мікросистем – антонімічних рядів [Власова 1988, с. 5]. Ці антонімічні ряди логічно вбудовані в конкретний текст і виражають різноманітні емоційно-оцінні конотації, сприяють структурній монолітності висловлення.

Тематично комунікативна інтенція реалізується в синтаксичних контекстах, які містять слова з протилежним значенням і вказують на:

– атрибутивні характеристики, напр.: *Люби мене, допоки я ще – тут, О вічний світе, добрий і жорстокий* (Т. Севернюк);

– просторові відношення, напр.: *Так задихає осінню за криницею у дворі: Зверху – солодким димом, знизу – зіпрілим листям* (Б. Бунчук);

– темпоральні характеристики, пор.: *Там спліталися ночі і дні, (Ми зухвали були прекрасно!) І здавалось тобі й мені: В нас заходило сонце красне* (Т. Севернюк);

– людські почуття та взаємини, напр.: *Одне крило – моя любов, на другому – моя ненависть* (М. Сингаївський);

– художнє переосмислення проблеми «людина і природа», напр.: *Від першоцвіту – до листопаду, від синьозору – до сніжних зим, в житті і в пісні шукав я ладу, був світ зі мною і я був з ним* (М. Сингаївський);

– філософські узагальнення, пор.: *Ти За і Проти, радісне й сумне, любов і гнів, і каяття, й провини. Ти Я і Всі, небесне і земне, Горизонталь і Вертикаль – Людино!* (Н. Царук). Такі висловлення відзначаються афористичністю, глибиною змісту, зосередженням уваги адресата на важливій інформації.

Антоніми, що слугують засобом вираження антитези, належать до експресивних мовних одиниць (експресивів), які, на думку Н. Бойко, забезпечують моделювання образотвірного (емоційно-оцінного) і текстотвірного (тропеїчного та фігурального) просторів тексту, вираження найрізноманітніших намірів авторів та внутрішніх станів персонажів [Бойко 2007, с. 6]. Власне, інтенція протиставлення, крім відтворення авторської позиції (у контрасті, опозиції понять, явищ, подій показати спражню суть людського буття), відіграє важливу роль у синтаксичному структуруванні тексту.

Інтенції зіставлення передають повідомлення про подібні чи неподібні два однотипних явища, дві події, що існують паралельно і не протидіють, не суперечать одна одній, напр.: *Кожна днина і мить – у вогні, а кожна пісня горить у мені* (Д. Павличко). *На чужому коні не наїздишся, а добром не нахвалишся* (ПП). *Ліс великий, а пугнього дерева не знайдеш* (ПП). Інтенція зіставлення

активізується спеціалізованим маркером зіставно-синтаксичного відношення сполучником *a*, специфіка використання якого, за твердженнями К. Городенської, полягає в тому, що він поєднує такі дві предикативні частини в складносурядному реченні, у яких ідеться про паралельний, незалежний один від одного перебіг дій або процесів чи паралельне перебування двох суб'єктів в якихось станах [Городенська 2010, с. 58]. Особливо виразно семантика зіставлення представлена в прислів'ях та приказках: *Душа душу знає, а серце серцю вість подає. В болоті – не без чортів, а в лісі – не без вовка. Роса – не дощ, а часом – більш корисна. Їла, як пані, а наляпала, як свиня. На добре слово не надійся, а на грубе слово не гнівайся* (ПП).

Зіставлювальні інтенції експлікують складносурядні речення з градаційними сполучниками *не тільки ... а й, не лише ... а й*, напр.: *Не тільки шило, а й колос коле. Не тільки по товару ціна, а й по ціні товар* (ПП). Зміст висловлення набуває семантики сумісності дій та явищ, взаємно доповнюється, що увиразнює ступінь градаційності.

Для зіставлювальних речень релевантною є і семантика невідповідності, зокрема друга частина таких конструкцій не відповідає змістові першої: *Дерево криве, а яблука солодкі* (ПП).

Зіставні безсполучникові складні речення – це конструкції, у яких друга предикативна частина містить повідомлення, яке відрізняється від повідомлюваного в першій частині, але не перебуває в значеннєвому контрасті з ним. Для таких висловлень характерний структурний паралелізм, пор.: *По привіту відповідь, по заслuzі пошана. Хліб – батько, вода – мати. Літо біжить, підстрибуючи, зима бреде, похнюпившись. З праці радість, з безділля – смуток. Бджоли раді цвіту, люди – літу. Великому кораблеві слід іти в море, човнові – триматися берега. Лінєвий двічі робить, двічі платить скупий* (ЗУПП).

У висловленнях із зіставними відношеннями мовець співвідносить зміст предикативних частин без будь-яких рис заперечення одного і ствердження іншого, без ознак несумісності дій або явищ, що спостерігаємо в конструкціях, які реалізують інтенцію протиставлення, пор.: *Бог дав родину, а чорт ворога. Ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють* (ПП). Комунікативна інтенція протиставлення / зіставлення входить в особливий тип інтенцій естетичності, характерних для художнього дискурсу.

Щоб передати надзвичайно високу емоційність тексту, увиразнити експресивність авторського дискурсу, особистісні переживання та почуття, мовець використовує **повтор** – один із естетичних прийомів, що «посилює художньо-зображальні властивості синтаксичних одиниць, слугує засобом контекстуальної організації висловлення» [Чередниченко 1962, с. 381]. Напр.: *За роком рік росте твоя тюрма, За роком рік підмур'я в землю грузне* (В. Стус). *Отут кожну стежку століттями вкрито, тут сивих Карпат непорушна пора, тут вбито Олексу, тут зрадою вбито, тут камінь стирчливо з трави визира* (В. Вознюк). Редуплікація того самого слова в межах одного висловлення створює емоційний вплив на співрозмовника, актуалізує та увиразнює певну авторську інтенцію. У надфразній єдності буває кілька різних повторів, що сприяє створенню яскравої виразності та наснаги повідомлюваного, пор.: *В дні перемог і в дні поразок, В щасливі дні і в дні сумні Іду з дитинства до Тараса, Несу думки свої сумні. Іду крізь свята і крізь будні, Крізь глум юрби і суєту, Ні, не в минуле, а в майбутнє До тебе я, Тарасе, йду* (Ю. Рибчинський).

Кожне висловлення виражає авторську інтенцію, яка може втілюватися не тільки у відносно коротких конструкціях. Відтворення комунікативного задуму надфразними єдностями, періодами свідчить про високу комунікативну майстерність та вправність мовця, автора інтенції, неабияке вміння показати виражальні можливості мови.

У писемній літературі, в ораторському мистецтві **період** був дуже поширеним і мав велике значення у процесі творення естетичності висловлення. На думку А. Коваль, період – особлива синтаксична конструкція, побудована з гармонійно організованих частин, які, замикаючись у коло, створюють у логічному та інтонаційному плані цілком завершену одиницю мови [Коваль 1987, с. 267], напр.: *Не лицемірити, не чванитись пихато, не дурачкам пускати в очі дим, не з мудрим виглядом забурені цитати Вигукувати голосом худим, – Я не цього бажаю, не папуга, Щоб віддаватись цьому ремеслу. Я хочу правді бути вічним другом І ворогом одвічним злу* (В. Симоненко).

І. Чередниченко розглядає період у синтаксичному аспекті, зокрема як ускладнене або складне речення особливої конструкції. У літературному плані період, як зауважує дослідник, може розростатися

до розміру цілого невеличкого художнього твору (напр., вірша) або уривка, і для змісту так, як і для цілого твору або його частини, може бути визначена тема [Чередниченко 1957, с. 9]. Інші лінгвісти прирівнюють період до абзацу, надфразної єдності, складного синтаксичного цілого, великої синтаксичної сполуки, зрештою, до будь-якого складного речення з різними формально-фонетичними і змістовими ознаками [Галас 2002, с. 5].

Гармонійну за своєю синтаксичною природою структуру **періоду** характеризують єдність змісту та інтонації, ритмічна побудова, напр.: *Крізь весняні шуми рік і лісів, крізь гамір торгівниці світової, крізь невгаваний рев ненажерливості людської і злоби – чую тебе, свята велика молитво безталанного нашого народу* (Б. Лепкий). З боку змісту період репрезентує закінчену думку, він розгортає й оформляє **інтенцію аргументації**, оскільки в ньому як фігуральній синтаксичній одиниці завжди є початок, основна частина (проблема, тема) і висновок: *Коли ви в місті живете І жити вже немає сили, Коли обридло вам і те, Що вчора ви ще так любили, Коли і ваші лікарі, І ліки їх, і друзі зрадні Говорять вам уже згори, Що помогти вони безрадні, Коли самі ви лишитесь Один, покинутий, забутий, І стане круком світ увесь, А небо келихом отрути, – Не все ще втрачено для вас, Ще ліки є на ваші рани* (Олександр Олесь).

У працях відомих античних філософів звернуто увагу не тільки на змістову характеристику періоду, а й на його формальне вираження і, що дуже важливо, на його прагматику; тобто оратор (мовець), використовуючи у своєму виступі (мовленні) період, певним чином орієнтується на того, хто буде його слухачем, як сприйме адресат подання інформації, як її оцінить. Отже, мовець намагається свідомо скеровувати свої мовленнєві вчинки для досягнення результату.

Для періоду визначальними є такі ознаки, як: зрозумілість, прозорість, вишуканість, експресивність та піднесеність викладу, пор.: *Доки сонця, доки світу, Доки рясту, доки цвіту, В radoщах-журбі, – Серця кращі почування, Найщиріші поривання, душу – все тобі!* (П. Грабовський). *Якщо не можна вітер змалювати, прозо-*

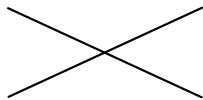
рий вітер на ясному тлі, – змалюй дуби, могутні і крилаті, котрі од вітру гнуть ся до землі... (Л. Костенко).

Афористичність можна вважати глибоко органічною для конструкцій такого плану. Інформація, що містить перша частина періоду, узагальнюється, підсумовується, зливається у карбоване висловлення, вивершуючи і вичерпно формулюючи образну думку, подаючи в такий спосіб результат поетичного пізнання. Логічний умовивід, ствердження або заперечення якоїсь істини, навіть відомої, завдяки вербально-змістовій та поетичній виразності набуває зовсім іншого, оновленого звучання. Бажання надати висловленню афористичності – глобальна настанова інтенцій естетичності. Напр.: *Куди йдемо? Який лишає слід? Хто нам 'ять змив, як дощик акварельку? Все менше рук, Що вміють сіять хліб, Все більше рук, Що тягнуть все у пельку* (Л. Костенко).

Період – релевантна фігурально-риторична одиниця, що надає повідомленню розміреності, плавності, акцентує увагу співрозмовника на важливій інформації, допомагає систематизувати факти і підпорядкувати їх авторській інтенції.

Одним із важливих засобів досягнення художньої виразності форми є симетрія. Застосування принципів симетрії має велике значення, адже гармонійна композиція полегшує сприйняття естетичної та змістової інформації. Саме симетричність форми лежить в основі побудови *хіазму* – синтаксичної конструкції, якій притаманні яскраві експресивно-виражальні ознаки, особлива формальна організація, напр.: *Давай нивці, то й нивка дасть* (Н. Міщенко, М. Міщенко). *Не вчитель має приходити до учня, а учень до вчителя* (Н. Корж, Ф. Луцька). Якщо подати дві частини висловлення хіазму одну під одною і з'єднати лініями слова в першому і другому рядках, то побачимо, що виходить фігура у вигляді хреста, пор.:

По дощу – погода,

по погоді – дощ (Н. Міщенко, М. Міщенко).

Очевидно, назва терміна «хіазм» має пряму етимологію, оскільки походить від грецького χιασμος – хрестоподібне розміщення у

формі грецької літери χ – χі. Тому конструкції хіазму тлумачать як зворотне («хрестоподібне») розташування спільних елементів двох суміжних конструкцій, у результаті чого створюється враження симетрії [Береговская 1979, с. 43].

Хіазм, крім симетричності свого формально-синтаксичного вираження, передає соціально-історичну інформацію, містить переконливе тлумачення життєвого досвіду народу, проблем довкілля. Унаслідок таких інтерпретацій з'являються стійкі мікро- і макротексти, з-поміж яких найбільш значущими є прислів'я та приказки, за допомогою яких культура здатна створювати вплив на людську свідомість. Використовуючи зазначені мікротексти в процесі комунікації, людина засвоює той досвід, який у них зафіксований [Алефиренко 1994, с. 9]. До таких мікротекстів належить і хіазм, адже в комунікативному процесі розкривається його багатоплановий тематичний діапазон. Здебільшого мовці використовують ті конструкції хіазму, у яких реалізується повчально-виховний зміст та практичний досвід народу, пор.: *Не завжди говори про те, що знаєш, але завжди знай, що говориш* (Б. Ніцович).

У структурах хіазму риторичні інтенції експлікують образно-емоційну характеристику явищ дійсності, оцінку розумових, психічних якостей людини, напр.: *Чи не дивина, що один у багатстві бідний, а інший у бідності багатий* (УА). *Мудрий думає, що говорить, а дурний говорить, що думає* (Б. Ніцович). *Ми не знаємо того, в чому впевнені, і не впевнені в тому, що знаємо* (УА).

Конструкції хіазму функціонують переважно у пареміологічних жанрах, представлених в українській культурі такими виданнями, як «Із скарбниці античної мудрості», «Слово батьків з усіх віків», «Українська афористика» та в інших збірниках. Узагальнена, закінчена і глибока думка автора, висловлена у відточеній, відшліфованій формі, характеризується влучністю, виразністю, доцільністю використання; маємо на увазі те, що мовцеві не треба думати про синтаксичне оформлення думки, а лише знати напам'ять ці афористичні структури та вміло їх використовувати.

5.3.2. Експлікація інтенцій естетичності в поетичному дискурсі

Синтаксичні явища, розглядувані в поезії, не можуть визначатися рамками «звичайного» синтаксису. Це зумовлено насамперед ритміко-інтонаційною організацією поетичного дискурсу, особливостями вживання в ньому стилістичних фігур, деяких синтаксичних конструкцій, які під впливом архітектоніки вірша набувають емоційно-експресивних відтінків у передаванні змісту та в реалізації певної думки.

Поезія – одна з форм словесної творчості, функція якої полягає в змалюванні дійсності – явищ, фактів, образів, тобто зображення життя у всіх його виявах. Це результат особистісного сприйняття світу, авторська інтерпретація та творче переосмислення певних подій і прагнення, бажання все це відтворити в конкретній формі – строфічній, верлібровій або ж деструктивній.

Формально-значеннева структура тексту є «найадекватнішою формою втілення поетичного мислення та світобачення. Відповідно поетичний текст часто будується як модель комунікативної дії» [Безкровна 1998, с. 67], тому сприймається як мовленнєвий акт, для якого визначальним є авторський задум й естетичний вплив на читача.

У мовленнєвій діяльності висловлення не вживаються ізольовано, вони поєднуються між собою за змістом, створюючи синтаксичні блоки різного обсягу, які виконують, крім комунікативної, ще й естетичну функцію. Основним змістовим діапазоном ліричного дискурсу є насамперед емоційний аспект людського життя, духовний світ людини, її ставлення до дійсності, думки і почуття, викликані явищами довкілля, що досить чітко репрезентують розповідні висловлення, пор.: *Милуюсь обрисами хмарок, Плекаю свій маленький сад. Живу. Звірю від помарок, як і півсотні літ назад* (Л. Костенко). Розповідні комплекси можуть зазнавати сегментування, уточнення, парцелювання. Це пов'язано передусім із прагненням автора розгорнути думку, оцінити або ж зауважити чи висловити своє ставлення до повідомлюваного. Унаслідок цього мовлення стає уривчастим, напр.: *Запам'ятати. Все запам'ятати. Важкий*

твій погляд. Змах руки легкий. Передчуття неясної розплати За дим розлук – солодкий і гіркий (Т. Севернюк).

Сегментація висловлень відбувається за умови емоційного стану мовця, його збудження чи пригнічення. Парцельовані конструкції унаслідок такого дроблення не розпадаються, а семантично тримаються опорного речення за допомогою приєднувального зв'язку, напр.: *Куди ці очі відпливуть? – Вологий, божевільний, карий, Лукавий зблиск. І, наче ртуть, Рухливе тіло. Не руками – Устами втримаєш. А сніг Впаде уранці. Подих стужі Не заморозить наші душі, Лиш інєєм покрие їх* (Б. Бунчук).

Серед синтаксичних експлікацій і незакінчені висловлення, які відображають динамічність, викликають калейдоскоп історичних асоціацій, спонукають до роздумів, пор.:

І тільки гриви... курява... і свист...

Лунких копит оддаленілий цокіт...

І ми... і степ... і жовтий падолист...

І цих дворів передвечірній клопіт...

І як за сонцем повертає сонях,

Так довго вслід чомусь дивились ми (Л. Костенко).

Наявність у структурі вірша питальних висловлень пов'язана з потребою чи з бажанням автора досягнути більшої сили емоційного впливу на читача. У поетичному дискурсі – це стилістичний прийом. Поетичні запитання лише імітують когнітивний процес-пошук. Насправді їхнє комунікативне завдання полягає в емоційно-експресивному ствердженні чи запереченні, у передаванні особливого семантичного діапазону модально-оцінних значень, напр.: *Навіщо метушитися? Для чого Обстоювати власну правоту, Хвалить свої діяння і дороги, Виправдувать мотиви і мету?* (В. Симоненко). *Скажи, чому – нам Бог диктує вірші, А сам не чує їх?* (Б. Бунчук).

Яскраво виражена інтенція автора в «самозапитаннях», напр.: *Хто я, сама в собі, без голубого вітру? Без золотих горбів? Без моллоді зірки? Без голосного півня? Без їжачка, що пирха у терновищі гнівно? Хто я сама, без світу?* (І. Жиленко). Псевдозапитання – своєрідний засіб для вираження авторського настрою чи стану. Поет запитує не для того, щоб отримати відповідь, а для того, щоб передати певний почуттєвий світ.

Прагнення змінити реальну дійсність автор виражає за допомогою спонукальних висловлень, напр.: *Але не бійся прикрого рядка. Прозрінь не бійся, бо вони як ліки. Не бійся правди, хоч яка гірка, не бійся смутків, хоч вони як ріки* (Л. Костенко). Для таких конструкцій характерна модальність волевиявлення, суть якої полягає у вольовому впливі адресанта на адресата. Очевидно, аналізуючи спонукальні висловлення, варто говорити про постмовленнєві інтенції, які відкривають перспективу для подальших інтенцій або практичних дій: чи виконає адресат те, про що його просить чи що наказує адресант. Результат можна побачити в мовленнєвій ситуації, у поезії він невідомий, напр.: *Щасливою, красивою, легкою – запам'ятай мене такою* (О. Пахльовська). *Живімо просто і відверто ми, Щоб можна стати, наче на долоні, Перед собою. Світом. І людьми* (М. Матіос). Можливе використання імперативно-наказових форм, пор.: *Ти в тінь не йди! Тривай в пекучій грі!* (О. Теліга). Однак такі слова читач не сприймає як наказ, вони тільки спонукають його замислитися над сутністю життя, це своєрідний заклик до постійної праці й боротьби.

На думку О. Москальської, вищий ступінь узагальнення комунікативної інтенції репрезентують три основних цільових настанови, а саме: розповідь – спонукання – питання [Москальська 1981, с. 59]. Це дає підстави розмежовувати тексти-розповіді, тексти-питання, тексти-спонукання. Така позиція потребує уточнення, оскільки текстова комунікація виходить за межі розповідних, питальних та спонукальних конструкцій. **Тексти-оптативи** – це широкий простір мовленнєвих прагнень та бажань, репрезентований оптативними висловленнями, напр.: *Хоч би вже буря, вир, абоцо, – цієї тиши не знести* (Є. Маланюк). *Нам би зажити слави з тобою* (І. Драч).

Текст виконує комунікативно-прагматичну функцію, яка детермінує його **інтенційний тип**, належність до одиниць, визначених як опис, ствердження, характеристика, пошук інформації, проповідь, прохання, докір, розпорядження [Сусов 1982, с. 8]. Речення, що входять у текст, можуть бути односпрямованими за своїми інтенційними характеристиками і виконувати ті самі комунікативні функції, що й текст загалом: інформативні тексти реалізують розповідні конструкції, питальні – питальні висловлення тощо.

Наприклад, **текст-оповідь** містить повідомлення, відображає інтенцію автора донести певну інформацію до читача, зреалізовану розповідними висловленнями: *От і все. Поховали старезного діда, закопали навіки у землю святу. Він тепер вже не встане і ранком не піде із косою під гору круту* (В. Симоненко). *Відушумів, відболів, відспівав, Догорів, як із воску свіча. Голос свій Україні віддав, Як останню свитину з плеча...* (О. Білаш). Зрідка такі тексти мають переповідний характер, передають непряму мову, пор.: *Знов листа мені прислала мати, Невеличкий лист – на кілька слів. Пише рідна, що навколо хати Наш садок вишневий забілів* (В. Симоненко).

У контексті поетичного дискурсу можуть бути висловлення, різноспрямовані за комунікативною настановою: розповідні та спонукальні, розповідні та питальні, розповідні та оптативні. Хоч і різні вони за функцією, проте виражають одну глобальну авторську настанову. Зрідка інтенційну доміную експлікує одне висловлення, інші реченеві реалізації в текстовому полотні сприяють її адекватній експлікації. *Знаю – медом сонця, ой Ладо, В твоїм древнім тілі – весна. О, моя степова Елладо, Ти й тепер антично-ясна. А між нами простір – гураном. Хоч вдихнуть, хоч узріть тебе де б...* (Є. Маланюк). Висловлення *Хоч вдихнуть, хоч узріть тебе де б...* передає оптативну інтенцію, емоційно-вольове прагнення мовця до того, щоб бажання стало реальним фактом. У тексті може і не бути речення, яке відповідало б певній інтенції, маємо на увазі імпліцитний характер репрезентації інтенційного простору мовної особистості, проте вона виявляється через пресупозитивні характеристики, увиразнюється синтаксисом.

Тексти-питання виражають глобальну інтенцію запиту, створюють інтенційні горизонти для розмірковувань, передають семантику гіпотетичності: *Якщо не я – то хто тоді Зарадить ближньому в біді? Якщо і я, і він, і ти Між нами спалимо мости, То по глибокій тій воді Як будемо хреста нести?!* (О. Білаш). Небажання автора відповісти на запитання, поставлене ним самим, перетворює питальні речення в риторичні питання – своєрідний засіб для вираження авторського настрою чи стану, пор.: *Де зараз ви, кати мого народу? Де велич ваша, Сила ваша де? На ясні зорі і на тихі води Вже чорна ваша злоба не впаде* (В. Симоненко). Злиття в одному

висловленні повідомлення та питання – один із засобів реалізації експресивності та семантичної конденсації, що сприяє інформативній насиченості та діалогічності поетичного тексту. Напр.: *Лежиши, розпусти, на розпутті, Не знати – мертва чи жива. Де ж ті байки про пута куті Та інші жалісні слова? Хто твалтував тебе? Безсила, Безвладна, п'яна і німа, Неплодну плоть, убоге тіло давала кожному сама* (Є. Маланюк). У таких, здавалося б, негативно-оцінних висловленнях, у яких опативність межує з імперативними та питальними інтенціями, відчуваємо «потужне сплетіння любові й ненависті».

Тексти-спонування віддзеркалюють різні ступені волевиявлення мовця: від наказу, вимоги до вибачення, напр.: *Не хліб і мед слов'янства: Криця! Кріс! Не лагода Еллади й миломовність: Міцним металом налята безмовність, Короткий меч і смертоносний спис* (Є. Маланюк). *Не жартуй наді мною, будь ласка, і, говорячи, не мовчи* (В. Симоненко). *Прости, що я не син, не син Тобі ще, Бо й Ти – не мати, бранко степова!* (Є. Маланюк). Метафоричність, експресивна наснага визначає ті текстові фрагменти, які містять апеляцію до нададресатів, до олюднених, персоніфікованих предметів, пор.: *О мово моя, рідна мово, – Гнучка, як весняна лоза, Не дай своє слово топтати – На цьому стояв і стою, – Не дай його друзям приспати, Не дай йому впасти в бою!* (О. Білаш).

Комунікативна компетенція автора виявляється не тільки в адекватному відтворенні подій, у зверненні до автобіографічних реалій, а й у художньо-естетичному оформленні мовного матеріалу, у побудові правильної стратегії тексту. Текстова деструкція, зокрема, сприяє виділенню інтенційної домінанти, актуалізації певного змісту, пор.:

Все довші еліпси – на кожнім кроці,

Де дійсність – небуття перетина. –

Й світ – волі птах, який не зна тенет (Е. Андіївська).

Я в твоїх очах –

краплина в морі.

Обминаю берег,

щоб не стати

сльозою (С. Майданська).

Дуже часто поетичні рядки закарбовуються в нашій пам'яті, напр.: *Ти знаєш, що ти – людина? Ти знаєш про це чи ні? Усмішка твоя – єдина, Мука твоя – єдина, Очі твої – одні* (В. Симоненко). *Єдиний, хто не втомлюється, – час. А ми живі, нам треба поспішати* (Л. Костенко). Оскільки кожне слово в таких віршах «підвищено ваговите», воно наскрізь афористичне. Ця афористичність виявляється у виборі мовних засобів, які створюють, у поєднанні з образною думкою, своєрідні поетичні «формули», що легко запам'ятовуються.

Безперечно, у цьому ракурсі важливо говорити про образ автора, його стиль, почерк, задум саме так, а не інакше відтворити якийсь фрагмент дійсності, подати певний інтенційний стан у конкретній формі: від надфразної єдності, періоду до одно-, дво- чи трирядкових віршів. Проте незалежно від обсягу вжитих синтаксичних одиниць, їхня «сила» буде яскравою, естетично привабливою та експресивною, пор.: *Свою яскравість зорі не міняють. Бліді зірки яскравими не стануть, хоч засвіти і сонце поряд з ними, хоч огорни їх в золоте проміння* (Н. Царук). *Марнота в'яне, опадає. Ікона – світиться в кутку* (Т. Севернюк). У таких сентенціях міститься авторське прагнення передати життєву істину, знання про світ, про любов і ненависть, добро і зло, про правду й оману, про справедливість і байдужість, про творчість – про все, що оточує і чим живе людина. Як зауважує Е. Соловей, афоризм у вірші повинен бути «не такою собі оздобою-блискіткою, а справжньою «блискавкою», щоб слово освітлювалося правдивим спалахом думки» [Соловей 1991, с. 269].

Поетичний дискурс – це індивідуальний мовленнєвий акт, висловлення, усучіль детерміноване авторською інтенцією, естетично оздоблене спеціальними мовними засобами.

5.3.3. Надфразна єдність як засіб вираження інтенцій у прозовому дискурсі

Одним із засобів вираження інтенцій естетичності у прозовому дискурсі є надфразна єдність (складне синтаксичне ціле), яка найрелевантніше есплікується у монолозі. Якщо діалог – резуль-

тат взаємного мовленнєвого процесу, ланцюжок відносно коротких словесних реакцій, то монологічне мовлення є наслідком односторонньої, індивідуальної творчості, свідомо розрахованої організації словесних рядів.

Як зазначено в граматичних посібниках, «складне синтаксичне ціле – це поєднання в одне ціле ряду речень, що характеризуються відносною завершеністю теми (мікротеми), семантичним і синтаксичним зв'язком компонентів» [СУЛМ 2009, с. 414]; надфразна єдність – це уривки мовлення у формі послідовності двох і більше самостійних речень, об'єднаних спільністю теми в змістові блоки [Загнітко 2007, с. 24].

Значно ширше і вичерпніше тлумачення великих синтаксичних сполук запропонував І. Білодід: «Надфразна єдність – це композиційно-синтаксична конструкція, що об'єднує в собі способом сурядного і підрядного зв'язків кілька речень, фраз і навіть абзаців, які створюють певну гармонійну завершеність, закінченість, конденсованість висловлення щодо його змісту, а також і завершеність структурну, яка створюється послідовністю, симетрією граматичних зв'язків, їх системністю протягом всієї цієї великої синтаксичної сполуки (сполучники, займенники, прислівники з прилеглими словами, граматично опорні слова і под.) і певною ритмомелодичною інтонацією та естетичною організацією (висхідна, градаційна частина, кульмінація, заокруглення-висновок; хвилеподібна ритміка цих періодичних кіл в одному висловленні)» [Білодід 1970, с. 401].

Складне синтаксичне ціле – це не тільки стилістично довершена конструкція у змістовому аспекті, їй властива чітка композиційна будова: зачин (початок думки), середня частина (розвиток, виклад теми) і кінцівка, що становить підсумок усього вислову (теми) [Шульжук 2004, с. 373]. Деякі мовознавці вважають, що складні синтаксичні конструкції пов'язані з вираженням складних думок, з ускладненням людського мислення [Гуйванюк, Кульбабська 2003, с. 7].

Надфразні єдності функціонують в усному та писемному мовленні, проте в монологі вони знаходять найдекватнішу характеристику. Д. Баранник зазначає, що монолог як форма цілеспрямованого тривалого словесного акту характеризується більш розгорнутими і складнішими, ніж у діалозі, синтаксичними побудовами, загальною

структурною цілісністю і композиційною завершеністю [Баранник 2000, с. 340].

За нашими спостереженнями, у монологічних текстах комунікативний процес має дещо інший характер: автор, творець конкретного тексту чи висловлення, як центральна фігура художньо-пізнавальної діяльності, відтворює своє, авторське сприйняття світу в тексті. Читач реагує на прочитане чи почуте по-різному: доповнює суб'єктивним змістом, щось заперечує, з чимось не погоджується. Зв'язок між автором (адресантом) і читачем (адресатом), безперечно, є, проте він не виявляється як живе, колективне спілкування мовців з міміко-жестовими засобами; монолог – це індивідуальна творчість, функція якої – впливати на адресата (читача, слухача): переконати в чомусь, змінити думку, зацікавити, замислитися, спроєкувати поведінку, позицію, спонукати до певних дій, вчинків. Монологічне мовлення може мати характер інтимної, задушевної ліричності чи епічного розмірковування, публіцистичної витонченості. Однак саме авторський задум визначає мотивовану змістову програму, конкретний текст, який і є синтаксичною реалізацією різноманітних інтенцій.

У структурах надфразної єдності представлений широкий комунікативно-прагматичний діапазон монологів: розмірковування про окремі життєві реалії, переживання персонажів у напружені моменти їхнього життя, оцінне ставлення до навколишнього світу, до проблем людської моралі та вчинків. Відразу зазначимо, що інтенційні горизонти в складних синтаксичних комплексах виразно формують два типи інтенцій: **авторські** – оцінки дій, вчинків персонажів; та **персонажні**, що характеризують потреби певного персонажа з художнього твору, напр.: *Ще кілька років тому він дивувався, коли його батько міг розмовляти з нивою або лісом, з сонцем у небі чи колоском у руці. А тепер ось таке непомітно прийшло і до сина. Чи роки приносять це людині, чи з роками гострішим стає відчуття живого в німій природі?* (М. Стельмах). *Любов, мудрість і птахи не знають вітчизни. Вони перелітні і всюдисущі, як туга й розлука. А ти хіба перелітна? Навіщо й чому тут, так далеко від Рогатина, від свого дому? А де її дім тепер?* (П. Загребельний). *Чому ж я не*

протестую? Чому немає в мене мужності стати на оборону власного щастя? Чому? Чому? (Ірина Вільде). За допомогою авторського монологу автор інтенції (письменник) глибоко розкриває внутрішні почуття своїх героїв, їхні думки, переживання, прагнення.

Персонажні інтенції експлікуються у внутрішніх монологах, звернених до самого себе, до людей, Бога та ін., напр.: *Куди ж я піду? Де ж я подінуся? – думала тоді. – Хто мене розважить? Хто ізглянеться на мене?* (Марко Вовчок). *Чого ти шукаєш, чого тобі бракує, чоловіче нерозумний? Чи ти хоч раз-разісінький не мав на неділю чистої сорочки? Чи, може, не застав обіду впору на столі?..* (Ірина Вільде).

За способом зв'язку між реченнями розрізняють два структурні типи надфразних єдностей: з ланцюжковим і паралельним зв'язком компонентів. Ланцюжкове розгортання думки відбувається послідовно, кожне наступне речення доповнює попереднє, унаслідок чого створюється монолітне висловлення з глобальною інтенційною домінантою, пор.: *Невблаганні літа, напевне, найбільш немилосердні до наших сільських жінок: їхню красу швидко висушують сонце і вітер, змивають дощі і сніг, темнять поле й город, лопата і сапа. Ці роздуми і сум непомітно перенесли його до тих вечорів, коли й він стрічав своє перше кохання. Було ж воно чи не було?* (М. Стельмах). Надфразним єдностям із паралельним зв'язком властива відносна семантична самостійність висловлень, які формують її, напр.: *Я знаю, Анничко, що наді мною вже довго-довго будуть зеленіти трави, і сама я не буду чути ані кукання зозуль, ані інших птахів... А Ясенова буде купатися в теплих весняних дощах, лагідні вітри будуть розчісувати її трави влітку. Буде вона вигріватися на сонці, видзвонювати овечими отарами так, як і при мені видзвонювала не водну осінь...* (М. Стельмах).

У межах одного складного синтаксичного цілого поєднуються висловлення з ланцюжковим і паралельним зв'язком компонентів. Воно може займати один, два, три абзаци тощо, напр.: *...І раптом Маркові здалося, що невідомий застогнав, застогнала й кобза, до якої він припав головою. Яке ж лихо чи розпука нагнули його до журливих струн, від яких ще й досі відривалась туга й порівну плескалась біля мальованих раю й пекла?*

Марко знав ціну чоловічої туги і чоловічої сльози.

Не в церкві – в житті він мав і рай, і пекло, хоча ніколи не був ні святенником, ні грішником. Коли випадала часина раювання, щасливо дивувався: чому вона дісталася йому, а не комусь кращому? Коли ж йому діставалися пекельні випробування, теж скрушено дивувався: чому ж не розберуться, чого він вартий? Той, хто волею часу цінує, кладе на терези чиюсь душу, повинен сам бути мов кришталь і несхибно розуміти, що найбільша мука – це навіть мука не втрати чи прощання з єдиним світом, яка може більшати чи дрібніти, а мука несправедливості суду чи навіть осуду (М. Стельмах). Такі складні синтаксичні комплекси вирізняються сентенційною універсальністю, величавістю змісту, філософськими узагальненнями, афористичністю, яка виявляється не тільки у виборі синтаксичної форми, а й в авторському прагненні саме так передати життєву істину, філософську позицію.

*Складне синтаксичне ціле може репрезентувати інтенцію-розмірковування про плин людського життя, набутий досвід, реалізуючи семантику ствердження, напр.: *В людини з роками сивіють очі, а холодний сивий камінь через тисячі літ вбере в себе тепле синьо-цвіття. Чи не мудрування?* (М. Стельмах); спонукання: *Чогось ніяк не може подивитися на бабську судьбу воєнними очима: живи, як живеться, люби, коли любиться, бо й це минуща річ: зійде приваба з лиця, то й ніхто вже тебе, жінко добра, не буде чекати, хіба що одна земля* (М. Стельмах); питальності: *Хто ж тебе покалічив, бідолохо, коли ти радісно з своєю немудрою, але щирою піснею-посвистом летів до рідного краю? Чи війна, чи хижий птах? І невже ти зібрався вмирати, не дочекавшись своєї весни?* (М. Стельмах); оптативності: *Бувши дитиною, я бажала летіти через море в полудневі краї, котрих красу уявляла собі моя фантазія в тисячних барвах. А вирішиш, я бажала, щоб ми стали інтелігентним народом, свободним, непоборимим в своїй моральній силі, щоб дійшли також до «полудня»* (О. Кобилянська). Змодельовані наративні структури, наскрізь метафоричні, глибоко афористичні та інтелектуальні, є одним із способів художньої репрезентації авторських інтенцій.*

Комунікативна інтенція, авторський задум – це визначальні субстанції у створенні будь-якого мовленнєвого акту, а прозового

дискурсу зокрема. Саме від суб'єкта мовлення залежить жанрова специфіка комунікації, її тональність. Комунікативна компетенція автора виявляється не тільки в правдивому відтворенні подій, у зверненні до автобіографічних реалій, а й у художньо-естетичному оформленні мовного матеріалу, у побудові конструктивно-генеративної стратегії художнього тексту.

5.4. Комунікативна інтенція розмовності та її вираження в уснорозмовному дискурсі

Розмовний дискурс відображає реальне буття мови та «ментальний» простір народу, його побут, світогляд, звичаї, обряди, власне, самотність національної картини світу. **Інтенції розмовності** відображають місцеві регіональні мовні особливості, передають невимушеність, спонтанність, природність спілкування, вносять деяку експресивність у процес спілкування. Діалектизми, говіркові елементи, вульгаризми, лексика зниженої, пестливої конотації, частки, вигуківі еквіваленти речення – релевантні характеристики розмовного дискурсу, які повною мірою передають комунікативну інтенцію мовця. Відсутність моменту «усвідомленого» вибору певної синтаксичної форми відображає тісний зв'язок мовця, його інтенції із стереотипом національного мовомислення, специфічністю використання в окремих ситуаціях мовлення готових формул, реченнєвих еквівалентів, якими володіють як носії літературної мови, так і діалектоносії. Як констатував В. Сімович, через те, що наша письменницька мова у своїй основі народна, то нам треба прислухатися до народу, як він балакає... Краще прислухати ся до старих дідусів, і то неписьмених, та до жінок, головню до наших сільських бабусь, які не мали нагоди зіпсувати собі своєї гарної мови. Народна словесність – це невичерпний скарб, з якого кожний може вивчити ся мови, і що найголовніше: зрозуміти духа її, набрати ся чуття мови [Сімович 1919, с. 19 – 20].

Інтенції розмовності реалізуються в діалозі – двобічній інтеракції, яку увиразнюють різноманітні розмовні елементи, парентези,

усталені мовленнєві формули локального характеру, напр.: – *А ти що тут робиш, мой?* (ПБ: Д. Макогон). – *Мовчи, мой!* (О. Кобилянська). – *Варе, твій дядько великий пан?* (О. Кобилянська). – *Варе, чого він має приїхати?* (ПБ: І. Синюк). У розмовному дискурсі виявляється безпосереднє сприйняття дійсності людиною, її суб'єктивні оцінки: – *Izi!.. Поганий циганисько!* (О. Кобилянська).

Проблема діалогу заторкує проблему стосунків людини із самою собою, з іншими людьми, зі світом, адже людина приходиться до повного розуміння власного «я» через діалог з «іншим», вона розкривається в діалозі, репрезентуючи різноманітні інтенційні горизонти у процесі мовленнєвої взаємодії. У світобаченні мовця завжди присутній «той», до кого прямо чи непрямо він апелює: адресант – його співрозмовник. Як стверджує Ф. Бацевич, спілкування – це завжди «зустріч з іншим», «це акт взаємодії особистостей» [Бацевич 2004, с. 103]. Увага до теорії діалогу виявляється там, де є зацікавлення людськими стосунками, контактами, комунікацією загалом.

Кожен із насдесь на підсвідомому рівні моделює абсолютну діалогічну ситуацію, побудовану за схемою «запитання – відповідь». Проте у процес спілкування входять різні комуніканти (за статтю, віком, темпераментом, розумовими здібностями, соціальним статусом) з різними інтенційними потребами, тому бувають як діалоги-унісонні, так і діалоги-дисонанси. Утім, діалог – спосіб взаємодії інтенцій і мовця, і співрозмовника. Комунікативна подія, створена внаслідок їхньої взаємодії, формує адресантно-адресатний континуум, діалогічну єдність – текст, завершений у змістовому та структурному плані.

Тісний зв'язок реплік спричинює порушення питання про стосунок діалогу до складного синтаксичного цілого, оскільки діалог як продукт мовленнєвого обміну, урешті-решт, становить зафіксований єдиний текст особливого типу, що не належить одному мовцеві. Уперше на діалог як складне синтаксичне ціле було звернено увагу у працях Н. Шведової та Г. Золотової [Шведова 1952, с. 117; Золотова 1954, с. 89]. І це одна з релевантних позицій, що дає змогу розглядати **діалогічну єдність як синтаксичний конструкт**, здатний виражати певну інтенцію мовця.

У мовознавчих дослідженнях визначають гармонійні діалоги (кооперативні), спрямовані на досягнення ефективної мовленнєвої

взаємодії (діалоги-унісони) та діалоги негармонійні (діалоги-дисонанси), що порушують ефективний перебіг комунікації [Романюк 2007, с. 138]. А. Соловйова виділяє діалог-суперечку, діалог-пояснення, діалог-сварку, діалог-унісон; діалоги-повідомлення, діалоги-обговорення, діалог-бесіду [Соловьева 1965, с. 104]. Однак виділені типи діалогів не покривають усіх зразків людської комунікації. Потреба в діалозі полягає в опредметненні причин дискомфорту особистості й пошуку підтримки в співрозмовника [Сухих 1990, с. 47].

Певна мовленнєва діяльність з'являється тільки тоді, коли «мовець «небайдужий» і до сюжету, який він намагається втілити в мовну форму, і до форми, у яку буде втілений цей сюжет: якщо б те, що я кажу, було мені байдуже, я б взагалі не говорив. А якщо нічого сказати, то й нічого не говорять» [Винокур 1989, с. 15]. Комунікативний імпульс формує інтенція (потреба), яка найглибше заторкує думки і почуття мовця і, врешті-решт, слугує інструментом для типологічного узагальнення форм мовлення. Саме інтенція, «антиципація майбутнього стану» [Техтмайер 1989, с. 73] детермінує макроструктуру діалогу. Акти вибору та організації мовних засобів детерміновані передусім змістом комунікативного наміру, що реалізується в певному соціальному контексті, й особистісними характеристиками суб'єкта комунікації. Спосіб організації дискурсу не можна розглядати у відриві від особистості, адже саме поняття спосіб передбачає екстеріоризацію внутрішніх здібностей особистості [Бацевич 2003, с. 25]. У межах діалогічного дискурсу реалізуються їхні інтенційні впливи для заспокоєння, отримання інформації, відповіді на запитання, висловлення співчуття тощо. Інакше кажучи, формуються конкретні мовленнєві жанри.

У діалогічних інтерактивних актах відбувається зміна комунікантів: адресат ↔ адресант. Висловлення, як зауважує з цього приводу М. Бахтін, – це не умовна одиниця, а одиниця реальна, чітко відмежована зміною мовленнєвих суб'єктів, яка завершується передаванням слова іншому [Бахтін 2001, с. 407]. Таку зміну найпростіше побачити в діалогічному мовленні, оскільки кожну репліку характеризує специфічна завершеність, певна позиція мовця. Зв'язки, наявні між репліками діалогу, пов'язаність питання – відповіді, ствердження – згоди, наказу – виконання, на думку М. Бахтіна, –

неможливі між одиницями мови (словами та реченнями) ні в системі мови, ні всередині висловлення. Така взаємопов'язаність можлива тільки між висловленнями різних мовленнєвих суб'єктів і передбачає *другого* (у стосунку до мовця) члена мовленнєвого спілкування [Бахтін 2001, с. 407].

До характерних ознак діалогу лінгвісти вналежнюють наявність двох співрозмовників; швидкий обмін репліками та їхню змістову взаємозалежність; лаконічність, чіткість реплік; ситуативну залежність реплік (репліки реакції і стимулу); певну шаблонність реплік, важливість інтонації, тембру, тональності, невербальних засобів комунікації тощо [Якубинский 1986, с. 26]. Діалогу притаманна свідомо розрахована організація змістової взаємодії реплік та відбір найбільш «симптоматичних» елементів розмовної мови [СУЛМ 1973, с. 549].

Діалог – це не тільки взаємодія двох і більше комунікантів, не тільки низка реплік-висловлень, які чергуються і взаємозумовлені. Це діалогічна єдність, ланцюжок взаємопов'язаних думок, текст, який створюється в певній мовленнєвій ситуації. Кожен із суб'єктів має свою інтенцію, мотив. Якщо вони розуміють один одного, то створюють один текст, а якщо ні, то – паралельні тексти [Романюк 2007, с. 139].

Мовознавці вважають діалогічне мовлення первинним щодо інших форм спілкування. Воно має своїми витоками уснорозмовну сферу, якій притаманний принцип економії засобів мовленнєвого коду. Монолог значною мірою – штучна мовна форма і справжнє буття мова виявляє лише в діалозі [Яшенкова 2010, с. 57 – 58]. Проте, на переконання Л. Якубинського, і діалог, і монолог, урешті-решт, однакові природні вияви того чи того соціального ладу [Якубинский 1986, с. 34].

Діалог – це одна з форм вербальної комунікації, що відзначається ситуативним характером і якій притаманний комунікативний зміст як «комплекс інтенцій учасників спілкування» [Бацевич 2005, с. 73].

Кожне окреме висловлення в діалозі називають реплікою. Чергування реплік двох і більше (полілог) осіб свідчить про зміну комунікативних ролей комунікантів. Автор ініціативної репліки посідає в комунікативному акті активнішу позицію: він створює тему

наступного висловлення і формує її первинний **інтенційний план**. Співрозмовник реагує на цю тему та інтенцію, що вможливило виділення лінійно побудованого діалогічного висловлення, тексту, внутрішньо об'єднаного доміантною інтенцією [Григор'єва 1991, с. 125]. Проте діалогічне мовлення не має програми. Воно не завжди впливає із задуму чи думки, яку внутрішньо формує суб'єкт, частіше – воно ситуативне і незрозуміле без знання ситуації [Леонтьєв 1969, с. 168].

Будь-який мовленнєвий акт розрахований на певну модель адресата [Арутюнова 1981, с. 358]. Співрозмовника треба розглядати як опонента, рівноправного суб'єкта мовленнєвої діяльності, який оцінює плин комунікації зі своїх позицій і певним чином детермінує її розвиток. Б. Тейтмайєр визначає діалог як основоположну комунікативну подію прямої комунікації, унаслідок якої партнери вербально, за допомогою зміни ролей мовців, у конкретних соціально-історичних умовах досягають певних цілей діяльності [Тейтмайєр 1989, с. 72]. Якщо інтенції мовців збігаються і вони спрямовані на досягнення компромісу, певної комунікативної мети, діалогічна єдність представляє **толерантний діалог**. Якщо стикаються різноспрямовані наміри комунікантів, інтеракція стає конфліктною, що реалізується в **конфронтаційних діалогах**, напр.: – *Що це, дитинко? – Це срібний півкарбованець* (М. Стельмах). – *Ви когось шукаєте? – А вам що?* (О. Гончар). – *Ти, Гнате, не проковтнув часом язика?* – *А тобі що?* (М. Стельмах). – *І ти, Катруся, ідеши до Грабинців?* – *Або що, ти мене маєши питати?* – *відрізала Катруся* (Н. Кобринська).

Діалогічні репліки відтворюють природність та безпосередність уснорозмовного спілкування, напр.: – *Скажіть ще щось, молодий чоловіче, бо я знаю, що вже скоро до нас не зайдете. – Я прийду, чому би ні? Не можу собі навіть уявити, що, пізнавши раз ваш дім, можна б сюди не приходити* (О. Кобилянська). Репліка-стимул реалізує, власне, інформацію, співрозмовник лише погоджується чи не погоджується з нею, висловлює здивування, напр.: – *Поїдеши далеко, побачиши інші гаї... А наші забувати почнеш. – Ой, ні, Прокопе, – відказав Тропінін. – Таке не забувається* (В. Кучер).

Інтенція запиту формує гносеологічну потребу мовця заповнити інформаційні лакуни у своїх знаннях. Успішність такого комуніка-

тивного акту залежить від адресата, його компетентності, бажання відповідати на поставлене питання, пор.: – *Ваш батько з якого роду?* – *Мій дід був військовим. Помер капітаном* (О. Кобилянська). – *Я побачив вас із другого боку і прийшов запитатися, чи не мали б ви охоти повозитись трохи по ставу?* – *Чому ні, я люблю дуже возитись по воді; я зросла над водою і призвичаєна до неї* (Є. Ярошинська). Відповідь на запит сигналізує про добре налагоджений, емоційно врівноважений контакт між співрозмовниками, про перлокутивний (результативний) ефект інтерактивного процесу. Погодженість мовленнєвих дій, щирість та делікатність комунікантів сприяють успішному досягненню їхніх намірів.

Комунікативна інтенція інформування реалізується в діалогічній когнітивній моделі-тексті «запитання – відповідь», у якій експліцитно представлені такі елементи: 1) суб'єкт мовлення – адресант; 2) суб'єкт, якому адресоване запитання, – адресат; 3) *запит*, реалізований питальною конструкцією. Така трьохелементна структура притаманна багатьом категорійним ситуаціям, напр.: – *Ти вже йдеш, синку?* – *Йду, мамо* (В. Стефаник). – *У вас діти?* – *Двоє синів* (Є. Гуцало). – *Що то за краля?* – *Дочка нашого начальника станції* (П. Загребельний). Це модель успішного комунікативного акту, у якому мовець, одержавши відповідь на поставлене запитання, з'являється вже в новій мовленнєвій ситуації, асиметричній щодо питальної: – *Мамо, давати обідати?* – *Давай, давай, Гафійко* (М. Коцюбинський). – *Ну, як хворий? Можна його бачити?* – *О, будь ласка! Можна!* (В. Винниченко). Такі діалогічні моделі витлумачуємо як когнітивно-пізнавальні інтенційно зумовлені тексти, завершені в структурно-змістовому плані.

Іntenція запити може бути спроектована на ствердну чи заперечну відповідь і виражатися не тільки висловленнями з гнучкою структурою, а й стереотипними, фразеологізованими конструктами, пор.: модель «**запитання – ствердження**», пор.: – *Тобі приємно, коли я тебе проводжу?* – *Дуже* (Ю. Мушкетик). – *А що, газдику, йдете сьогодні до кобіти?* – *А чого би не йшов?* (М. Матіос). – *А ти, Любко, знаєш, де він був?* – *Та чом не знаю?* (М. Стельмах). – *Невже вас, отче, на таку гріховну втіху спокушає біс?* – *Думаєте, ні?* (М. Стельмах). – *І ви згодились би принести себе в жертву нат-*

хненно? – А чому б ні? (О. Гончар). – Скажіть, Опанасе, – мало не скрикнув Тропінін, – а ви бачили Кармалюка? – Як не бачити? Він мій сусіда (В. Кучер); «запитання – заперечення», напр.: – А ластів'яче гніздо над своїм вікном бачила? – Ні (М. Стельмах). – А що, Катрусю, не жаль тобі за Іваном? – Або то лиш він один на світі? (Н. Кобринська). – Остап, либонь, виріс уже? А мене вони ще не забули? – Де там! Щодня тільки й мови про батька (В. Кучер).

Зрідка ініціативна репліка має характер спонування і реалізується спонукальним висловленням, напр.: – Прошу, візьміть і мене з собою! – Добре, ходіть! (Є. Ярошинська). – Попрошу вас зарубати курку, бо нам це забороняє віра. Якщо не боїтеся, звичайно... – Та ні, чого ж... (В. Шкляр). Ствердна відповідь свідчить про добре налагоджений контакт між співрозмовниками та адекватну реалізацію інтенції прохання.

У діалогічну єдність, яку формують дві взаємопов'язані та ситуативно зумовлені частини – репліки стимулу і реакції, входять речення різної функціональної модальності – розповідної, питальної, спонукальної та оптативної. Залежно від цього і постають репліки-повідомлення, репліки-питання, репліки-прохання, напр.: – Ну, мабуть, хтось із нас у сорочці народився. – Можливо, – погодився Юрко. (І. Цюпа). – Сядьмо ж, моє серце! Ще ниньки так побалакаємо, а завтра уже ніхто нас не розлучить. – Так, серце... (С. Воробкевич). Однак комунікативна інтенція найяскравіше представлена питальною ініціативною реплікою.

У розмовному дискурсі адресант повинен максимально враховувати особливості адресата, його мовні знання, компетенцію, прагматично оцінювати і передбачати його реакцію. Конструкції зустрічних питань, перепитувальні репліки як реакція на запит мовця сигналізують про нетолерантне спілкування, наявність комунікативного конфлікту, напр.: – Звідки пшениця? – Чи вам не однаково звідки? (Є. Гуцало). – А Маланка не їхала з вами? – Пощо? А дома хто буде? (Є. Ярошинська). – Бійся Бога, Олексо! Що ти говориши? – Що я говорю? Я говорю те, що тисячі людей плачуть... (Г. Хоткевич). Взаєморозуміння між співрозмовниками можливе тоді, коли вони обидва зацікавлені предметом розмови. В іншому разі один із них може перервати розмову, змінити її на зовсім

протилежну тему чи уникнути безпосередньої відповіді на запитання, а це – важлива характеристика розмовного дискурсу.

Конфліктний діалог – результат порушень процесу спілкування принаймні двох комунікантів. Перша діалогічна репліка репрезентує певну інтенцію мовця (інформування, запити, спонукання тощо), але очікуваної реакції, адекватної відповіді на неї немає. Співрозмовник має свою інтенцію, комунікативну мету, а тому пропонує власну інтенційну лінію – протилежну, паралельну до інтенції мовця. Нерозуміння іншого, негативне ставлення до мовленнєвої поведінки співрозмовника, неповнота вербалізації інтенції, неадекватне сприйняття почутого, нечіткість висловлення, його неправильне лексичне чи граматичне оформлення породжує вербальний конфлікт. Власне, діалогічний дискурс створюють і зустрічні питання, перепитувальні репліки, уточнювальні питання, які характеризують передусім емоційно-оцінне мовлення, передають комунікативний дискомфорт між спілкувальниками. Пор.: [Наталя Павлівна:] *Чого ж ти хочеш від мене?* [Тось:] *Ти знаєш? Я хочу правди! Любиш мене? Так ходім зі мною! Андрія? Так лишайся з ним. Ясно?* (В. Винниченко). Особливо важливим для зняття вербального конфлікту вважаємо постулат Г. Грайса: «Прагни зробити свій комунікативний внесок релевантним!» [Грайс 1985, с. 217 – 237]. Мовець не повинен генерувати висловлення, що призводять до нерозуміння або до негативного сприйняття повідомлюваного.

Репліка-реакція як зустрічне питання оприявлюється тоді, коли інтенція мовця спрямована на те, щоб 1) уникнути прямої відповіді через питання; 2) виграти час для обміркування відповіді на питання співрозмовника; 3) змінити тему розмови; 4) переорієнтувати увагу співрозмовника на протилежне семантичному ядру попередньої думки-питання; 5) попередньо «прозондувати ґрунт», запитати про таку інформацію, яка зумовить, визначить наступну мовну дію-відповідь того, хто запитує, на попереднє питання співрозмовника [Дубовський 1968, с. 45]. Пор.: – *Єлено, чого ти з тим Стефаном баламутишся?* – *А тобі що до того?* (Є. Ярошинська). – *Дівко, ти жива?* – *А ти хотів, аби я була вмерла?* (М. Матіос). – *Чого, Маріє, так квапишся?* – *Хіба заборонено?* (У. Самчук).

Зіткнення протилежних інтересів, поглядів призводить до створення конфліктних ситуацій. Пор.: – *Ти падлюка! Ти пеньок! – не втихав розгніваний молодий солдат. – А ти безлобе ося!* (А. Любченко). Зустрічні питання використовують в емоційно насаженому розмовному дискурсі: передається реакція співрозмовника, що характеризується спалахом негативних емоцій на попередній запит.

Перепитувальний діалог пов'язаний з особистісною емоційною реакцією співрозмовника (його здивування, нерозуміння, недовіра) на зміст попередньої репліки, напр.: – *А яку плату положить пан? – Питаєте, яку плату положимо?* (М. Стельмах). – *Дуже ви кумедний, панотче Миколаю, в своєму гніві. – Кумедний?* (М. Стельмах) або з бажанням мовця повторити щось недочуте чи незрозуміле, напр.: – *Вона помре. А їй не можна вмирати. – Не можна? Чому?* (Є. Гуцало). – *Я шукаю... Брянського. – Брянського? Нашого Брянського?* (О. Гончар).

У перепитуваннях інтенцію актуалізують інтонаційно виділені компоненти, у ролі яких можуть виступати як головні члени речення, так і поширювачі, пор.: підмет: – *А куди ж підеш ти, Устиме? – Я? – дивно глянув на нього Кармалюк. – А от я і не знаю, куди мені йти* (В. Кучер). – *А ви ніби не чули? – Ми?* (М. Стельмах). – *Нема вже, дитино, тата... Забив його камінь... – Камінь?* (У. Самчук); присудок: – *Підеш і забудеш... – Забуду? Хай грім уб'є мене, коли забуду* (У. Самчук); поширювач об'єктного типу: – *Так заважаю тобі? – Ти? Заважаєш? Мені?* (М. Стельмах); означальний поширювач: – *Ну ось... Я і купила червоний піджак. – Червоний?* (Ю. Мушкетик); обставинний поширювач: – *Дивно! – Дивно? Невже ви не розумієте, що фактор злиднів примусить хлібороба інтенсивно поліпшувати свою ниву* (М. Стельмах). – *Куди тебе? – Куди? Питаєте куди* (У. Самчук); упереміш головні й поширювальні члени речення, напр.: – *Який господар? – А той, що я в нього служив. – Ви служили? Ким?* (О. Гончар). Однак комунікативне завдання конструкцій з актуалізованим компонентом полягає не в передаванні запиту інформації, а у вираженні емоційної реакції на висловлене.

Окремим різновидом перепитувань з актуалізованою препозицією питального компонента є висловлення, які починаються повто-

рюваним питальним займенником **що-що** чи прислівником **як-як**, що вимагають у співрозмовника доповнення, роз'яснення, уточнення попередньої репліки, напр.: – *Але щодо спільників, то... то для такої комедії в мене їх не числиться.* – **Що-що? Як ти сказав?** (Іван Багрянний). – *Зникли мої найкращі свічки!* – **Як-як? Коли ж вони зникли?** (М. Стельмах). Типовими для ситуації перепитування є часте використання сталих виразів на зразок «*Що ви кажете?*», «*Як ви кажете?*» та ін., пор.: – *А як та музика приємна, то що?* – **Як ти кажеш?** *Тоді знаєш, що я тобі пораджу?* (Ірина Вільде). Такі усталені перепитування потребують повторення всього попереднього висловлення або є емоційною реакцією на повідомлюване.

Діалогічний дискурс передбачає взаємну орієнтацію співрозмовників на індивідуальний обсяг знань. Саме тут створюється можливість використання індивідуального лексикону, вільної реалізації різних мовленнєвих жанрів. Акт переваги одного мовного засобу над іншим – це і є сам мовець, образ автора певного висловлення. Розрахунок на ефект, передчуття реакції, вгадування її конкретного змісту – це така сама інтенційна дія мовця, як і думка, що слугує імпульсом мовлення і невіддільна від інтенції [Винокур 1989, с. 18 – 19].

Зв'язок між комунікантами дає змогу «недослухати» співрозмовника, взаємонакладати репліки: один ще не закінчив говорити, а інший вже почав, перебиваючи першого. У діалогічному дискурсі природне місце займає переривання (перебивання), перехоплення ініціативи розмови, які належать до мовленнєвих тактик спілкування і свідчать про «неввічливий» плин інтеракції.

Інтенції розмовності виявляємо також і у висловленнях, у яких мовці використовують демінутиви – похідні лексеми із суфіксами суб'єктивної оцінки, виразні стилістичні засоби, що передають зменшуваність, пестливість, інтимність або фамільярність, зневагу, загалом реалізуючи позитивну або негативну оцінку. Безпосередній зв'язок лексем-демінутивів із синтаксичним контекстом допомагає правильно інтерпретувати ту чи ту інтенцію мовця, пор.: [Мати:] *Ну вже й невісточка! І де взялася на нашу голову?* (Леся Українка). – *Гарний у тебе землячок, тільки Бог йому смерті не дає* (М. Стельмах). Окрім яскраво виражених значень іронії, сарказму, зневаги, демінутиви надають реченню відтінку фамі-

лярності, пор.: – *А як Григорій Стратонович поживає? Бідує зі своєю сімейкою?* (М. Стельмах). *Інтелігентик ти, та й більш нічого* (М. Стельмах).

Розмовний дискурс віддзеркалює живомовність та той комплекс інтенційних потреб мовця, який пов'язаний із природністю спілкування, його невимушеністю та спонтанністю.

5.5. Іntenції впливу та реалізація їх у публіцистичному дискурсі

Категорію комунікативної інтенції реалізують синтаксичні одиниці різного рівня, які можна розглядати як окремі комунікативно-інтенційні знаки – мовні реалізації авторських інтенцій. Мовець як прагмалінгвістичний чинник процесу комунікації детермінує відбір синтаксичних одиниць, релевантних для конкретного мовленнєвого регістру чи жанру. Таке розуміння має стосунок передусім до публіцистичного дискурсу, який цілком координує автор. Олесь Гончар писав: «Твір – це квітка, яка визріває із стебла. Стебло росте, набирає сили, а приходить час – воно розвинеться, увінчається квітом. Так і в творчості. Процес цей глибоко внутрішній, інтимний, може, й незбагнений. Задум може визрівати роками, інколи він поступиться перед іншим захопленням, а потім ти знову повернешся до першопочатку і твір несподівано таки вибухне з душі...» [цит. за: Гоян 1988, с. 65].

Публіцистика, забезпечуючи різні потреби суспільства, пов'язані з політикою, адміністративною і господарською діяльністю, виконує визначальні функції інформування та впливу, слугує «засобом суспільного виховання, засобом формування громадської думки, поглядів, прагнень людей, засобом агітації і пропаганди» [Куньч 1997, с. 28]. Публіцистичний дискурс представлений у газетних статтях, доповідях, інтерв'ю, промовах на з'їздах, конференціях, конгресах, на ювілейних вечорах-спогадах, на мітингах; у памфлетах, фейлетонах, картинах та есе – у текстах, які увиразнюють та кі визначальні риси публіцистики, як: її сьогочасність, злободенність, інформативність, динамічність, закличність, переконливість.

У лінгвістиці сформульовано три різновиди публіцистичного стилю: 1) власне публіцистичний: із формами повідомлень, хронік, звернень, відкритих листів, передових статей, міжнародних оглядів; 2) науково-публіцистичний: праці на теми політики, економіки, суспільних відносин, літературно-критичні статті, анотації, наукові та літературно-мистецькі огляди; 3) художньо-публіцистичний: нариси, мемуари, листи, фейлетони, гуморески, пародії тощо [Жовтобрюх 1963, с. 14].

Розлогий інтенційний обшир авторських прагнень у публіцистиці спрямований на репрезентацію однієї глобальної настанови – **інтенції впливу** на адресата, яка передбачає те, щоб: а) якомога повніше і швидше донести до соціуму важливий потік інформації, розтлумачити певні події, сформувати оцінку, активізувати та загострити увагу на необхідній інформації: *Ще не скоро повернеться до нас генетична пам'ять, не скоро згадаємо ми все те з нашої національної скорбниці, що і в кінці ХХ ст., в час інтеграційних процесів, не втратило своєї магічної сили й естетичної привабливості. Ще не скоро. Бо інколи ми надто погані правнуки своїх великих прадідів* (Н. Бабич); б) спонукати до конкретних дій, зацікавити, закликати до роздумів над актуальними проблемами життя: *Що ж можна зробити, щоб безсердечність не простягала руки до немічного? Повернути Бога і Храми? Мораль християнську чи яку іншу приземлити до моралі світської?* (Н. Бабич); в) переконати у справедливості певної ідеї: *Постаратися відновити порушену гармонію світу, оздоровити й зберегти на віки прекрасну нашу планету – хіба не в цьому найвища місія сучасної людини?* (О. Гончар). *В народу є туга за справжніми патріотами, які б височіли над популістами, демагогами і балакунами. І є готовність виявити довіру тим, хто мужньо і послідовно відстоює національну честь* (Є. Сверстюк); г) оперативно відгукнутися на певну подію: *А що говорити про наш Донбас?! Нічого не треба говорити: і видно, і ясно, і зрозуміло все без слів. А що говорити про українську мову?! Можна б і не говорити, але – треба! Сьогодні, зараз, бо завтра буде вже пізно* (Слово Просвіти, 2 – 8.08.2012); г) відроджувати українськість: *Але згадаймо реальність: окрім начіплювання ярликів, чи*

було коли-небудь сказано офіційне слово на захист честі й престижу мови українського народу (О. Гончар). Є закон про державну українську мову? Ну і нехай собі буде! Хіба за його невиконання хоч комусь дістанеться «на горіхи»? (Н. Бабич); д) пропагувати та виховувати патріотичні почуття: Сьогодні як ніколи відчуваємо, як нам в Україні бракує справжнього, непоступливого і глибокого, діяльного патріотизму, здатного протистояти каламутній хвилі, розгойданій антиукраїнською пропагандою (Є. Сверстюк). Народитися в Україні, жити в Україні, любити Україну – шанс на змушнення душі (Н. Бабич); е) викривати байдужість, неuczтво, злочинну безгосподарність командно-бюрократичної системи: Україна має давніх запеклих ворогів, які не будуть поважати її прав і які будуть підступно накидати свою неповагу і зневагу одуреним, темним і невдоволеним людям. Весь кримінальний і комуністично-імперський елемент завжди був антиукраїнський (Є. Сверстюк).

Як бачимо, проблем, акцентованих у публіцистичному дискурсі, багато: це і питання соціально-політичного, морально-етичного, екологічного, патріотичного характеру. У публіцистиці потрібно не тільки подати інформацію, а й переконати адресата в її актуальності.

Публіцистичний дискурс поєднує в собі точність висловлення, логічність викладу з відкритим вираженням експресії та емоційного забарвлення окремих фраз, деяких абзаців, що може підштовхнути аудиторію на роздуми, зацікавити та вплинути на переконання, поведінку тощо. Конкретний зміст повідомлюваного – результат осмисленої діяльності мовця.

Інтенцію впливу реалізують такі синтаксичні засоби:

– **розповідні висловлення**, що передають певну інформацію, розкривають проблему, тему, мету повідомлюваного: *Національна ідея спрацює, бо вона живе в народі на глибині підсвідомого. Крізь грубу кору буденщини її треба добувати наполегливо, щоб дістатись до живої душі* (Є. Сверстюк). *Вся історія України – це боротьба двох сил: конструктивної, що скупчує українську потугу, щоб звернути її назовні, і руйнної, що розпорошує її у взаємнім самопожиранні та несе розбиття і розклад. А вслід за цим завжди йшло панування чужинців над Україною* (Олег Ольжич);

– **питальні висловлення**, що є найбільш релевантними для емоційно-експресивного дискурсу, тому що активізують увагу адресата, напр.: *Що то за «Рух», коли у них нема ніякого руху? Що то за «Просвіта», коли вона не світить?* (Є. Сверстюк). *Чому, чому ми, українці, дозволяємо собі носити ці кайдани вже навіть за обставин, коли на карті світу з'явилася нова держава – наша? Наша?* (А. Погрібний). *Яка Україна нам потрібна: унітарна чи федеративна?* (Вільне життя, 19.02.2014). Такі проблемні запитання частково зберігають власне-питальне значення: проблема названа, але автор не завжди дає остаточну відповідь, залишаючи читачеві можливість для роздумів та для індивідуального розв'язання цієї проблеми;

– **риторичні питання**, які безпосередньо пов'язані з бажанням адресанта справити враження на адресата: вплинути на нього, повертаючи увагу формою викладу, новизною, актуальністю повідомлюваної інформації, напр.: *А хто відповів по закону за здирання українських вивісок у Вінниці, за вигнання української мови з установ, з офіційних свят, з системи шкіл, зокрема зі славетних наших університетів?* (О. Гончар). *Хто відповідь за загибель людей?* (Молодий буковинець, 27.02.2014). *Космічна погода, або чи порятують від магнітних бур аптеки?* (Доба, 31.10.13). Якщо емоційність виражає почуття та переживання людини і може виявлятися як у вербальній, так і в невербальній поведінці, то експресивність пов'язана з наміром мовця виразити певні емоції за допомогою спланованого вибору мовних засобів. Використовуючи риторичні питання, автор намагається естетично вплинути на читача. Пор.: *Українська пісня! Хто не був зачарований нею, хто не згадує її, як своє чисте, прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим і ніжним, сильним і хоробрим?* (О. Довженко). Нанизування риторичних питань створює високу експресивність та емоційну насагу висловлення: *Києво-Могилянська школа, Сковорода, Бортнянський, Котляревський (так, «навіть» чи «власне» Котляревський!), Гоголь, Марковичка, з пізніших Нарбут, Курбас, Зеров, Бойчук, М. Куліш – хто відважиться вжити тут слово «примітивізм»? А чи примітивна є наша писанка, чи найпростіша «народна пісня», чи обрядовість Святого Вечора, чи навіть ті візерунки, якими кожна дівчина в нас вміє розмальовувати селянську піч?* (Є. Маланюк);

– діалогічна єдність «запитання – відповідь» як змістова ціле, що увиразнює, посилює експресію висловленого, напр.: *Людина без музики, без поезії, без красного письменства? Ні. Такій зубоженій людині можна було б тільки поспівчувати* (О. Гончар). *Куди йдемо? Волю віднести це запитання до суто риторичних* (А. Погрібний). Така кореляційна пара свідомо й умовно розчленована, оскільки метою її членування є актуалізація тієї інформації, яка міститься в питальній частині;

– **вокативні синтаксеми.** Адресат у публіцистиці є сукупністю соціокультурних та психологічних характеристик, він може бути невідомий нікому, крім мовця, може бути імпліцитним, не названим із певних причин, підказаним мовленнєвою ситуацією, пор.: *Хай святиться, мамо, ім'я твоє* (Вільне життя, 19.02.2014). **Офіцере!** *Хто ви в минулому – інженер, чи агроном, чи кандидат наук?.. Чому тривога все більше і більше охоплює ваші душі?* (О. Довженко). *Чому вас ненавидить і зневажає весь світ, панове палії війни?* (О. Довженко). *У кого запитати, куди поділися лелеки і ластівки? Чому одна за одною, мало не впритул, виростають атомні станції...* (О. Гончар). Експліцитні чи імпліцитні вказівки на певний тип адресата дають змогу реконструювати образ майбутнього читача і скерованість публіцистичного дискурсу. Уведення до тексту інтонації розмовного мовлення та адресатності сприяє оживленню розповіді, уможлиблює яскравіше акцентування інтенції впливу;

– **спонукальні висловлення,** які передають волевиявлення мовця, зокрема пропозицію, заклик: *Серед письменників України не перший день визріває думка скликати Міжнародний чорнобильський форум, – може, варто б, цю ідею підтримати? Зібрались, щоб разом подумати, звідки вона явилась, ця «звізда Полин», – з ночей біблійських чи вже з ночей прийдущих?* (О. Гончар). *Чому б Києву не завести собі традиційну київську пісню? Чому б Київ не міг мати щовесни нову пісню?* (О. Довженко). Важливе місце у публіцистичному дискурсі мають закличні інтенції, напр.: **Пам'ятаймо про «Небесну сотню»** (Молодий буковинець, 27.02.2014). **Повернімося до Володимира Івасюка!** *Щоб на повну силу заіскрився водограй мелодій і запалахкотіла червона рута словом, гідним народу, на землі якого розцвіла* (Буковинське віче, 21.11.2013). *Тяжка*

*і, мусимо це усвідомлювати, тривала боротьба за українську Україну в нас, українців, ще попереду. **Не запізнимося, патріоти, з її наступальним розгортанням*** (А. Погрібний);

– **окличні висловлення**, що виражають емоційне ставлення автора до певного явища та заклик до якоїсь дії: *До зброї! До роботи! До самовідданості!* (О. Довженко). *За все вистраждане і завойоване дідами й прадідами нашими, за все побудоване нашими благодійними, чесними руками – вогонь, рідні мої, вогонь!* (О. Довженко). *Слава визволителям України!* (Урядовий кур'єр, 29. 10. 2011);

– **парцельовані комунікати**, що відображають авторську інтенцію – логічно виділити певний інформаційний блок-сегмент. Як зауважує І. Завальнюк, парцеляція у публіцистичному мовленні – це контрастний, свіжий, несподіваний стилістичний прийом, що слугує актуалізації інформації, створенню ефекту динамізму та стрімкості подій [Завальнюк 2009, с. 292], напр.: *Просили, благали, тисячі петицій пішли до центру – і що? До наших волань глухі. То що ж зостається? **Змиритись? Віддати АЕС і всю Україну з її Дніпром, з містами й селами, національними святинями, з життям живих і ненароджених?*** (О. Гончар). *Патріотизм і високий дух придністровців не вдасться зламати. **Бо вони могутні, як оці кручі*** (Голос України, 31.05.2006);

– **суб'єктивно-модальні синтаксеми**, які визначають ставлення мовця до висловленого, оцінку кваліфікацію певних подій із позицій вірогідності, припущення, впевненості чи невпевненості, пор.: *Я впевнений, що будь-які, в тому числі й диктаторські, замаху на суверенітет приречені* (О. Гончар). *Я вважаю, що міський архітектор повинен мати більше прав у розумінні благоустрою міста* (О. Довженко). *Можє, ще не на всю силу нуртує наша поезія, сподіватимемось, що житиме вона буйнішим життям* (О. Гончар). *Звичайно ж, «Живий Шевченко» не лишиється непоміченим. Бо це справді і розумна, і важлива книжка* (Літературна Україна, 30.05.2013). *Щодо актуальності люстрації, то, вочевидь, робити це ніколи не пізно* (Урядовий кур'єр, 08.10.2011);

– **перформативні висловлення**, що передають особистісний погляд автора висловлення. Напр.: ***Признаюсь: боляче захищати, обстоювати те, що мало бути samozрозумілим*** (О. Гончар). *Мож-*

ливо, комусь випаде звідати й сліз на цьому шляху, але запевняю вас: звідасте – й любові! (О. Гончар).

Публіцистика, для якої характерні точність висловлення, логічність та афористичність викладу, експресія та емоційність мовлення, пов'язана передусім зі свідомим використанням мовних засобів для досягнення естетичного впливу на адресата.

5.6. Вербалізація я-інтенцій в епістолярній комунікації

Епістолярний дискурс репрезентують листи, щоденники, мемуари, записники різних осіб. Це глибоко особистісний тип мовленнєвої діяльності, вербальне відображення світовідчуття автора, його ціннісних орієнтирів, виразна самопрезентація індивідуально-авторської картини світу. Як один із функціональних різновидів літературної мови, уживаний переважно в листуванні, яке, відповідно до теми й мети послання, сформованих традицій, взаємин кореспондентів, особистості автора, його настрою в момент написання, поділяють на родинно-побутове, інтимно-товариське, приватно-ділове і т. ін. [Ленець 2000, с. 160].

Епістолярний дискурс дає змогу дослідникові глибше пізнати не тільки мовостиль, індивідуально-авторський почерк, а й національну історію, ту історичну добу, у якій жив і працював автор, ознайомитися з його емоційно-почуттєвим станом, прагненнями, бажаннями, а отже – з інтенціями, які слугували імпульсом для написання листів. В. Кузьменко зазначає: «Лист письменника – це твір літературного та історіографічного жанру, позначений яскраво вираженою психологічною інтроспекцією та особистісним ставленням автора до дійсності й конкретного адресата, написаний з урахуванням специфіки кореспонденції певної історичної доби» [Кузьменко 1997, с. 13].

В епістолярному дискурсі представлено широкий інтенційний діапазон, проте реалізація певної інтенції детермінована формою, композиційною структурою, специфікою жанру листування. Як стверджує П. Дудик, створюючи тексти епістолярного стилю, мовці

послугуються всенародною мовою, використовуючи *епістоляризми* – особливі слова і сполучення слів, синтаксичні конструкції, які й репрезентують неповторну мовленнєву індивідуальність цього стилю [Дудик 2005, с. 99].

Я-інтенція в епістолярному дискурсі виражає апеляцію адресанта до адресата з метою поінформувати про щось, увести в коло певних подій, передати емоційний стан, особистісне переживання, оцінне ставлення до дійсності, загалом суб'єктивний пласт індивідуальних одкровенень. Адресантно-адресатний континуум, у якому втілюється комунікативна інтенція, двобічний, проте треба зауважити, що це дистантна інтеракція, процес спілкування, розірваний і в часі, і в просторі. Мотиваційними чинниками організації ділового й регулятивного типів епістолярної комунікації Т. Радзівєвська вважає наявність справи, яка не терпить зволікань і для реалізації якої необхідна участь адресата, та неможливість перервати комунікацію через те, що адресат є постійним комунікативним партнером суб'єкта [Радзівєвська 1998, с. 116].

Реалізація я-інтенції обмежена рамками листа. Кожен лист розгортається за певним сценарієм: є початок (звертання до адресата); основна частина (репрезентує глобальну інтенцію адресанта); кінцівка (підсумок написаного, прощання, іноді постскриптум). Саме тому лист – це завершений цілеспрямований комунікативний акт.

Як зазначалося вище, листування буває родинно-побутове, інтимно-товариське й приватно-ділове. У контексті такої типології порізному реалізуються інтенційні потреби адресанта. Звичайно лист починають зі звертання до адресата, яке може бути офіційним, дружнім, родинним. Для епістолярію Б. Лепкого, наприклад, адресатами є літератори, історики, політики, редактори, публіцисти, видавці, мистецтвознавці, духовні пастирі, професори – «це той поважний «список» постатей державних діячів, кому Б. Лепкий адресував свої роздуми, сум'яття душі, власні болі, тривоги, рідше – радості возвеличеного й розкриленого духу» [Качкан 2001, с. 7]. Отже, вокативна конструкція – одна з важливих в епістолярному дискурсі.

Формули звертання встановлюють або завершують акт епістолярної комунікації, підтримують плин інтеракції, активізуючи та зосереджуючи увагу адресата на важливій інформації. Епістолярні

звертання створюють тональність листа і можуть бути родинними: *Найдорожча родино!* (Б. Лепкий). *Любий мій дядьку!* (Леся Українка); титулованими: *Високоповажний Пане Докторе!* (Б. Лепкий). *Ексселенціє, наш улюблений пастирю і проповіднику!* (В. Стефанік). *Високодостойний Пане Сівітнику Добродію!* (Б. Лепкий); товариськими: *Друзе мій любий!* (Іван Багряний). *Дорогі й шановні товариші мої!* (О. Довженко); емоційними (люб'язними, жартівливими, гумористичними), напр.: *Дорога моя, люба моя, сонце ти моє єдине!* (Остап Вишня). *Дорогі мої, любі мої, милі мої! Варюша моя! Мура любенька!* (Остап Вишня).

Для епістолярного дискурсу характерне широке використання графеми кличного відмінка, яку найчастіше виражають: власні назви: *Дорогий Олександрє Сергійовичу!* (О. Довженко). *Дорога Мевочко моя!* (О. Кобилянська) та загальні назви: *Дорога моя сива голубонько мати і сестро моя дорогенька! Велике спасибі вам за Ваші привіти, а Вам, мамо, за Ваші щедрі материнські молитви, дорожче від яких для мене сьогодні немає нічого на світі* (О. Довженко). Дуже часто звертання поширюється прикметником, який указує на ставлення адресанта до адресата, або зменшено-пестливою формою іменника, або субстантивованим прикметником: *Дорогий Юрко! Одержав я Вашого листа і вельми сміявся* (О. Довженко). *Дорогий друже і брате мій Юрій і дорога і люба Олено! Безмежно вдячний Вам за телеграму* (О. Довженко). *Моя єдина! Найдорожча й найлютіша моя! Починаю цього листа сьогодні (22.VII), а закінчу не знаю коли, бо хочу тобі докладно розказати, як я живу, з усіма моїми життєвими дрібницями, з болями, мріями, надіями* (Остап Вишня). Займенники *ти, ви* у звертаннях до однієї особи пишуть з великої літери, що засвідчує вихованість, індивідуальну мовленнєву культуру адресанта: *Спасибі Вам, щире спасибі за Вашу поміч та уважність до мене!* (Леся Українка). Діалогічний характер епістолярного дискурсу якраз і увиразнюється вокативними конструктами, що є важливим чинником у процесі успішної реалізації інтенційної програми мовця та досягнення перлокутивного ефекту спілкування.

Поєднання ознак художнього, публіцистичного та розмовного стилів сприяють виробленню індивідуально-авторського образу в

листах-інформаціях, у яких передано інтенцію розповідності (*По-переджаю – подарунка не привезу. Живу страшенно бідно, не знаю, як і доїду* (О. Довженко); **листах-сповідях**, що містять глибокі емоційні переживання (*Я почав писати тобі, що я порожній і тихий. Себто одпочиваю. Не порожній і не тихий я. Я повний почуття огиди і безконечного жалю. Не знаю навіть, кому й жалітися. Я втратив рівновагу і спокій* (О. Довженко); **листах-освідченнях**, у яких автор демонструє прихильність, повагу та любов до адресата (*Я дуже щасливий, мамо, що ви в мене є десь, що Ви живі, що у Вас це ясна пам'ять* (О. Довженко). *Бажаю щастя, успіху, здоров'я. Люблю тебе й мрію бути вкупі. Жах, як скучаю* (Остап Вишня). *Скучаю я, Варю, за Вами. Хоч би листи! Яка це мука, коли й слова від вас не дочекаєшся* (Остап Вишня). *Бажаю я тобі сили, мудрості, здоров'я, радості й любові. Любові краще за все... до мене. А тебе щоб усі любили! Тільки щоб моя любов була дужча за всіх, щоб гріла вона тебе так, як я хочу тебе теплити, обгортати та ласкавити, дорога ти моя і дружино, і матір, і друг, і оборонець найдорожчий мій!* (Остап Вишня) тощо.

Інтенції **розповідності**, зреалізовані розповідними висловленнями, передають оповіді як побутового (про здоров'я, родичів, знайомих), так і суспільно-політичного, громадського характеру: *Страшенно грошей потрібую – страшенно!* (Б. Лепкий). *Радий сповістити Вас про закінчення сценарію «Поєми про море». Я часто хворів, тому, на жаль, робота затяглася* (О. Довженко). *Гуси до нас прилетіли, качки, лебеді... Вони ж через Україну летіли, і на крилах у них, напевно ж, іще залишилися шматочки сонця українського! Ну, й скинуло б котре, щоб хоч подивитися, щоб хоч очі свої погріти, а я вже не кажу – душу. Ні, летять далі. Летять, промінням українським облиті, – і хоч би тобі «ха»!* (Остап Вишня).

З-поміж **інтенцій спонукання** для епістолярного дискурсу найбільш релевантними вважаємо реквестивні інтенції, спрямовані на експлікацію прохальної семантики (скажи, зроби це, напиши мені): *Прошу уклінно і я, і все товариство редакційне відповісти мені найскоріше – з першою поштою* (Леся Українка). *Прошу Вас, як рідного брата, простежте особисто, аби все подане було передруковано старанно і таким чином, щоб я міг одержати на руки два*

примірники (О. Довженко). *Напишіть мені листа, хоч невеликого, але розбірливим почерком* (О. Довженко). Іntenція прохання есплікується і в листуванні, що має офіційний характер: *Вертайтесь хочу на Україну. Президіє! Допоможи мені житлом: давно колись його одібрано в мене* (О. Довженко). Важливе місце в цьому дискурсі посідають й іntenції заклику: *Не хилиймо вниз прапора!* (Б. Лепкий).

Іntenції **запиту** представлені переважно у вигляді складнопідрядних речень з'ясувального типу (непрямого запитання): *Врешті, коли для Вас мотиви зайві, то я можу прислати самий текст пісень, тільки хотіла б знати, якої правописі хочете ви триматись при записах етнографічних – так званої фонетики чи так званої правописі радикальної (йотованої)?* (Леся Українка). *Напиши, що робиш, що робите всі? Що робить сестра?* (В. Стефанік). *А як по-Вашому, чи така форма до сього пасує? Чи, може, взяти інший віри?* (Леся Українка). Зрідка епістолярний дискурс має діалогічний характер, що зближує його з розмовним дискурсом: *Ну що ж, голубко моя, далі? Як нам бути, як нам жити, як нам горю пособити?* (Остап Вишня). *Ти ще літаєш, друже? Я літаю. А часом тільки плигаю. Високо-високо. А потім так легенько і сяду* (О. Довженко).

Епістолярну комунікацію переповнюють **суб'єктивно-модальні іntenції**, зреалізовані перформативами, я-висловленнями, суб'єктивно-модальними синтаксемами: *Сподіваюсь, що то не буде вам надто прикро* (Леся Українка). *Маю в Бога надію, що я ще не зараз Байроном стану і ніхто не прийде видирати у мене силоміць біографічних матеріалів...* (Леся Українка).

В епістолярному дискурсі реалізуються **іntenції емотивно-аксіологічного типу**, що передають емоції та оцінки автора: *Гарний ваш лист я одержав і тішуся ним і буду тішитися з мамов* (В. Стефанік). *Своїм письмом Ви мене ущасливили* (В. Стефанік). *Дуже радий, що Ви так доброзичливо поставились до моєї статті про малярство, властиво, про мистецтво. Я люблю живопис* (О. Довженко). *Останній лист писав я в горяці – боюсь, чи не написав що недоладного. Коли так – то прошу не гніватися, бо я справді був і почасти є ще хорий* (Б. Лепкий). *Лист сей пишу майже в розпучі* (Б. Лепкий). Деякі синтаксичні конструкції в епістолярній комунікації передають тональність та атмосферу уснорозмовного

дискурсу, напр.: *Приїжджайте, Пані, до Кракова. Чекаємо на Вас та приймемо, як добру знакому. Що чувати в Чернівцях? Я їх дуже люблю* (Б. Лепкий).

Інтенції метакомунікативного вияву передають національне мовомислення автора й охоплюють:

– інтенції-поздоровлення: *Я посылаю Вам, мамо, свій сердечний привіт і поздоровлення з празником паски* (О. Довженко). *Поздоровляю Тебе при нагоді Твого диплому докторського і желяю щастя, здоровля і поведження доброго так в життю сімейнім, як і в громадськім та науковім* (Б. Лепкий);

– інтенції-побажання: *Бажаю тобі, сестро, і тобі, Коля-брате, щастя і добра* (О. Довженко). *Дай же, Боже, щоб тії памороки разом з весняним сонцем проминули, щоб наша Україна глянула перед себе чистим, ясним оком, щоб своїх лучщих синів не відкидала від свого серця за їх любов щирю та за добру волю. А вам, дай, Боже, кріпкого здоровля, доброї думки, щирого завзяття та тої солодкої підмоги з щасливого родинного життя, яка Вам досі Ваші труди золотила. Христос Воскрес!* (Б. Лепкий);

– інтенції-подяки: *Дякую сердечно за те, що я остався в Кракові. Дякую за друк оповідань* (Б. Лепкий). *Дякую наперед за Вашу працю!* (Леся Українка). *Велике Вам спасибі за надіслані рецензії та лист. Се не то що велика гречність, се більш ніж гречність, бо небагато є людей, щоб так старалися про втіху чужої, незнайомої людини* (Леся Українка). *Висловлюю Вам щирю подяку за всі критичні зауваження до «Зачарованої Десни». Вони свідчать про тонкий Ваш смак і зворушливу увагу до мене і приязнь, яка надає мені сили й радості* (О. Довженко);

– інтенції-вибачення: *Даруй, що не відписував так довго* (Б. Лепкий). *Вибачайте, що лист вийшов на клаптях, се так якось «нечаянно», другий раз напишу докладніше* (Леся Українка). *Пробачте мені за такий лист* (Леся Українка). *Пробач, що так мало написав. Розберуся, пророблю дещо і напишу більше* (О. Довженко);

– інтенції-прощання: *Ну, мушу кінчати тут, хоч се і проти моєї натури. Цілую міцно всіх вас. До побачення* (Леся Українка). *Бувайте здорові, міцно стискаю Вашу руку!* (Леся Українка). *З великою повагою, і шанобою, і припилом – назавсіди* (Леся Українка).

Будьте здорові і благополучні. Обнімаю і цілую Вас (О. Довженко). Форма прощання в листі так само залежить від взаємин його автора з адресатом: Кланяюсь низько і з найбільшим поважанням Богдан Лепкий. Прошу прийняти мій глибокий поклін і слова найвисшого поважання (Б. Лепкий). Пересилаю глибокий поклін і слова найвисшого поважання та вдяки, а Пані Совітниковій руки цілую (Б. Лепкий). Па! Веселих свят і щасливого Нового Року (Б. Лепкий). Низько кланяюсь Вам, моя рідна, і цілую Ваші руки, що такі прекрасні, незабутні паски випікали для нас, дітей (О. Довженко).

У постскриптумі автор зазначає якесь принагідне зауваження, доповнення, додаткову інформацію: P.S. *За кілька годин я послав сей лист і дивувався. Як можна комусь так голову морочити, як Вам. Уважаю, що-м повинен Вам долучити відшкодоване за очі (В. Стефаник). В справах літературних напишу опісля, бо тепер я занадто збентежений (Б. Лепкий).* Як бачимо, епістолярний дискурс фактографічно віддзеркалює як реальний стан внутрішнього світ автора, так зовнішні умови його буття.

До епістолярного дискурсу належить і щоденник (діаріуш) – унікальний вид мемуарів та спогадів, у яких зафіксовано з документальною точністю (час і місце) життєві реалії адресанта, його думки, уподобання. Щоденники ведуть переважно творчі люди, письменники. «Щоденниковий дискурс» має актуалізований чи потенційний діалогічний характер функціонування і виступає елементом комунікативної діяльності мовців; результатом такої діяльності є вербальний продукт (зафіксований на письмі текст чи відносно завершений фрагмент мовлення) [Шевель 2009, с. 128].

У щоденнику занотовують особисте життя в усіх його проявах, напр.: *Сьогодні записав од матері десять чудесних колядок і п'ять нових старих пісень. Так було приємно записувати (О. Довженко). Я ніколи не був метким. У дні диспутів, якими таке рясне було моє життя, я знаходжу потрібні слова не зразу, а вже після бою, десь на самоті, встромивши голову в подушку. Отоді я знаходжу для свого противника найсильніші аргументи (О. Довженко). Як мені жаль, що в мене грип (О. Довженко), а також ставлення до певних подій історії, до окремих людей, розмірковування про національну гідність тощо, напр.: *Хоч яке слово спадає на думку – все ж воно**

буде бліде, безбарвне, невиразне, занадто слабе, щоб охарактеризувати безмежну підлоту і режим, і тих, хто йому кориться. Можна бути рабом, коли обставини дужчі за тебе, коли груба сила схопила тебе за карк і втиснула в ярмо. Але бути лакеєм – це треба мати вже душу лакейську. Правда, що кожен народ вартий свого уряду. Та й уряд вартий цих лакеїв – «мільйона свинопасів», як казав Шевченко, серед яких не то одного козака не знайшлося, а навіть просто чесної людини, що вмів помовчати, як протестувати несила (С. Єфремов). Україна поруйнована, як ні одна країна в світі. Поруйновані й пограбовані всі міста. У нас нема ні шкіл, ні інститутів, ні музеїв, ні бібліотек (О. Довженко). Вивчення щоденникового дискурсу має дуже важливе значення для пізнання того, як формувався емоційний та інтелектуальний світ письменника.

У щоденниках я-інтенції передано здебільшого розповідними висловленнями, що мають оповідний характер: *Був і на Шевченковій могилі. Мерзость запустенія й гидотности. Замість чудового простого хреста, що так пасував до наокружного ландшафта та й далеко білів на фоні зелених дерев – чорний незграбний стовпець, а на ньому паршивенький бюст, з якого видно саму шапку* (С. Єфремов). Людина пише щоденник для себе, і цей рукопис не розрахований на публічне сприймання, оскільки в ньому занотовано переважно явища особистого життя. Характерна особливість цих записів – їхня хронологічність, дотримання плану подій (часом із перервами), а також суб'єктивність (мовлення від першої особи, а тема оповіді залежить від інтенцій та зацікавлень мовця). Записи здійснюють обдумано, розраховуючи на публічне сприйняття, авторські нотатки глибоко особистісні, зумовлені інтимними моментами, виклад схожий на доповідні записки, чітко документовані місце події, дата перебування, учасники, деталізовані портретні описи, оцінки, вчинки та характер комунікантів. *Доповідь моя на пленумі Академії архітектури відбулася досить влучно. Народ прийняв мене гарно. Тільки я захворів. Тиснення пішло знову вгору. Перебуваю в гнітючому моральному стані* (О. Довженко).

Актуалізація «я-висловлень» увиразнює їхню інтенційність та суб'єктивність: *Я почав молитися Богу. Я не молився йому тридцять сім років, майже не згадував його. Я його одкинув* (О. Довженко).

Нормою в жанрі щоденника є уривчастість, фрагментарність, парцеляція та сегментація висловлень, стилістична незавершеність фрази, напр.: *А дехто ходить у славі, вскочив у ту славу, як сірко в дерть, – вона вже сама з його осипається, а він хапає її й тулить до себе, проріхи затуляє... Обсиплеться... Нічого не зробиш! Нічого!* (Остап Вишня). *Т. Г. Шевченко! Досить було однісі людини, щоб урятувати цілий народ, цілу націю* (Остап Вишня). *Ніколи не був у літературі спекулянт! Ніколи! І не буду!* (Остап Вишня).

Для епістолярного стилю характерна невимушеність у доборі мовних засобів, тобто повною мірою представлені різні типи висловлень, які здатні передати суб'єктивність мовлення, особистісний світ мовця – глобальну «я-інтенцію». Актуалізація синтаксичних одиниць у межах епістолярного дискурсу тісно пов'язана з реалізацією авторського світобачення та мовленнєвих інтенцій.

5.7. Експлікація інтенції сакральності в конфесійному дискурсі

У сучасній лінгвістиці помітне активніше вивчення конфесійного дискурсу з огляду на *соціокультурний* контекст, пов'язаний із процесами духовного відродження, поверненням до церкви, релігійної спадщини, та *лінгвістичний*, умотивований відсутністю праць, присвячених комплексному науковому описові конфесійного стилю, його жанрових модифікацій – молитви, проповіді, сповіді.

Інтенції сакральності детермінують конфесійний дискурс, який має стосунок до релігійного культу, ритуалу, віри, таїнства, церкви, духовенства. Сакральне пов'язане з сукупністю предметів, осіб, дій, текстів релігійного спрямування [Скаб 2008, с. 72]. До різновидів (підстилів) богословського стилю дослідники зараховують: 1) мову канонічної богослужбової літератури, 2) мову тлумачної богослужбової літератури, 3) мову популярної (пізнавальної) богослужбової літератури, 4) мову проповідей; 5) мову текстів богослужбового піснеспіву, 6) мову богослужбово-методичних текстів, 7) розмовне діалогічне мовлення священника з вірним, який сповідається, 8) богословську публіцистичну літературну мову [Бабиц 2009, с. 487].

Молитва як феномен світової культури та один із сакральних дискурсів стала об'єктом дослідження багатьох наукових студій із філософії, теології, культурології та філології. У фундаментальній праці «Ікона та іконічність» В. Лєпахін називає молитву «словесною Божою іконою» і виділяє такі ознаки цього іконного образу: онтологічність, антиномічність, канонічність, символічність, синтетичність, синергійність [Лєпахін 2001, с. 145]. Інші дослідники зазначають, що молитва – це «сокровенний вияв релігійного духу»; «відповідальна праця і велике мистецтво, якого треба навчитися, бо інакше розмова з Богом тільки посилить внутрішній духовний хаос людини» [Бєтко 1999; Лєпахін 2001]. Молитва, що є фундаментальним складником будь-якого ритуально-культурного дійства, осмислюється, на думку І. Бєтко, як апеляція людської душі до Бога [Бєтко 1999, с. 56].

Канонічна молитва не має автора; вона вмотивована, за словами Т. Бовсунівської, лише духовними потребами епохи, зануреної в медитативність, сповідальність, прагнення споглядати Бога [Бовсунівська 2003, с. 8]. Молитовний дискурс побудований за певними канонами, з урахуванням жанрової належності, мети та комунікативного завдання, проте, як і для будь-яких інших стилів, йому властиві текстові категорії: учасники спілкування, умови перебігу комунікації, організація та способи презентації мовленнєвої діяльності.

Комунікативна ситуація молитовного спілкування за своєю суттю діалогічна, оскільки це розмова людини з найвищою силою – Богом. У словниках, енциклопедіях молитву тлумачать як усталену словесну формулу (усталений текст), змістом якої є звернення до Бога, Пресвятої Богородиці, ангела, святих із проханням чи подякою або прославлення священних осіб чи подій [ВТССУЛМ, с. 537], хоч молитва як особливий канонічний жанр не передбачає вербально вираженої репліки-реакції. Молитовне спілкування одностороннє (зворотний зв'язок можливий за умови невербального втілення – відчуття молільником духовної енергії, наснаги, сили) і монологічне, оскільки це «інтенція душі наодинці з Богом» [Жулинская 2005, с. 198 – 203]. На думку П. Біланюк, молитва не монолог однієї людини, не діалог, а міжособовий полілог, бо вона передбачає багато осіб. З християнського погляду кожна молитва – це поклик Бога Отця через Сина і у Святому Дусі, спрямований до людської особи [Біланюк 1995, с. 76].

Будь-яка мовленнєва дія детермінована інтенцією мовця. Цей лінгвістичний феномен наявний у кожному прагненні людини, від нього залежать комунікативні стратегії і тактики, програмування мовлення, вербальні та невербальні засоби його експлікації. Молитовний дискурс охоплюють молитви прохальні, покаянні, подячні, славословні, в основі яких лежить конкретна комунікативна інтенція. Цілком слушною вважаємо думку В. Антофійчука про те, що «людина не знайшла досконалішої, ніж молитва, форми, у якій можна було б вивістити найпотаємніше, зважитися на відвертість, щирість і безпосередність самовираження. У цьому – одне із таїнств вічності молитви, таїнство особистісного катарсису, перевтілення й облагородження, яке можна відчутти тільки в духовному єднанні з Абсолютом» [Антофійчук 2004, с. 4]. Т. Бовсунівська виокремлює «постійні», ритуальні, молитви, для яких характерні стандартні текстові схеми, певна шаблонність, а також «немолитву», написану без надії, що її почує Бог [Бовсунівська 2003, с. 3].

Важливою категорією комунікативної ситуації, відображеної в молитві, є мовець (вірянин) із властивими йому знаннями, інтенціями, стратегіями. Основне комунікативне завдання вірянина полягає в тому, щоб його молитву почув Бог. Глобальна настанова молитовного дискурсу – одержати підтримку від Бога, очистити душу, покаятися, утвердити велич і силу Божого слова.

Комунікативна інтенція молитви має відповідну композицію, структуру. Процес моління розпочинається з поважливого звертання до Бога і до святих. Як зауважує С. Богдан, це своєрідний код, завдяки якому встановлюється і дотримується духовний діалог із божеством [Богдан 2001, с. 76]. Категорія адресатності в молитовних текстах дещо видозмінена, якщо її порівняти з уснорозмовним мовленням. Молитва – це сакральний континуум, спілкування з надаресатом, яким є Бог, вона вивіщує людину, налаштовує на довірливу розмову. Висловлення, що містять пряму апеляцію до Бога, Ісуса Христа, Божої Матері, наскрізь метафоричні, переповнені великою надією, любов'ю до Господа, виражають найпотаємніші бажання молільника, напр.: *Пречистая Діво Маріє, Врятуй нас від нелюбові, Від помсти лукавому ближньому, що сіє заздрість і зло* (СВП: М. Людкевич). Серед засобів вираження звертань – субстантивовані

прикметники: **Всевишній!** *Я тобі молюся, молекул космоса Твого* (СВП: П. Куліш); перифрази: **Богоцвіте**, *склони свою голову на нашу землю!* (СВП: В. Вовк). **Мати Спасителя, Душ Утішителя, Вірна Спутнице**, *В горі заступнице... Спаси, Богородице, нас* (СВП: Є. Крименко).

Звертання в деяких молитовних текстах набувають інтимного характеру за рахунок уведення до структури речення займенникових слів, прикметників, які передають найвищий ступінь вияву ознаки, пестливі форми, напр.: **Мій Господи**, *красою доброти й розради торкнись мого пораненого серця* (СВП: М. Івасюк). **О найсолодший мій Ісусе, царю ангельський, Боже чудесний, пресвятий і преблагословенний, Предобрий сину божий і предвічний!** *Ти в восхваляннях ангельських прибудь!* (СВП: К. Транквіліон-Ставровецький). **Бозю!** *Що там у тебе в руці?! Дай мені, Бозю, хоч соломинку... Щоб не втонути в Голодній Ріці* (СВП: А. Листопад).

Особливо експресивні риторичні звертання з вигуками, напр.: *О Боже великий, Ти відкрій мені радість і світло, мов ріки, Хай на мене поллються!* (СВП: Ф. Прокопович). *О Христе! Не дай в пеклі зотліти! Дай мені в граді небеснім жити* (СВП: Г. Сковорода). Кожна людина, щиро молячись, має надію на допомогу, опіку та омофор Божий, тому й використовує різні звертальні засоби, аби її почули, а те, про що просить, щоб збулося.

Перформативне висловлення в молитовному дискурсі експлікує дуже широкий інтенційний діапазон мовленнєвих потреб. **Інтенція прохання** – одна з визначальних у комунікативній ситуації моління. Мовець ставить перед собою директивну мету: попросити про найсокровенніше, найпотаємніше. Пор.: *Мій Боже! Я Тебе прохаю: Хай Батьківщина буде сильна* (СВП: В. Кредо). *Паду навколішки перед Тобою й благаю Тебе, Боже, очисти мене від страху й безнадії. Амінь* (СВП: М. Івасюк). *До Тебе підношу я, Господи, молитву і душу свою, мій Боже, на тебе надіюсь я, до Тебе одного молюсь* (СВП: О. Грек). *Молюсь... Лише молюсь, благаю, Шукаю Бога в небесах, на землю падаю в сльозах І в муках мучусь-умираю* (СВП: Олександр Олесь). Молитовне прохання може бути виражене не тільки експліцитно – за допомогою перформативів *прошу, благаю, молюся*, але й імпліцитно, що так само передає різноас-

пектне прохання мовця вберегти, врятувати його: *Ой Боже отче! Чи мені ж пропасти? Ти зриш душі моєї темноту... Ти й горобцеві не даєш упасти, Рятуй, создателю, мене, рятуй!* (СВП: П. Куліш); благословити: *Усе ти можеш, Боже мій єдиний. Благослови на справу добру Ти* (СВП: В. Кредо); навчити: *Боже з неба високого, Слухай, ласкав, слова мого: Дай ми руки до роботи, До науки дай охоти!* (СВП: Ю. Федькович); помилувати: *О милий Боже України! За кров, за сльози, за руїни, За все, що тертимо в цей час, – Помилуй нас* (СВП: Б. Лепкий); пом'янути: *Тож ревно помолімося за всіх, Кого сувора доля не пригорне, Хто не зазна ні радості, ні втіх, За всіх, кого нещадно чавлять жорна* (СВП: Юрій Клен); покарати: *За наші сльози, в горі скам'янілі, Яких розпука сплакати не може, За наші рани, в серці накипілі, Скарай їх, Боже!* (СВП: П. Карманський). На нашу думку, прохання до Бога покарати когось можна вважати «змістовим відхиленням», оскільки молитва за своєю суттю світла і чиста, а в такому контексті набуває негативних конотацій.

Реквезитиви належать до некатегоричних мовленнєвих актів, оскільки спонукальні речення з імперативом у другій особі передають молитовне, смиренне прохання. Статус мовця (вірянина) у молитовному дискурсі нижчий, тому що адресатом є найвища субстанція, Абсолют. Возвеличення Бога і применшення людиною своєї гідності відображає концептосферу, світосприйняття, побудоване на протиставленні святості Бога і гріховності людини, пор.: *Шляхетності Твоїй я віддаюсь, мій Боже. Побий промінням моє темніле серце, дай розумові сили знайти дорогу, що веде до сина* (СВП: М. Івасюк). *Ну що я маю, окрім тебе? Гнітить мене – яка потреба? Я покликаю тебе з неба, прихильним будь завжди мені!* (СВП: П. Мовчан).

Деякі заголовки віршованих молитовних текстів актуалізують інтенції мовця, напр.: «Прохання» (СВП: М. Кушнір), «Благання» (СВП: П. Грабовський) тощо.

До інтенцій волевиявлення, релевантних для молитовного дискурсу, належать й **оптативні** (бажальні) настанови, зреалізовані перформативним дієсловом *хотіти*, напр.: *Царю наш Небесний, хочу славить Чудеса Твої предивні, вічні* (СВП: Д. Заточник). *Я перейду, я хочу перейти – Так прагне сонце, темне і порожнє! Лілею*

білу у мені зрости, Спаси мене від ненависті, Боже (СВП: Т. Майданович). *О Боже мій милий! Тяжко жити на світі, а хочеться жити, Хочеться дивитись, як сонечко сяє, Хочеться послухати, як море заграє* (СВП: Т. Шевченко).

Молитовний дискурс слугує потужним, чуттєвим засобом передавання думок і бажань мовця: «Лаконічно основний зміст молитви можна передати рядком із вірша М. Руденка «Святі чуття, закладені в молитву», який концентрує справді найсвятіше, що є в житті людини: Бог і церква, матір і батьківщина, родина і народ, мова й установлені віками звичаї та обряди. Мабуть, немає почуттів і прагнень, яких не можна було б виповісти у молитві» [Антофійчук 2004, с. 8].

Оптативність у межах сакрального дискурсу виявляється імпліцитно, зокрема можуть бути реалізовані бажання мовця покаятися у своїх гріхах, недобрих вчинках, напр.: *І нам прости проступки наші грішні* (СВП: Ю. Федькович). *Знаєш, любиш нас незмірно! А дяка де? Де ж люди ті, що десь за Тебе на хресті приймали б смерть покійно?* (СВП: В. Щурат); бажання подякувати Богові за всі ласки та щедроти: *Єдиний Боже! Вдячний Тобі щиро, що день оцей Ти допоміг прожити. Лише у Тебе, Господи, я вірю* (СВП: В. Кредо). Дуже часто в молитві вдячність підсилює почуття віри в Господа: *Вірую, Господи, і визнаю, що Ти єси воістину Христос, Син Бога Живого, що прийшов на світ грішників спасти, між якими я перший* (З молитви перед святим Причастям). Виразним комунікативним завданням є і бажання молільника похвалити, прославити та возвеличити Бога, напр.: *Хвала Тобі, Владико мій, і царю всіх Святих!* (СВП: В. Щурат). *Ave, Maria! Благословенна будь межі жєнами!* (СВП: П. Карманський). *Свою любов і радість, і біду На вітєр Твоєго храму я кладу. Тебе я величаю над всіма, Бо рівного Тобі – нїде нема* (СВП: О. Лупул). Рефреном вдячності та возвеличення звучать рядки: *Завжди шануюся усіх твоїх святинь. О Боже мій, і Син, і Дух Святий. Амін* (СВП: В. Кредо).

У контексті молитви виявляємо й побажальні інтенції, що мають стосунок не тільки до мовця, а й до узагальненого суб'єкта, напр.: *Хай обминуть мене і горе, і нещастя* (СВП: В. Кредо). *І царство прєсвяте Твоє Най між людьми настане, Най щєзне з світу всяке зло, Най зникне все погане* (СВП: П. Штокалко).

Типовими синтаксичними засобами реалізації комунікативних інтенцій у молитовному дискурсі є питальні та непитальні конструкції. Спонукальні висловлення – одна з найбільш уживаних конструкцій, оскільки передає реквестивну настанову, пор.: *Боже великий, єдиний, Нам Україну храни, Волі і світла промінням Ти її осіни* (СВП: О. Кониський). *О Господи, пробач мої благання!* (СВП: М. Старицький). Розповідні конструкції реалізують інтенції інформування, повідомлення, сповідальності, напр.: *Вірю в єдиного Бога: крім Бога, нічого немає, Вірю, що є тільки дух, космос же – прояв його* (СВП: В. Самійленко).

У молитовному дискурсі питальні висловлення лише імітують пошук інформації: *Боже, хіба ж ти пуста? Чом же ти одвернувся? Наші ж батьки Тебе кликали – і Ти до них відгукнувся* (СВП: Л. Костенко). Нанизування питальних конструкцій передає ситуацію розмірковування, у якій реалізуються значеннєві відтінки докору, невдоволення «бездіяльністю Бога», напр.: *Чи ти мене, Боже милий, Навік забуваєш, Одвертаєш лице своє, Мене покидаєш? Доки буду мучить душу і серцем боліти? Доки буде ворог лютий На мене дивитись і сміятись!..* (СВП: Т. Шевченко). Зрідка молитовний дискурс відображає фіктивну мовленнєву ситуацію, напр.: *Ти їх прости? – катів! – Та я не можу, Христе. В мені шаліє біль! За мною ходить жаль!* (СВП: П. Карманський).

Риторичні питання створюють експресивність та величність мовлення, передають повчальний зміст, за вираженням комунікативно-інтенційного діапазону прирівнюються до крилатих виразів, афоризмів, напр.: *О, Боже мій! О, всемогутній Боже! Якщо не ти – то хто мені pomoже? Подасть надію у наступний день? Хто витре сльози доброю рукою, І хто-бо дасть душі моїй покою і сил додасть, щоб дивнішу з пісень, Пісню життя, – Тобі лиш проспівало Серце моє?* (СВП: Г. Душак). Мовні засоби та форми організації питальних висловлень реалізують загальну інформативно-переконуювальну семантику. Майже всі запитання мають афористичний характер, що передбачає естетичний вплив на адресата, формування його духовних цінностей та світоглядних позицій. Пор.: *Поміркуйте самі між собою, чи пристойне воно, щоб жінка молилася Богові непокрита? Чи ж природа сама вас не вчить, що коли чоловік*

запускає волосся, то безчестя для нього? (Біблія [1 Кор., 11: 13 – 14]). *Яка ж користь людині, що здобуде весь світ, але душу свою занапастить?* (Біблія [Мр., 8: 36]).

Окличні висловлення виражають урочистість та пафосність молитовного дискурсу, емоційно-вольові інтенції того, хто молиться, напр.: *Яка ти красна, Матінко Христова!* (СВП: Ю. Федькович). *О розп'ятий! Ти ж лишив нам заповіт отой найвищий: свого ближнього любити, за рідню життя віддати!* (СВП: І. Франко).

До синтаксичних засобів реалізації комунікативних інтенцій у молитві належать і реченнєві еквіваленти: незакінчені та нечленовані комунікати. Незакінченість у молитовному дискурсі, навмисний обрив висловлення детерміновані позицією адресанта, його прагненням зосередити та акцентувати увагу на важливій інформації, наголосити на важливості повідомлюваного, напр.: *Мої гріхи, о Боже, відпусти, Щоб я відкрито в очі всім дивилась... Щоби душа моя не замулилась... Спаси, помилуй і навек прости* (СВП: Л. Клименко). *Зойк безборонних... холод могильний... Гомін прощальний з-під стріх... Змилуйся, Боже! Боже всесильний... Глянь, подивися на них!* (СВП: Б. Гомзин).

Молитовний дискурс за своєю комунікативною організацією відповідає надфразній єдності – складній синтаксичній побудові, яка тематично складається з трьох компонентів: зачину, розкриття, розгортання теми і висновку. Кожна молитва починається зі звертання до Бога, далі викладається те, про що хоче розповісти молільник: попросити, покаятися, подякувати чи прославити Господа (у межах однієї молитви може реалізуватися одна інтенційна лінія або перехрещуватися декілька), висновок має повчальне, афористичне звучання. Обов'язковим структурним елементом молитви, частково й канонічної, є еквівалент речення «**Амінь**», який свідчить про завершення молитви як комунікативного акту, символізує віру людини у всесильність та могутність Бога. Зразком змістової та жанрової специфіки молитовного дискурсу є молитва «Отче наш» – джерело духовної насаги для кожного християнина, велична осанна Господові за добро, любов та всі земні блага і щедроти, які Він посилає людям на землю.

Молитва як комунікативне явище має паралінгвальне оформлення. Особливої щирості та експресивності молитовному дискурсу

надають невербальні засоби комунікації, серед яких виділяють: *фо-наційні* – особистісну молитву виголошують пошепки, з особливим голосовим темпом і тембром, тоді як літургійну молитву священник промовляє вголос; *пантомімічні* – припадання до ікони, цілування образу, ритуальні жести, рухи тіла – рук, голови, міміка; *візуальні* – моляться в церкві, капличках, монастирях, а тому важливу роль відіграє храмове оздоблення, іконографія, свічки, ризи; *ситуаційні* – процес моління відбувається в особливій аурі, молитовній атмосфері смиренності перед образом, іконою в церковному храмі чи вдома.

Інтенції сакральності реалізуються і в **ораторсько-проповідницькому** дискурсі й спрямовані на те, щоб:

а) розширити знання прихожан про вічні істини, розтлумачити Святе Письмо: *Воскресіння Христове є утвердженням нашої віри, опорою нашої надії і торжеством любові (Епіфаній). Притча про митаря і фарисея вчить нас смирення: «Всякий, хто підноситься, принижений буде, а хто принижує себе, піднесеться» (Лк. 18, 14) (Філарет). Господь заснував Церкву на землі для того, щоб людська душа, преображена божественною благодаттю, стала храмом Божим на віки (Епіфаній);*

б) привернути увагу до Євангелія та Біблії, прославити церкву та святих: *Христос є життя наше. Це означає, що Христос відкрив людям не тільки вчення про Бога, а й про те, як людині треба жити на землі. Кожна людина повинна розрізняти добро і зло, правду і неправду, тимчасове й вічне, знати, для чого вона живе на цьому світі (Філарет). Церква – опора й утвердження істини, духовне, містичне тіло Христа Спасителя (Епіфаній). Святі отці уподібнюють Церкву до корабля, який, плаваючи життєвським морем, приносить всіх, хто плаває на ньому, до тихого пристановища, в спокійну гавань – Царство Небесне (Епіфаній);*

в) пропагувати морально-етичні засади християнської філософії: *Господь показав шлях до вічного життя, загальний для всіх – багатих і бідних, знатних і незнатних, великих і малих. Шлях до вічного життя один – виконувати заповіді Божі: не вбий, не перелюбствуй, не лжесвідчи, не кради, шануй батька і матір. Це є умови для входження в Царство Боже. Інший шлях – порушення заповідей Божих – неминуче веде до вічних страждань (Філарет);*

г) з'ясувати біблійну істину, що сприятиме формуванню світогляду справжнього християнина: *Христос приніс у світ не мир, а меч. Приніс не для того, щоб примирити правду з неправдою чи напівправдою, а розділити істину від обману, світло від темряви, добро від зла* (Епіфаній);

г) виховувати моральні чесноти: *Дорогі браття і сестри! Маючи визначений нам час для подвигів удосконалення нашої душі і всього нашого життя, намагаймося перемогти в собі всі похоті тілесні і душевні, прикрасьмо свої душі милосердям, смиренням, терпінням, лагідністю і довершеною мудрістю* (Епіфаній). *Служіння жаданням плоті, пияцтво, наркоманія, поклоніння золотому тільцю – все це справді своєрідне ідолопоклонство. Все це не від Бога, а від цього злого і грішного світу* (Філарет);

д) виховувати людину фізично і духовно здоровою, корисною суспільству, через проповіді розкрити сенс людського життя, вартість та важливість кожної людини: *Наше земне життя подібне до роси або до польових квітів, які виростають, розцвітають, а потім все одно в'януть. І як би ми не намагалися зберегти цю квітку розквітлою, рано чи пізно цвіт опаде, і квітка зів'яне. Те саме трапляється і з нами. Ми народжуємося, живемо і квітнемо, але приходять час, і від смерті ми нікуди не втечемо. Якщо будемо турбуватися про тимчасове, зможемо багато чого здобути, але загинемо у вічності, бо всі наші зусилля будуть звернені на земне і тимчасове. Ми збережемо душу для тимчасового, а для вічного – погубимо. Якщо ж будемо турбуватися про вічне, то жодні тимчасові омани нас не зведуть з істинного шляху* (Епіфаній).

Як слушно зауважує Н. Гуйванюк, проповіді мали не лише суто релігійне (хоч насамперед саме таке), а й виразно просвітницьке спрямування – вони сприяли морально-етичному вихованню, удосконаленню людини, вчили її бути фізично і духовно здоровим і корисним членом громади, суспільства [Гуйванюк 2012, с. 232].

У проповідницькому дискурсі спостерігаємо інтертекстуальність, цитування Святого Письма, Євангелія, Біблії: *Покладімо ж початок покаяння у нашому житті, адже «Царство Боже силою береться»* (Мф. 11: 12) (Епіфаній). *Християнство – це віра в те, що Ісус Христос є Син Божий. «Ви за кого Мене вважаєте?» – це було ви-*

рішальне питання, поставлене Ісусом перед Своїми учениками. «Ти є Христос, Син Бога Живого», – відповів апостол Петро (Мф. 16, 16). Тому для православного християнина Господь наш Ісус Христос є життєвим центром і джерелом духовної і творчої сили (Філарет).

У молитовному та проповідницькому дискурсі повною мірою реалізуються інтенції сакральності.

5.8. Репрезентація інтенцій аргументування в науковому дискурсі

У науковому дискурсі репрезентовано не тільки наукову діяльність дослідника, а й оприявлено результати науково-технічного прогресу, освіти, навчального процесу. Зрозуміло, що науковий дискурс – адекватний континуум реалізації наукового стилю, призначення якого – «служити для повідомлення про результати досліджень, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, систематизація знань, виклад матеріалу, представлення одержаних результатів суспільству» [Мацько, Сидоренко, Мацько 2003, с. 284]. Зважаючи на диференційні ознаки наукового стилю, серед яких інформативність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, точність, термінологічність, доказовість, переконливість, висновковість, комплекс інтенційних потреб мовця називаємо інтенціями **аргументування**. Оскільки основна мета такої інтенції – не тільки репрезентувати результати свого дослідження, а й аргументувати та обґрунтувати наукову гіпотезу, логічно викласти правильність та переконливість авторської ідеї, термінологічно виважено й точно інформувати про розгортання дослідження.

Синтаксична структура наукового тексту відповідає вимогам конкретності, логічності, відзначається широким використанням термінологічної лексики, складних та простих речень, ускладнених різними напівпредикативними зворотами, сурядними рядами словоформ.

Інтенції аргументування термінологічно виважені. Мовець репрезентує результати свого дослідження в різних формах: дисертаціях, книгах, статтях, підручниках. Як відомо, науковий стиль має такі підстили: власне-науковий (монографія, дисертація, реферат, стаття,

наукова доповідь, повідомлення, тези); науково-популярний (книги, статті); науково-навчальний (підручники, лекції, бесіди тощо [Мацько, Сидоренко, Мацько 2003, с. 284].

У власне-науковому дискурсі, що є результатом глибокої аналітико-синтетичної діяльності, дослідник висуває наукову ідею своєї праці, розтлумачує та аргументує гіпотезу. Будь-яке наукове дослідження – від дисертації, монографії до статті, реферату, анотації, резюме – відзначається стереотипністю, певним сценарієм розгортання наукової діяльності, суть якого полягає у використанні обов'язкових атрибутів, стандартних композиційно-мовленневих формул, наукової фразеології. Автор подає актуальність та новизну дослідження, мету і завдання, основну частину, висновок та перспективи подальшої наукової праці. Напр.: **Актуальність дослідження** випливає з необхідності нового осмислення лексичних одиниць – не тільки як номінативних знаків, а й як знаків, які акумулюють соціально-історичну, конкретно-емоційну і функціонально-семантичну інформацію (Н. Мединська). **Мета статті** полягає в з'ясуванні причин появи й активного використання в мовленні перифразових номінацій та описі спектра їхніх функцій (Ю. Макарець). **Реалізації поставленої мети сприятиме розв'язання низки таких завдань**: визначити зв'язок між логіко-семантичними відношеннями, які виникають між предикативним ядром аналізованих конструкцій та видовою координацією інфінітивних компонентів; схарактеризувати порядок слів у конструкціях із відношенням ототожнення, які ускладнені або не ускладнені додатковими відтінками значення (Н. Горголюк). **Археологічне вивчення території краю дало змогу охарактеризувати** стародавню історію краю, простежити основні етапи розвитку творців ряду культур у регіоні, визначити ступінь їх взаємозв'язків із населенням сусідніх територій, простежити вплив людської діяльності на ландшафт краю, виявити корені народних обрядів і традиції сучасного населення Буковини (Буковина). **Перспективу** подальшого дослідження вбачаємо в комплексному аналізі графічних виразників тема-рема-тичного членування речення та тексту (М. Вінтонів).

Диференційні ознаки наукового дискурсу, зокрема аргументованість, логічність суджень та висновків, однозначне вираження дум-

ки, зумовили його чіткий, організований синтаксис. Так, у підручниках позиція мовця знівельована, оскільки тут переважає грамема 3-ї особи множини теперішнього часу без вказівки на динамічну субстанцію адресанта, напр.: *На суходолі та дні океану виділяють дві основні його форми: гори й рівнини* (О. Скуратович, Р. Коваленко, Л. Круглик). *Моральні правила часто називають неписаними законами* (О. Данилевська, О. Пометун). *На картах теплі течії позначають червоними стрілками, холодні – синіми* (О. Скуратович, Р. Коваленко, Л. Круглик). Узагальнено-абстрактний характер наукового дискурсу, позачасовий план викладу матеріалу спричинили вживання неозначено-особових, узагальнено-особових і безособових речень: *На плані місцевості всі предмети та об'єкти зображують загальноприйнятними умовними знаками* (О. Скуратович, Р. Коваленко, Л. Круглик). *У наші дні річки набули ще більшого значення. На них збудовано електростанції, воду використовують для зрошення, як джерело водопостачання промислових підприємств, міст і сіл* (О. Скуратович, Р. Коваленко, Л. Круглик). *Моральний досвід народу втілено в його мові, зокрема в прислів'ях та приказках* (О. Данилевська, О. Пометун). *Унаслідок дослідження поетичних текстів Ліни Костенко було виявлено значну кількість тропів та стилістичних фігур* (Г. Горох).

Загальновідомо, що в науковій мові не прийнято використовувати займенник першої особи «я», більш прийнятне вживання займенника «ми» або дієслівної грамеми 1-ої особи множини, що створює «авторську скромність», напр.: *За об'єкт нашого дослідження ми обрали англійські, німецькі та українські ідіоматичні фрази номінативного та предикативного характеру* (Я. Бечко). *Ми виокремили синонімічні ряди, вказали на багатозначні фрази як в українській, так і в російській мовах* (Н. Венжинович). *У статті під терміном «узуальний» розуміємо значення і структуру фразеологізму* (Н. Хараман).

Для синтаксису наукового дискурсу характерна тенденція до складних побудов, що сприяє переданню складної системи наукових понять, установленню відношень між причиною і наслідком, доказами і висновками, напр.: *Діалог двох культур можливий тільки у рівних умовах, коли кожна сторона зберігає свою інакшість,*

окремішність, незалежність від іншої (Л. Масенко). Глибина поетичного слова Ліни Костенко зумовлена великим духовним потенціалом її творчої особистості, адже мистецтво для неї – не форма вираження думок і почувань, а стан душі, світовідчуття (Г. Горох). Лексико-семантичне наповнення компонентів, поєднаних градаційними сполучниками, не однопланове, бо значення другого компонента обов'язково посилює, рідше послаблює значення першого, кількісно або якісно модифікує виражену ознаку (К. Городенська). Аби учні краще засвоїли особливості правопису відмінкових закінчень у порядкових числівниках, слід скористатися методом евристичної бесіди (І. Хом'як).

У наукових текстах поширені різні типи складних речень зі складеними сполучниками на зразок *незважаючи на те, що*; *з огляду на те, що*; *унаслідок того, що* і под., пор.: **Незважаючи на те, що** названа теорія не охоплює всіх випадків сурядності й підрядності, вона накреслила основну відмінність між сурядністю й підрядністю (Р. Христіанінова). **З огляду на те, що** функція є основою категоризації мовних явищ, її можна визначити як концептуальну сутність (О. Селіванова). У науковому дискурсі складнопідрядні висловлення переважають над складносурядними. Це зумовлено тим, що в складнопідрядному реченні головна і підрядна частини тісно пов'язані, залежні одна від одної, а тому цілісно відображають інтенцію аргументування, зокрема через причинові, наслідкові семантико-синтаксичні відношення між предикативними одиницями.

У науковому дискурсі безсполучникові складні речення виражають пояснювально-уточнювальні відношення, що певним чином розгортає інтенцію аргументування та обґрунтовує авторську концепцію: *Тим часом у художній творчості поняття «крамольності» не існує в принципі: письменник може обирати для художнього осмислення будь-яку людську постать* (М. Наєнко).

Важливою рисою синтаксису наукового дискурсу є функціонування складних синтаксичних комплексів з різними видами синтаксичного зв'язку, речень, ускладнених сурядними рядами слів, напівпредикативними зворотами. Напр.: *Сугестивний потенціал перифразів зумовлений їхньою здатністю здійснювати актив-*

ний вплив на емоційно-вольову сферу реципієнта через певні **асоціації, образи, стереотипи, різні типи імпліцитної інформації** (Ю. Макарець). **Конфліктність** нинішніх мовних проблем України корениться в деформаціях її мовної ситуації, **успадкованих від колоніального минулого** (Л. Масенко). **Словотворення, щедро віддаючи свої запаси носіям мови, щоразу стає ще багатшим. На його знаменах ніби написано вічне гасло слів: Нашому роду немає переводу** (Н. Клименко).

Для наукового дискурсу типовим є вживання іменного складеного присудка (а не дієслівного), що сприяє створенню іменного характеру наукового стилю, чіткій репрезентації визначень, дефініцій тощо. Пор.: *Атмосфера – повітряна оболонка Землі, що обертається разом з нею під дією сили тяжіння* (О. Скуратович, Р. Коваленко, Л. Круглик). *Лінгвістичні гештальти – гіпотетичні універсальні структури, що вписують мову в загальний контекст свідомості людини, відтворюють її взаємодію з іншими когнітивними процесами свідомості* (Г. Вишневська).

Для оцінної характеристики науковець використовує переважно предикативні прислівники на зразок *цілком, слушно, варто, слід, треба*. **Цілком погоджуємося з думкою М. Алефіренка, який стверджує, що діалог культур і мов в умовах європейської інтеграції набуває особливої значущості** (Н. Венжинович). **Варто трохи уточнити наведену періодизацію** (Ю. Макарець). **Слід підкреслити, що і в ситуації майже повної відсутності захисту й підтримки українська культура все ж розвивається й структурується, маючи вже чималі здобутки і в тих сферах, де традиційно була слабше представлена, зокрема в популярних міських жанрах** (Л. Масенко).

Авторське «я» еспікується в суб'єктивно-модальних синтаксемах, що виражають суб'єктивну оцінку самого мовця: *на наше переконання, на нашу думку, на мою думку, як нам здається, вважаємо*, напр.: *Роботу над реєстром словника варто, на наше переконання, розпочати саме з тих частин мови і, в їхніх межах, з тих словотвірних категорій та розрядів слів, склад яких сьогодні активно оновлюється* (С. Карпіловська). **На нашу думку, поезію «Радість» поет не випадково вніс до збірки «Круговерть»** (Н. Глушковецька). **Як здається, тут трохи звужено уявлення про стиль** (М. Наєнко).

Вставні слова виражають гіпотетичність судження, припущення щодо оприявлення певної гіпотези: *Найчистішими, мабуть, є його вірші «Осінь» чи «Чередничка», перші строфи яких знає напам'ять кожен українець* (М. Наєнко). *На часі, очевидно, створення перекладного словника сленгу тлумачного типу* (П. Грабовий).

Особливо характерна для наукового дискурсу група вставних слів і словосполучень, що вказують на ступінь достовірності повідомлення, висновковість, констатацію певного факту, виділення основної інформації. Пор.: *І нарешилі, істотні відмінності між називним уявлення і називним теми спостерігаються в інтонації* (Ю. Зоріна). *І справді, мова творів М. Стельмаха – це певний симбіоз традиційного і новаторського, загальномовного й індивідуально-авторського* (І. Бабій). *Зокрема, атрибутами стереотипу в британській лінгвокультурі вважають агресивну антисоціальну поведінку, пристрасть до спортивного одягу тощо* (П. Грабовий). *До речі, саме завдяки Аркадію Жуковському, уродженцю Чернівців, написана і видана у 1956 р. значна праця з історії Буковини під назвою «Буковина, її минуле і сучасне»* (Буковина). *Власне, авторські новотвори є вагомим мовно-експресивним засобом* (І. Бабій). Логічність та послідовність інтенцій аргументування реалізується за допомогою суб'єктивно-модальних синтаксем *по-перше, по-друге, наприклад* та ін.: *Отже, мова бізнесменів, по-перше, неоднорідна і залежить від рівня їхньої освіти. По-друге, у ній виявляються й індивідуальні риси, які походять від сімейної традиції, виховання* (Н. Гудима).

Інтенція аргументування може бути представлена як цілком достовірний мовленнєвий намір: *Отже, наратив – це художній розповідний текст, у якому в певній послідовності розповідається про життя людей та пов'язані з ним події* (І. Горбач); як гіпотетичний, передбачуваний: *Нині, здається, більшість дослідників погодилися: неокласицизм є феноменом модернізму* (М. Наєнко); суб'єктивно-оцінний: *Уважаємо, що наш науковий пошук є новим, оскільки дотепер таке дослідження спеціально не проводилося* (Н. Венжинович).

На нашу думку, у доведеннях теорії, обґрунтуванні гіпотез, репрезентації різних класифікацій присутній образ автора, дослідника, який подає результати свого дослідження, проаналізувавши

та опрацювавши праці інших дослідників. Саме тому **інтертекстуальність** є важливим елементом оприлюднення результатів дослідження. «Чужий погляд» виражають парентетичні конструкції зі значенням переповідності чужих слів чи джерела повідомлення. Пор.: **Фахівці стверджують, що в Україні створено понад триста тисяч народних пісень** (М. Наєнко). **Як відзначають лінгвісти, функційний аспект інтенсифікаторів збігається з функційним аспектом експресивності** (М. Вінтонів). **За спостереженнями дослідників віддієслівної деривації у слов'янських мовах, такої субстантивзації набувають ті дієприкметники, в яких ознака пацієнса в безпосередньому перебігу дії, або динамічна (тимчасова) ознака пасивного учасника дії перетворюється на його статичну (постійну) ознаку, незалежну від процесу виконання дії** (Є. Карпіловська).

Використовуючи чужі думки, автор наукової ідеї принагідно зауважує, що вони належать іншій особі, проте пропускає їх крізь призму власного «я». У науковому дискурсі переважають парентези на зразок: *на думку.., як зазначає.., як зауважує..*, напр.: **На думку О. О. Попової, лінгвістика наративу розглядає художній текст як найважливіший різновид діяльності людини – літературної комунікації** (І. Горбач). **Як зазначає Т. А. Космеда, у щоденнику автор – це мовна особистість, феномен психологічної і культурологічної саморегуляції, що проявляється в автокомунікації** (Н. Хараман). Рідше послуговуються в науковому дискурсі вставними одиницями на зразок *за.., за словами.., за спостереженнями..*, пор.: **Справжній розквіт та відродження української літератури, за Єфремовим, відбулися у самому кінці XVIII – на початку XIX століття** (О. Меленчук). Переповідання чужого висловлення може мати часткове цитування чужих думок, дослівно поданих у лапках: **За словами О. С. Мельничука, ускладнені речення з погляду синтаксичної організації «залишаються в рамках загального типу простого речення, хоч функціонально, а частково й формально, зближуються вже з реченням складним»** (М. Плющ). **За спостереженнями Т. М. Спільник, «градаційні висловлення можуть ускладнюватися значенням причини»** (К. Городенська).

Зрідка в науковому дискурсі інтенцію аргументування вводять односкладні безособові конструкти: **Вважається, що архітекто-**

ніка концепту як структурно-сміслового утворення складніша, ніж архітектоніка поняття (Г. Вишневська). Ідеологічний чинник за своєю природою, **як уже сказано**, є зовнішнім щодо людського буття (М. Наєнко) та неозначено-особові структури, пор.: *Щодо функціональної ролі, то всі розділові знаки поділяють на дві групи: розподільні (крапка, знак питання, знак оклику, кома, тире, двокрапка, три крапки) і видільні (дві коми, дві дужки, два тире, лапки)* (М. Вінтонів). До засобів вербалізації інтертекстуальності належать і парентези зі значенням загальносприйнятої думки чи відомого джерела, напр.: *Такий розвиток подій був, звичайно, утопічним: жоден тиран, як свідчить цивілізація, ще ніколи не зреагував на будь-які, навіть «термітні» звернення до нього* (М. Наєнко).

Для втілення інтенцій аргументування важливу роль відіграє апеляція дослідника до вже набутих знань у певній галузі: *Уже класичним стало твердження З. Попової, Й. Стерніна про те, що концепт – одиниця концептосфери, а значення – одиниця семантичного простору мови* (Г. Вишневська) або до деяких праць відомих науковців: *О. Селіванова у праці «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» (2006 р.) поняття експресивність розглядає у двох значеннях* (І. Бабій).

У науковому дискурсі спостерігаємо прагнення автора **активізувати увагу** адресата за допомогою контактної-інтерактивних звернень, зреалізованих імперативними грамами сумісної дії, напр.: **Пам'ятаймо:** *співіснування народів і націй в одній країні – це завжди шлях до взаємозбагачення, взаємовідкриття і створення спільної культури всього людства* (О. Данилевська, О. Пометун) питальними висловленнями, що актуалізують важливу думку чи проблему дослідження: *Чи збагатив українську літературу ранній модернізм?* (М. Наєнко); непрямыми запитаннями, репрезентованими складнопідрядними реченнями з'ясувального типу: *Саме тому цікаво запитати себе, а що ж ми знаємо про словотворення мови, заглянути в його лабораторію* (Н. Клименко); питально-розповідними комплексами: *Чи можна запропонувати таку номенклатуру стилів, яка б не викликала жодних заперечень чи сумнівів? Досвід і вітчизняного й зарубіжного літературознавства підказують, що – ні* (М. Наєнко); вставленими конструктами, що мають характер

принагідного, додаткового зауваження: *Роман В. Барки генетично споріднений із Літургією Вірних (він є її розгорнутою і величною християнською метафорою), у якій представлено Христові страсті, смерть і Його воскресіння з мертвих* (І. Набитович).

Науковий дискурс відзначає точність, термінологічна врівноваженість, лаконічність викладу матеріалу, проте репрезентація наукової ідеї підлягає обґрунтуванню та аргументуванню.

5.9. Засоби вираження інтенцій регламентування в офіційно-діловому дискурсі

Комунікативна інтенція відіграє важливу роль у процесі спілкування, який звичайно відображає цілком реальний адресантно-адресатний континуум. Цей процес всебічно представлений у художньому, розмовному, епістолярному, публіцистичному та конфесійному дискурсах. Незважаючи на те, що офіційно-діловий дискурс комунікативно однобічний, «він не є мовою регулярного масового спілкування, ним не говорять», його все-таки використовують «для врегулювання ділових відносин мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах, для обслуговування громадянських потреб людей у типових ситуаціях» [Мацько, Сидоренко, Мацько 2003, с. 257 – 259]. Саме тому офіційно-діловий дискурс слугує релевантним середовищем, у якому експлікується ще один тип інтенцій мовця з виразним колоритом офіційності, який називаємо **інтенціями регламентування**.

Серед важливих ознак офіційно-ділового стилю, крім послідовності й точності викладу в ньому фактів, документальності та чіткості, у багатьох дослідженнях виділено безособовий, емоційно-нейтральний характер тексту, адже висловлення спрямоване від узагальненої особи – держави, закону, права. І навіть у тих документах, де є конкретна особа, зокрема в заяві, дорученні, розписці тощо, авторська індивідуальність приховується стандартом документа [Мацько, Сидоренко, Мацько 2003, с. 261].

Офіційно-діловий дискурс за своїм характером відповідає статусно орієнтованому, ситуативному та інституційному дискурсу,

адже слугує засобом для спілкування в державно-політичному, громадському та економічному житті, у законодавстві, у сфері управління адміністративно-господарською діяльністю [Корж 2009, с. 27] і регламентований стандартами офіційних документів. Цей тип дискурсу виконує дві функції: інформативну, що надає висловленню характеру документа, та волюнтативну, що спонукає до дії, адже «документ – це джерело інформації, об’єкт дослідження (для вченого), засіб фіксації, передачі інформації та керування суспільством у цілому, колективом громадян чи окремою особою (для працівника управління), засіб доказу (для правника)» [КФМ, с. 132].

Інтенції регламентування спрямовані на те, щоб регулювати ділові стосунки в установах, організаціях, закладах, обслуговувати громадські потреби людей у різноманітних побутових ситуаціях, спонукати адресата дотримуватися певного регламенту під час виконання якогось завдання, давати настанови, як діяти, інформувати громадян і суспільство про будь-які явища та події, найновіші закони, укази, розпорядження. Напр.: **Конституція України**: *Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання або іншими ознаками*; **постанова**: *Відмовити Величку Петру Васильовичу у визнанні його цивільним позивачем у кримінальній справі за обвинуваченням Кривого П. П. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 186 КК України (СД). Верховна Рада України постановляє: призначити позачергові вибори Дмитрівського сільського голови на неділю 2 червня 2013 року (Відомості Верховної Ради України); заява*: *У зв’язку з переїздом батьків у село Божиківці Деражнянського району прошу зарахувати мене учнем сьомого класу Божиковецької середньої школи. Прошу надати мені чергову відпустку за 2006 рік з 30 серпня 2002 року (А. Корж)*. Звичайно, письмові монологічні тексти офіційно-ділового стилю містять повідомлення, здавалося б, віддалені від мовця, мовної особистості загалом, проте за кожним таким текстом стоїть людина, яка його складала і мала для цього певне комунікативне завдання. В офіційному дискурсі повідомлено не тільки про факти чи події суспіль-

ного життя, а й про особистісну діяльність адресанта, автора звіту, розписки, пояснювальної записки, автобіографії. Документ формує оцінне ставлення, позитивну чи негативну думку того, хто буде його читати, кому він адресований.

До офіційно-ділового дискурсу належать документально оформлені акти державної, політичної, економічної діяльності, про ділові відносини між організаціями, державами, а також між членами суспільства у сфері офіційного спілкування – закони, установи, накази, акти, розпорядження тощо. Соціально зумовлена мовленнєва подія, яку відображає офіційно-діловий дискурс, його статусно-рольова організація дає підстави виокремити три типи дискурсивних виявів інтенцій регламентування, зважаючи на диференціацію офіційно-ділового стилю [Мацько, Сидоренко, Мацько 2003, с. 258; Корж 2009, с. 27 – 28]:

1) інтенції, експліковані в документах законодавчого характеру, що затверджують права громадян і політику, регламентують та обслуговують офіційно-ділові стосунки між державою і приватними особами, приватними та службовими особами (конституція, закони, укази, постанови): *Закон України про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства (ОВУ). Указ про зміну у складі Ради національної безпеки і оборони України (ОВУ). Указ Президента України про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня фізичної культури і спорту* (Офіційний вісник Президента України);

2) інтенції у сфері міждержавних дипломатичних стосунків, що регламентують офіційні стосунки на рівні держав, міжнародних організацій (договір, конвенція, декларація, нота, комюніке, меморандум), напр.: *Варшавський договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу, підписаний 14 травня 1955 р.; Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до договору про нерозповсюдження ядерної зброї (СД). Спільна заява президентів України, Литви та Польщі щодо врегулювання ситуації у Грузії (СД); нота: Міністерство закордонних справ України засвідчує свою повагу Посольству Республіки Польщі (СД);*

3) інтенції в адміністративно-канцелярській сфері, які спрямовані на те, щоб регламентувати службові статусно-рольові

стосунки учасників виробничої діяльності (заява, наказ, розпорядження, доручення, розписка, довідка, телеграма тощо), напр.: **довіреність**: Я, Григоренко Іван Кирилович, довіряю Близнюк Тамарі Степанівні одержати в касира управління належну мені зарплату за травень 2006 року (СД).

У ролі адресанта певного документа може бути як сам мовець, що має певну комунікативну інтенцію, так і узагальнений адресант (президент, декан, директор, прокурор, суддя), зрідка використовуються й пасивні конструкції, пор.: **розписка**: Я, Генда Лариса Володимирівна, отримала гроші від Гузара Михайла Івановича в сумі 500 (п'ятсот) гривень. Зобов'язуюсь повернути гроші до 1 лютого 2009 року; **фрагмент з атестації** викладача: Пані І. О. Пономарюк працює на посаді старшого викладача кафедри сучасної української мови з 1993 року. У 1983 році закінчила Чернівецький державний університет імені Юрія Федьковича за спеціальністю «Філолог. Викладач української мови та літератури» з відзнакою. На високому навчально-методичному рівні проводить лекційні та практичні заняття. Користується повагою у колективі та серед студентів; **призначення**: Генеральний директор фірми призначається Радою підприємців терміном на 5 років (СД).

До дискурсивно маркованих засобів реалізації інтенції регламентування належать:

1) розповідні висловлення із сегментованими елементами (часова та локальна характеристика), у яких текстові актуалізатори можуть подаватися за допомогою великих літер, розрідження, підкреслення, курсиву, пор.: **гарантійний лист**: Просимо Вас на підставі договору № 33 / 99 – ДТ від 10.08.2006 надати наряд міліції для супроводу вантажу за маршрутом «Київ – Вінниця – Київ» з 14.10.2006 по 16.10.2006 (А. Корж); **розпорядження**: ВИМАГАЮ: 1. Забезпечити виконання приписів державного пожежного нагляду в установлені терміни. 2. Встановити суворий протипожежний режим у приміщеннях (А. Корж); **заява**: Міністерство закордонних справ України з глибокою стурбованістю сприйняли дії білоруських властей вночі 24 березня 2006 року щодо учасників мирної акції опозиції в Мінську (СД);

2) розповідні висловлення з кліше – усталеними словесними формулами на зразок: *надсилаємо вам, установити контроль, оголосити подяку, порядок денний, до наказу, до відома, згідно з, відповідно до, пор.: **наказ:** Згідно із Законом про мови і ст. 10 Конституції України навчання в академії має здійснюватися українською мовою* (А. Корж);

3) я-висловлення, у яких експліковано позицію мовця за допомогою займенника **я**, його парадигмальних граем або особового закінчення дієслова 1-ої особи однини, пор.: **автобіографія:** *Я, Мала Світлана Петрівна, народилася 24 лютого 1984 року в м. Кам'янці-Подільському Хмельницької області (СД); **заява:** Прошу допустити мене до складання вступних екзаменів на заочну форму навчання за контрактом* (А. Корж);

4) спонукальні висловлення інфінітивного типу: **наказ:** *Звільнити: Іващука Бориса Васильовича, молодшого наукового співробітника, з 10 жовтня 2006 року за власним бажанням* (А. Корж);

5) складнопідрядні речення з'ясувального та обставинного типу (із семантичними відношеннями причини, умови, наслідку), напр.: **пояснювальна записка:** *12.10.2006 я спізнився на вечірнє шикування на 20 хвилин у зв'язку з тим, що неправильно спланував свій час. У майбутньому обіцяю бути більш зібраним, вчасно і ретельно виконувати обов'язки курсанта* (А. Корж);

6) використання ввічливих формул на зразок шановний, високоповажаний тощо, напр.: **лист:** *Шановний Василю Олександровичу! Вашу заяву розглянуто* (А. Корж).

Ділове спілкування відбувається в межах відповідних соціальних, державних та міжнародних установ, тому простір застосування ділового мовлення обмежений статусно-рольовими взаєминами комунікантів у сферах державно-політичної, громадської, економічної та адміністративно-господарської діяльності. Відповідно до цих сфер вирізняються основні види інституційного дискурсу: *законодавчий* (закони, укази, статuti, постанови); *дипломатичний* (міжнародні угоди – конвенції, комюніке, звернення – ноти, протоколи); *адміністративно-канцелярський* (накази, інструкції, розпорядження, довідки, заяви, звіти).

Інтенції регламентування детермінують стереотипність, графаретність та адміністративно-канцелярська термінологія офіційно-ділового дискурсу.

5.10. Інтенції метакомунікативного вияву в дискурсі фатичної комунікації

Комунікативна інтенція як універсальна лінгвістична субстанція тісно пов'язана з **мовцем** – носієм різноманітних психоментальних станів, представником тієї чи тієї етноспільноти, що активно користується рідною мовою [Жайворонок 2007, с. 7], відзначається комунікативною компетентністю, певним рівнем лінгвокреативних можливостей. Вільну реалізацію намірів адресанта забезпечує не тільки безпосередній процес інтеракції, а й **метакомунікація**, що супроводжує основну комунікацію та призначена регулювати мовленнєве спілкування засобами мови [Почепцов 1981, с. 52]. До інтенцій метакомунікативного вияву, тих потреб, які мають стосунок до налагодження взаємин між комунікантами і супроводжують основний плин інтеракції, ми зараховуємо комунікативні потреби мовця в ритуальних, фатичних ситуаціях привітання, прощання, вдячності, знайомства, вибачення, побажання, співчуття та ін. Такий спектр соціально необхідних інтенцій, зважаючи на концептуальність та образність їхніх реченнєвих реалізацій, увиразнює насамперед риси національного характеру, має важливе значення для розуміння української етнокультури загалом. Зазначені мовленнєві ситуації стереотипні, типові, мають чітку систему традиційних засобів своєї репрезентації.

Термін «метакомунікація» увів до наукового вжитку в 60-х роках ХХ ст. П. Вацлавік, який розглядає метакомунікацію як комунікацію про комунікацію, тобто отримання інформації, але не на змістовному рівні, а на рівні формування «особистого сприйняття співрозмовника» [Watzlawick 1967, с. 40].

На думку Р. Якобсона, суть метакомунікативної функції полягає у встановленні, підтриманні або перериванні комунікації, перевірці каналу зв'язку, привертанні уваги співрозмовника, а також у прагненні впевнитися в тому, що він уважно слухає [Якобсон 1975,

с. 198]. Ця спрямованість на контакт, або, у термінах Б. Маліновського, фатична функція, здійснюється за допомогою обміну ритуальними формулами або навіть цілими діалогами, загальна мета яких – підтримання комунікації [Malinowski 1953, с. 298]. На наше переконання, метакомунікативна – це функція мовлення, яка забезпечує соціально прийнятне, ситуативно детерміноване, ефективне спілкування в ракурсі реалізації глобальної інтенції мовця. Метою фатичної комунікації є підтримання контакту, тоді як метакомунікація спрямована на регулювання цілісного ходу комунікативного процесу. О. Ахманова говорить про «контактовстановлювальну функцію», що виявляється в ситуаціях, у яких мовець не прагне одразу передати співрозмовникові певну інформацію, а хоче підготувати слухача до сприйняття інформації, привернути до себе увагу і т. ін. [Ахманова 1969, с. 508]. Мета ж метакомунікативної функції полягає в тому, що акт комунікації дає змогу ініціаторові спілкування найповніше реалізувати свій комунікативний намір.

Інтенції метакомунікативного вияву, репрезентують два типи: 1) інтенції соціально-регулятивного характеру; 2) контактнo-інтерактивні інтенції.

5.10.1. Метакомунікативні інтенції соціально-регулятивного характеру

Метакомунікативні інтенції соціально-регулятивного характеру реалізуються за допомогою конструкцій мовленнєвого етикету, які не мають чіткого місця в системі синтаксичних одиниць української мови. Їх уналежнюють до слів-речень, нечленованих комунікатів, еквівалентів висловлень тощо.

Кожна людина, незалежно від віку, статі, національності, освіти, посади, повинна дотримуватися основних норм мовного етикету, адже рівень мовленнєвої культури свідчить про її вихованість, чемність. У «Словнику лінгвістичних термінів» О. Ганича та І. Олійника читаємо: «Мовний етикет – національно специфічні правила мовної поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і виразів, що рекомендуються для використання в різних ситуаціях увічливого контакту зі співрозмовником, зокрема під час привітання,

знайомства, звернення до співрозмовника, висловлення подяки, прощання, вибачення, запрошення. Кожна ситуація обслуговується в українській мові групою висловлень, які нерідко утворюють синонімічні ряди: *добрий день, здоровенькі були; будь ласка, прощу; до побачення, до зустрічі, прощайте, вибач* тощо» [Ганич, Олійник 1985, с. 147]. З-поміж конструкцій мовленнєвого етикету виразно протиставлені ті, які вживаються для налагодження контакту між мовцями (конструкції звертань і вітань), для підтримання контакту (формули вибачення, прохання, подяки, запрошення) та для припинення контакту (висловлення прощання, побажання).

Мовленнєвий етикет визначають як мікросистему національно специфічних стійких формул спілкування, прийнятих і усталених суспільством для встановлення контакту співрозмовників, підтримання спілкування в певній тональності. Такі стійкі формули спілкування, або стереотипи спілкування, є типовими, часто повторюваними конструкціями в побутових ситуаціях. Їх використовують як готові та стійкі висловлення, зафіксовані в нашій свідомості. Набір типізованих частотних ситуацій зумовлює відповідний набір мовленнєвих засобів, що обслуговують такі ситуації.

Інтенція соціально-регулятивного характеру спрямована на встановлення, активізацію та ініціювання контакту між учасниками комунікативного акту. У лінгвістичних студіях немає усталеного терміна на позначення цієї потреби мовця. Такий тип інтенції називають контактною. Як слушно зауважує Л. Кисельова, контактна інтенція передбачає вимогу мовленнєвого ритуалу, здійснення певних соціальних ролей – привітання, прощання, представлення, звертання тощо [Киселева 1978, с. 149]. На нашу думку, на означення цього інтенційного діапазону цілком прийнятним буде термін «**інтенція соціально-регулятивного характеру**», який чітко визначає комунікативну потребу мовця у соціальній комунікації, у спілкуванні між людьми, у процесах регулювання міжособистісних стосунків.

Вербальне вираження інтерактивної інтенції враховує категорію ввічливості та контекст ситуації мовленнєвого ритуалу. Діапазон стереотипів спілкування досить широкий. Основні з них виражені у традиційних та загальноприйнятих формулах привітання, про-

щання, дякування, запрошення, вибачення, побажання, поздоровлення, благословення, похвали та компліменту (люб'язності).

Етикетні вирази мають яскраво виражений прагматичний характер: установлюють мікроклімат спілкування, його тональність, створюють необхідні передумови для успішного розв'язання комунікативного завдання, напр.: – *Це ви! Як ся маєте?* (О. Кобилянська). – *Як то ви живете-поживаєте?* (Марко Вовчок).

Конструкції мовленнєвого етикету, сформовані на основі розмовних побудов, не потребують комбінування і не підлягають чіткому членуванню. Вони ґрунтуються на певній моделі, для якої характерне фразеологізоване словесне наповнення. Формули ввічливості мовець не використовуює як нові для кожного мовленнєвого акту, а відтворює як одиниці, що зберігаються в його свідомості як комплекс готових стереотипних фраз.

Соціально-регулятивна інтенція втілюється в мікродіалогах стереотипної форми «запитання – відповідь». В етикетній ситуації (вітання, знайомства, прощання і под.) реалізується принцип комунікативної кооперації, співробітництва, який характеризується, за словами О. Селіванової, узгодженістю намірів, стратегічних програм комунікантів, симетричними відношеннями між ними, балансом комунікативних статусів, ефективністю й оптимальністю [Селіванова 2008, с. 603]. Власне, успішним можна вважати той комунікативний акт, який відбувається у доброзичливій атмосфері, коли вихідні та кінцеві інтенції досягають запланованого результату. Напр.: – *Як ся маєш?* – *Хвалити бога* (М. Стельмах). – *Доброго ранку, пані.* – *Доброго ранку* (В. Шкляр). – *Добридень вам, панночко!* – *Дай вам, боже, здоров'я* (Є. Ярошинська). – *Боже помагай!* – *Дякую. Боже, і вам помагай* (М. Матіос).

Привітання реалізують переважно стереотипні нечленовані комунікати, вигуківі формули, звернені до кого-небудь під час зустрічі на знак прихильного ставлення, вияву доброзичливості, приязні, прихильного ставлення: – *Добрий день! Добрий день! Ви, може, і не чекали нас сьогодні...* (Ірина Вільде). – *Добрий вечір добрим людям!* (В. Винниченко). – *Здорові були!* (В. Шкляр). – *Вітаю вас, пані добродійко, у своїй хаті* (Ірина Вільде). – *Слава Йсу, Ільчи-хо!* – *Слава навіки...* (Ірина Вільде). Привітання – найпоширеніше

етикетне кліше-висловлення. Неважко помітити, що зміст вітань формують добрі побажання. Фактично формули вітань є усіченими формами побажальних конструкцій, пор.: *Я бажаю вам доброго ранку! // Доброго ранку!* Відбувається, власне, еліптизація – цілком закономірне явище для уснорозмовної комунікації: *З неділю!; Доброї ночі!; Зі Святим Вечором!*

До синтаксичних засобів реалізації інтерактивної інтенції **привітання** належать і питальні висловлення. В етикетних ситуаціях їх використовують як формули ввічливості, що вживаються для налагодження контакту між співрозмовниками, напр.: – *А-а, Бронко, – трусив Петро обома руками долоню молодого Завадки. – Як ся маємо? (Ірина Вільде). – Як маємося? (Ірина Вільде). – Ну, як ся? (П. Загребельний).* Мовець, використовуючи питальні конструкції ритуального спілкування, намагається не тільки встановити контакт, а й стимулює адресата мовлення до продовження процесу спілкування.

Нанизування питальних висловлень сприяє вираженню різнобічних запитів мовця й успішному здійсненню інтенційно-стратегічної програми комунікації, напр.: – *Ну, розкажуй, Михасю, як там, що там? Що чував? Що бачив? Де був?* (Остап Вишня).

Реалізація інтенції привітання залежить і від форми звертання, місця його в реченні, прагматичних пресупозицій (знання суб'єкта мовлення про співрозмовника: його соціальний статус, рівень знайомства, вік, субординація, тло мовленнєвої ситуації – офіційність / неофіційність, доброзичливість / супротив. Синтаксична позиція звертання у висловленні впливає на вираження конкретної комунікативної потреби мовця. Зокрема, препозиція звертання реалізує типову для нього фатичну функцію, напр.: – *Дарцю, як ся маємо?* (Ірина Вільде). Місце звертання в інтер- або постпозиції нівелює фатичну семантику, а дуже часто реалізує емоційно-експресивну оцінку, підкреслює соціально-рольовий статус комунікантів, напр.: – *Добридень, сусідоньку! Як вас Бог милує?* (Марко Вовчок). – *Добрий вечір, брате!* (В. Шкляр). – *Салют служителям муз! Ну як ти, Василю, готовий?* – *Привіт, товаришу голово?* (І. Цюпа). Слушно зауважують В. Гольдін та О. Доценко про те, що звертання в середині чи в кінці речення використовують не просто для підтримання вже раніше встановленого контакту, а переважно для вказівки на взає-

мостосунки адресата й адресанта, регулює їх, констатує всі зміни та збереження попередніх стосунків [Гольдин 1977; Доценко 2008].

За допомогою питальних висловлень у дискурсі фатичної комунікації автор інтенції передає різноманітні запити, спрямовані на встановлення контакту: 1) запит про здоров'я, напр.: – *Як ваше здоров'я?* (І. Нечуй-Левицький); 2) запит про стан адресата чи про знайому для співрозмовників особу, напр.: – *Як там Зоя?* (Є. Гуцало); 3) запит про майно, напр.: – *А як господарство, як пані мама?* (З. Тулуб); 4) запит про справи адресата, якісь особливі деталі, напр.: – *Ну, як справи йдуть у школі? Все гаразд?* (Ірина Вільде).

Окрему групу становлять фатичні запитання на позначення мовленнєвого контакту, які вживають у разі **несподіваної зустрічі та знайомства**. Напр.: – *Невже ж це ви? – Невже це ти, Іване?* (Б. Лепкий). *Углядівши Несторову, він як стій вибіг надвір: – А-а-а? Кого я бачу?* (Ірина Вільде). Використавши запитання на зразок *Кого я бачу?*, мовець не ставить за мету з'ясувати, кого саме він побачив. Це лише сигнал: «Я тебе пам'ятаю і радий бачити». Фатичні запитання можуть стосуватися початку розмови, напр.: – *А, прошу, прошу, заходьте, отче каноніку. Чим можу служити? Чому завдячую візит шановного ксьондза?* (Ірина Вільде). – *Сідайте, Дмитро! Що гарного скажете?* (В. Підмогильний); знайомства, пор.: – *З ким маю честь познайомитись?* (А. Свидницький). – *Здоровенькі були!* – *Ну, здоровий будь, – привіталася Тіна, – будьмо знайомі* (В. Шкляр). – *Я про вас чув давно, – сказав Завірюха. – Радий знайомству* (В. Шкляр). – *Проху познайомитися. То є пан Немирич, славний поет* (Ю. Андрухович).

Серед інтенцій привітання виділяємо **власне-вітання, поздоровлення** з нагоди свята: – *Вітаємо тебе, наш дорогий Гордію Васильовичу, святим хлібом. Поздоровляємо зі святом обжинків!* (І. Цюпа). – *Поздоровляю вас од усього серця* (П. Загребельний). – *І вам, дай Боже, добрий вечір, і вас із Різдом Христовим* (М. Вінграновський). – *З Різдом Христовим будьмо здорові і за всіх здоров'я!* (М. Вінграновський).

До інтенцій соціально-регулятивного характеру вналежнісномо ті, що передають бажання мовця **завершити розмову, попрощатися**, напр.: – *Бувай здорова, Валюшо, – не насмілюся підійти*

до неї і поцілувати. – **На все добре, пане Ястремський!**.. (Ірина Вільде). – *Не буду я дорогою вертатись... вже ранок... Ну, я пішов...* **Бувай!** (Ірина Вільде). – **До побачення!** (Ірина Вільде). – **Щастя вам, пане капітане. Дасть Бог – побачимось** (В. Шкляр). – **Прощавайте** (І. Роздобудько). – **Прощавайте! Нехай вас Бог має у своїй опіці!** (Б. Лепкий). Деякі висловлення стереотипні, уживаються як прощальні вигуки під час розлуки, пор.: – **Ну, їдь з Богом.** – *Ну, будь здорова, дитинко* (Ірина Вільде). – **На добраніч тобі, Вірунько** (О. Гончар). – **Прощайте, свату, най вся ненависть згорить з тим деревом!** (Є. Ярошинська). Мовленнєвий намір попроситися здебільшого реалізують висловлення з дієсловами у формі **наказового способу**, пор.: – *То й будь здоров, – прощаючись, подав велику, обплетену жилами руку* (М. Стельмах). – **Прощавай, мій світе білесенький, прощавайте, пташки ріднесенькі...** (В. Шкляр). – **Прощавайте, тату. Прощавайте і простіть** (В. Шкляр); зрідка – у конструкціях із дієсловами **дійсного способу**, напр.: *Та я уникну вашої помилки, пане-брате Агріно, тепер я прощаюся з вами...* (В. Шкляр). Прощання може супроводжуватися не тільки прощальними, а й подячними словами, напр.: – **Бувайте здорові, дорогі мої сини! Спасибі, що навідали, втішили старого** (І. Цюпа). ...**Спасибі** вам усім, мої рідні, за розуміння. *Гаряче цілую вас. Прощавайте і не журіться за мною, бо я свідомо обрав цей хрест* (В. Шкляр).

Інтенція **дякування** – це прагнення мовця подякувати, віддячити за якусь послугу, допомогу, за щось зроблене. Вона реалізується висловленнями на зразок: – *Ой, люба Мілечко, дякую тобі, сонечко, за племінничку* (Г. Тарасюк). – **Спасибі** тобі, Василю, що хоч ти мене не цураєшся (І. Цюпа). Висловлення подяки – насамперед вияв людської солідарності та доброзичливості, вдячності за зроблене добро, виявлену увагу. Інтенцію дякування підсилюють вигуківі інтенсифікатори, повторення слів, пор.: – **Ой спасибі, велике спасибі, Тимофію, тобі** (М. Стельмах). – **Дуже дякую, Гелю, але ви маєте тепер свої клопоти: кури різати... індики скубати... І я ще вам на голову... ні... ні... дуже тобі дякую...** (Ірина Вільде).

У ролі експлікаторів інтенції дякування та створення приязної атмосфери можуть бути лексеми **дякую, вдячний, спасибі, при-**

йміть вдячність, прийми подяку: *Дякую тобі, Господи, що ти подарував мені таке довге життя із нею, заледве не тиждень* (В. Шкляр). – *Сонце! Я тобі вдячний! Ти сієш у мою душу золотий засів...* (І. Цюпа). – *Спасибі вам усім, мої рідні, за розуміння* (В. Шкляр). – *Прийміть мою щиру подяку за сі слова* (Є. Ярошинська). – *Хоч із великим запізненням прийміть від мене глибоку і щиру вдячність* (І. Цюпа) або такі гіперболізовані конструкції, як: – *О як же нам тобі віддячити, добродію наш* (С. Воробкевич). – *Ви не можете собі уявити, яка я вам вдячна* (Є. Ярошинська).

Проте в деяких ситуаціях Дякую не виражає особливого почуття вдячності співрозмовникові. Мовець говорить Дякую згідно з вимогами культури, а не дякуючи за щось адресатові, пор.: – *Закурите, Сулімане? – Дякую, пане докторе, я щойно кури́в* (Ірина Вільде). – *Сідай собі, небого, отут біля мене! – Та дякую красно, – відпрошується Ільчиха, наче не він у неї, а вона в нього гостем була, – я собі отутечки на краєчку присяду* (Ірина Вільде).

Зауважимо, що висловлення вдячності здебільшого реалізується в діалогічному дискурсі, передусім у репліці-реакції, напр.: – *Тоді до хлібини спечи їм чотири коржі в дорогу. – Дякуємо, отче* (В. Шкляр). – *Пане Попель, це моя друга книжечка. Я надписав її для вас. – О, дуже сердечно дякую* (Ю. Андрухович). – *Добре, я ставлю на обговорення твоє прохання. – Спасибі, товаришу* (В. Винниченко).

Експресивно марковані висловлення, у яких мовець звертається зі словами вдячності до Господа, напр.: – *Дякую Тобі, Господи і Боже мій, за все, що діється наді мною! Дякую тобі за всі скорботи і спокуси, які посилав Ти мені для очищення і зміцнення опечалених гріхами моїх душі і тіла* (К. Ватаманюк). – *Спасибі тобі, милий Боже, за вируюче море життя, у якому ми чудом рятуємось Тобою* (К. Ватаманюк).

Інтенція **запрошення** передбачає звернення до адресата з проханням прибути до адресанта з певною метою – у гості, на якісь урочистості, збори тощо. Напр.: – *Я хочу запросити вас на каву* (І. Роздобудько). – *Заходьте до хати, прошу...* (Є. Гуцало). – *Приїхали-таки, а я думала – жартуєте. Тож заходьте до хати, зараз я вам покажу свої вишиванки* (І. Цюпа). – *Просимо, люди добрі,*

сідати у нашій хаті. Будьте гостями (М. Вінграновський). Запрошення відзначається стереотипністю та сценарністю, коли має стосунок до традицій та звичаїв українського народу: *Просили тато і мама, і ми вас просимо до нас на вечерю* (М. Вінграновський). – *Милості прошу до нашої хати* (І. Цюпа). – *Сідайте ж у нас, щоб старости сідали* (І. Нечуй-Левицький). Інколи інтенцію запрошення вводить контактне запитання, напр.: – *Чого ж ми тут? Заходьмо в хату* (В. Барка).

В українській мові комунікативну ситуацію запрошення експлікує багато стереотипних формул, найуживанішими з-поміж яких є такі: *Будь ласка... Будьте ласкаві... Будьте люб'язні... Дозвольте Вас запросити... Я хочу запросити Вас до себе. Проходьте, будь ласка. Підійдіть, будь ласка, ближче! Прошу, сідайте (сідайте, будь ласка!) Ласкаво просимо!*, напр.: – *Прошу сідати! Будь ласка* (В. Винниченко). – *Та випийте-бо хоч чарочку! Випийте-бо всю до дна! Та закусить, будьте ласкаві!* (І. Нечуй-Левицький). – *Гей, добрі друзі наші! Завітайте до нас на свято* (І. Цюпа). Зрозуміло, що запрошення з вдячністю приймають: – *Сідай тут, ближче до каміна, до вогню!* – *З охотою, будь ласка* (В. Винниченко). – *Ми запрошуємо вас назавтра на вечір поезії.* – *Дуже радо прийду. Дякую за запрошення* (Ю. Андрухович).

У деяких синтаксичних конструктах інтенція запрошення представлена імпліцитно, проте мовленнєва ситуація, контекст перебігу інтеракції дає змогу однозначно експлікувати саме такий намір мовця: – *То ходімо до хати, побалакаємо* (Є. Гуцало). – *То ходімо до мене у млин* (Є. Гуцало). – *Давай разом збирати цвіт. У мене в курені і посушимо, бо на сонці не можна. Як ти? – Можна і разом* (М. Стельмах).

Інтенцію **вибачення** реалізує висловлення, у якому мовець приносить вибачення співрозмовнику, просить пробачення, усвідомлюючи провину. Адресант дає зрозуміти адресатові, що він усвідомив свою помилку і визнає її. Вибачення може вживатися й для того, аби продемонструвати свою вихованість.

Комунікативну ситуацію вибачення формують такі компоненти, як мовець, співрозмовник і повідомлення. Напр.: – **Пробачте**, – *сказав м'яко, як ще ніколи досі, – не хотів зробити вам прикрості...*

(Ірина Вільде). – **Прости мене**, що скалічив тобі життя (Г. Тарасюк). – **Дуже перепрошую**, воно трошки так, а трошки не так (Ірина Вільде). План змісту інтенції вибачення становить прохання, благання адресанта про вибачення, план вираження – різноманітні за структурою висловлення: прості й складні, стереотипні, прямі й непрямі висловлення

Етикетні формули *Вибач* (*Вибачте*), *Пробач* (*Пробачте*) виражають прагматичний зміст *Я прошу вибачення*, напр.: – **Вибач мені** за маленькі жіночі примхи (В. Шкляр). – **Вибачте**, Олено Йосипівно, напевно, мені дали помилкову інформацію (В. Шкляр). – **Пробач**, що розбудив тебе (І. Цюпа). – **Ви пробачте**, я не хотів вас образити (І. Цюпа).

Маркерами інтенцій вибачення можуть слугувати й лексеми: **даруй** (**даруйте**): ...бо те, про що піде мова, – це справа честі... не моєї, і не вашої, а, **даруйте** за високі слова, йдеться про честь нашої з вами... країни (В. Шкляр). – **Даруйте** за спізнення. Під Житомиром зламався автомобіль (В. Даниленко); **звиняй** (**звиняйте**): – **Звиняй мені**, Володимире, але не в той бік ти думаєш (О. Гончар); **перепрошую**: *Я перепрошую*, але я ось що хотів сказати, Андрію. Останньою любов'ю Остапчука була зимова риболовля. Останньою і вже єдиною (В. Шкляр). **Перепрошую**, шановна, за цю невинну містифікацію (Г. Тарасюк).

Стереотипності та шаблонності набувають висловлення з компонентами *я дуже жалкую*, *мені щиро жаль*, *мені дуже шкода*, *прикро мені*, *даруйте на слові*, *вибачайте на слові*, *не гнівайтесь*, напр.: *Але мені щиро жаль вас, мої рідні, бо страждаєте через мене* (В. Шкляр).

Мовець повинен відчувати провину за свій вчинок й оцінювати його як негативний і як такий, що не повинен був статися, чи усвідомлювати, що він образив співрозмовника і має перепросити його. Іншими словами, комунікативна ситуація вибачення є результатом попередніх дій мовця, які образили адресата, напр.: – *Мамцю, дорога мамцю, – нарешті зашепотіла вона, – пробачте мені* (І. Роздобудько). Формуючи висловлення вибачення, мовець переслідує певну комунікативну мету – попросити пробачення, щоб загладити провину перед адресатом, налагодити

з ним контакт і відновити дружні стосунки; щоб досягти змін в емоційному стані співрозмовника чи в його ставленні до мовця. Ці конструкції, безперечно, адресовані, оскільки майбутнє мовця значною мірою залежить від рішення співрозмовника, який може як вибачити, так і не вибачити мовцеві.

Ситуація вибачення постає тоді, коли:

1) мовець негативно оцінює свої дії і щиро намагається спокотувати провину, напр.: – *Дуже прошу вибачити мені мій сумнів щодо вас, ваша величносте* (В. Винниченко). – *Вибачайте, будьте ласкаві, що я знехотя... незумисне... розсипав ваші вишні...* (І. Нечуй-Левицький). – *Даруйте мені, я погарячкував трохи* (П. Загребельний). – *Ти прости мені за прикроці і болі, яких я завдав тобі* (І. Цюпа). – *Прости мені, Григорію. Це ж не злість, а мій біль вихлопнувся наверх* (М. Стельмах). – *Я неправий і прошу пробачити* (П. Загребельний);

2) мовець не відчуває своєї провини в тому, що сталося; він просить пробачення лише тому, що цього вимагають правила спілкування, напр.: – *Даруйте, – сказав Коваленко. – Але мені здається, що я вас десь бачив* (П. Загребельний). – *Візьмеш, звиняй, Денисенкову землю?* (М. Стельмах). – *Ах, перепрошую, – з удаваним жалем вигукнув Орлянченко* (О. Гончар). – *Вибачайте! Не маю часу* (І. Нечуй-Левицький);

3) мовець просить вибачення за вчинки тих, хто не в змозі попросити пробачення (це трапляється в таких комунікативних ситуаціях, коли винними є, наприклад, діти, які не здатні усвідомити того, що їхні дії можуть комусь зашкодити), напр.: – *Вибачте, коли так... він не хотів* (Г. Тарасюк);

4) мовець уживає висловлення з *вибач, пробач, пробачте, даруй* як із декларативними словами, аби підкреслити свою ввічливість, чемність, вихованість, пор.: – *Не впізнав я вас, тітко Христе. Пробачте* (І. Цюпа). – *Пробачте, будь ласка. Можна попросити Василя Романовича?* (І. Цюпа). – *Ой, пробачте. Ледь на ногу Вам не наступив* (Я. Вишиваний). – *Пробачте, може, я невчасно. Я на хвилинку до вас, Марино Сергіївно* (І. Цюпа). [Тось:] *Дуже важна справа. Прошу вибачити мене* (В. Винниченко). – *Вибачте, будь ласка, ми на одну хвилиночку* (В. Винниченко).

Як бачимо, за обсягом висловлення вибачення може збігатися з реченням або об'єднувати декілька речень, якщо мовець, відчуваючи свою провину, намагається максимально вплинути на співрозмовника, щоб відновити дружні стосунки з ним.

5.10.2. Метакомунікативні інтенції побажання

Комунікативна інтенція експлікується в стереотипних та контекстуально зумовлених ситуаціях мовлення. **Побажальні інтенції** реалізуються здебільшого в стереотипних контекстах і спрямовані на вираження доброго чи поганого ставлення до співрозмовника, на демонстрацію ввічливого (приємного) чи агресивного (неприємного, злого) побажання, напр.: – *Хай тобі, дитино, завжди добре буде поміж людьми* (М. Стельмах). – *Пипоть тобі на язик, дурна курко!* (Г. Тарасюк). Висловлюючи волевиявлення-побажання, вірячи в магію вимовленого слова, у небесні сили та Бога, мовці прагнуть повернути до людини здоров'я, щастя, добро або відвернути від неї всі людські блага і щедроти. Метакомунікативні інтенції побажання, як бачимо, становлять два функціональних типи: **інтенції-благопобажання** та **інтенції-злопобажання** і експлікуються у сфері ритуалізованого, соціально необхідного та ситуативно зумовленого мовлення: з одного боку, у святковому, урочисто піднесеному дискурсі, а з іншого – у дискурсі розмовно-побутовому та емоційно-оцінному.

Безперечно, побажальна інтенція волевиявлення має фразеологізований характер, набуває статусу лінгвоментальної формули. Як зауважує О. Хомік, оберегові побажання виконують синкретичну функцію, наділяють людину здоров'ям, щастям, благополуччям і водночас уберігають від будь-якої небезпеки [Хомік 2005, с. 12]. У синтаксичній системі української мови для цього існує окремий модально-інтенційний клас висловлень – оптативний, який, незважаючи на стійкість, відтворюваність, постійний лексемний склад (з можливою варіативністю), все-таки будується за певною граматичною моделлю, що здатна передати метакомунікативні інтенції побажання.

Інтенції-благопобажання реалізуються в ситуаціях толерантного спілкування і відображають комунікативний намір адресанта,

спрямований на вираження адресатові добра, позитивного настрою, родинного затишку, щастя, здоров'я тощо. Побажальну семантику найбільш адекватно передає перформативне дієслово **бажаю**, напр.: *Я бажаю вам доброго здоров'я, щастя* (М. Стельмах). *Бажаю, щоб тобі гарно жилося і господарювалося* (М. Стельмах). Мовленева дія має стосунок до 2-ї особи однини або множини. В оптативних висловленнях мовець може вказувати, з якою метою або з якого приводу він виголошує побажання: *З нагоди вашого ювілею; У день народження бажаю...* та ін. Іntenції-благопобажання втілюються в простих і складнопідрядних конструкціях оптативної модальності, пор.: *Я хочу побажати вам щастя! Я хочу побажати, аби ваші мрії здійснилися!*; в односкладних безособових конструкціях *мені хочеться побажати...*, які вирізняються стильовою маркованістю (розмовний та офіційний стиль), напр.: *Мені хочеться побажати тобі тільки добра!* Експресивність властива синтаксичним конструктам із суб'єктивно-модальними маркерами, які увиразнюють щирість, доброзичливість, сердечність побажальної інтенції, напр.: *Від усієї душі бажаю Тобі здоров'я! Від щирого серця бажаю успіхів у професійній діяльності! Сердечно бажаю Вам щастя! Прийміть найтепліші побажання!* Для таких моделей характерна варіативність, широка лексична наповнюваність.

В адресантно-адресатному континуумі мовленнєвої взаємодії та «ритуального дарообміну» важливою є й репліка-реакція адресата, яка виявляється здебільшого у формі слів подяки, стереотипних формул на зразок: *Дякую. Маю надію, що так і буде. Добре було б. Дай, Боже!* Як зауважує Р. Кісь, комуніканти виступають тут «живими чинними суб'єктами і розуміють одне одного завдяки спільному досвіді номінації, а також завдяки зануреності у спільний світ символів, світ символічної взаємодії» [Кісь 2002, с. 13], пор.: – *Коби все на добре вийшло. – Дай то, боже* (Є. Ярошинська). Побажання, на думку Н. Баландіної, зародилися в магії ритуалу, коли прийшло переконання, що слово наділене якщо не силою прямого впливу на світ, то силою сугестії – викликати позитивні емоції і регулювати поведінку людей [Баландіна 2008, с. 158].

Метакомунікативні інтенції побажання пов'язані з певними життєво важливими ситуаціями, з мовленнєвими жанрами (ритуа-

лами). Це можуть бути: хрестини: – *Хай росте на радість батькам і людям* (М. Стельмах); заручини: – *Даруй же, Боже, нам і нашим дітям вік довгий та щасливий, щоб ти, моя доню, була здорова, як вода, щоб цвіла довіку, як рожса, щоб ти закрасила мою хату, моя втіхо, як зозуля садочок, приголубила мою старість. Пошли тобі, Боже, вік веселий, як риби в морі* (І. Нечуй-Левицький); весілля: – *Дай вам, Боже, і з роси, і з води; нехай ваше життя буде між солодкими медами, між пахучими квітками* (І. Нечуй-Левицький); здравиці-тости: – *За твоє здоров'я, за твоє життя! Хай Бог і люди не зобидять тебе* (М. Стельмах). Для інтенцій благопобажань природним середовищем є урочистий, святковий дискурс, значною мірою етапний, рубіжний у житті людини, адресата мовлення. Позиція мовця, власне, граматична форма її репрезентації, відсутня, проте просторово-часовий плин інтеракції чітко експлікує цю позицію: оптатив-побажання *я бажаю* імпліцитно наявний у кожному висловленні.

Добррозичливі побажання, щирі зичення притаманні календарно-обрядовій ліриці, зокрема колядкам, щедрівкам, отим нетлінним перлинам української народної творчості, які овіяні таємницями і давніми віруваннями. Магічну функціональність побажань створювали реальні матеріальні обставини життя, необхідні потреби людини, що досить виразно та яскраво представлено в колядках, у поколядях, напр.: *А за сим словом будьте здорові, господиненько з господареньком! Щоб плодились бики і телиці, барани і ягнці. Скільки качечок, стільки дочечок! Скільки дубочків, стільки синочків* (УНП). Такі побажання є своєрідними лінгвоментальними формулами, національно-культурними знаками, у яких виразно простежується фольклорна традиція, магія мовленого слова, благородні людські почуття і прагнення: *Здоровле в той дім на челядоньку, щастєчко на двір, на худобоньку. Бувай здоровенька, Богу миленька, здорова рости, на весіле проси* (УНП).

У магічно-величальних колядках та щедрівках зафіксовані побажання щасливого та заможного життя. Піднесеної емоційності, бадьорості надавала магічна побажальна конструкція-волевиявлення *Дай, Боже, пор.: Ой дай ти, боже, в городі зілля, дома весілля! Щоб твій ячмінь уродився; щоб нажали сто кіп жита. Щоб*

сім'я була вся сита, щоб скотина водилася, щоб пшениця ридилася, щоб горілку витивали. Колядників частували (УНП). Ритуал побажання здебільшого дуже тісно пов'язаний із поздоровленням, вітанням, віншуванням, напр.: *Віншуємо вас, щастям-здоров'ям! Щастям-здоров'ям і святим Різдом! Ой по цім слові, будьте здорові!* (УНП). На думку В. Храмової, висока українська емоційність, чутливість та ліризм, що виявляється, зокрема, в естетизмі українського народного життя й обрядовості, в артистизмі вдачі, у прославленій пісенності, у своєрідному м'якому гуморі тощо – це дар Божий [Храмова 1992, с. 10].

Щирі благопобажання передають оптативні висловлення, у яких визначальний модус оптативності репрезентують: частки *хай* (нехай, діалект. *най*), напр.: – **Хай** тебе криє Мати Божя від усього лихого (Панас Мирний). – **Нехай** обмине тебе лиха година! (М. Стельмах). – **Най** ласкава доля дасть здоров'я та гаразди і вашим дітям! (І. Чендей), *щоб, аби*: – **Аби** краще вам жилося ще й моглося!; наказові форми дієслів *бути, щастити*, напр.: – **Будь** же, дочко, здорова, як риба; гожа, як рожка; весела, як весна, робоча, як бджола, а багата, як свята земля! Дай тобі, Боже, спішно робити; *щоб твої думки були повні, як криниця водою, щоб твоя річ була тиха та багата, як нива колосом* (І. Нечуй-Левицький). – *Щастя тобі, сину!* (М. Стельмах); еліптичні неповні реченнєві реалізації: – *Щастя-здоров'я, із святим Василієм! Христос народився!* (М. Матіос). – *Всього найкращого! З роси й води на добру сотню літ!*; реквестиви-побажання з магічним компонентом *Дай, Боже*, напр.: – **Дай, Боже**, жартувати, коби не хорувати (Н. Кобринська).

Інтенція-благопобажання має образно-символічну основу. Магічно-енергетичні заклики містять апеляцію до «світлих» небесних сил – Бога, Діви Марії, інших святих, які є носіями найвищих людських ідеалів, моральної довершеності, утілюють справедливість, милість, всемогутність. Напр.: – *Хай посприє тобі Господь!* (В. Шевчук). – *Хай тебе Пречиста Мати і всі святи шанують* (У. Самчук). Такі оберегові примовки використовують комуніканти для вираження добра, безпеки, благополуччя. Деякі висловлення,

що виражають доброзичливі побажання, набули стереотипності, шаблонності: *Хай щастить тобі у всьому* (М. Стельмах). *Хай тобі все буде з землі, з води і роси* (М. Стельмах).

Побажання, зрештою, витлумачуємо як комунікативно-інтенційний знак, мікротекст, що має виразну ілокуцію, особливу синтаксичну організацію, яка відповідає певним прагматичним настановам мовця: виявити увагу та симпатію до співрозмовника, пошанувати його добрими словами, продемонструвати правила етикету, ввічливість та культуру поведінки.

Крім увічливих побажань, в уснорозмовному буденному дискурсі комуніканти використовують емоційно-оцінні висловлення, у яких реалізується **інтенція-злопобажання** (прокльон): – *Щоб ти кричав і не переставав!* (О. Довженко). – *Бодай тобі повілазило!* (М. Стельмах). – *А прокляті здохляки, шляг би вас трафив!* (Н. Кобринська). Такі негативно-агресивні волюнтативи постають унаслідок емоційного дисбалансу між спілкувальниками і відображають побажання нещастя, невдачі, негараздів адресатові.

Емоційний дискурс, як і сама емоція, спонтанний, незапланований, передбачає взаємовпливи двох визначальних субстанцій – мовця і співрозмовника здебільшого в емоційно насаженій побутовій ситуації (конфлікт, раптовий сплеск емоцій, неадекватне реагування на побачене). Саме в такому контексті дуже часто мовець апелює до Господа, Божої Матері, святих, аби заручитися їхньою підтримкою і виголосити своє, цілком справедливе, на його думку, злопобажання: – *А Бог би вас побив!* (І. Франко). – *Святий Петре, угоднику, аби він сказився на старість* (М. Стельмах). У таких лайливих формулах-прокльонах суб'єкт комунікації переконаний у доречності мовленнєвих дій і вчинків, упевнений у тому, що вищі сили покарають винного.

Експресивністю марковані окличні фразеологізовані висловлення з апеляцією до темних надприродних сил: чорта, диявола (*Чорти б вашу душу дерли!* (Г. Тарасюк). – *Хай їх дідько згадує!* (М. Стельмах); до релігійних атрибутів (– *А бодай вас хрест побив!* (І. Нечуй-Левицький). – *Щоб на тебе образи поспали!* (С. Воробкевич); до космогонічних слів-символів: вітру, грому, блискавки,

бурі, що символізують вираження Божого гніву, кару за гріхи (– *Щоб вас вітрами завіяло!* (С. Воробкевич). – *Щоб тебе буря вивернула!* (М. Стельмах). – *Щоб його всі громи і землетруси викидали з святої землі* (М. Стельмах). За кожним таким висловленням глибина традицій, вірувань та обрядів українського народу.

У прагматичному аспекті розмовно-побутовий тип дискурсу характеризують: емоційно невірноважена (конфліктна) атмосфера спілкування, дисбаланс стосунків між спілкувальниками, особливий синтаксис – використання мовцем неповних, еліптичних конструкцій, нечленованих комунікатів, оцінних звертальних структур. У правильній інтерпретації інтенцій-злопобажання важливу роль відіграють частки як репрезентанти суб'єктивної модальності, емоційності та оцінності. Експресія властива тим висловленням, у яких функціонує частка *бодай*, що є результатом історичного зрощення *Дай, Боже* (*Боже, дай*), напр.: ***Бодай** вам Господь гріхів не простив!* (С. Воробкевич). – *Куди ти тютюн ламаєш, **бодай** тобі руки і ноги поламало!* (О. Довженко). Негативні волюнтативи з частками *щоб, аби*, утворені внаслідок партикуляції сполучників, містять побажання ворогові лиха, нестатків, поганого здоров'я, смерті: – *Щоб ріс він не вгору, а вниз і щоб не почув він ні зозулі святої, ні божого грому* (О. Довженко). – *Щоб тебе нужда не минула!* (С. Воробкевич). – *Щоб ти зів'яв був, невігласе, як ота морквочка зів'яла від твоїх шибених рук!* (О. Довженко). – *А щоб їх сказь забрала!* (М. Вінграновський). – *Аби всі наші вороги поздихали!* (Г. Тарасюк). Деякі прокльони виражають конкретні потреби-побажання: – *Щоб не вийшло з нього ні кравця, ні шевця, ні плотника, ні молотника* (О. Довженко). – *А щоб тебе люди не знали!* (М. Стельмах).

Зрідка інтенція злопобажання маркується лише незавершеним, недомовленим комплексом з часткою *бодай*, напр.: ***Бодай** вас... **Бодай** тих зависників!* (С. Воробкевич). Мовець не уточнює, якої саме кари бажає для співрозмовника: *Щоб вас Пречиста...*(С. Воробкевич). – *Щоб тебе тряся вхопила, дідькового сина! Щоб тебе!..* (М. Стельмах). Нанизування прокльонів створює високу емоційність, напр.: – *А най би вас!.. А бодай вас!..* (Г. Тарасюк). – *А шляк*

би вас... А бодай би вас... (Г. Тарасюк). – *І цур тобі, і нек тобі, осика тобі на тебе й на твого батька, з твоєю цибулею* (І. Нечуй-Левицький). Емоційний дискурс відтворюють комунікативні моделі, що з'являються в повсякденних ситуаціях мовлення, тому цілком природним і закономірним явищем є й такі вигуківі моделі: – *Ні пір'ячка вам, ні лусочки* (В. Шкляр). – *Хай тобі грець!* (М. Стельмах). – *А щоб тебе та бодай тебе* (М. Стельмах).

В емоційно насаженому діалогічному дискурсі, що відображає дисбаланс стосунків між комунікантами, спостерігаємо відносно усталені «гештальти реагувань» у конкретних типових ситуаціях, що здійснюються за стандартизованими життєвими сценаріями, напр.: – *А бодай тебе тая хмара утопила!.. – Щоб ти каміння наївся!...* (В. Кучер). – *Хто бреше, тому легше, а хто по правді жиє, тому дихати не дає. – То коби уже тобі раз дихати не дало!* (Н. Кобринська). Емоційність характеризує поведінку суб'єкта комунікації в конкретний момент мовлення.

Метакомунікативні інтенції побажання реалізують оптативні висловлення, що мають фразеологізовану структуру, розглядаються як національно-культурні мовні конструкти, в основі яких світобачення народу, його емоційність, психіка, обряди та вірування. Консенсусна і толерантна зона характеризує контексти реалізації інтенцій-благопобажвань. Негативні волюнтативи (інтенції-злопобажання) експлікуються в ситуаціях емоційного дисбалансу між комунікантами.

Важливою в ракурсі дослідження інтенційного простору мовної особистості вважаємо думку І. Огієнка: «І який би бік життя ми не взяли, ми скрізь побачимо, що народ наш виявляє себе окремим, своєрідним народом, народом з самостійною культурою. Народ український утворив свої звичаї, як-от – родини, хрестини, похорон, свої вірування й переконання, утворив свої обставини життя, зачісування кіс, свій музичний струмент, свої страви, свій танок, – і все таке, що надає йому оригінальності і одріжняє од інших народів» [Огієнко 1991, с. 21]. Отже, метакомунікативні інтенції побажання віддзеркалюють позицію мовця як носія етнокультури та лінгвоментальності народу.

5.10.3. Контактно-інтерактивні інтенції в метакомунікації

У процесі спілкування важливу роль відіграють мовленнєві структури, які слугують для того, аби перевірити канал зв'язку зі співрозмовником, активізувати увагу, постійно тримати його в полі зору. Такий тип інтенцій називаємо контактні-інтерактивними, зважаючи на основну інтенцію мовця – підтримування контакту зі співрозмовником у процесі інтеракції. Контактні формули на зразок *Знаєш? Чуєш? Розумієш? Слухай! Уяви собі!* не потребують прямої (мовленнєвої) відповіді і становлять своєрідні вигуківі вставні побудови, здатні стимулювати рецептивну та когнітивну діяльність співрозмовника, регулювати процеси мовленнєвого спілкування. Напр.: – *Знаєш, Антоне, не говори більше з Сашком так двозначно на подібну тему* (Я. Вишиваний). – *Чотири класи гімназії, слухай мене, це щось вже значить?* (Ірина Вільде). Такі контактні формули стимулюють діяльність адресата, закликають до уваги, сигналізують про контакт. Мовленнєвий вплив здійснюється на інтелектуальний або емоційний аспект психіки людини, виступає стимулом до фізичного реагування. Контактно-інтерактивну інтенцію зараховуємо до метакомунікативної, оскільки вона супроводжує основну інтенцію інформування, спонукання, запиту тощо.

Контактно-інтерактивні інтенції передають прагнення мовця повернути увагу співрозмовника до його слів, показати зацікавленість у думці співрозмовника, реакцію на побачене чи почуте, слугують засобом «контролю розуміння» [Пономарева 1991, с. 131]. Серед засобів реалізації контактні-інтерактивних інтенцій – питальні, спонукальні та окличні конструкції з предикатами інтелектуально-ментальної та чуттєвої діяльності. У ролі вигуківих елементів виступають дієслова на позначення когнітивних процесів, проте ця семантика нейтралізується в контексті спілкування. Інтенцію активізації уваги співрозмовника реалізують вставні слова, речення, виражені ментальними дієсловами. Контактні формули *Знаєш? А знаєте? А знаєте що? Знаєш що?* увиразнюють несподіваність та загадковість повідомлення, переводять спілкування в задушевний, інтимний тон, створюють атмосферу довіри та взаєморозуміння, слугують засо-

бом зв'язку між діалогічними репліками, є сигналом для ініціювання розмови чи залучення адресата мовлення до інтерактивного процесу. Напр.: – **Знаєш**, хлопче, є така французька поговорка: «Коби молодість знала, коби старість могла» (Ірина Вільде). – **А знаєш**, чого Маруся така стала? (Марко Вовчок). – **А ти знаєш**, я одружився на своїй першій любові (І. Цюпа). – **А знаєте що?** Може, дозволите мені приготувати каву? (І. Цюпа). – **А знаєш що?** – сказав Андрій. – **Заради такого свята можна й поголитися** (В. Міняйло). Інтерактивну інтенцію реалізує і синтаксична фразеологізована конструкція на зразок **Знаєш що?**, якою мовець може розпочинати розмову, активізуючи увагу співрозмовника для сприйняття певної пропозиції. Напр.: – **Знаєш що?** Скажи йому, що я завтра о десятій буду на льоду (Ірина Вільде).

Контактно-інтерактивна інтенція може бути зреалізована перед інтенцією спонукання за умови, якщо мовець повідомляє про свій намір щось зробити, напр.: – **Ну, знаєш що**, хлопче, – постановив батько, – лягай спати, а завтра рано я тебе збуджу і ти ще повториш (В. Винниченко). – **Знаєш**, я зараз у такому стані, що просто боюся спати (С. Жадан), пропонує виконати якусь дію співрозмовникові: – **Знаєш що**, Олесю? Піди в пекарню й розпорядись, щоб Килина зварила чого або спекла на вечерю, бо я вже їсти хочу (І. Нечуй-Левицький); або пропозицію виконати певну дію разом: – **Знаєте що**, – відізвся Денис, – тут недалеко Дністер, ходім хіба та скупаємося, може купіль вигонить щурів з голови (Є. Ярошинська). – **Знаєте що**, – рішуче сказала вона. – Ходімте до мене додому (П. Загребельний).

Контактній формулі може передувати якесь повідомлення чи прохання, напр.: – **Коли приходить влада, я молюся – знаєш за що?** Щоб влада продержалась довго-довго (В. Підмогильний). – **Ти мені скажи, знаєш що?** Скажи, скільки Бог відпустив Ноеві дощок на його ковчег? (П. Загребельний).

Висловлення на зразок **Знаєш? Знаєте? Знаєш що?** і под. передають невимушену, розважливу тональність спілкування, релевантне співвідношення соціальних ролей комунікантів, супроводжуються невербальними засобами комунікації, напр.: – **Знаєш**, – я розгублено почухав потилицю. – **Я про них нічого не пам'ятаю**

(М. Стельмах). – **Знаєте**, – сказав він, посилаючи до рота першу ложку. – Там, де я жив. Ані хати не лишилося, ні батьків (В. Шевчук). Прагматичною особливістю таких синтаксичних конструктивів є те, що вони створюють «ефект очікування», що базується на принципі прогнозування мовлення адресатом, напр.: – **Знаєш що?** – промовила по добрій хвильці жінка, підносячи сльозаві на мужа очі. – Я чула ще від моєї бабуні, що десь має бути між хлопам звичай, що як їм діти не ведуться, то вони беруть в куми послідніх жебраків, і се має помагати (Н. Кобринська).

Підвищувати увагу співрозмовника та активізувати контакт із ним можуть висловлення з дієсловами *розуміти*, *уявляти*, *ужитими* в різних часових формах. Пор.: – *А наша профспілка не підчиняється твоєму панові старості. **Зрозумів?*** (Ірина Вільде). Сигналом про те, що зв'язок відбувся, є відповідь-згода на попереднє запитання. Пор.: – *Гетьман утомлений і недужий. **Розумієш?*** – Так! (Б. Лепкий). – *А ви працюйте, як належить хлопам, і покірливо виконуйте накази. **Зрозуміли?*** – Чому не зрозуміти? **Зрозуміли!** (З. Тулуб).

На інтенцію активізації уваги нашаровуються інші конотаційні значення, наприклад, спонукальна семантика з імпліцитним відтінком наказу до припинення дії. Напр.: – *Тепер спокійно ідть до класу, і я вас не бачив коло крана і не говорив з вами. **Розумієте?*** (Ірина Вільде). – *Будь собі чим хоч, а трави моєї не толоч. **Розумієш?*** (М. Івасюк).

До засобів реалізації контактної-інтерактивних інтенцій належать висловлення з дієсловами, що виражають значення мислення, розмірковування, напр.: – ***Думаєш**, мені хотілося б бути такою, як ото зараз я?* (Є. Гуцало). – ***Думаєш**, не розіб'ємо Петлюри і Врангеля до зими?* (М. Стельмах). Мовець, апелюючи до певних інтелектуальних проявів психіки співрозмовника, намагається перевірити та активізувати контакт із ним, напр.: – *А що то було, політика чи хатня справа куркулів, коли тоді, коло читальні – **пригадуєш собі?*** – на Стрітення – твої кумпани побили Миколу Лісного, що треба було аж до шпиталю везти?! (Ірина Вільде).

Контактні конструкції виражають апеляцію мовця до сенсорних здібностей співрозмовника. Такі значення реалізують форми діє-

слів на позначення процесів сприймання, зокрема *чути, бачити, слухати*. Напр.: – **Чуєш, Ларисо?** – *озивається Кужільний. – Хату відремонтую* (Є. Гуцало). – **Чуєте?** *Глядіть же, не губіться, не відставайте від мене й на крок!* (В. Барка). – *Тимофі-і-і-і-і-ю! Чуєте, Тимофію, йдіть скоренько до хати!* (М. Матіос).

Контактні формули мовці використовують на початку висловлення для привертання та зосередження уваги, пор.: – **Слухай, може, ти знайдеш мені якусь молодичку?** (В. Шкляр). – **Слухай, а може ти мене просто й не любиш?** (О. Забужко). – **Слухай, тут така річ** (С. Жадан). Використовуючи такі конструкції, мовець передбачає можливу відповідь-підтвердження з боку співрозмовника, напр.: – *Адже ж завтра в Богуславі ярмарок. Чи чуєш?* – **Та чую** (І. Нечуй-Левицький). Іноді контактні висловлення мають характер упевненості у протилежному, переконаності, погрози, напр.: – **Слухайте, ви!** – *перебив я його. – Ваші байки й підбадьорки нам не потрібні* (В. Шкляр).

Контактні формули реалізують і приховані спонукальні інтенції, напр.: – *Ось тут, Танасе, копайте зараз другу яму!* **Чуєте?** *Зараз!* (Т. Бордуляк). – *Мотре, ти мусиш бути моєю.* **Чуєш?** *Мусиш!* (Б. Лепкий). Якщо дієслово на позначення процесів сприйняття виражене наказовим способом, то це ще більше підсилює та активізує канал зв'язку між співрозмовниками. Зрідка питальні висловлення з дієсловами вигуків плану мають емоційно-оцінне забарвлення, напр.: – *Ти що, слухай ти мене, вже мене ввів у графу інвалідів?* (Ірина Вільде).

Мовець може використовувати контактні формули для спонукання співрозмовника до продовження мовленнєвого контакту, до уточнення певних фактів, оцінки, напр.: – **Бачиш?** *А знаєш, як то називається?* (І. Франко). – *Лідко, хочеш, повернемо з школи на морозиво?* **Хочеш?** (Ірина Вільде) *Бо, як ви вже здогадалися, я був її активним учасником. І бородюю щось текло, і до рота теж...* (С. Процюк) або ж виражати альтернативність виконання якоїсь дії, залежної від думки адресата, пор.: – **Ну що?** *Будемо сватами чи з гарбузами додому підем?* (М. Стельмах).

Інтенцію активізації уваги співрозмовника можуть передавати нечленовані комунікати, які відтворюють живе розмовне мовлення,

напр.: – **Гм, чекай, ага, твої діти повмирили на сухоти?** (У. Самчук). – **Що, Дарко?** – запитав без співчуття, відчувши її погляд на собі. – **Жаль за домом?** (Ірина Вільде). – **Ти, а що б то було, коли б ви одного дня всі, як одна, не вийшли на роботу?** (Ірина Вільде).

До засобів, що реалізують контактано-інтерактивні інтенції, належать і синтаксичні конструкції, що перебувають на периферії, як стверджує П. Рестан, у сфері зіткнення питальної і розповідної модальності [Рестан 1969, с. 191], пор.: – **Виходить, що громада не хоче ремонтувати парафіяльні будинки, так?** (Ірина Вільде). Питальний компонент актуалізує інтонація та пунктуаційний знак, який відділяє його від іншої базової частини висловлення – розповідного сегмента. Однак обидва сегменти використані в мовленні однієї особи, що сприяє єдності семантичних і комунікативних зв'язків між актуалізованими частинами. Вихідна та кінцева інтенція сегментованих запитань передбачає досягнення перлокутивного ефекту: активізувати увагу співрозмовника та одержати ствердну відповідь. Створювана мовленнєва ситуація надає співрозмовникові фіктивну (несправжню) альтернативу між ствердною і заперечною відповіддю. Ствердна відповідь для мовця є передбачуваною та бажаною. Напр.: – **А коли заручитесь, то напишете мені це також самі, добре?** – **Добре** (О. Кобилянська). – **Ми дамо знак, згода?** – **Та най буде** (М. Івасюк).

Спонування співрозмовника до контактування може реалізуватися і такими питальними сегментами, як: *ні?, чи не так?, так чи ні?*, напр.: – **Моя Софія нічого не казала, ні?** (Є. Гуцало). – **Я гадаю, що писання листа до мамі це не розвага, чи не так?** (Ірина Вільде). – **Чим більше дітей – тим більше красти дозволено, так чи ні?** (Є. Гуцало).

Питальні речення із часткою **що** також передають контактано-інтерактивні інтенції. Мовець звертає увагу співрозмовника на будь-який позитивний чи негативний факт, членуючи одне запитання на два: актуалізатор і питальне висловлення. Пор.: – **А що, стара? Дала корова молока?** (Т. Бордуляк). – **А що, голубко? Десь уже в вас по роботі?** (Марко Вовчок). – **А що? Наїлись вареників?** (Г. Квітка-Основ'яненко). – **Що, братику, чи ти здоров?** (Г. Квітка-Основ'яненко). Апеляцію до співрозмовника містять і

такі питальні конструкції, напр.: – **Ну що**, Олесю, добре натанцювались? (І. Нечуй-Левицький). – **Так що ж**, пане писарю, брати? (Г. Квітка-Основ'яненко). – **Ну**, а чутки у вас про землю ходять? (М. Стельмах). Зазначимо, що частка **ну** може бути **реакцією** на репліку-стимул, сигналізуючи про те, що інформацію почуто, і **запитанням**, що передбачає очікування наступного повідомлення. Напр.: – *Бачив розбомблені міста?* – **Ну?** (П. Загребельний). – *Вже незабаром сьома...* – **Ну?** (В. Підмогильний).

Висловлення, що експлікують контактну інтенцію, не мають модальної рамки, позбавлені предикативності, питальна чи спонукальна інтонація має характер налагодження контакту. Вони слугують закликком до співрозмовника, привертають увагу до чогось важливого, викликають певну реакцію-відповідь, нав'язують певне ставлення до повідомлюваних фактів.

* * *

Комунікативний рівень тексту засвідчує динаміку мовних одиниць, що виражають різноманітні мовленнєві інтенції, мають змістовий та прагматичний діапазон. Синтаксичними репрезентантами категорії комунікативної інтенції є такі текстові одиниці: діалогічна єдність, надфразна єдність, текстово-дискурсивні конструкти (текст, дискурсивне висловлення тощо). Виражаючи чітко визначений комунікативно-інтенційний зміст, текст реалізується у двох комунікативних реєстрах, діалогічному та монологічному, і відображає цілеспрямоване та організоване спілкування автора через текст з адресатом мовлення.

Комунікативний процес у діалозі відображає активну мовленнєву діяльність принаймні двох учасників інтеракції: адресанта та адресата. У монологіях комунікація має однобічний характер, це індивідуальна комунікативна лінія адресанта, яка репрезентує широкий комунікативно-інтенційний діапазон: розмірковування про окремі життєві реалії, переживання персонажів у напружені моменти їхнього життя, оцінне ставлення до навколишнього світу, до проблем людської моралі та вчинків.

Текст є універсальним лінгвальним континуумом взаємодії комунікантів, комунікативно-інтенційним знаком, що відображає індивідуально-авторську картину світу й увиразнює синтаксичний почерк письменника. Лінгвістика організованого мовлення передбачає розгляд тексту не тільки в аспекті замкненої, чітко структурованої системи, а й у ракурсі пресупозитивних чинників породження цього тексту, його прагматичних та когнітивних характеристик, що дає підстави витлумачувати цей синтаксичний конструкт як дискурс – динамічне мовленнєве середовище, орієнтоване на виконання конкретного комунікативного завдання та реалізацію інтенції. Дискурсивне висловлення, що відтворює динамічне мовне середовище, щонайповніше враховує феномен життя людини та різноманітні мовленнєві потреби.

Дискурсивно-жанрові вияви категорії інтенції пов'язані передусім із функціонально-стильовою та жанровою диференціацією мовлення, з домінантними інтенціями того чи того дискурсу і формують парадигму інтенцій естетичності та розмовності, інтенцій впливу та я-інтенцій, інтенцій сакральності, інтенцій аргументування та регламентування.

Метакомунікативні інтенції супроводжують перебіг основної комунікації, відображають фатичний дискурс, мовленнєву поведінку в ситуаціях етикетного спілкування, у процесі налагодження, ініціювання та припинення контакту між комунікантами.

Висновки

Антропоцентричне спрямування сучасної лінгвістики, загалом багатовекторної та розмаїтої за своїми науковими напрямками і парадигмами, детермінує динамічний розвиток синтаксичних досліджень, стрижень яких формують прагматичний потенціал та функціональні можливості одиниць синтаксису в безпосередній проекції на мовця, основного суб'єкта комунікації, автора того чи того мовленнєвого витвору, зважаючи не тільки на статичні категорійні величини, а й на ті, що мають прямий стосунок до інтенційності та когнітивно-ментальних виявів свідомості людини.

Центральним поняттям багатьох лінгвістичних теорій є **інтенція**, яку ототожнюють із суб'єктивним значенням та комунікативним наміром мовця, розглядають як компонент ілокутивного акту, детермінанту стратегічної програми, витлумачують як прояв соціальної, мотиваційно зумовленої потреби. Цілком логічно вивчати це поняття і в терміносистемі комунікативного синтаксису, оскільки своїм змістом воно охоплює як світ людського буття, так і світ мовної реалізації.

На наше переконання, комунікативна інтенція має **міжрівневий категорійний статус**, зумовлений *антропоцентричним* характером, *когнітивним*, *психоментальним* підґрунтям, *дискурсивно-жанровими* виявами та *мовними* (синтаксичними, морфологічними, лексичними) засобами вербалізації в текстовій комунікації. З огляду на це **комунікативна інтенція** – амбівалентна антропологізована категорія, у якій виразно есплікується план змісту (інтенційні потреби мовця: поінформувати, оповісти, запитати, спонукати, побажати, емоційно відреагувати на щось, оцінити, подякувати, вибачитися, поспівчувати, похвалити тощо) та план мовної репрезентації. Таке потрактування пояснює основну роль інтенції

в мовленнєвій та мисленнєвій діяльності мовної особистості, в організації багатовекторного процесу людського спілкування.

Як лінгвістична субстанція, що має глибоке філософське підґрунтя й когнітивно-ментальний статус, комунікативна інтенція передає різноманітні мовленнєві потреби за допомогою ресурсів синтаксису української мови, а тому покриває термінообшири тих синтаксичних понять, які пов'язані з модальністю, комунікативною настановою, метою висловлення, актуальним членуванням. Зокрема, модальність вербалізує психоментальний світ та концептосферу мовної особистості, має прямий стосунок до матеріального вираження інтенційних потреб, формує план синтаксичної репрезентації комунікативної інтенції. Водночас категорія інтенції детермінує те, яку інформацію, які спонуки чи оцінки суб'єкт комунікації вкладає у свій мовленнєвий витвір (висловлення, реченнєвий еквівалент, текст).

Настанова асоціюється із реченнєвою структурою, з потенційною здатністю синтаксичної конструкції виражати мовленнєвий намір, інтенція ж пов'язана з мовцем, з його бажанням використати саме ту чи ту мовну структуру для передавання певного наміру. Предикативність, модальність, настанова – це власне синтаксичні параметри висловлення, однак комунікативна інтенція – функціонально ємніша і більшою мірою, ніж інші категорії, пов'язана з основним суб'єктом комунікації. Комунікативна інтенція – це передусім прерогатива мовця, який є носієм різноманітних інтенцій, визначає інтенційні горизонти комунікації, підбирає систему мовних репрезентантів для їхньої реалізації. Отже, діалектичні процеси міжкатегорійної взаємодії основних синтаксичних понять засвідчують важливість розгляду комунікативної інтенції серед засадничих та концептуальних термінопонять комунікативного синтаксису.

Іntenція як когнітивна категорія співвідноситься з явищами реального світу на довербальному рівні, слугує інструментом зв'язку між мовою і мисленням, мовою і свідомістю. Вона має безпосередній стосунок до найскладніших феноменів людського буття, а передусім до людини, до її концептосфери, інтелекту, пам'яті, психіки, ментальних моделей породження світу. Комунікативний потенціал,

мисленнево-мовленнєва діяльність мовця, його культурно-мовні цінності, настанови, поведінкові приписи перебувають під впливом не тільки безпосередньої ситуації мовлення, а й соціокультурного простору та ментальності народу загалом.

Потреба людини в спілкуванні зумовлена суспільним способом її життєдіяльності й необхідністю взаємодіяти з іншими людьми. Саме в процесі спілкування реалізується інтенційний простір мовної особистості, втілюються її задуми та бажання. На когнітивному рівні мовець формує **адресантно-адресатний континуум** взаємодії із співрозмовником: толерантний чи атолерантний (конфліктний) плин інтеракції.

Стратегічна програма толерантного спілкування експлікує доброзичливу, координовану атмосферу перебігу мовленнєвої діяльності, передбачає реальне втілення інтенцій мовця. Межі толерантного діалогу детерміновані збалансованими стосунками між спілкувальниками, їхнім обопільним прагненням досягнути перлокутивного ефекту комунікації – адекватної експлікації інтенцій. Претензійний характер розмови, критичні зауваги, постійні звинувачення, демонстрація вищості в знаннях, у соціальній позиції, незгода з висновками і думками співрозмовника – характерні ознаки конфліктного спілкування, що свідчить про невдалу комунікацію, а тому й про нереалізовану інтенцію.

Спектр інтенційних потреб щонайповніше враховує феномен життя людини: інтелектуальні судження та волевиявлення мовця, емоційно-оцінні та суб'єктивно-авторські погляди на повідомлюване чи побачене, мовленнєві наміри, пов'язані з намаганням адресанта встановити контакт зі співрозмовником, активізувати його увагу тощо. Розлогий діапазон інтенцій детермінує **категорія мовця**, яку на граматичному рівні експлікує система займенникових слів та дієслівних граєм 1-ї особи однини й множини, що увиразнює динамічний плин комунікації, її егоцентричність. Утім, **інтенційний компонент** наявний у кожній синтаксичній конструкції, детермінує її глибинні значення, увиразнює позицію мовця, його потреби та цільові настанови.

За нашими узагальненнями, категорію комунікативної інтенції в українській мові репрезентують:

- когнітивно-ментальні інтенції;
- комунікативно-модальні інтенції;
- суб'єктивно-модальні інтенції;
- дискурсивно-жанрові інтенції;
- метакомунікативні інтенції.

Запропонований спектр інтенційних потреб є найбільш релевантним для репрезентації багатогранної діяльності мовної особистості та реалізується за допомогою різнорангових граматичних засобів: модально-інтенційних висловлень (питальних та непитальних), реченнєвих еквівалентів (нечленованих, парцельованих та незакінчених комунікатів); текстових одиниць (діалогічної єдності, надфразної єдності, дискурсивних висловлень), використання яких у процесі спілкування детерміноване інтенційним станом суб'єкта мовлення й відображає певний рівень лінгвокреативних можливостей та комунікативної компетентності мовця.

Когнітивно-ментальні інтенції пов'язані з когнітивними структурами свідомості, ментальною репрезентацією світу та інтелектом людини, емоційно-оцінною сферою мовної особистості. Вони репрезентують дві визначальні групи:

1) **інтенції ствердження та інтенції заперечення**, які формують когнітивно-ментальну базу мовця, передають за допомогою розповідних висловлень його особистісне сприйняття певних життєвих реалій, стверджують, констатують якусь інформацію або заперечують її, указують на суперечливість та діалогічність думок;

2) **емотивно-аксіологічні інтенції** як репрезентанти оцінної та емоційно-почуттєвої сфери мовної особистості передають складний світ людських емоцій, почуттів, оцінок. Їх реалізують висловлення розповідної і питальної модальності, окличні конструкти.

Інтенції емоційності об'єднують емоційні інтенції позитивного характеру, що передають ласку, радість, любов, захоплення, сум тощо, та емоційні інтенції негативного характеру, які в структурі висловлення виражають осуд, докір, ненависть, зневагу, приниження, презирство.

Змістовий діапазон інтенцій аксіологічності репрезентований двома типами інтенцій: оцінними інтенціями, маркованими концептами «гарний», «добрий» і под., та оцінними інтенціями, що

виражають семантику «поганий», «злий». Оцінні судження, емоції, бажання – все, що пов'язано з ментальним станом мовця, його раціональним чи емоційно-оцінним реагуванням на світ, – це інтенційні вияви, презентації «я-концепцій» у комунікативному процесі.

Комунікативно-модальні інтенції репрезентують низку інтенційних потреб мовця, зосереджених на вираженні основних комунікативних потреб мовця:

- розповісти, передати певну інформацію, констатувати, переповісти якийсь факт (**комунікативна інтенція розповідності**);
- здійснити запит про певний фрагмент дійсності, з'ясувати чи уточнити інформацію (**комунікативна інтенція запиту**);
- спонукати співрозмовника до дії, вчинку, наказати, попросити, порадити, застерегти, закликати, заборонити тощо (**комунікативна інтенція спонукання**);
- експлікувати у мовленні сферу своїх бажань чи побажань (**комунікативна інтенція оптативності**).

Названі типи інтенцій реалізують модально-інтенційні висловлення: розповідні, питальні, спонукальні, оптативні, які, з одного боку, є модальними структурами, такими, що відображають особливе ставлення мовця до повідомлюваного та до дійсності, а з іншого – виражають комунікативні завдання мовця.

Інтенції комунікативно-модального вияву (розповідності, запиту, спонукання, оптативності) реалізують і висловлення умовної модальності, що відображають гіпотетичну ситуацію мовлення, репрезентують окремий ірреально-модальний тип синтаксичних конструкцій. У діалогічному дискурсі ці структури мають досить широкий комунікативно-інтенційний потенціал, який виявляється у відтворенні інформативних потреб мовця, модифікованих семантикою зумовленості, зреалізованих відповідно до стратегічної програми суб'єкта комунікації в конструкціях ірреальної та потенційної умови, та в експлікації вторинної семантики, якої набуває висловлення з огляду на екстралінгвальні чинники, максими ввічливості, толерантний чи конфліктний перебіг інтеракції.

Суб'єктивно-модальні інтенції реалізуються в особливому розподілі предикативних та релятивних відрізків висловлення, у

сентенціях, у навмисному використанні певних синтаксичних одиниць. Спектр таких інтенцій сконцентрований на тому, щоб виділити власну позицію мовця, увиразнити авторське сприйняття світу не тільки як спонтанного вияву мовленнєвого наміру, але і як спланованого, свідомого використання мовних одиниць.

Мовними експлікаторами суб'єктивно-модальних інтенцій є вставні синтаксеми, що ускладнюють реченнєві структури. У цьому контексті виділено три типи інтенцій:

- **авторизовані інтенції**, які вводять модус суб'єктивної позиції мовця, автора конкретного повідомлення;
- **інтенції достовірності**, що увиразнюють семантику вірогідності, впевненості та висновковості;
- **інтенції гіпотетичності**, які в структурі висловлення передають значення ймовірності, сумніву, припущення, невпевненості й можливості.

Суб'єктивно-модальні інтенції репрезентують інтенційну програму мовця не тільки за допомогою синтаксемного рівня, а й реченнєвого, почасти перформативних конструкцій; непрямих висловлень; реченнєвих еквівалентів.

Перформативи становлять окремий тип «я»-висловлень. Змістовим потенціалом, особливою ономасіологічною природою ці конструкції відображають комунікативну мету, однозначно репрезентують інтенцію мовця. Комунікативно-інтенційний діапазон перформативів зосереджений на експлікації мовленнєвих дій-вчинків, на вираженні таких інтенційних потреб мовця, як: розповісти, повідомити, заявити, попросити, застерегти, пообіцяти, присягнути, поклястися, задекларувати повагу, продемонструвати вихованість та культуру в поведінці з іншими людьми.

До засобів вербалізації комунікативної інтенції належать і непрямі висловлення, функціонування яких у процесі спілкування тісно пов'язане з преференцією суб'єкта комунікації: з-поміж багатьох конструкцій він вибирає найбільш оптимальний синтаксичний ресурс для репрезентації авторської інтенції.

Реченнєві еквіваленти – це динамічні мовні знаки, що виражають цільові настанови мовця, підтекстову інформацію, створюють своєрідну ритмомелодику уснорозмовного дискурсу, виконують

комплекс прагматичних функцій. За нашими спостереженнями, нечленовані комунікати здатні слугувати маркерами інтенцій ствердження і заперечення, спонукання і запиту, волевиявлення і привітання, дякування і прощання.

Комунікативно-інтенційний зміст парцельованих конструкцій сфокусований на актуалізації деяких змістових центрів, розширенні, поглибленні інформації, вираженні емоційно-оцінної семантики, реалізації текстотвірних функцій, тобто зумовлений комунікативною стратегією авторського задуму.

Незакінчені висловлення – синтаксичні засоби з потужною емоційно-експресивною насагою, що експлікують суб'єктивно-модальні інтенції, є наслідком спланованого чи довільного переривання мовленнєвого ланцюжка в цілісному інтерактивному процесі. Це особливий стилістично вмотивований прийом для увиразнення значущої інформації, впливу на адресата, його свідомість та поведінку.

Комунікативна інтенція втілюється в змісті висловлення, у межах якого мовець виділяє **інтенційну домінанту** – нову (ремну) інформацію, яку актуалізують у лінгвальному континуумі текстової комунікації мовні засоби – частки, вигуки, дейктичні слова, інтонація, порядок слів. Інтенційна домінанта керує та організовує навколо себе висловлення, які в контексті цілісного текстового тла вияскравлюють та підсилюють змістовий центр глобальної авторської інтенції. У цьому ракурсі домінантні синтаксичні засоби увиразнюють текстотвірний характер комунікативної інтенції, формують унікальність дискурсивно-стильової організації тексту, його ідейно-естетичну, образну, науково осмислену та термінологічно виважену систему.

Текст як структурно недетермінована синтаксична одиниця найвищого граматичного рівня є репрезентантом інтенцій мовця як у межах діалогічної / монологічної (надфразної) єдності, так і в межах дискурсу, виконує прагматичну функцію, яка детермінує його **інтенційний тип**: текст-оповідь, текст-питання, текст-спонукання, текст-оптатив.

Діалогічна єдність як окремий текстовий фрагмент репрезентує адресантно-адресатний простір, який, з одного боку, передає

добррозичливу атмосферу, створює модальність взаєморозуміння, з іншого – конфліктний дискурс, що є цілком природним явищем, оскільки процес комунікації провадять не ідеалізовані субстанції, а люди певного емоційного стану, різного соціального та культурного статусу, різного ступеня вихованості, віку і статі.

У монологах репрезентовано індивідуально-авторську творчість, одnobічний плин інформації. Комунікативна сутність надфразної єдності як однієї з найповніших у структурно-змістовому плані синтаксичної одиниці полягає в реалізації багатоаспектного когнітивного процесу мовлення та безпосередніх мовленнєвих потреб комунікантів у чітко організованій текстовій комунікації.

Основу дискурсивних висловлень становлять функціонально-змістові конструкти, мовленнєві жанри, що їх успішно ідентифікує мовець у процесі спілкування. Дискурс як один із найбільш релевантних засобів втілення інтенційних потреб людини не завжди обмежується тільки одним висловленням, здебільшого це сукупність тематично об'єднаних конструкцій, які в тісній взаємодії з позалінгвальними чинниками відтворюють комунікативну подію, реалізують різноманітні інтенції, увиразнюють національно-культурні особливості комунікантів.

Залежно від дискурсивно-стильової організації мовлення визначено **дискурсивно-жанрові інтенції**, серед яких:

– **інтенції естетичності**, що детермінують художній дискурс і увиразнюють прагнення мовця передати метафорично-образне сприйняття світу за допомогою фігурально-риторичних конструкцій синтаксису (стилістичних фігур). Свідоме використання мовцем таких структур свідчить про лінгвокреативність мовної особистості, про бажання адресанта репрезентувати індивідуально-авторське бачення світу в стилістично забарвленій формі, розкрити вповні інтенційні горизонти комунікантів. Риторичні питання, звертання, оклики, антитези, повтори, порівняння, парцеляція, хіазм, період та багато інших синтаксичних одиниць, які своїм формальним вираженням та лексичним наповненням можуть реалізувати експресивне значення, здійснювати естетичний вплив на співрозмовника, створюють високий стиль мовлення, увиразнюють його вишуканість, образність та риторичність;

– **інтенції розмовності** передають атмосферу безпосереднього процесу комунікації. Лаконічність діалогічних реплік, різноманітна лексика (зменшено-пестлива чи згрубіла), емотивно-вольова експресія, передана різними інтонаційними малюками, репрезентація колориту та діалектних особливостей певної місцевості – характерні особливості розмовного дискурсу, у якому експлікується, безперечно, й інтенція мовця;

– **інтенції впливу** в публіцистичному дискурсі спрямовані на те, щоб активізувати увагу адресата на важливій інформації, спонукати до конкретних дій, переконати в справедливості ідеї, пропагувати та виховувати патріотичні почуття, сформувати поведінку, позицію тощо;

– **я-інтенції** в епістолярному дискурсі репрезентують індивідуально-авторський тип мовленнєвої діяльності, оскільки виражають апеляцію адресанта до адресата, щоб оповісти про події особистісного характеру, передати емоційний стан, продемонструвати прихильність, повагу до свого товариша, про щось попросити;

– **інтенції сакральності** в конфесійному дискурсі відображають прагнення мовця (прихожанина церкви) подякувати Богові, покаятися, попросити в Господа про сокровенне, висловити найпотаємніше. В ораторсько-проповідницькому дискурсі експлікується намір священика, проповідника розтлумачити Святе Письмо, привернути увагу вірян до Євангелія та Біблії, прославити церкву та святих, пропагувати морально-етичні засади християнської філософії;

– **інтенції аргументування** в науковому дискурсі репрезентують результати пізнавальної діяльності дослідників у різних галузях науки і техніки, що зумовлює прагнення мовця термінологічно виважено та точно передати суть своїх наукових студій, обґрунтувати релевантність проведеного дослідження, його актуальність та новизну, визначити перспективу;

– **інтенції регламентування** в офіційно-діловому дискурсі есплікуються в адміністративному, статусно орієнтованому контексті і спрямовані на те, щоб регулювати ділові стосунки в установах, організаціях, закладах, обслуговувати громадські потреби людей у різноманітних побутових ситуаціях, спонукати адресата дотримуватися певного регламенту.

Метакомунікативні інтенції відображають комунікативну поведінку мовців у ситуаціях ритуального (етикетного) спілкування, у процесі налагодження, ініціювання та припинення контакту, у контексті активізації уваги адресата мовлення. Їх репрезентують два типи:

1) **інтенції соціально-регулятивного характеру**, що передають комунікативні потреби мовця в соціально зумовлених, ритуальних ситуаціях мовлення – привітання, прощання, дякування, вибачення та ін. Метакомунікативні **інтенції побажання** реалізують оптативні висловлення, що мають фразеологізовану структуру, є національно-культурними мовними конструктами, в основі яких лежить світобачення українського народу, його емоційність, психіка, обряди та вірування. Консensusну і толерантну зони характеризують контексти реалізації **інтенцій-благопобажань**. Негативні волонтактиви (**інтенції-злопобажання**) властиві ситуаціям емоційного дисбалансу між комунікантами;

2) **контактно-інтерактивні інтенції**, що активізують увагу співрозмовника, дають змогу підготувати його до сприйняття певної інформації, регулюють процеси мовленнєвої діяльності.

Для вираження інтенцій метакомунікативного вияву в українській мові використовують різні синтаксичні засоби: питальні та непитальні висловлення; етикетні формули-кліше; вокативні та вставні конструкції, що сприяють налагодженню контакту між учасниками спілкування, активізують увагу, впливають на поведінку, передають особливу тональність та атмосферу спілкування.

Усебічний, системний та комплексний аналіз категорії інтенції засвідчує багатовекторне спрямування сучасної лінгвістики, оприявлює тісний зв'язок між різними мовними рівнями та категорійними величинами, сприяє створенню комунікативної граматики української мови, національно зорієнтованої та релевантної для мовознавчої науки XXI століття.

Література

Адамец 1966: Адамец П. Порядок слов в современном русском языке / Пржемысл Адамец. – Praha : Academia, 1966 – 96 с.

Адмони 1956: Адмони В. Г. О модальности предложения / В. Г. Адмони // Учёные записки Ленинградского госпединститута. – Т. 21. – Факультет иностранных языков. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1956. – Вып. 1. – С. 47 – 70.

Азнаурова 1988: Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент : «Фан», 1988. – 121 с.

Акимова 1981: Акимова Г. Н. Развитие конструкций экспрессивного синтаксиса в русском языке / Г. Н. Акимова // Вопросы языкознания. – 1981. – № 6. – С. 109 – 120.

Алефиренко 1994: Алефиренко Н. Ф. Язык – сознание – культура : проблемы взаимодействий / Н. Ф. Алефиренко // Язык и культура. – К., 1994. – С. 3 – 10.

Алтабаева 2002: Алтабаева Е. В. К вопросу о языковом статусе оптаивности / Е. В. Алтабаева // Проблемы современного синтаксиса : теория и практика. – М., 2002. – С. 28 – 31.

Антонова 2004: Антонова А. В. Интенция обещания и средства ее выражения в английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. В. Антонова. – Самара, 2004. – 24 с.

Антонова 2006: Антонова Ю. Н. Интенция говорящего в аспекте коммуникативно-целевой семантики : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Ю. Н. Антонова. – Орёл, 2006. – 21 с.

Антофійчук 2004: Антофійчук В. «Молитва, як сонце, вічна...» (Жанр молитви в українській літературі) / Володимир Антофійчук // Святі почуття, закладені в молитву : [антологія української літературної молитви]. – Бухарест : «Мустанг», 2004. – С. 3 – 8.

Апресян 1987: Апресян Ю. Д. Прагматика и лексикография : прагматическая информация для толкового словаря / Ю. Д. Апресян //

Пропозиційні предикати в логічному і лінгвістическому аспекті. – М. : ІЯ АН СРСР, 1987. – С. 20 – 32.

Апресян 1995: Апресян Ю. Д. Перформативи в граматиці і словаре / Ю. Д. Апресян // Інтегральне описання мови і системна лексикографія // Ізбранні твори : в 2 т. – М. : Мовознавство, 1995. – Т. 2. – С. 199 – 218.

Арват 1979: Арват Н. М. До питання про семантичну типологію простого речення / Н. М. Арват // Мовознавство. – 1979. – № 2. – С. 24 – 31.

Аристотель 1976: Аристотель. Сочинення : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1976. – Т. 1. – 550 с.

Аристотель 1978: Аристотель. Сочинення : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1978. – Т. 2. – 668 с.

Арутюнова 1981: Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СРСР. Серия литературы и языка. – Т. 40. – № 4. – 1981. – С. 356 – 367.

Арутюнов, Чеботарев 1993: Арутюнов А. Р. Інтенції діалогічного спілкування і їх стандартні реалізації / А. Р. Арутюнов, П. Г. Чеботарев // Русский язык за рубежом. – 1993. – № 5 / 6. – С. 75 – 82.

Арутюнова 1999: Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.

Ахманова 1958: Ахманова О. С. О психолінгвістическому / О. С. Ахманова. – М. : Изд-во МГУ, 1958. – 64 с.

Ахманова 1969: Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с.

Бабич 2009: Бабич Н. Конфесійний чи богословський стиль? / Надія Бабич // Науковий вісник Чернівецького національного університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 475 – 477 : Слов'янська філологія. – С. 482 – 488.

Бабурина 1997: Бабурина К. Б. Етнолінгвістический аспект в исторической лексикографии / К. Б. Бабурина // Вопросы языкознания. – 1997. – № 3. – С. 48 – 52.

Баган 2012: Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові : функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви : [монографія] / М. П. Баган. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.

Баландіна 2008: Баландіна Н. Побажання в мові та мовленні / Надія Баландіна // Eslavistica Complutense. – 2008. – № 8. – С. 155 – 167.

Баландіна 2010: Баландіна Н. Ф. Перформативи як індикатори функцій конвенційних висловлень / Н. Ф. Баландіна // Мовознавство. – 2010. – № 2 / 3. – С. 194 – 203.

Балли 1955: Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.

Баранник 2000: Баранник Д. Х. Монолог / Д. Х. Баранник // Українська мова : [енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 340 – 341.

Баранов 2007: Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста : теория и практика : [учеб. пособие] / А. Н. Баранов. – М. : Флинта : Наука, 2007. – 592 с.

Бартминьский 2005: Бартминьский Е. Языковой образ мира : очерки по этнолингвистике / Ежи Бартминьский. – М. : Индрик, 2005. – 528 с.

Бахтин 1986: Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.

Бахтін 2001а: Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / Михайло Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2001. – С. 406 – 415.

Бахтін 2001б: Бахтін М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / Михайло Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – Львів : Літопис, 2001. – С. 416 – 422.

Бацевич 1993: Бацевич Ф. С. Функционально-отражательное изучение лексики : теоретический и практический аспекты (на материале русского глагола) : [текст лекций по спецкурсу] / Ф. С. Бацевич. – Львов : Изд-во Львовского ун-та, 1993. – 170 с.

Бацевич 1997: Бацевич Ф. С. Когнітивне і вербальне в процесах вербалізації / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 30 – 36.

Бацевич 2003: Бацевич Ф. С. Категорії комунікативної лінгвістики : спроба визначення / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2003. – № 6. – С. 25 – 33.

Бацевич 2004: Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : «Академія», 2004. – 344 с.

Бацевич 2005: Бацевич Ф. Лінгвістична генетика : проблеми і перспективи / Флорій Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.

Бацевич 2010: Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.

Бацевич 2011: Бацевич Ф. С. Природність спілкування як лінгвопрагматична категорія / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. – 2011. – № 1. – С. 3 – 12.

Безкровна 1998: Безкровна І. О. Поетичний текст як комунікативний акт : типи адресатів / І. О. Безкровна // Мовознавство. – 1998. – № 4 – 5. – С. 67 – 72.

Безпояско, Городенська, Русанівський 1993: Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія : [підручник] / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.

Безугла 2007: Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л. Р. Безугла. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 330 с.

Беличкова-Кржижкова 1984: Беличкова-Кржижкова Е. О модальности предложения в русском языке / Елена Беличкова-Кржижкова // Актуальные проблемы русского синтаксиса. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1984. – С. 49 – 77.

Беляева 1992: Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения : английский язык / Е. И. Беляева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1992. – 168 с.

Бенвенист 1974: Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.

Бергсон 1998: Бергсон А. Творческая эволюция / Анри Бергсон. – М. : Канон-пресс, 1998. – 383 с.

Береговская 1979: Береговская Э. М. Лингвистическая природа хиазма / Э. М. Береговская // Синтаксическая структура простого предложения. – Смоленск : СГПИ им. К. Маркса, 1979. – С. 42 – 48.

Бережан 1997: Бережан Л. В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Українська мова» / Л. В. Бережан. – Івано-Франківськ, 1997. – 16 с.

Березин, Головин 1979: Березин Ф. М. Общее языкознание / Ф. М. Березин, Б. Н. Головин. – М. : Просвещение, 1979. – 416 с.

Березяк 2009: Березяк О. Проблема толерантності у комунікативній філософії / Оксана Березяк // Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». – Львів, 2009. – Вип. 12. – С. 67 – 73.

Бетко 1999: Бетко І. Молитва як релігійно-філософський жанр / Ірина Бетко // Дивослово. – 1999. – № 12. – С. 56 – 57.

Биби́к 2010: Биби́к С. П. Оповідність в українській художній прозі : [монографія] / С. П. Биби́к. – Київ – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – 288 с.

Бирюлин 1985: Бирюлин Л. А. Императивы в акте речи / Л. А. Бирюлин // Лингвистические исследования 1985 : Грамматические категории в разносистемных языках : сб. науч. тр. – М. : Наука, 1985. – С. 28 – 36.

Біланюк 1995: Біланюк П. Божа істина, краса і любов. Проповіді, доповіді і розвідки / Петро Біланюк. – Дрогобич : «Відродження», 1995. – 308 с.

Білецький 1997: Білецький А. О. Про мову і мовознавство : [навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів] / А. О. Білецький. – К. : «АртЕк», 1997. – 224 с.

Білодід 1970: Білодід І. К. Стилїстика великих синтаксичних сполук / І. К. Білодід // Українська мова і література в школі. – 1970. – № 12. – С. 16 – 25.

Бовсунівська 2003: Бовсунівська Т. Молитва як літературний жанр. Роль Т. Шевченка в романтичному жанротворенні / Тетяна Бовсунівська // Дивослово. – 2003. – № 7. – С. 3 – 8.

Богдан 1998: Богдан С. К. Мовний етикет українців : традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.

Богдан 2001: Богдан С. Молитовні та акафістні звертання як домінанта духовного діалогу / Світлана Богдан // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2001. – Вип. 117 – 118 : Слов'янська філологія. – С. 75 – 81.

Богданов 1977: Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения / В. В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1977. – 206 с.

Богданов 1985: Богданов В. В. Перформативное предложение и его парадигмы / В. В. Богданов // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса. – Калинин, 1985. – С. 18 – 28.

Богородицкий 1911: Богородицкий В. А. Лекции по общему языковедению / В. А. Богородицкий. – Казань : Типография Императорского университета, 1911. – 255 с.

Бойко 2007: Бойко Н. І. Експресиви в системі художнього тексту / Н. І. Бойко // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. – Ніжин, 2007. – Вип. 34. – С. 3 – 8.

Болдырев 2003: Болдырев Н. Н. Концептуальные основы отрицания в языке / Н. Н. Болдырев // Филология и культура. – Тамбов, 2003. – С. 334 – 338.

Бондар 2009: Бондар О. Предикати модусу в українській мові / Олександр Бондар // Науковий вісник Чернівецького національного університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 475 – 477 : Слов'янська філологія. – С. 59 – 63.

Бондарко 1976: Бондарко А. В. Теория морфологических категорий / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1976. – 256 с.

Бондарко 1994: Бондарко А. В. К проблеме интенциональности в грамматике / А. В. Бондарко // Вопросы языкознания. – 1994. – № 2. – С. 29 – 42.

Бондарко 1998: Бондарко А. В. О стратификации семантики [Электронный ресурс] / А. В. Бондарко // Общее языкознание и теория грамматики / [отв. ред. А. В. Бондарко]. – Санкт-Петербург : «Наука», 1998. – С. 51 – 63. – Режим доступа : http://www.durov.com/study/O_STRATIFIKACII_SEMANTIKI-083.doc.

Бондарко 2002: Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики / А. В. Бондарко. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.

Бондарко 2003: Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 208 с.

Борисова 1996: Борисова И. Н. Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге / И. Н. Борисова // Русская разговорная речь как явление городской культуры / [под. ред. Т. В. Матвеевой]. – Екатеринбург : АРГО, 1996. – С. 21 – 48.

Борисова 2005: Борисова И. Н. Русский разговорный диалог : зоны толерантного и нетолерантного общения / И. Н. Борисова // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – С. 364 – 389.

Булаховський 1975: Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов / Л. А. Булаховський // Вибрані праці : у 5 т. – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 1 : Загальне мовознавство. – С. 321 – 470.

Бурмистрова 2005: Бурмистрова Л. П. Речевая интенция защиты в диалогическом дискурсе : на материале русского и французского языков : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / Л. П. Бурмистрова. – Ульяновск, 2005. – 22 с.

Буслаев 1959: Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка / Ф. И. Буслаев. – М. : Учпедгиз, 1959. – 624 с.

Валгина 2004: Валгина Н. С. Теория текста : [учебное пособие] / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2004. – 280 с.

Валимова 1967: Валимова Г. В. Функциональные типы предложений в современном русском языке / Г. В. Валимова. – Ростов : Изд-во Ростовского ун-та, 1967. – 331 с.

Ванников 1969: Ванников Ю. В. Синтаксические особенности русской речи (явление парцелляции) / Ю. В. Ванников. – Москва, 1969. – 132 с.

Вендлер 1985: Вендлер З. Иллокутивное самоубийство / Зено Вендлер // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. : Лингвистическая прагматика. – С. 238 – 250.

Виноградов 1954: Виноградов В. В. Грамматика русского языка : Синтаксис / В. В. Виноградов. – М. : АН СССР, 1954. – Т. 2. – Ч. 1. – 346 с.

Виноградов 1974: Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 239 с.

Виноградов 1975: Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Исследования по русской грамматике : [избранные труды]. – М. : Наука, 1975. – С. 53 – 87.

Винокур 1989: Винокур Т. Г. К характеристике говорящего. Интенция и реакция / Т. Г. Винокур // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С. 11 – 23.

Вихованець, Городенська, Русанівський 1983: Вихованець І. Р. Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1983. – 219 с.

Вихованець, Городенська 2004: Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська / [за ред. І. Вихованця]. – К. : «Пульсари», 2004. – 400 с.

Вихованець 1992: Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.

Вихованець 1993: Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.

Вихованець 1997: Вихованець І. Р. Різновиди транспозиції / І. Р. Вихованець // Актуальні проблеми граматики : зб. наук. пр. – Кіровоград : КДПУ, 1997. – Вип. 2. – С. 57 – 60.

Вихованець 2000: Вихованець І. Р. Теоретичні засади категорійної граматики української мови / І. Р. Вихованець // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія : зб. наук. пр. – Вінниця : ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 3 – 6.

Власова 1988: Власова Ю. Н. Системный подход к изучению синтаксических антонимов / Ю. Н. Власова // Системные отношения языковых единиц : межвуз. сб. науч. тр. – Ростов-на-Дону, 1988. – С. 3 – 11.

Волошинов 1995: Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка / В. Н. Волошинов // Философия и социология гуманитарных наук. – СПб : Аста-Пресс, 1995. – С. 216 – 380.

Вольф 1985: Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 229 с.

Воркачев 2001: Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64 – 72.

Выготский 1982: Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6 т. / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2 : Проблемы общей психологии. – 504 с.

Габермас 1999: Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ / Юрген Габермас // А. М. Єрмоленко. Комунікативна практична філософія : [підручник]. – К. : Лібра, 1999. – С. 287 – 324.

Гадамер 1988: Гадамер Х.-Г. Истина и метод : Основы философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.

Гак 1998: Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 768 с.

Галас 2002: Галас А. М. Період у сучасній українській літературній мові : [навчально-методичний посібник для студентів філологічних спеціальностей] / А. М. Галас. – Ужгород : УНУ, 2002. – 54 с.

Галкіна-Федорук 1958: Галкіна-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Е. М. Галкіна-Федорук // Сборник статей по языкознанию. – М. : АН СССР, 1958. – С. 119 – 132.

Галкіна-Федорук 1951: Галкіна-Федорук Є. М. Заперечні речення в російській і українській мовах / Є. М. Галкіна-Федорук // Українська мова і література в школі. – 1951. – № 5. – С. 21 – 31.

Гальперин 1958: Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М. : Изд-во л-ры на иностр. языках, 1958. – 460 с.

Гальперин 1981: Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.

Гандзюк 2004: Гандзюк О. М. Частиномовна репрезентація умовних синтаксем / О. М. Гандзюк // *Ucrainica I. Současna ukrajínistika: problémy yazyka, literatury, a kultury* (K 65. narozeninám prof. Josefa Anderše): Sborník článků. – 2. Olomoucké symposium ukrajínistů. – Olomouc : Univerzita Palackého, 2004. – P. 156 – 159.

Ганич, Олійник 1985: Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.

Гачев 1987: Гачев Г. Национальные образы мира / Георгий Гачев // Вопросы языкознания. – 1987. – № 10. – С. 156 – 191.

Гнатковська 2009: Гнатковська О. М. Комунікативні інтенції «Я-висловлень» у сучасному англomовному дискурсі : лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. М. Гнатковська. – Чернівці, 2009. – 20 с.

Гольдин 1977: Гольдин В. Е. К проблеме обращения как лексической категории / В. Е. Гольдин // Язык и общество : межвуз. науч. сб. – Саратов, 1977. – Вып. 4. – С. 18 – 31.

Голянич 1997: Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст : [монографія] / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – 178 с.

Голянич 2008: Голянич М. І. Внутрішня форма слова і дискурс / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 296 с.

Городенська 1991: Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць / К. Г. Городенська. – К. : Наукова думка, 1991. – 192 с.

Городенська 1996: Городенська К. Г. Семантична структура імператива / К. Г. Городенська // Актуальні проблеми граматики : зб. наук. пр. – Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 1996. – Вип. 1. – С. 63 – 68.

Городенська 2002: Городенська К. Особливості актуального членування елементарних двоскладних та односкладних речень / Катерина Го-

роденська // Науковий вісник Чернівецького університету : [зб. наук. пр. / ред. кол. : Н. Гуйванюк (наук. ред.) та ін.]. – Чернівці : Рута, 2002. – Вип. 146 – 147 : Слов'янська філологія. – С. 15 – 20.

Городенська 2004: Городенська К. Г. Дієслово. Прислівник. Службові слова-морфеми. Слова-речення / К. Г. Городенська // Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматики української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська / [за ред. І. Вихованця]. – К. : «Пульсари», 2004. – С. 217 – 390.

Городенська 2010: Городенська К. Сполучники української мови : [монографія] / Катерина Городенська. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 204 с.

Горяев 2000: Горяев С. О. Номинативные интенции субъекта ономастической номинации (на материале русских прагмонимов) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / С. О. Горяев. – Екатеринбург, 2000. – 20 с.

Гоян 1988: Гоян Я. Людина народжується з любові / Ярема Гоян // Вітчизна. – 1988. – № 4. – С. 161 – 166.

Грайс 1985: Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 217 – 237.

Григорьева 2007: Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативно-го процесса : прагмалингвистический и когнитивный аспекты : [монография] / В. С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с.

Григорьева 1991: Григорьева Л. Н. Диалогические высказывания с побудительной интенцией / Л. Н. Григорьева // Языковые единицы в речевой коммуникации : [межвуз. сб. / отв. редакторы Г. Эйхбаум, В. Михайлов]. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1991. – С. 125 – 130.

Грищенко 2000а: Грищенко А. П. Оптативне речення / А. П. Грищенко // Українська мова : [енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 406.

Грищенко 2000б: Грищенко А. П. Слова-речення / А. П. Грищенко // Українська мова : [енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 562.

Грищенко 2000в: Грищенко А. П. Стверджувальне речення / А. П. Грищенко // Українська мова : [енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 597.

Гуйванюк 1999: Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.

Гуйванюк 2004: Гуйванюк Н. Речення переповідної модальності у мові творів Ольги Кобилянської / Ніна Гуйванюк // Науковий вісник Чернівецького національного університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці. : Книги – XXI, 2004. – Вип. 216 – 217 : Слов'янська філологія. – С. 232 – 239.

Гуйванюк 2006: Гуйванюк Н. Експресивний синтаксис : досягнення і проблеми / Ніна Гуйванюк // Актуальні проблеми синтаксису : матеріали міжнародної наукової конференції. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 267 – 275.

Гуйванюк 2007: Гуйванюк Н. Перспективи сучасної комунікативної граматики / Ніна Гуйванюк // Науковий вісник Чернівецького національного університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 321 – 322 : Слов'янська філологія. – С. 222 – 228.

Гуйванюк 2009а: Гуйванюк Н. В. Комунікативно-модальний спектр змістової структури речень з частками // Мовні і концептуальні картини світу. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. – Вип. 26. – Ч. 1. – С. 260 – 267.

Гуйванюк 2009б: Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : [вибрані праці] / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 664 с.

Гуйванюк 2009в: Гуйванюк Н. В. Типи еквівалентів речень у сучасній українській мові / Н. В. Гуйванюк // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. пр. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – Вип. 4. – С. 45 – 50.

Гуйванюк 2012: Гуйванюк Н. Мовні особливості церковних проповідей Сидора Воробкевича / Ніна Гуйванюк // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. 585 – 586 : Слов'янська філологія. – С. 230 – 239.

Гуйванюк, Агафонова 2001: Гуйванюк Н. В. Антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць / Н. В. Гуйванюк, А. М. Агафонова. – Чернівці : Рута, 2001. – 56 с.

Гуйванюк, Агафонова, Шабат-Савка 2007: Гуйванюк Н. В. Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речень : [навчально-методичний посібник] / Н. В. Гуйванюк, А. М. Агафонова, С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : Рута, 2007. – 100 с.

Гуйванюк, Кардашук, Кульбабська 2003: Гуйванюк Н. В. Синтаксис сучасної української мови. Схеми і таблиці : [навчальний посібник для студентів філологічних факультетів університетів] / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кардашук, О. В. Кульбабська. – Чернівці : Рута, 2003. – 160 с.

Гуйванюк, Кульбабська 2003: Гуйванюк Н. В. Складні ускладнені речення : [теоретично-практичний блок] / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська. – Ч. : Рута, 2003. – 145 с.

Гуйванюк, Пацаранюк 2009: Гуйванюк Н. В. Способи реалізації іронії у структурі висловлення : [монографія] / Н. В. Гуйванюк, Ю. М. Пацаранюк. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – 168 с.

Гумбольдт 1859: Гумбольдт В. фон. О различии организмов человеческого языка и о влиянии этого различия на умственное развитие человеческого рода. Введение во всеобщее языкознание / Вильгельм фон Гумбольдт. – СПб, 1859. – 401 с.

Гумбольдт 1984: Гумбольдт фон В. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 400 с.

Данеш, Гаузенблас 1974: Данеш Ф. К семантике основных синтаксических формаций / Ф. Данеш, К. Гаузенблас // Грамматическое описание славянских языков : концепция и методы. – М. : Наука, 1974. – С. 90 – 105.

Даскалюк 2005: Даскалюк О. Л. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Українська мова» / О. Л. Даскалюк. – Чернівці, 2005 – 20 с.

Дейк 1989: Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.

Дементьев 2006: Дементьев В. В. Непрямая коммуникация / В. В. Дементьев. – М. : Гнозис, 2006. – 376 с.

Джидарьян 1976: Джидарьян И. А. Эстетическая портебность / И. А. Джидарьян. – М. : Наука, 1976. – 192 с.

Долинин 1983: Долинин К. А. ИмPLICITное содержание высказывания / К. А. Долинин // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6. – С. 37 – 47.

Дорошенко 1989: Дорошенко А. В. Побудительные речевые акты в косвенных контекстах / А. В. Дорошенко // Логический анализ языка. Проблемы интенциональных и прагматических контекстов. – М. : Наука, 1989. – С. 76 – 91.

Доценко 2008: Доценко О. Л. Семантико-синтаксичні та прагматичні характеристики звертання як способу ініціювання уваги співрозмовника під час судових слухань / О. Л. Доценко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : 2008. – Вип. 4. – С. 25 – 31.

Дридзе 1981: Дридзе Т. М. Социально-психологические аспекты порождения и интерпретации текстов в деятельности речевого общения / Т. М. Дридзе // Аспекты изучения текста : сб. науч. тр. – М. : УДН, 1981. – С. 129 – 136.

Дридзе 1984: Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семисоциопсихологии / Т. М. Дридзе. – М. : Наука, 1984. – 232с.

Дрінко 2005: Дрінко Г. Г. Спонукальні конструкції а англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Г. Г. Дрінко. – Донецьк, 2005. – 19 с.

Дубовський 1968: Дубовський Ю. О. До проблеми вивчення інтонації зустрічного питання в сучасній англійській мові / Ю. О. Дубовський // Іноземна філологія. – Львів : Вид-во Львівського університету, 1968. – Вип. 14. – С. 40 – 47.

Дудик 1972: Дудик П. С. Еквіваленти речення / П. С. Дудик // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 289 – 309.

Дудик 1973: Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик. – К. : Наукова думка, 1973. – 288 с.

Дудик 2005: Дудик П. С. Стилістика української мови : [навчальний посібник] / П. С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – 368 с.

Дяків 2010: Дяків Х. Мовленнєвий жанр «застереження» в аспекті міжкультурної комунікації / Христина Дяків // Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації : [монографія]. – Львів : ПАІС, 2010. – 280 с.

Есперсен 1958: Есперсен О. Філософія граматики / Отто Есперсен. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1958. – 400 с.

Ефимов 1961: Ефимов А. И. Стилістика художественной речи / А. И. Ефимов. – М. : Изд-во Московского университета, 1961. – 519 с.

Єрмоленко 1982: Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1982. – 212 с.

Єрмоленко 2005: Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика : основні поняття, напрями й методи дослідження / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 2005. – № 3 / 4. – С. 112 – 125.

Жайворонок 2007: Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.

Жинкин 1982: Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 160 с.

Жовтобрюх 1963: Жовтобрюх М. А. Мова української преси (до середини 90-х років XIX ст.) / М. А. Жовтобрюх. – К. : АН УРСР, 1963. – 415 с.

Жоль 1984: Жоль К. К. Мысль. Слово. Метафора. Проблемы семантики в философском освещении / К. К. Жоль. – К. : Наукова думка, 1984. – 304 с.

Жулинская 2005: Жулинская А. С. Жанровое пространство религиозных текстов / А. С. Жулинская // Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Серия «Филология». – Симферополь, 2005. – Т. 18 (57). – № 2. – С. 198 – 203.

Завальнюк 2009: Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття : функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : [монографія] / І. Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 400 с.

Загнітко 1990: Загнітко А. П. Семантико-синтаксичні аспекти категорії стану дієслова / А. П. Загнітко // Семантика і функції граматичних структур. – К. : НМК ВО, 1990. – С. 16 – 31.

Загнітко 2001: Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.

Загнітко 2007: Загнітко А. П. Лінгвістика тексту : Теорія і практикум : [науково-навчальний посібник] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2007. – С. 23 – 28.

Загнітко 2009: Загнітко А. Еквіваленти речення : статус, обсяг і функційна типологія / Анатолій Загнітко // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр. / наук. ред. Анатолій Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – Вип. 19. – С. 79 – 91.

Загнітко, Вінтонів, Сегін 2010: Загнітко А. П. Український синтаксис : [навчально-практичний комплекс] / А. П. Загнітко, М. О. Вінтонів, Л. В. Сегін. – Донецьк – Слов'янськ : ДонНУ, 2010. – 651 с.

Засекіна 2007: Засекіна Л. Мовна особистість в сучасному соціальному просторі [Електронний ресурс] / Лариса Засекіна. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/>.

Звегинцев 2001: Звегинцев В. А. Предложение и его отношение к языку и речи / В. А. Звегинцев. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 312 с.

Зверева 1998: Зверева О. С. Функціонування парцельованих конструкцій в сучасному російському поетичному мовленні (у порівнянні з українським) : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова». – К., 1998. – 16 с.

Зимняя 1987: Зимняя И. А. Психология текста как продукта речевой деятельности / И. А. Зимняя // Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореца. – М., 1987. – Вып. 284 : Язык как коммуникативная деятельность человека. – С. 143 – 149.

Зінкевич-Томанек 1993: Зінкевич-Томанек Б. Ввічливі звероти в польській та українській мовах / Божена Зінкевич-Томанек // Лінгводидактика слов'янських мов як феномен культури : тематичний зб. наук. пр. – К. : КДУ ім. Т. Шевченка, 1993. – С. 114 – 122.

Золотова 1954: Золотова Г. А. Структура сложного синтаксического целого в Карамзинской повести / Г. А. Золотова // Труды института языкознания. – М. : АН СССР, 1954. – Т. III. – С. 88 – 119.

Золотова 1973: Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1973. – 352 с.

Золотова 1982: Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1982. – 368 с.

Золотова 1988: Золотова Г. А. Синтаксический словарь : Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1988. – 439 с.

Золотова, Онипенко, Сидорова 1998: Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 1998. – 528 с.

Іваницька 1986: Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові : [монографія] / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища шк., 1986. – 168 с.

Іванишин, Радевич-Винницький 1994: Іванишин В. Мова і нація / Василь Іванишин, Ярослав Радевич-Винницький. – Дрогобич : Відродження, 1994. – 218 с.

Іванова, Бурлакова, Почепцов 1981: Иванова И. П. Предложение // И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов / Теоретическая грамматика современного английского языка. – М. : Высшая школа, 1981. – С. 164 – 281.

Иссерс 2008: Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2008. – 284 с.

Кадомцева 1972: Кадомцева Л. О. Синтаксична модальність речення / Л. О. Кадомцева // Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / [за заг. ред. академіка І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 119 – 137.

Калашник 2011: Калашник В. С. Людина та образ у світі мови : [вибрані статті] / В. С. Калашник. – Х. : ХНУ ім. В. Каразіна, 2011. – 368 с.

Каменская 1990: Каменская О. Л. Текст и коммуникация : [учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. яз.] / О. Л. Каменская. – М. : Высшая школа, 1990. – 152 с.

Канонич 1987: Канонич С. И. Виды пресуппозиций коммуникантов / С. И. Канонич // Сборник научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореза. – М. : Ин-т языкознания АН СССР, 1987. – Вып. 284 : Язык как коммуникативная деятельность человека. – С. 20 – 26.

Каранська 1992: Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : [навч. посібник] / М. У. Каранська. – К. : НМК ВО, 1992. – 400 с.

Карасик 2004: Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.

Караулов 1989: Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю. Н. Караулов // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С. 3 – 8.

Касевич 1988: Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология / В. Б. Касевич. – М. : Наука, 1988. – 311 с.

Качкан 2001: Качкан В. «Коли зоря сходить у небо безсмертя...» (з епістолярної спадщини Богдана Лепкого / Володимир Качкан // Журавлі повертаються... – Львів : Фенікс, 2001. – С. 5 – 26.

Кибрик 1994: Кибрик А. А. Когнитивные исследования по дискурсу / А. А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 1994. – № 5. – С. 126 – 139.

Киприянов 1961: Киприянов В. Ф. Нечленимое предложение в русском языке как особый структурный тип простого предложения / В. Ф. Киприянов // Русский язык в школе. – 1961. – № 5. – С. 60 – 63.

Киселева 1971: Киселева Л. А. Язык как средство воздействия (на материале эмоционально-оценочной лексики современного русского языка) / Л. А. Киселева. – Л., 1971. – 60 с.

Киселева 1978: Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия / Л. А. Киселева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1978. – 236 с.

Кіс 2001: Кіс Т. Є. Еволюція художньої метафори : лінгвокультурний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Є. Кіс. – К., 2001. – 20 с.

Кісь 2002: Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Роман Кісь. – Львів : Літопис, 2002. – 304 с.

Кобозева 2003: Кобозева И. М. К распознаванию интенционального компонента смысла высказывания (теоретические предпосылки) [Электронный ресурс] / И. М. Кобозева // Труды международной конференции Диалог'2003 «Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии». – М. : Наука, 2003. – С. 267 – 271. – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Kobozeva.htm>.

Кобрина 1989: Кобрина Н. А. Понятийные категории и их реализация в языке / Н. А. Кобрина // Понятийные категории и их языковая реализация : межвуз. сб. науч. тр. – Л. : Изд-во ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1989. – С. 40 – 50.

Ковалевська 2009: Ковалевська Т. Лінгвістичні основи нейролінгвістичного програмування / Тетяна Ковалевська // Науковий вісник Чернівецького національного університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 475 – 477 : Слов'янська філологія. – С. 260 – 267.

Коваль 1987: Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1987. – 400 с.

Ковтунова 1986: Ковтунова И. И. Поэтический синтаксис / И. И. Ковтунова. – М. : Наука, 1986. – 206 с.

Коллегаева 1991: Коллегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. М. Коллегаева. – Одесса : ОГУ им. И. И. Мечникова, 1991. – 122 с.

Колшанский 1975: Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1975. – 231 с.

Кондратенко 2012: Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.

Кононенко 1972: Кононенко В. І. Нові тенденції у розвитку сучасного синтаксису / В. І. Кононенко // Українська мова і література в школі. – 1972. – № 1. – С. 19 – 27.

Корж 2009: Корж А. В. Документознавство. Зразки документів праводілової сфери : [навчальний посібник] / А. В. Корж. – К. : КНТ, 2009. – 372 с.

Корман 1972: Корман Б. О. Изучение текста художественного произведения / Б. О. Корман. – М. : Наука, 1972. – 205 с.

Косарева 1987: Косарева В. А. Семантическая структура вопросительно-отрицательных предложений / В. А. Косарева // Структура и семантика предложения и текста в германских языках : межвуз. сб. науч. тр. – Л. : ЛГПИ им. А. Герцена, 1987. – С. 30 – 34.

Косик 2004: Косик И. А. К проблеме классификации перформатива / И. А. Косик // Материалы XI международной конференции по функциональной лингвистике «Функциональное описание естественного языка и его единиц» : сб. науч. тр. – Ялта, 2004. – С. 168 – 188.

Космеда 2000: Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток оцінки / Тетяна Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.

Костусяк 2012: Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.

Кочан 2008: Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : [навчальний посібник] / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.

Кочерган 1999: Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1999. – 288 с.

Кочерган 2001: Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2001. – 368 с.

Красных 2001: Красных В. В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации : [курс лекцій] / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.

Криницька 2008: Криницька О. Комунікативна стратегія і комунікативна тактика : структурно-функціональні параметри понять / Ольга Криницька // Науковий вісник Чернівецького університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Рута, 2008. – Вип. 428 – 429 : Слов'янська філологія . – С. 258 – 263.

Крупа 2005: Крупа М. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. П. Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 416 с.

Крылова 2009: Крылова О. А. Коммуникативный синтаксис русского языка / О. А. Крылова. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 176 с.

Кубинова 2002: Кубинова Й. Речевая интенция «ложь, обман» в семантическом и коммуникативно-прагматическом аспектах : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Й. Кубинова. – М., 2002. – 24 с.

Кубрякова 1991: Кубрякова Е. С. Модели порождения речи и главные отличительные особенности речепорождающего процесса / Е. С. Кубрякова // Человеческий фактор в языке : Язык и порождение речи. – М. : Наука, 1991. – С. 21– 81.

Кубрякова 2004: Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

Кубрякова 2005: Кубрякова Е. С. О термине дискурс и стоящей за ним структуре знания / Е. С. Кубрякова // Язык. Личность. Текст. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – С. 23 – 33.

Кузнецов 2003: Кузнецов В. Г. Женевская лингвистическая школа от Соссюра к функционализму / В. Г. Кузнецов. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 184 с.

Кузьменко 1997: Кузьменко В. І. Словник літературознавчих термінів / В. І. Кузьменко. – К. : Український письменник, 1997. – 230 с.

Кулик 1961: Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Рад. шк., 1961. – Ч. 2. – 288 с.

Кульбабська 2011: Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : [монографія] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.

Куньч 1997: Куньч З. Риторичний словник / Зоряна Куньч. – К. : Рідна мова, 1997. – 342 с.

Курилович 1962: Курилович Е. Очерки по лингвистике : сб. ст. / Ежи Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.

Кухаренко 2004: Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.

Ладов 2003: Ладов В. А. Интенциональность в философии Д. Серла [Электронный ресурс] / В. А. Ладов // Творческое наследие Густава Густавовича Шпета в контексте формирования историко-культурного сознания (междисциплинарный аспект). – Томск : Изд-во ТГУ, 2003. – С. 282 – 295. – Режим доступа : <http://philosophy.ru/library/ladov/inten2.htm>.

Левин 2001: Левин К. Динамическая психология [Электронный ресурс] / Курт Левин. – М. : Смысл, 2001. – 570 с. – Режим доступа : http://www.koob.ru/lewin_kurt/dinamicheskaya_psihologiya.

Лекант 1976: Лекант П. А. К вопросу о модальных разновидностях предложения / П. А. Лекант // Современный русский язык : лингвистический сборник. – М. : МОПИ им. Н. Крупской, 1976. – Вып. 6. – С. 92 – 102.

Ленець 2000: Ленець К. В. Епістолярний стиль / К. В. Ленець // Українська мова : [енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 160.

Леонтьев 1969: Леонтьев А. А. Психолінгвістическіє єдності і порождение речевого высказывания / А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1969. – 308 с.

Леонтьев 1979: Леонтьев А. А. Высказывание как предмет лингвистики, психолінгвістики і теорії комунікації / А. А. Леонтьев // Синтаксис текста. – М. : Наука, 1979. – С. 18 – 36.

Леонтьев 1971: Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции : [конспект лекций] / А. Н. Леонтьев. – М. : Изд-во Московского университета, 1971. – 40 с.

Леонтьев 1977: Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Изд-во полит. л-ры, 1977. – 304 с.

Лещак 2002: Лещак О. В. Очерки по функциональному прагматизму : Методология – онтология – эпистемология / О. В. Лещак. – Тернополь – Кельце : Підручники & Посібники, 2002. – 255 с.

Лєпахін 2001: Лєпахін В. Ікона та іконічність / Валерій Лєпахін. – Львів : 2001. – 288 с.

Литвиненко 2009: Литвиненко Н. П. Український медичний дискурс : [монографія] / Н. П. Литвиненко. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2009. – 304 с.

Ліпська 2010: Ліпська Є. Л. Перформативні висловлення в сучасній німецькій мові : семантичний і когнітивно-прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Є. Л. Ліпська. – Чернівці, 2010. – 20 с.

Ломтев 1972: Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории / Т. П. Ломтев. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1972. – 200 с.

Лосева 1985: Лосева Н. Е. О синтаксической функции предикатно-падежных форм со значением условия в структуре простого предложения / Н. Е. Лосева // Соотношение структурно-семантических типов предложений в русском языке : межвуз. сб. науч. тр. – М., 1985. – С. 83 – 93.

Луман 2007: Луман Н. Введение в системную теорию : [лекции] / Никлас Луман. – М. : Логос, 2007. – 359 с.

Лурия 1998: Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – Ростов-н-Дону : Феникс, 1998. – 416 с.

Макаров 2003: Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.

Маланюк 1992: Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури / Євген Маланюк. – К. : АТ «Обереги», 1992. – 80 с.

Малахов 2005: Малахов В. Толерантность и ее границы : к этическому осмыслению понятия / Владимир Малахов. – К. : Дух і Літера, 2005. – С. 137– 143.

Марич 1988: Марич С. М. Структурні і смислові особливості парцельованих речень / С. М. Марич // Українське мовознавство. – К. : Вища школа, 1988. – Вип. 15. – С. 75 – 78.

Марко 2007: Марко В. Уроки Івана Чендея, до 85-річчя від дня народження / Василь Марко // Дзвін. – 2007. – № 5 / 6. – С. 143 – 146.

Марчук 2011: Марчук Л. Парцельовані структури як градаційна ознака тексту Ольги Кобилянської / Людмила Марчук // Науковий вісник Чернівецького національного університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Рута, 2011. – Вип. 545 – 546 : Слов'янська філологія. – С. 243 – 247.

Матезиус 1967: Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения / Вилем Матезиус // Пражский лингвистический кружок : сборник статей. – М. : Прогресс, 1967. – С. 239 – 245.

Мацько, Сидоренко, Мацько 2003: Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько / [за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.

Мацюк 2010: Мацюк Г. Сучасна соціолінгвістика : тенденції в розвитку теорії і завдання / Галина Мацюк // Мова і суспільство. – 2010. – Вип. 1. – С. 5 – 20.

Мегентесов 1993: Мегентесов С. Лінгвофілософські ідеї Г. Сковороди у контексті сучасної лінгвістики / С. Мегентесов // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія. – Х. : Око, 1993. – С. 39 – 42.

Мельничук 1966: Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1966. – 324 с.

Меньшиков 2003: Меньшиков И. И. Текст как синтаксическая единица / И. И. Меньшиков // Вісник Дніпропетровського національного університету. Мовознавство. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. – Вип. 9. – С. 167 – 170.

Меркулов 2000: Меркулов И. П. Когнитивные типы мышления / И. П. Меркулов // Эволюция. Язык. Познание. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 70 – 83.

Меркулова 2005: Меркулова Н. О. Поняття комунікеми : етимологія і статус / Н. О. Меркулова // Актуальні проблеми менталінгвістики : [зб. наук. ст. / ред. колегія : В. М. Брицин та ін.]. – Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2005. – С. 230 – 233.

Мерло-Понти 1991: Мерло-Понти М. Временность / М. Мерло-Понти // Историко-философский ежегодник, 90. – М. : Наука, 1991. – С. 271 – 293.

Мечковская 2000: Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика : [пособ. для студ. гуман. вузов и учащихся лицеев] / Н. Б. Мечковская. – М. : Аспект-Пресс, 2000. – 208 с.

Мещанинов 1945: Мещанинов И. И. Понятийные категории в языке / И. И. Мещанинов // Труды Военного института иностранных языков. – М., 1945. – № 1. – 120 с.

Мирсеитова 1989: Мирсеитова С. С. Косвенные вопросительные высказывания и их интерпретация в тексте / С. С. Мирсеитова // Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М. Тореза. – М., 1989. – Вып. 333. – С. 119 – 127.

Мірченко 2001: Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М. В. Мірченко. – Луцьк : Вежа, 2001. – 340 с.

Мірченко 2005: Мірченко М. В. Модальність як комунікативно орієнтована категорія речення / М. В. Мірченко // Граматика слова і граматики мови : [зб. наук. пр. / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – С. 175 – 190.

Мірченко 2007: Мірченко М. В. Надкатегорія настанови / М. В. Мірченко // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. – Х. : 2007. – Вип. 22. – С. 125 – 132.

Мірченко 2011: Мірченко М. В. Вибрані праці з категорійної граматики та лінгвотекстології / М. В. Мірченко. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2011. – 256 с.

Москальская 1981: Москальская О. И. Грамматика текста / О. И. Москальская. – М. : Высшая школа, 1981. – 284 с.

Мухина 2004: Мухина Н. Б. Цель как коммуникативно-прагматический фактор организации речевой деятельности говорящего (на материале современного английского языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени

канд. філол. наук : спец.10.02.04 «Германские языки» / Н. Б. Мухина. – Уфа, 2004. – 22 с.

Мясоєдова 2001: Мясоєдова С. В. Категорія спонукання і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Мясоєдова. – Х., 2001. – 19 с.

Наер 1984: Наер В. Л. Прагматика научных текстов (вербальные и невербальные аспекты) / В. Л. Наер // Функциональные стили. Лингвометодические аспекты. – М. : Наука, 1984. – С. 12 – 23.

Наконечна 1996: Наконечна О. І. Умовна модальність (різновиди та засоби вираження) в українських прислів'ях / О. І. Наконечна // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку : зб. наук. пр. – Запоріжжя, 1996. – Ч. I. – С. 83 – 87.

Невідомська 2012: Невідомська Л. М. Імпліцитність : повносистемний аспект : [монографія] / Л. М. Невідомська. – Х. : Ранок-НТ, 2012. – 416 с.

Немец 1991: Немец Г. П. Актуальные проблемы модальности в современном русском языке / Г. П. Немец. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1991. – 187 с.

Никитин 2009: Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения : [учебное пособие] / М. В. Никитин. – М. : «ЛИБРОКОМ», 2009. – 168 с.

Ніка 2010: Ніка О. І. Дискурсивні категорії і модус / О. І. Ніка // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : зб. наук. пр. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – С. 3 – 11.

Огієнко 1991: Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.

Озерова 2000: Озерова Н. Г. Заперечення / Н. Г. Озерова // Українська мова : [енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 177 – 178.

Олійник 1999: Олійник О. С. Абстрактно-авторські речення в художньому мовленні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». – Одеса, 1999. – 18 с.

Орбан-Лембрик 2004: Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : [підручник] : у 2 кн. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування. – 576 с.

Остин 1986: Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. ХУІІ. – С. 22 – 129.

Павловский 1818: Павловский А. Грамматика малороссийского наречия, или грамматическое показание существеннейших отличий, отдаливших

малороссийское наречие от чистого русского языка, сопровождаемое разными по сему предмету замечаниями и сочинениями / А. Павловский. – СПб. : типография В. Плавильщикова, 1818. – 114 с.

Падучева 1985: Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью / Е. В. Падучева. – М. : Наука, 1985. – 272 с.

Панчишина 2001: Панчишина Т. А. Репрезентация ирреального бажання в синтаксичних конструкціях з кон'юнктивом у сучасній німецькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. А. Панчишина. – К., 2001 – 21 с.

Папина 2002: Папина А. Ф. Текст : его глобальные единицы и категории / А. Ф. Папина. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.

Петров 1990: Петров В. В. Идеи современной феноменологии и герменевтики в лингвистическом представлении знаний / В. В. Петров // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 102 – 109.

Пешковский 1956: Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1956. – 512 с.

Пименова 2002: Пименова М. В. Методология концептуальных исследований / М. В. Пименова // Вестник Кемеровского государственного университета, 2002. – Вып. 4 (12). – С. 100 – 105.

Пітель 2000: Пітель В.І. Функціонально-семантична структура незакінчених речень у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. І. Пітель. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.

Плющ 2010: Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [підручник] / М. Я. Плющ. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 328 с.

Плющ 1981: Плющ Н. П. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису / Н. П. Плющ // Українська мова і література в школі. – 1981. – № 1. – С. 68 – 71.

Пономарева 1991: Пономарева Т. В. Сочетаемость информативных высказываний разных прагматических типов с этикетными контактными стимулами / Т. В. Пономарева // Языковые единицы в речи и коммуникации. – М., 1991. – С. 131 – 137.

Попова 2009: Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) : [монографія] / І. С. Попова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. – 432 с.

Постовалова 1988: Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. – М. : Наука, 1988. – С. 8 – 69.

Потебня 1958: Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : в 4-х т. / А. А. Потебня. – М. : Учпедгиз, 1958. – Т. 1 – 2. – 536 с.

Потебня 1968: Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : в 4-х т. / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1968. – Т. 3. – 551 с.

Почепецька 2001: Почепецька Т. Незакінчене висловлювання : номінативні та прагматичні аспекти / Тетяна Почепецька // Наукова спадщина професора С. В. Семчинського і сучасна філологія : зб. наук. пр. – К. : «Київський університет», 2001. – Ч. 2. – С. 244 – 248.

Почепцов 1978: Почепцов Г. Г. Понятие коммуникативной трансформации / Г. Г. Почепцов // Предложение и текст в семантическом аспекте : межвуз. тематич. сб. – Калинин : КГУ, 1978. – С. 49 – 63.

Почепцов 1981: Почепцов Г. Г. Фатическая метакоммуникация / Г. Г. Почепцов // Семантика и прагматика синтаксических единиц : сб. ст. – Калинин : КГУ, 1981. – С. 52 – 59.

Почепцов 1986: Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / О. Г. Почепцов. – К. : Вища школа, 1986. – 116 с.

Радевич-Винницький 2006: Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування / Ярослав Радевич-Винницький. – К. : Знання, 2006. – 291 с.

Радзівєвська 1998: Радзівєвська Т. В. Текст як засіб комунікації / Т. В. Радзівєвська. – К. : Видавництво НАН України, 1998. – 194 с.

Радзівєвська 2010: Радзівєвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – Соціум – Культура – Мовна особистість : [монографія] / Т. В. Радзівєвська. – К. : ДП «Інформативно-аналітичне агентство», 2010. – 491 с.

Распопов 1973: Распопов И. П. Очерки по теории синтаксиса / И. П. Распопов. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1973. – 220 с.

Рассел 1957: Рассел Б. Человеческое познание, его сфера и границы / Бертран Рассел. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1957. – 540 с.

Рестан 1969: Рестан П. Синтаксис вопросительного предложения. Общий вопрос. (Главным образом на материале современного русского языка) / П. Рестан. – Oslo-Bergen-Tromsø : Universitetsforlaget, 1969. – 880 с.

Романов 1996: Романов А. А. Управленческая коммуникация / А. А. Романов. – Тверь : АО Тверьэнерго, 1996. – 240 с.

Романюк 2007: Романюк І. В. Діалог як текстова організація / І. В. Романюк // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. – Х., 2007. – Вип. 22. – С. 135 – 140.

Рубинштейн 1969: Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн // Методологические и теоретические проблемы психологии. – М. : Наука, 1969. – С. 348 – 374.

Рубинштейн 1999: Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер. Ком, 1999. – 720 с.

Русанівський 1975: Русанівський В. М. Форма умовного способу і вираження значення умови в реченні / В. М. Русанівський // Українська мова і література в школі. – 1975. – № 6. – С. 28 – 34.

Руснак 2009: Руснак Н. О. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок : [монографія] / Н. О. Руснак. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 448 с.

Рычкова 1983: Рычкова И. А. О текстообразующих функциях парцелляции в сложном синтаксическом целом / И. А. Рычкова // Грамматическая семантика русского языка : сб. науч. тр. – Вологда, 1983. – С. 97 – 104.

Седов 1996: Седов К. Ф. Типы языковых личностей и стратегии речевого поведения (о риторике бытового конфликта) / К. Ф. Седов // Вопросы стилистики. Язык и человек : межвуз. сб. науч. тр. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1996. – Вып. 26. – С. 8 – 14.

Седов 2004: Седов К. Ф. Дискурс и личность : эволюция коммуникативной компетенции / К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 317 с.

Селіванова 2008: Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

Селіванова 2010: Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

Серажим 2002: Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність : [монографія] / Катерина Серажим. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с.

Серль 1986а: Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 170 – 194.

Серль 1986б: Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 195 – 222.

Серль 1987: Серль Дж. Р. Природа интенциональных состояний / Дж. Р. Серль // Философия, логика, язык : [сб. статей / сост. и предисл. В. В. Петрова; общ. ред. Д. П. Горского, В. В. Петрова]. – М., 1987. – С. 96 – 126.

Серль, Вандервекен 1986: Серль Дж. Основные понятия исчисления речевых актов / Дж. Серль, Д. Вандервекен // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 18. – С. 242 – 263.

Сильницкий 2006: Сильницкий Г. Г. Семантика. Грамматика. Квантитативная и типологическая лингвистика : в 2 т. / Г. Г. Сильницкий. – Смоленск : ФГУ Смоленский ЦНТИ, 2006. – Т. I. – 255 с.

Сімович 1918: Сімович В. Практична граматика української мови / Василь Сімович. – Раштат : Український рух, 1918. – 368 с.

Скаб 2008: Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : [монографія] / М. В. Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.

Скаб 2002: Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.

Скаличка 1967: Скаличка В. Асимметрический дуализм языковых единиц / В. Скаличка // Пражский лингвистический кружок : сборник статей. – М. : Прогресс, 1967. – С. 119 – 127.

Сковородников 2004: Сковородников А. П. О необходимости разграничения понятий «риторический прием», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевой жанр» в практике терминологической лексикографии / А. П. Сковородников // Риторика ↔ Лингвистика : сб. статей. – Смоленск : СГПУ, 2004. – Вып. 5. – С. 5 – 12.

Сколкова 1971: Сколкова А. М. О модальности вопросительного предложения / А. М. Сколкова // Ученые записки МГПИ им. В. Ленина. – М., 1971. – Т. 451. – Ч. 1. – С. 91 – 107.

Скомаровська 2010: Скомаровська С. В. Вербалізація бажальної модальності в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Скомаровська. – К., 2010. – 20 с.

Скуратівський 1987: Скуратівський В. Берегиня : художні оповіді, новели / Василь Скуратівський. – К. : Рад. письменник, 1987. – 278 с.

Слинько, Гуйванюк, Кобилянська 1994: Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання : [навч. посібник] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.

Смаль-Стоцький, Гартнер 1914: Смаль-Стоцький С. Граматика руської мови / С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. – Відень, 1914. – 202 с.

Смилтена 1987: Смилтена М. Э. Вопросительные предложения в структуре поэтического текста / М. Э. Смилтена // Системный и функциональный анализ языка : межвуз. сб. науч. тр. – Рига : ЛГУ им. П. Стучки, 1987. – С. 108 – 120.

Солганик 1991: Солганик Г. Я. Синтаксическая стилистика (Сложное синтаксическое целое) / Г. Я. Солганик. – М. : Высшая школа, 1991. – 182 с.

Соловей 1991: Соловей Е. С. Поезія пізнання : Філософська лірика в сучасній літературі / Е. С. Соловей. – К. : Дніпро, 1991. – 271 с.

Соловьева 1965: Соловьева А. К. О некоторых общих вопросах диалога / А. К. Соловьева // Вопросы языкознания. – 1965. – № 6. – С. 103 – 110.

Соловьева 2005: Соловьева Т. К. Речевая интенция неодобрения в русском языке : номинативный и коммуникативно-прагматический аспекты : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Т. К. Соловьева. – Тверь, 2005. – 18 с.

Сологуб 2009: Сологуб Н. Мова художнього твору як текст / Надія Сологуб // Науковий вісник Чернівецького національного університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 475 – 477 : Слов'янська філологія. – С. 497 – 500.

Соссюр 1998: Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики / Ф. де Соссюр. – К. : Основа, 1998. – 324 с.

Ставицька 2000: Ставицька Л. Проблеми вивчення жаргонної лексики : Соціолінгвістичний аспект / Леся Ставицька // Українська мова. – 2000. – № 1. – С. 55 – 69.

Ставицька 2003: Ставицька Л. О. Мова і стиль / Л. О. Ставицька // Критика. – 2003. – № 6. – С. 29 – 34.

Степаненко 2001: Степаненко М. Семантико-синтаксичний аналіз периферійних прийменниково-іменникових інтенціальних поширювачів структури двоскладного дієслівного речення / Микола Степаненко / Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр. / укл. : Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – Вип. 8. – С. 93 – 104.

Степанов 1981: Степанов Ю. С. В поисках прагматики (проблема субъекта) / Ю. С. Степанов // Известия АН СССР : Серия литературы и языка. – 1981. – Т. 40. – № 4. – С. 325 – 332.

Стернин 2003: Стернин И. А. Практическая риторика / И. А. Стернин. – М. : Академия, 2003. – 272 с.

Стернин 2005: Стернин И. А. Толерантность и коммуникация / И. А. Стернин // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – С. 324 – 337.

Стросон 1986: Стросон П. Ф. Намерение и конвенция в речевых актах / П. Ф. Стросон // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17 : Теория речевых актов. – С. 131 – 151.

Сусов 1980: Сусов И. П. Семантика и прагматика предложения / И. П. Сусов. – Калинин : КГУ, 1980. – 51 с.

Сусов 1982: Сусов И. П. Уровни языковой системы и лингвистическая семантика / И. П. Сусов // Синтаксическая семантика и прагматика. – Калинин : КГУ, 1982. – С. 3 – 11.

Сусов 1989: Сусов И. П. Личность как субъект языкового общения / И. П. Сусов // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин : КГУ, 1989. – С. 9 – 16.

Сусов 2000: Сусов И. П. Грамматика говорящего / И. П. Сусов // Актуальные проблемы коммуникативной грамматики. – Тула : ТулГУ, 2000. – С. 130 – 138.

Сухих 1986: Сухих С. А. Речевые интеракции и стратегии / С. А. Сухих // Языковое общение и его единицы. – Калинин : КГУ, 1986. – С. 71 – 77.

Сухих 1990: Сухих С. А. Типология языкового общения / С. А. Сухих // Язык, дискурс и личность : межвуз. сб. науч. тр. – Тверь : ТГУ, 1990. – С. 45 – 50.

Тараненко 2000: Тараненко О. О. Антитеза / О. О. Тараненко // Українська мова : [енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 26 – 27.

Тарасов 1989: Тарасов Е. Ф. Проблемы анализа речевого общения / Е. Ф. Тарасов // Общение. Текст. Высказывание. – М. : Наука, 1989. – С. 7 – 40.

Техтмайер 1989: Техтмайер Б. Диалог : проблемы анализа / Бербель Техтмайер // Общение. Текст. Высказывание. – М. : Наука, 1989. – С. 71 – 83.

Ткач 2007: Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Людмила Ткач. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – Ч. 2 : Джерела і соціокультурні чинники розвитку. – 704 с.

Ткачук 2003: Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності : [монографія] / В. М. Ткачук. – Тернопіль : Підручники й посібники, 2003. – 240 с.

Труфанова 2001: Труфанова И. В. О разграничении понятий «речевой акт», «речевой жанр», «речевая стратегия», «речевая тактика» / И. В. Труфанова // Филологические науки. – 2001. – № 3. – С. 56 – 65.

Турик 2004: Турик Л. Перформативні лексеми сучасної української мови / Людмила Турик // Вісник Львівського університету : Серія філологічна. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 319 – 325.

Умрихіна 2007: Умрихіна Л. В. Семантика оптагива та засоби його вираження в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Умрихіна. – Х., 2007. – 20 с.

Урысон 2003: Урысон Е. В. Проблемы исследования языковой картины мира : Аналогия в семантике / Е. В. Урысон. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 224 с.

Федорова 1991: Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения / Л. Л. Федорова // Вопросы языкознания. – 1991. – № 6. – С. 46 – 50.

Федосюк 1988: Федосюк М. Ю. Неявные способы передачи информации в тексте : [учебное пособие по спецкурсу] / М. Ю. Федосюк. – М. : МГПИ, 1988. – 84 с.

Фоміна 2000: Фоміна Л. В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Фоміна. – Х., 2000. – 19 с.

Формановская 1986: Формановская Н. И. О коммуникативно-семантических группах и интенциональной семантике их единиц / Н. И. Формановская // Языковое общение и его единицы. – Калинин : КГУ, 1986. – С. 18 – 27.

Формановская 1996: Формановская Н. И. Соотношение интенционального и пропозиционального компонентов в высказывании / Н. И. Формановская // Русский язык за рубежом. – 1996. – № 1 – 2. – С. 42 – 47.

Формановская 2002: Формановская Н. И. Речевое общение : коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 2002. – 216 с.

Формановская 2005: Формановская Н. И. Ритуалы вежливости и толерантность / Н. И. Формановская // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности. – Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – С. 337 – 354.

Формановская 2007: Формановская Н. И. Речевое взаимодействие : коммуникация и прагматика / Н. И. Формановская. – М. : «ИКАР», 2007. – 480 с.

Франко 1969: Франко І. Из секретів поетичної творчості / Іван Франко. – К. : Рад. письменник, 1969. – 189 с.

Фурс 2009: Фурс Л. А. Особенности когнитивной категории в синтаксисе / Л. А. Фурс // Когнитивные категории в синтаксисе / [под ред. Л. М. Ковалевой (отв. ред.), С. Ю. Богдановой, Т. И. Семеново́й]. – Иркутск : ИГЛУ, 2009. – С. 21 – 50.

Хавхун 1998: Хавхун А. П. Способы экспрессивной реализации грамматического субъекта в поэтическом тексте (на материале английской поэзии XVIII – XX веков) : дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. П. Хавхун. – К., 1998. – 183 с.

Ханстантинов 2008: Ханстантинов В. О. Толерантність як риса світоглядної позиції особистості / В. О. Ханстантинов // Наукові праці. Політичні науки. – М. : МДУ ім. Петра Могили, 2008. – Т. 79. – Вип. 66. – С. 27 – 32.

Хартунг 1989: Хартунг В. Деятельностный подход в лингвистике : результаты, границы, перспективы. Уровни структур текста / В. Хартунг // Общение. Текст. Высказывание. – М. : Наука, 1989. – С. 41 – 63.

Харченко 2000: Харченко С. Спонукальність як модально-синтаксична категорія / Світлана Харченко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Філоло-

гія : [зб. наук. пр. / відп. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2000. – Вип. 2. – С. 142 – 145.

Хомік 2005: Хомік О. Є. Український вербальний оберег : семантика і структура : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Є. Хомік. – Харків, 2005. – 20 с.

Храковский 1990: Храковский В. С. Повелительность / В. С. Храковский // Теория функциональной грамматики. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – С. 185 – 238.

Храмова 1992: Храмова В. До проблеми української ментальності / Вікторія Храмова // Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – 128 с.

Чабаненко 1979: Чабаненко В. А. Мовні контрасти і мовна експресія / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 1979. – № 2. – С. 44 – 49.

Чабаненко 1984: Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 168 с.

Чередниченко 1957: Чередниченко І. Г. Період як синтаксична конструкція в сучасній українській мові / І. Г. Чередниченко // Українська мова в школі. – 1957. – № 2. – С. 8 – 17.

Чередниченко 1962: Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І. Г. Чередниченко. – К. : Рад. шк., 1962. – 386 с.

Шабат-Савка 2006: Шабат-Савка С. Питальні речення : модальність, функція, семантика / Світлана Шабат-Савка // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 276 – 277 : Слов'янська філологія. – С. 419 – 424.

Шабат-Савка 2008: Шабат-Савка С. Т. Складне синтаксичне ціле як засіб вираження комунікативних інтенцій у художньому тексті / С. Т. Шабат-Савка // Філологічні студії : зб. наук. пр. – Луцьк, 2008. – Вип. 1 – 2. – С. 551 – 560.

Шабат-Савка 2010: Шабат-Савка С. Толерантне спілкування як спосіб вираження комунікативних інтенцій / Світлана Шабат-Савка // Мандрівець. – 2010. – № 6 (90) листопад – грудень. – С. 59 – 63.

Шабат-Савка 2011а: Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції та синтаксична модальність / Світлана Шабат-Савка // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Філологія : [зб. наук. пр. / гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 13. – С. 151 – 155.

Шабат-Савка 2011б: Шабат-Савка С. Комунікативна інтенція і теорія мовленнєвих актів : лінгвістично-філософський контекст / Світлана Шабат-Савка // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 28. – С. 494 – 498.

Шабат-Савка 2011в: Шабат-Савка С. Комунікативно-інтенційний вимір речень умовної модальності / Світлана Шабат-Савка // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип. 100. – С. 398 – 401.

Шабат-Савка 2012а: Шабат-Савка С. Т. Интенции субъективно-авторского типа и перформативные высказывания / С. Т. Шабат-Савка // Научная дискуссия : вопросы филологии, искусствоведения и культурологии. – М. : «Международной центр науки и образования», 2012. – С. 69 – 74.

Шабат-Савка 2012б: Шабат-Савка С. Комунікативний синтаксис у контексті «Граматика руської мови» С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера / Світлана Шабат-Савка // Studia Ruthenica Cracoviensia. – Tom 6 / Miejsce Stefana Smal-Stockiego w slawistyce europejskiej [pod redakcja Wiktorii Hojsak, Agaty Skurzewskiej] – Krakow : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012. – С. 127 – 134.

Шабат-Савка 2012в: Шабат-Савка С. Незакінчене висловлення як синтаксичний засіб реалізації комунікативних інтенцій (за романом «Тигролови» Івана Багряного) / Світлана Шабат-Савка // Дивослово. – 2012. – № 1 (658). – С. 28 – 32.

Шабат-Савка 2012г: Шабат-Савка С. «Тільки б рідного поля зворушлива стрічка!» Інтенційна домінанта поетичного тексту Євгена Маланюка / Світлана Шабат-Савка // TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. – Tom VII. – Lublin, 2012. – С. 168 – 175.

Шабат-Савка 2013а: Шабат-Савка С.Т. Непрямі висловлення у системі синтаксичних репрезентантів категорії комунікативної інтенції / С. Т. Шабат-Савка // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр. / наук. ред. А. П. Загітнюк]. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Вип. 27. – С. 122 – 127.

Шабат-Савка 2013б: Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції : типові вияви та синтаксична реалізація в сучасній українській мові / Світлана Шабат-Савка // Українська мова. – 2013. – № 1 (45). – С. 104 – 114.

Шабат-Савка 2013в: Шабат-Савка С. Т. Коммуникативная интенция и текст как синтаксическое средство ее реализации / С. Т. Шабат-Савка // Слово. Предложение. Текст : Анализ языковой структуры : сб. науч. ст. – Краснодар : Научно-издательский центр Априори, 2013. – С. 174 – 180.

Шабат-Савка 2013г: Шабат-Савка С. Т. Суб'єктивно-авторські інтенції та їх синтаксична репрезентація в публіцистиці Олеся Гончара / С. Т. Шабат-Савка // Таїни художнього тексту (до проблеми поезики художнього тексту : [зб. наук. пр. / ред. кол. : Н. І. Заверталюк та ін.]. – Дніпропетровськ : Пороги, 2013. – Вип. 16. – С. 228 – 238.

Шакирова 2003: Шакирова Е. Р. Интенция говорящего и аспекты ее реализации : на материале английского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Е. Р. Шакирова. – Уфа, 2003. – 26 с.

Шахматов 1941: Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов – Л. : Учпедгиз, 1941. – 620 с.

Шахнарович, Кубрякова 1991: Шахнарович А. М. Человеческий фактор в языке : язык и порождение речи / А. М. Шахнарович, Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1991. – 240 с.

Шведова 1952: Шведова Н. Ю. К вопросу об общенародном и индивидуальном в языке писателя / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1952. – № 2. – С. 104 – 125.

Шведова 1973: Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения / Н. Ю. Шведова // Славянское языкознание. – М. : Наука, 1973. – С. 458 – 483.

Швидка 1998: Швидка Н. В. Імперативні речення в сучасній українській мові : семантика, засоби вираження спонукальності, функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Швидка. – Х., 1998. – 20 с.

Шевель 2009: Шевель С. Епістолярний дискурс у системі комунікативних одиниць / Святослав Шевель // Вісник Прикарпатського університету : зб. наук. пр. – Івано-Франківськ, 2009. – С. 127 – 131.

Шевельов 2012: Шевельов Ю. До питання про генезу й природу називних речень / [до друку підготувала К. Каруник за участі С. Вакуленка; з передмовою К. Каруник] / Юрій Шевельов. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 135 с.

Шевченко 2005: Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І. С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / [під заг. ред. І. С. Шевченко]. – Х. : Константа, 2005. – С. 105 – 117.

Шевченко 2005: Шевченко Т. Парцеляція як засіб емотивної експресії в текстовій організації мовленнєвого масиву / Т. Шевченко // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – Вип. 13. – С. 364 – 368.

Шинкарук 2002а: Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : [монографія] / В. Д. Шинкарук. – Чернівці : Рута, 2002. – 272 с.

Шинкарук 2002б: Шинкарук В. Умовність як один із різновидів диктумних значень у структурі речення / Василь Шинкарук // Південний архів : Філологічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2002. – Вип. XIV. – С. 308 – 312.

Шкіцька 2011: Шкіцька І. Маніпулятивний потенціал компліментів-аргументем / Ірина Шкіцька // Наукові записки Вінницького державного

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія Філологія : [зб. наук. пр. / гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2011. – Вип. 13. – С. 156 – 160.

Шляхов 2010: Шляхов В. И. Речевая деятельность : Феномен сценарности в общении / В. И. Шляхов. – М. : КРАСАНД, 2010. – 200 с.

Шмелева 1984: Шмелева Т. В. Смысловая организация предложения и проблема модальности / Т. В. Шмелева // Актуальные проблемы русского синтаксиса. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1984. – С. 78 – 100.

Шульжук 2004: Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.

Щерба 1974: Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

Якобсон 1975: Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм : «за» и «против» : сб. ст. – М. : Прогресс, 1975. – С. 193 – 230.

Якобсон 1976: Якобсон Р. Доминанта / Р. Якобсон // Хрестоматія по теоретическому літературоведенню. – Тарту, 1976. – Вып 1. – С. 56 – 64.

Якубинский 1986: Якубинский Л. П. О диалогической речи / Л. П. Якубинский // Избранные работы : Язык и его функционирование. – М. : Наука, 1986. – С. 17– 58.

Янко 2001: Янко Т. Е. Коммуникативные стратегии русской речи / Т. Е. Янко. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 384 с.

Яшенкова 2010: Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : [навч. посіб.] / О. В. Яшенкова. – К. : Академія, 2010. – 312 с.

Bak 2010: Bak P. Gramatyka języka polskiego / Piotr Bak. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 2010. – 508 s.

Beaugraude 1980: Beaugraude R. Text, discourse, and process : Toward a multidisciplinary science of texts / R. Beaugraude. – N.Y. : ALEX Publishing Corporation, 1980. – 351 p.

Bratman 1987: Bratman M. Intention, Plans and Practical Reasoning / M. Bratman. – Harvard University Press, Cambridge : MA, 1987. – 212 p.

Brown, Miller 1996: Brown K. Syntax : A Linguistic Introduction to Sentence Structure / K. Brown and J. Miller. – London and New York, 1996. – 382 p.

Brown, Yule 1983: Brown G. Discourse analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 288 p.

Cann 2005: Cann R. The Dynamics of Language / R. Cann, R. Kempson, L. Marten. – Amsterdam : Elsevier Academic Press, 2005. – 456 p.

Croft 1991: Croft W. Syntactic categories and grammatical relations : The cognitive organization of information / W. Croft. – Chicago; London, 1991. – 287 p.

Daneš 1964: Daneš Fr. Three-level approach to syntax / Fr. Daneš // Travaux linguistique de Prague. – Prague : Academia, 1964. – Vol. 1. – P. 215 – 240.

Dijk 1981: Dijk T. A. van. Studies in Pragmatics of Discourse / T. A. van Dijk. – The Hague Mouton, 1981. – 30 p.

Dijk 1997: Dijk T. A. van. The study of discourse / T. A. van Dijk // Discourse as structure and process. Discourse studies : A Multidisciplinary Introduction / Edt. T.A. van Dijk. – London; New Delhi : Thousand Oakes, Sage Publications, 1997. – Vol. 1. – P. 1 – 34.

Firbas 1992: Firbas J. Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication / J. Firbas. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – 265 p.

Givón 1984: Givón T. Syntax : A functional-typological introduction / T. Givón. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1984. – Vol. I. – 464 p.

Givón 1990: Givón T. Syntax : A functional-typological introduction / T. Givón. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1990. – Vol. II. – 552 p.

Grice 1957: Grice H. P. Meaning / H. P. Grice // The Philosophical Review. – 1957. – Vol. 66. – № 3. – P. 377 – 388.

Heine 1997: Heine B. Cognitive Foundations of Grammar / B. Heine. – New York : Oxford University Press, 1997. – 185 p.

Karolak S. Składnia wyrażeniopredykatywnych / Stanislaw Karolak // Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia. – Warszawa, 1984. – S. 11 – 211.

Kiefer 1994: Kiefer F. Modality / F. Kiefer // The Encyclopedia of Language and Linguistics. – Oxford; New York; Seoul; Tokyo : 1994. – P. 497.

Kim 2000: Kim J. The Grammar of Negation / Jong-Bok Kim. – Stanford : Center for the Study of Language and Information, 2000. – 264 p.

Kurylowicz 1964: Kurylowicz J. The inflectional categories of Indo-European / J. Kurylowicz. – Heidelberg : Karl Winter Universitätsverl, 1964. – 246 p.

Leech 1999a: Leech G. A Communication Grammar of English / G. Leech, J. Svartvic. – L. – N. Y. : Longman, 1999. – 1204 p.

Leech 1999b: Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – L. and N.Y. : Longman, 1999. – 250 p.

Lyons 1979: Lyons J. Semantics and Grammar / J. Lyons // Semantics. – Cambridge : Cambridge University Press. – Vol. 2. – 1979. – P. 373 – 597.

Malinowski 1953: Malinowski B. The Problem of Meaning in Primitive Language / B. Malinowski // C. K. Ogden, J. A. Richards. The Meaning of Meaning : 9thed. – New York, London, 1953. – P. 296 – 336.

Mathesius 1975: Mathesius V. A functional analysis of present day English on a general linguistic basis / Vilem Mathesius. – The Hague : Mouton, 1975. – 229 p.

Mazzon 2004: Mazzon G. A History of English Negation / Gabriella Mazzon. – Harlow : Pearson Longman, 2004. – 176 p.

Pisarek 1995: Pisarek L. Речевые действия и их реализация в русском языке в сопоставлении с польским (экспрессивы) / L. Pisarek. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995. – 173 s.

Sweetser 1990: Sweetser E. From Etymology to Pragmatics : metaphorical and cultural aspects of semantic structure / E. Sweetser. – Cambridge : CUP, 1990. – 174 p.

Taylor 2002: Taylor J. R. Cognitive Grammar / J. R. Taylor. – New York : Oxford University Press, 2002. – 612 p.

Watzlawick 1967: Watzlawick P. Pragmatics of Human Communication / P. Watzlawick, J. Beavin, D. D. Jackson. – New York : W.W. Norton, 1967. – 382 p.

Weil 1844: Weil H. De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes / H. Weil – Paris : L'imprimerie de Crapelet, 1844. – 133 s.

Wierzbicka 1983: Wierzbicka A. Genry mowy / A. Wierzbicka // Tekst i zdanie : zbiór studiów. – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 1983. – S. 129 – 135.

Wierzbicka 1988: Wierzbicka A. The Semantics of Grammar / A. Wierzbicka. – Amsterdam : John Benjamins, 1988. – 617 p.

Список використаних джерел

Художня література

Андієвська Е. Півкулі і конуси : [сонети] / Емма Андієвська. – К. : Всесвіт, 2006. – 168 с.

Андрухович Ю. Моя остання територія. Вибрані твори : [поезія, проза, есеїстка] / Ю. Андрухович. – Львів : ЛА «Піраміда», 2009. – 308 с.

Андрухович Ю. Рекреації : [роман] / Ю. Андрухович. – Львів : ЛА «Піраміда», 2005. – 144 с.

Антонич Б.-І. Три перстені / Богдан-Ігор Антонич. – Львів : Літопис, 2008. – 128 с.

Бабич Н. Небайдужим поглядом : [публіцистика різних років] / Надія Бабич. – Чернівці : Букрек, 2008. – 176 с.

Багрянний Іван. Сад Гетсиманський : [роман] / Іван Багрянний. – К. : Дніпро, 1992. – 528 с.

Багрянний Іван. Тигролови. Морітурі / Іван Багрянний. – К. : Наукова думка, 2004. – 368 с.

Барка В. К. Жовтий князь : [роман] / В. К. Барка. – К. : Дніпро, 1991. – 266 с.

Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – Українське біблійне товариство, 1994. – 296 с.

Білаш О. Ти відчаль, моя печаль... : [поезії] / Олександр Білаш. – К. : Укр. письменник, 1992. – 96 с.

Бордуляк Т. Г. Твори / Т. Г. Бордуляк. – К. : Дніпро, 1988. – 373 с.

Будьлаласка : Вибрані дитячі листи до Святого Миколая / [упоряд. Марина Гримич]. – К. : Дуліби, 2007. – 77 с.

Бунчук Б. І. Замість центурій : [поезії] / Б. І. Бунчук. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 48 с.

Васильченко С. В. Талант : [оповідання та повісті] / С. В. Васильченко. – К. : Дніпро, 1986. – 230 с.

Ватаманюк К. Очима душі / Калина Ватаманюк. – Верховина : Гуцульщина, 2008. – 320 с.

Вдовиченко Г. Бора / Галина Вдовиченко. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2011. – 240 с.

Вільде Ірина. Окрушини / Ірина Вільде. – К. : Рад. письменник, 1969. – 132 с.

Вільде Ірина. Твори в п'яти томах / Ірина Вільде. – К. : Дніпро, 1967. – Том I. – 696 с.; – Том II. – 440 с.; – К., 1968. – Том III. – 468 с.; – Том IV. – 480 с.; – К., 1987. – Том V. – 390 с.

Вінграновський М. С. В глибині дощів : [повісті, оповідання] / М. С. Вінграновський. – К. : Рад. письменник, 1985. – 255 с.

Вінграновський М. С. Северин Наливайко : [роман] / М. С. Вінграновський. – К. : Веселка, 1996. – 366 с.

Винниченко В. Бабусин подарунок / Вододимир Винниченко. – К. : Веселка, 1991. – 94 с.

Винниченко В. К. Вибрані п'єси / В. К. Винниченко. – К. : Мистецтво, 1991. – 608 с.

Винниченко В. Сонячна машина : [роман] / Володимир Винниченко. – К. : Сакцент Плюс, 2005. – 640 с.

Вишиваний Я. Г. Абеценики : [повість] / Я. Г. Вишиваний. – Чернівці : Букрек, 2003. – 130 с.

Вишня Остап. Твори : в 4 т. / Остап Вишня. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 1 – 526 с.; – Т. 4. – 606 с.

Вовчок Марко. Твори : в 3 т. / Марко Вовчок. – К. : Дніпро, 1975. – Т. 1. – 640 с.

Вознюк В. А. Між мовчанням і словом : [поезія. Спогади. Дорожні есеї. Проза] / В. А. Вознюк. – Чернівці : Книги – XXI, 2010. – 416 с.

Воробкевич С. І. Твори / [упоряд., підгот. текстів, вступ. ст. та приміт. М. Г. Івасюка] / С. І. Воробкевич. – Ужгород : Карпати, 1986. – 562 с.

Воробкевич С. Проповіді надгробні / Сидір Воробкевич. – Чернівці : Книги – XXI, 2007. – 40 с.

Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / М. К. Вороний. – К. : Наукова думка, 1996. – 704 с.

Гончар О. Т. Твори : в 2-х т. / О. Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1983. – Т. 1. – 583 с.; – Т. 2. – 645 с.

Гончар О. Т. Чим живемо : На шляхах українського Відродження / О. Т. Гончар. – К. : Рад. письменник, 1991. – 382 с.

Грабовський П. А. Поезії / П. А. Грабовський. – К. : Дніпро, 1989. – 428 с.

Грінченко Б. Д. Твори : в 2 т. / Б. Д. Грінченко. – К. : Наукова думка, 1990 – 1991. – Т. 1. – 640 с.; – Т. 2. – 608 с.

Гуцало Є. П. Вибрані твори : у 2 т. / Є. П. Гуцало. – К. : Рад. письменник, 1987. – Т. 1. – 571 с.; – Т. 2. – 527 с.

Даниленко В. Г. Сон із дзьоба стрижа : [оповідання] / В. Г. Даниленко. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 384 с.

Довженко О. Кіноповісті. Оповідання / Олександр Довженко. – К., 1986. – 708 с.

Довженко О. П. Твори : в 5 т. / О. П. Довженко. – К. : Дніпро, 1984 – 1985. – Т. 4. – 351 с.; – Т. 5. – 359 с.

Драч І. Ф. Лист до калини : [поезії] / І. Ф. Драч. – К. : Веселка, 1994. – 286 с.

Драч І. Ф. Сонце і слово : [поезії] / І. Ф. Драч. – К. : Дніпро, 1978. – 368 с.

Жадан С. В. Деш Мод : [роман] / С. В. Жадан. – Х. : Фоліо, 2009. – 232 с.

Жиленко І. В. Вибране : [поезії] / І. В. Жиленко. – К. : Дніпро, 1990. – 334 с.

Журавлі повертаються... : З епістолярної спадщини Богдана Лепкого / [упоряд., авт. передм., прим. і коментарів В. Качкан]. – Львів : Фенікс, 2001. – 920 с.

Забаштанський В. О. Мужністю завдячую тобі : [вибране] / В. О. Забаштанський. – К. : Молодь, 1988. – 248 с.

Забужко О. Сестро, сестро : [повіді та оповідання] / Оксана Забужко. – К. : Факт, 2005. – 240 с.

Загребельний П. А. Диво : [роман] / П. А. Загребельний. – К. : Дніпро, 1982. – 623 с.

Загребельний П. А. Роксолана : [роман] / П. А. Загребельний. – К. : Дніпро, 1983. – 583 с.

Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай : [роман] / П. А. Загребельний. – К. : Довіра, 1994. – 636 с.

Загул Д. Ю. Поезії / Д. Ю. Загул. – К. : Рад. письменник, 1990. – 326 с.

Епіфаній (Думенко) архієпископ. На шляху до спасіння : [проповіді, слова, послання, промови, доповіді, інтерв'ю] / Архієпископ Епіфаній (Думенко). – К., 2012. – 736 с.

Єфремов С. Щоденники 1923 – 1929 / Сергій Єфремов. – К. : ЗАТ «Газета «Рада», 1997. – 848 с.

Іваничук Р. Вогненні стовпи : [романний триптих] / Роман Іваничук. – Львів : Літопис, 2002. – 432 с.

Іваничук Р. І. Благослови, душе моя, Господа ... / Р. І. Іваничук. – Львів : Просвіта, 1993. – 270 с.

Івасюк М.Г. Балада про вершника на білому коні : [роман]; Серце не камінь : [роман] / М. Г. Івасюк. – К. : Дніпро, 1988. – 524 с.

Карманський П. С. Поезії / П. С. Карманський. – К. : Укр. письменник, 1992. – 374 с.

Карпенко-Карий І. К. Драматичні твори / І. К. Карпенко-Карий. – К. : Наукова думка, 1989. – 608 с.

Квітка-Оснoв'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори / Григорій Квітка-Оснoв'яненко. – К. : Наукова думка, 1982. – 544 с.

Клен Юрій. Вибране / Юрій Клен. – К. : Дніпро, 1991. – 464 с.

Кобилянська О. Ю. Твори : в 2 т. / О. Ю. Кобилянська. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 1. – 541 с.; – Т. 2. – 598 с.

Кобринська Н. І. Вибрані твори / Н. І. Кобринська. – К. : Дніпро, 1980. – 446 с.

Кожелянко В. Трете поле : [роман] / Василь Кожелянко. – Вінниця : Теза, 2007. – 222 с.

Кониський О. Я. Оповідання. Повість. Поетичні твори / О. Я. Кониський. – К. : Наукова думка, 1990. – 640 с.

Корж Н. Г. Із скарбниці античної мудрості / Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька. – К. : Вища школа, 1994. – 352 с.

Костенко А. Леся Українка / [упоряд. В. П. Сичевський] / Анатоль Костенко. – К. : А.С.К., 2006. – 512 с.

Костенко Л. В. Берестечко : [історичний роман] / Л. В. Костенко. – К. : Укр. письменник, 1999. – 157 с.

Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.

Костенко Л. Маруся Чурай : [історичний роман у віршах] / Ліна Костенко. – К. : Рад. письменник, 1979. – 190 с.

Косяченко В. Т. Під прапором рідного слова: [літературно-критичні, науково-публіцистичні статті, переклади гумору, сагири з російських та білоруських поетів] / В. Т. Косяченко. – Чернівці : Рута, 2000. – 216 с.

Котляревський І. П. Енеїда : [поема]. Наталка Полтавка : [п'єса]. Москаль-чарівник : [п'єса] / І. П. Котляревський. – К. : Дніпро, 1987. – 366 с.

Коцюбинський М. М. Твори : в 2 т. / М. М. Коцюбинський. – К. : Наукова думка, 1988. – Т. 1. – 584 с.; – Т. 2. – 496 с.

Кочерга І. Драматичні твори / Іван Кочерга. – К. : Наукова думка, 1989. – 736 с.

Кропивницький М. Л. Драматичні твори / М. Л. Кропивницький. – К. : Наукова думка, 1990. – 608 с.

Куліш М. Г. Твори : в 2 т. / М. Г. Куліш. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – 509 с.; – Т. 2. – 877 с.

Куліш П. О. Твори : в 2 т. / П. О. Куліш. – К. : Наукова думка, 1994. – Т. 1. – 752 с.; – Т. 2. – 768 с.

Кучер В. С. Твори : у 2 т. / В. С. Кучер. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 1. – 430 с.; – Т. 2. – 362 с.

Лепкий Б. С. З-під Полтави до Бендер : [історична повість] / Б. С. Лепкий. – К. : Дніпро, 1992. – 266 с.

Лепкий Б. С. Мотря : [історична повість] / Б. С. Лепкий. – К. : Дніпро, 1992. – 464 с.

Лепкий Б. С. Твори : в 2 т. / Б. С. Лепкий. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 1. – 862 с.

Лубківський Р. Смолоскипи / Роман Лубківський. – К. : Молодь, 1975. – 96 с.

Луків М. В. Балада про брата : [поезії] / М. В. Луків. – К. : КП «Редакція журналу «Дніпро», 2005. – 494 с.

Любченко А. Вибрані твори / Аркадій Любченко. – К. : Смолоскип, 1999. – 520 с.

Майданська С. Зайшло мені сонце печалі : [поезії] / Софія Майданська. – К. : Факт, 2007. – 284 с.

Маланюк Є. Земна Мадонна : [вибране] / Євген Маланюк. – Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, відділ укр. л-ри у Пряшеві, Фундація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. – 450 с.

Малик В. Вибрані твори : в 2 т. / Володимир Малик. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 1. – 461 с.; – Т. 2. – 509 с.

Магіос М. Майже ніколи не навпаки : [сімейна сага в новелах] / Марія Магіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 176 с.

Магіос М. Нація. Одрокнення / Марія Магіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 204 с.

Магіос М. Солодка Даруся : [драма на три життя] / Марія Магіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2005. – 176 с.

Магіос М. Щоденник страченої : [психологічна розвідка] / Марія Магіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2005. – 188 с.

Мельничук Б. І. На ріках оleshківських : [поезії] / Б. І. Мельничук. – К. : Академвидав, 2007. – 208 с.

Мирний Панас. Твори : в 2 т. / Панас Мирний. – К. : Дніпро, 1985. – Т. 1. – 552 с.; – Т. 2. – 564 с.

Міняйло В. О. Вибрані твори : в 2 т. / В. О. Міняйло. – К. : Дніпро, 1989. – Т. 1. – 490 с.; – Т. 2. – 510 с.

Міщенко Н. Слово батьків з усіх віків / Н. Міщенко, М. Міщенко. – К. : Богдана, 1998. – 1136 с.

Мушкетик Ю. М. На брата брат : [роман] / Ю. М. Мушкетик. – Х. : Фоліо, 2006. – 320 с.

Нечуй-Левицький І. С. Твори : в 2 т. / І. С. Нечуй-Левицький. – К. : Дніпро, 1977. – Т. 1. – 520 с.; – Т. 2. – 502 с.

Ніцович Б. Непричесані думки / Б. Ніцович. – Чернівці : Рута, 2001. – 318 с.

Олесь Олександр. Твори : в 2 т. / Олександр Олесь. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2. – 682 с.

Ольжич О. Цитаделя духа / Олег Ольжич. – Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, відділ укр. л-ри у Пряшеві, Фондація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. – 246 с.

Павличко Д. Поезії / Дмитро Павличко. – К. : Дніпро, 1989. – Т. 1. – 504 с.

Пагутяк Г. Захід сонця в Урожі : [романи, повісті, оповідання та новели] / Галина Пагутяк. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 368 с.

Пантюк С. Сім днів і вузол смерті : [роман, новели] / Сергій Пантюк. – К. : Видавництво Сергія Пантюка, 2007. – 288 с.

Панч П. Й. Гомоніла Україна : [роман] / П. Й. Панч. – К. : Дніпро, 1991. – 523 с.

Пахльовська О. Долина храмів : [поезії] / Оксана Пахльовська. – К. : Рад. письменник, 1988. – 166 с.

Підмогильний В. П. Оповідання. Повість. Романи / В. П. Підмогильний. – К. : Наукова думка, 1991. – 800 с.

Погрібний А. Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися так, як треба... / Анатолій Погрібний. – К. : «Просвіта», 2000. – 320 с.

Процюк С. Канатоходці / Степан Процюк. – Івано-Франківськ : Типовіт, 2007. – 302 с.

Рибчинський Ю. Шлях до Тараса [Електронний ресурс] / Юрій Рибчинський. – Режим доступу : <http://www.pisni.org.ua/songs/672151.html>.

Рихтицька Д. Жага справжнього : [поезії] / Дарія Рихтицька. – Дітройт – США, 2002. – 328 с.

Роздобудько І. Гудзик : [психологічна драма] / Ірен Роздобудько. – Х. : Фоліо, 2008. – 222 с.

Самійленко В. І. Твори / В. І. Самійленко. – К. : Дніпро, 1989. – 686 с.

Самчук У.О. Марія : Хроніка одного життя : [роман] / У.О. Самчук. – К. : Рад. письменник, 1991. – 190 с.

Сверстюк Є. О. Не мир, а меч : [есеї] / Є. О. Сверстюк. – Луцьк : ВМА «Терен», 2009. – 500 с.

Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси / Анатолій Свидницький. – К. : Наукова думка, 1985. – 576 с.

Севернюк Т. Спокуса білої пустелі. Сторінки життя : [поезії, бібліографія, архіви] / Тамара Севернюк. – К. : Дніпро, 1988. – 560 с.

Симоненко В. А. Поезії / В. А. Симоненко. – К. : Рад. письменник, 1984. – 246 с.

Сингаївський М. Ф. Синові в дорогу : [поезії] / М. Ф. Сингаївський. – К. : Дніпро, 1982. – 200 с.

Скляренко С. Д. Володимир : [роман] / С. Д. Скляренко. – К. : Веселка, 1991. – 539 с.

Скляренко С. Д. Святослав : [роман] / С. Д. Скляренко. – К. : Веселка, 1991. – 625 с.

Собко В. Лихобор : [роман] / Вадим Собко. – К. : Рад. шк., 1985. – 272 с.

Стельмах М. П. Твори : в 7 т. / М. П. Стельмах. – К. : Дніпро, 1982. – Т. 1. – 656 с.; – Т. 2. – 592 с.; – К., 1983. – Т. 3. – 672 с.; – Т. 4. – 712 с.; – Т. 5. – 384 с.; – Т. 6. – 606 с.; – К., 1984. – Т. 7. – 648 с.

Стефаник В. С. Моє слово : [новели, оповід., автобіогр. та критич. матеріали, витяги з листів] / В. С. Стефаник. – К. : Веселка, 2001. – 320 с.

Стус В. Палімпсест : [вибране] / Василь Стус. – К. : Факт, 2003. – 432 с.

Тарасюк Г. Зерна полину : [поезія] / Галина Тарасюк. – К. : Рад. письменник, 1991. – 120 с.

Тарасюк Г. Короткий танець на Віденському балу : [новели] / Галина Тарасюк. – Бровари : Відродження, 2009. – 224 с.

Тарасюк Г. Любов і гріх Марії Магдалини : [маленькі романи, новели, поезія] / Галина Тарасюк. – Чернівці : Облдрук, 1995. – 384 с.

Теліга О. Вибрані твори / Олена Теліга. – К. : Смолоскип, 2008. – 534 с.

Тулуб З. П. Твори : в 3 т. / З. П. Тулуб. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 1. – 553 с.

Тютюнник Г. М. Вибрані твори : [оповідання, повісті] / Г. М. Тютюнник. – К. : Дніпро, 1981. – 607 с.

Українка Леся. Твори : в 2 т. / Леся Українка. – К. : Наукова думка, 1986–1987. – Т. 1. – 606 с.; – Т. 2. – 725 с.

Федькович Ю. Твори : в 2 т. / Юрій Федькович. – К. : Дніпро, 1984. – Т. 1. – 463 с.; – Т. 2. – 426 с.

Філарет Патріарх. Проповіді : Т. І. – Ч. 1 [Електронний ресурс] / Патріарх Філарет. – Режим доступу : <http://www.cerkva.kiev.ua/biblioteka/praci-patriarha-filareta/index.html>

Франко І. Я. Твори : в 2 т. / І. Я. Франко. – К. : Дніпро, 1986. – Т. 1. – 622 с.; – Т. 2. – 557 с.

Хвильовий М. Г. Твори : у 2 т. / М. Г. Хвильовий. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 1. – 650 с.; – Т. 2. – 925 с.

Хоткевич Г. Авірон. Довбуш : [повісті, оповідання] / Гнат Хоткевич. – К. : Дніпро, 1990. – 559 с.

Царук Н. В. Душі моєї білий птах : [поезії] / Н. В. Царук. – Чернівці : Букрек, 2012. – 136 с.

Цюпа І. А. Вибрані твори : в 2 т. / І. А. Цюпа. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 1. – 574 с.; – Т. 2. – 604 с.

Чендей І. М. Казка білого інею : [повість, оповідання] / І. М. Чендей. – Ужгород : Карпати, 1979. – 200 с.

Шевельов Ю. Дорогою відрядження : публіцистичні та наукові тексти 1941 – 1943 рр. (харківський період) / Юрій Шевельов. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2014. – 190 с.

Шевченко Т. Г. Кобзар : [літературно-художнє видання] / Т. Г. Шевченко. – К. : «Країна Мрій», 2008. – 424 с.

Шевчук В. О. Барви осіннього саду : [повісті, оповідання] / В. О. Шевчук. – К. : Дніпро, 1986. – 488 с.

Шевчук В. О. Око прірви : [роман] / В. О. Шевчук. – К. : Укр. письменник, 1996. – 197 с.

Шкляр В. М. Живиця : [повісті, оповідання] / В. М. Шкляр – К. : Молодь, 1982. – 240 с.

Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон / В. М. Шкляр. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2011. – 384 с.

Шкляр В. М. Ностальгія : [роман, новели] / В. М. Шкляр. – К. : Молодь, 1989. – 256 с.

Яричевський С. І. Твори / С. І. Яричевський. – Чернівці : Букрек, 2009. – 304 с.

Ярошинська Є. Вибрані твори / Євгенія Ярошинська. – К. : Держ. в-цтво художньої л-ри, 1958. – 426 с.

Наукові тексти

Бабій І. М. Емоційно-експресивний потенціал лексичних неологізмів у художній картині М. Стельмаха / І. М. Бабій // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 28. – С. 10 – 13.

Бечко Я. В. Фразеотвірний потенціал лексико-семантичних варіантів дієслів на позначення високотемпературних процесів в англійській, німецькій та українській мовах / Я. В. Бечко // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 28. – С. 27 – 30.

Буковина : [історичний нарис // відп. ред. В. М. Ботушанський]. – Чернівці : Зелена Буковина, 1998. – 416 с.

Венжинович Н. Ф. Фразеологізми з компонентом *білий* в українській та російських мовах / Н. Ф. Венжинович // Наукові праці Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 28. – С. 55 – 57.

Вишневська Г. Б. Співвідношення концепту і суміжних понять / Г. Б. Вишневська // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип 9. – С. 9 – 15.

Вінтонів М. Пунктуаційні графічні засоби в аспекті теорії актуального членування / Михайло Вінтонів // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр. / наук. ред. А. П. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Вип. 27. – С. 75 – 79.

Глушковецька Н. А. Рання епістолярій В. Стуса як віддзеркалення авторського світосприйняття / Н. А. Глушковецька // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 28. – С. 85 – 88.

Горбач І. Наратив, наратологія, лінгвістика наративу / Ірина Горбач // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : Філологічні науки. – Луцьк, 2013. – № 25 (274). – С. 64 – 67.

Горголюк Н. Г. Граматична ієрархія головних членів речення в біінфінітивних конструкціях із відношенням отождоження / Н. Г. Горголюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 28. – С. 92 – 95.

Городенська К. Градаційні сполучники української мови (проблемні питання) / Катерина Городенська // Науковий вісник Чернівецького університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 475 – 477 : Слов'янська філологія. – С. 25 – 30.

Горох Г. В. Тропи і стилістичні фігури як стильова ознака поетичного мовлення Ліни Костенко / Г. В. Горох // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 28. – С. 95 – 98.

Грабовий П. М. Зіставлення англійського та українського молодіжного сленгу в лінгвокультурологічному аспекті / П. М. Грабовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 28. – С. 99 – 101.

Гудима Н. В. Функціонування іншомовізмів у мові бізнесменів (на матеріалі творів сучасних постмодерністів) / Н. В. Гудима // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – Вип. 28. – С. 106 – 109.

Данилевська О. Етика : [підручник] / О. Данилевська, О. Пометун. – К. : Генеза, 2006. – 192 с.

Зоріна Ю. «Називний уявлення» і «називний теми» як лінгвістичні терміни / Юлія Зоріна // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр. / наук. ред. А. П. Загітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Вип. 27. – С. 84 – 88.

Карпіловська Є. Системотвірний потенціал мотивованої лексики : засади моделювання словотвірних категорій / Євгенія Карпіловська // Науковий вісник Чернівецького університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 475 – 477 : Слов'янська філологія. – С. 336 – 341.

Клименко Н. Ф. Як народжується слово : [наук.-попул. вид.] / Н. Ф. Клименко. – К. : Рад. шк., 1991. – 288 с.

Корж А. В. Документознавство. Зразки документів праводілової сфери : [навчальний посібник] / А. В. Корж. – К. : КНТ, 2009. – 372 с.

Макарець Ю. С. Функціональне призначення перифразових найменувань / Ю. С. Макарець // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 9. – С. 31 – 34.

Масенко Л. (У)мовна (У)країна : [популярне видання] / Лариса Масенко. – К. : Темпора, 2007. – 88 с.

Мединська Н. Специфіка аспектуального значення дієслів багатократно-дистрибутивної та розподільної дії / Наталія Мединська // Українська мова. – 2012. – № 1. – С. 32 – 38.

Меленчук О. «Історія українського письменства» С. Єфремова та її контекст / Ольга Меленчук // Науковий вісник Чернівецького національного університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – Вип. : 585 – 586 : Слов'янська філологія. – С. 160 – 167.

Набитович І. Універсум *sacrum* у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму) : [монографія] / Ігор Набитович. – Дрогобич – Люблін : Посвіт, 2008. – 600 с.

Наєнко М. К. Художня література України. Від міфів до модерної реальності / М. К. Наєнко. – К. : Просвіта, 2012. – 1088 с.

Плющ М. Вторинні функції словоформ орудного відмінка в конструкціях із другоряднопредикативними відношеннями / Марія Плющ // Науковий вісник Чернівецького університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 475 – 477 : Слов'янська філологія. – С. 31 – 38.

Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

Скуратович О. Я. Загальна географія : [підручник для 6 кл. загальноосвіт. навч. закладів] / О. Я. Скуратович, Р. Р. Коваленко, Л. І. Круглик. – К. : Пед. преса, 2006. – 256 с.

Хараман Н. О. Авторське використання фразеологічних одиниць у «Щоденнику» Олександра Довженка / Н. О. Хараман // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр. / відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 9. – С. 49 – 52.

Хом'як І. Роль морфології у формуванні орфографічної компетенції / Іван Хом'як // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр. / наук. ред. А. П. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2013. – Вип. 27. – С. 69 – 74.

Христіанінова Р. Складнопідрядне речення в системі складного речення сучасної української мови / Раїса Христіанінова // Науковий вісник Чернівецького університету : [зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 475 – 477 : Слов'янська філологія. – С. 167 – 174.

Офіційно-ділові та періодичні видання

Буковинське віче (тижневик), м. Чернівці.

Високий замок (щоденна суспільно-політична газета), м. Львів.

Відомості Верховної Ради України (нормативний бюлетень), м. Київ.

Вільне життя (тижневик), м. Тернопіль.

Голос України (газета Верховної Ради України), м. Київ.

День (щоденна всеукраїнська газета), м. Київ.

Доба (тижневик), м. Чернівці.

Літературна Україна (тижневик), м. Київ.

Молодий буковинець (тижневик), м. Чернівці.

Наука і суспільство (науково-популярний часопис), м. Київ.

Офіційний вісник Президента України (інформаційний бюлетень), м. Київ.

Слово Просвіти (тижневик), м. Київ.

Україна молода (щоденна інформаційно-політична газета), м. Київ.

Українське слово (тижневик), м. Київ.

Урядовий кур'єр (газета центральних органів виконавчої влади України), м. Київ.

Наукове видання

ШАБАТ-САВКА Світлана Тарасівна

Категорія комунікативної інтенції в українській мові

Монографія

Макет і комп'ютерне верстування *Світлани Жукової*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 24. Наклад 300 прим. Зам. № 921.

Видавець та виготовлювач

в и д а в н и ч и й д і м
p u b l i s h i n g h o u s e

Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ЧЦ №1 від 10.07.2000 р.

телефон [0372] 552 943	адреса 58000, м. Чернівці, вул. Радищева, 10	e-mail info@bukrek.net	web-сайт www.bukrek.net
----------------------------------	---	----------------------------------	-----------------------------------
